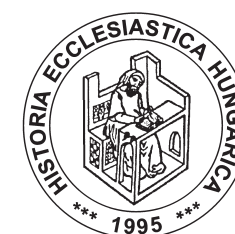

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

A katolikus egyház és a kommunizmus Kelet-Közép Európában és a Szovjetunióban

Peter Olexák

A római katolikus egyház Szlovákiában 1945–1989 között

Peter Šturák

A görögkatolikus egyház Szlovákiában, 1945–1989

Érszegi Márk Aurél

Az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus és Ferenc pápa budapesti látogatása.

Válogatás Keresztes Sándor hazai politikai és egyházi vezetőkkel folytatott levelezéséből a Katolikus Egyház és az erdélyi magyar katolikusok érdekében (1967–1988)

A MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
FOLYÓIRATA

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

Megjelenik 1988-tól mint évkönyv, 1993-tól évente négy számmal, két kötetben mint folyóirat. A második Vatikáni Zsinat szellemében értett Egyház Magyarországon és egyéb magyar nyelvű közösségekben megélt hit történetével kapcsolatos tudományos tanulmányokat, forrásokat és módszertani kérdéseket közöl magyarul, angolul és más, a magyar történelemmel kapcsolatos nyelven.

Essays in Church history in Hungary appears as a yearbook from 1988, beginning with 1993 twice a year with four issues as a scholarly review. It publishes studies in Hungarian, English, French and German languages dealing with events, parishes, persons, institutions, monuments, Church activities and writings, as well as photocopies of unpublished documents and sources related to the Church's history in Hungary and to Hungarian linguistic communities.

Minden tanulmányhoz kérünk rövid angol nyelvű rezümét.
A szerzők a folyóiratból egy példányt kapnak.

Megrendelhető: **Magyar Egyháztörténeti Vázlatok**

H-6701 Pf. 245

FIGYELEM: címünk megváltozott

H-6726 Szeged, Székely sor 15/A.

Tel./fax: +36+62+426+043.

Honlapunk:
www.heh.hu

Új e-mail címünk:
heh.szeged@gmail.com

Ára: 1000 Ft/kötet

Előfizetés és tagsági díj: 3000 Ft/év.

Subscriptions and membership:

In Hungary: 3000 Ft.

Outside of Hungary:

Individual: Can\$ 20.00; Institutions: Can\$ 30.00.

NOTES FOR CONTRIBUTORS

Scholarly manuscripts related to Church history in Hungary, academic comments on books, articles, — photocopies of unpublished documents and sources, — related to the Church's history in Hungary and in Hungarian linguistic communities with correct references, double-spaced and typewritten, are invited and should be submitted in two copies to the Editor:

Zombori István, Szerkesztő, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok,

H-6726 Szeged, Székely sor 15/A.

H-6701 PF. 245. Tel./fax: +36+62+426+043.

Website:
www.heh.hu

E-mail address:
heh.szeged@gmail.com

References should be included in text within parenthesis and arranged as this example (Gabriel, 1986, p. 15). All references should be listed alphabetically at the end of the manuscript, author, title, year, place, publisher, and should be arranged as in the following examples:

Book:

3 Gabriel, Astrik, L. 1986. *The University of Paris and Its Hungarian Students and Masters During the Reign of Louis XII and François I.* Frankfurt am Main: Verlag J. Knecht.

Article:

Fraknoi, Vilmos. 1902. „Vatikáni levéltár és a római magyar intézet.” *A katolikus Magyarország 1001–1901.* Edited by János Kiss, János Sziklay. Budapest: Stephaneum, I. pp. 425–429.

Every contributor should include with his/her manuscript a short abstract limited to 250 words and a short introduction about him/herself.

Author will receive 1 complimentary copies of the issue.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

33 (2021/3–4)

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
BUDAPEST, 2022

Kiadó – Publisher

**MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
(METEM)**

Pannonhalma–Budapest

**METEM INTERNATIONAL SOCIETY FOR ENCYCLOPEDIA
OF CHURCH HISTORY IN HUNGARY**

Toronto, Canada

HISTORIA ECCLESIASTICA HUNGARICA ALAPÍTVÁNY

Szeged
www.heh.hu

Folyóiratunk digitálisan elérhető:

http://real-j.mtak.hu/view/journal/Magyar_egyhaztorteneti_vazlatok.html

Alapító
† Horváth Tibor SJ

Főszerkesztő – General Editor
CSÓKA GÁSPÁR

Szerkesztőbizottság – Board of Editors

*HUNGARY: Balogh Margit, Barna Gábor, Beke Margit, Csóka Gáspár, Érszegi Géza,
Érszegi Márk Aurél, Kiss Ulrich, Lakatos Andor, Mészáros István, Molnár Antal,
Mózessy Gergely, Németh László Imre, Rosdy Pál, Sill Ferenc, Solymosi László,
Somorjai Ádám, Szabó Csaba, Szabó Ferenc, Tóth Tamás, Török József,*

*Várszegi Asztrik, Zombori István;
GERMANY: Adriányi Gábor, Tempfli Imre*

Felelős szerkesztő – Editor
ZOMBORI ISTVÁN

Felelős kiadó – Publisher
VÁRSZEGI ASZTRIK

ISSN 0865–5227

Nyomdai előkészítés:
SIGILLUM 2000 Bt. Szeged
Nyomás és kötés:
EFO Nyomda
www.efonyomda.hu

TARTALOM

TANULMÁNYOK – ESSAYS

	A katolikus egyház és a kommunizmus Kelet-Közép Európában és a Szovjetunióban. Bevezető	5
Peter OLEXÁK	A római katolikus egyház Szlovákiában 1945–1989 között	7
Peter ŠTURÁK	A görögkatolikus egyház Szlovákiában, 1945–1989	37
ÉRSZEGI Márk Aurél	Az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus és Ferenc pápa budapesti látogatása. Egy katolikus világtalálkozó jelentősége és intézményes kontextusa <i>The 52nd International Eucharistic Congress and the apostolic journey of Pope Francis to Budapest. Significance and institutional context of a global Catholic meeting</i>	67

FORRÁSOK – SOURCES

	Válogatás Keresztes Sándor hazai politikai és egyházi vezetőkkel folytatott levelezéséből a Katolikus Egyház és az erdélyi magyar katolikusok érdekében (1967–1988)	98
--	---	----

MÓDSZERTAN, ADATTÁR, SZEMLE
METHODOLOGY, DATA STORE, SURVEYS

SEMJÉN Zsolt	A magyarság és az egyház szolgálatában. Életinterjú dr. Keresztes Sándorral című kötet bemutatója	127
TÓTA Péter	<i>A Collectanea Sancti Martini I (2013) – VIII (2020)</i> párbeszédjeiről. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője, Pannonhalma, 2013–2020 <i>Collectanea Sancti Martini I (2013) – VIII (2020)</i> <i>The Bulletin of the Collections of the Archabbey of Pannonhalma</i>	129
SOMORJAI Ádám OSB	Történelmi emlékülés Zalavárott. 2021. szeptember 4.	141
SOMORJAI Ádám OSB	Zalavár a szláv népek lelki központja, a V4 országainak közös történelme	141
Somorjai Ádám OSB	A bencés rendtörténet válogatott bibliográfiája (1980–2021)	147

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK
BOOK REVIEW

- JUHÁSZ-LACZIK Albin OSB: *A fatimai magyar kálvária története a dokumentumok tükrében. A história do calvário húngaro de Fátima à luz da documentação*
The History of the Hungarian Calvary in Fatima (Ism.: Somorjai Ádám OSB) 192
- FEJÉRDY András (szerk.): „*I Was Francis Moly*”. *Magyary Gyula emlékezései egy titkos politikai-diplomáciai békemisszióra* (Ism.: Somorjai Ádám OSB) 194
- ZÁGORHIDI CZIGÁNY Balázs (szerk.): *800 Éves a vasvári káptalan.*
Vasvári káptalan – vasi települések 1217–2017. (Ism.: Somorjai Ádám OSB) 196
- Posztumusz könyv a magyar Kolpingről és Teilhard de Chardin-ről.*
Jánosi Gyula OSB: „Új idők küszöbén. Giesswein Sándor élete és műve”
c. művéről (Ism.: Udvarvölgyi Zsolt András) 197

A KATOLIKUS EGYHÁZ ÉS A KOMMUNIZMUS KELET-KÖZÉP EURÓPÁBAN ÉS A SZOVJETUNIÓBAN¹

BEVEZETŐ

Ezzel a címmel jelentette meg a Pápai Gregorián Egyetem egyháztörténelem professzora, a bécsi egyházmegyes lengyel pap, Jan Mikrut (<https://www.unigre.it/it/docenti/scheda/?id=914>) sorozatának első kötetét olasz nyelven 2016-ban, amelyhez Miloslav Vlk bíboros (1932–2017), Prága érseke (1994–2010) írt előszót. Ebből a kötetből válogatunk, amikor elsőként ebben a számunkban a két szlovák egyháztörténeti összefoglalást jelentjük meg. A köznyelvben „Erdély”-nek nevezett fejezet változatát már korábban közöltük.² Terveink között szerepel, hogy e kötetből válogatva térségünk, a visegrádi országok vonatkozó fejezeteit ismertessük meg, már azért is, mert sokan vélhetnének, hogy a világháborúk során a győztes országok sorába tartozó országokban könnyebb volt az élet. Eppen ellenkezőleg, és erre szeretnénk rámutatni, lehet, hogy még nehezebb volt az egyház, az egyházak sorsa, mint hazánkban. Saját fájdalmainkat így célszerű elhelyezni térségünk összefüggésrendszerében.

A szerzők és az egyes országok szerinti fejezetcímek a kötet sorrendjében:

Albert WARSO: *A katolikus egyház Lengyelországban 1945 után*

Jan MIKRUT: *A katolikus egyház Csehországban 1945 után*

TEMPFLI Imre: *A katolikus egyház Romániában 1945 után*

SOMORJAI Ádám: *A római katolikus egyház Magyarországon 1945 után*

Peter ŠTURÁK: *A görög katolikus egyház Szlovákiában 1945 után*

Peter OLEXÁK: *A római katolikus egyház Szlovákiában 1945 után*

Jure KRIŠTO: *A katolikus egyház Horvátországban 1945 után*

Tamara GRIESSER-PEČAR: *A katolikus egyház Szlovéniában 1945 után*

Roman DZWONKOWSKI: *A latin rítusú katolikus egyház Ukrajnában (1945–1991)*

Włodzimierz OSADCZY: *A görög katolikus egyház Ukrajnában (1917–1991)*

Az eredeti kötet ennél többet nyújt, már címadása szerint is, így:

Joseph RITHO MWANIKI: *A katolikus egyház Albániában*

Antonio CASONE: *A katolikus egyház Bulgáriában*

Tomo VUKŠIĆ: *A katolikus egyház Bosznia-Hercegovinában*

¹ *La Chiesa cattolica e il comunismo in Europa centro-orientale e in Unione Sovietica*, szerk. Jan MIKRUT, Gabrielli, Verona 2016. 797 lap.

² TEMPFLI Imre: *A katolikus egyház Romániában a kommunizmus ideje alatt (1945–1990)*, in: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 26 (2014), 1–4. szám, 60–120.

Sergiu SOICA: *A görög katolikus egyház Romániában*
 Roman DZWONKOWSKI: *A katolikus egyház Észtországban*
 Andris PRIEDE: *A katolikus egyház Lettországon*
 Irena VAIŠVILAITE: *A katolikus egyház Litvániában*
 Roman DZWONKOWSKI: *A katolikus egyház Belaruszban*
 Petru CIOBANU: *A katolikus egyház Moldáviában*
 Roman DZWONKOWSKI: *A latin rítusú katolikus egyház Ukrajnában*
 Roman DZWONKOWSKI: *A katolikus egyház az ázsiai köztársaságban*
 Roman DZWONKOWSKI: *A katolikus egyház a Kaukázusban*
 Natalia RYKOWSKA: *A katolikus egyház Kazahsztánban*

AZ EGYHÁZ TÖRTÉNETE KELET-KÖZÉP EURÓPÁBAN³

Felhívjuk a figyelmet arra, hogy ez csak a nyitó kötet, a sorozatban már hat kötet jelent meg. A második kötet a lengyel kormány, a lengyelországi katolikus egyház és a vatikáni diplomácia összefüggéseit vizsgálja,⁴ a harmadik kötet térségünk hitvallóinak és vértanúinak élettörténetét ismerteti,⁵ benne magyar részről a következő életrajzokkal: a Tanácsköztársaság vértanúi (Tóth Tamás), Mindszenty József bíboros (Somorjai Ádám OSB), Apor Vilmos és Meszlényi Zoltán vértanú püspökök (Németh László Imre), a kommunizmus vértanúi 1945–1989 között (Tóth Tamás), a hét ferences vértanú (Kálmán Peregrin OFM), a Vajdaság vértanú papjai 1944–1945-ben (Tóth Tamás), a görög katolikus egyház a kommunista periódusban (Véghseő Tamás).

A sorozat negyedik kötete a Szovjetunió területén élő katolikusok történetét tárgyalja 1917-től a peresztrojkáig,⁶ az ötödik kötet a náciizmus idejét,⁷ ebben a magyar fejezet szerzője Fejérdy András, a hatodik kötet a náciizmus áldozatainak, hitvallóinak és vértanúinak élettörténetét dolgozza fel.⁸

A második kötet kivételével mindegyik kötetnek számos szerzője van, akiket a szerkesztő talált meg Rómában, ahol a világegyház, így térségünk is képviselve van. Mind-egyik kötet terjedelmes, súlyra is tekintélyes.

Következzék tehát a két szlovák egyháztörténeti összefoglalás.

A szerkesztőség

3 A sorozat „Storia della Chiesa in Europa centro-orientale” néven fut, szerkesztője Prof. Jan MIKRUT.

4 Paweł WÓJCIK: *Il Governo e la Chiesa in Polonia di fronte alla diplomazia Vaticana (1945–1978)*, Jan Mikrut előszavával, Gabrielli, Verona 2016. 560 lap.

5 *Testimoni della fede. Esperienze personali e collettive dei cattolici in Europa centro-orientale sotto il regime comunista*, Christoph SCHÖNBORN bíboros előszavával, szerk. Jan MIKRUT, Gabrielli, Verona 2017. 1248 lap.

6 *La Chiesa cattolica in Unione sovietica. Dalla Rivoluzione del 1917 alla Perestrojka*, Tadeusz KONDRUSIEWICZ érsek előszavával, szerk. Jan MIKRUT, Gabrielli, Verona 2017. 1024 lap.

7 *La Chiesa cattolica in Europa centro-orientale di fronte al Nazionalsocialismo 1933–1945*, szerk. Jan MIKRUT, Gabrielli, Verona 2019. 951 lap.

8 *Perseguitati per la fede. Le vittime del Nazionalsocialismo in Europa centro-orientale*, szerk. Jan MIKRUT, Gabrielli, Verona 2019. 1000 lap.

PETER OLEXÁK

A RÓMAI KATOLIKUS EGYHÁZ SZLOVÁKIÁBAN 1945–1989 KÖZÖTT¹

ÚTBAN A KOMMUNISTA TOTALITARIZMUS FELÉ (1945–1948)

Roosevelt, Sztálin és Churchill a teheráni konferencián döntött Hitler elleni offenzívájuk során a katonai műveleti övezetek és a hozzájuk rendelt katonai akciók felosztásáról. E döntés után Lengyelország, Szlovákia, Csehország, Magyarország, Szlovénia, Szerbia és Horvátország a sztálini övezetbe kerültek, így a szovjet hadsereg küldetése az volt, hogy a népek „felszabadítójának” igencsak fontos szerepét játssza. Amikor a Vörös Hadsereg 1945 januárjában megérkezett Szlovákiába, nemcsak a szovjetbarát propaganda növekedett meg, de igen megnőtt a helyei kommunisták önbizalma is. Meggyőződésük volt, hogy sikerül majd elérni a céljukat, vagyis a tényleges és a lehetséges politikai ellenfeleik megsemmisítését.² A háború utolsó hónapjaiban a szlovák katonák is a szovjet parancsnokok módszeres és jellegzetes kommunista propagandájának keresztútjába kerültek. A katonai kiképzés kombinálása a kommunista ideológiát terjesztő, rendszeresen adagolt előadásokkal engedelmes eszközzé formálta a katonákat. Az új társadalmi rendszer főszereplőivé váltak, a politikai vezetés pedig – a felszabadított területeken – azonnal a kommunisták kezébe került. A Kelet-Szlovákiában felszabadított 14 járás területén – az egész Köztársaság felszabadítását megelőzően – a nemzeti bizottságok 4.655 tagjából 1.765 már kommunista volt. Gustáv Husák, Csehszlovákia későbbi elnöke, aki előre látta, hogy Sztálin Generalissimus segítségével a kommunisták kerülnek hatalomra, már a háború végét megelőzően így jelentett Moszkvába: „Ezzel kapcsolatban, szerintem, szükség lesz néhány kemény lépésre számos katolikus intézmény ellen (szemináriumok, iskolák, sajtó, egyesületek), amelyek antidemokratikus nézetek és a széles tömegekre gyakorolt antidemokratikus befolyás tűzfészkei.”³

1945 áprilisában Beneš köztársasági elnök megbízta a Moszkvában alakult csehszlovák kormányt és megszüntetett minden politikai pártot a kommunista és a demokrata párt kivételével. Az állambiztonsági, az oktatási, a külügyi és a propagandaügyi minisz-

1 Olasz nyelven megjelent in: *La Chiesa cattolica e il comunismo in Europa centro-orientale e in Unione Sovietica*, Szerk. Jan MIKUT, Gabrielli, Verona 2016. 157–192. Falvai Teréz fordítása.

2 Marek BARTKO, Jozef DRAVECKÝ: *La Slovacchia e la Santa Sede nel XX secolo* [Szlovákia és a Szentzsék a XX. században], Vatikánváros 2008; Andrea REBICHINI: *Chiesa, Società e Stato in Cecoslovacchia 1948–1968* [Egyház, társadalom és állam Csehszlovákiában 1948–1968], Padova 1977; Andrea REBICHINI: *Chiesa, Società e Stato in Cecoslovacchia 1968–1978* [Egyház, társadalom és állam Csehszlovákiában 1968–1978], II. kötet, Padova 1979.

3 Vö. Frantisek MIKLOŠKO: *Nebudete ich môčť rozvrátit'* [Nem tudjátok felforgatni őket], Bratislava 1991, 11.

tériumok a kommunista párt igazgatása alá kerültek. A kommunisták szinte azonnal elfogadták a közéletben érvényesülő katolikus befolyás maximális letörésének stratégiáját, és sok kiváló katolikus személyiséget börtönöztek be.⁴ Ebben az időszakban kezdődött az új államigazgatás, a hadsereg, a rendőrség, a bíróságok kiépítése, amihez sok olyan munkaerőt alkalmaztak, akiknek nem volt semmilyen képesítése és tapasztalata, tehát könnyű volt őket befolyásolni; az új káderek kiválasztásának egyetlen feltétele a kommunista párttagság volt. Ami az egyházhoz való viszonyát illeti, a kormány már 1945-ben kijelentette a *Programadó memorandumában*: „A nép vallásos meggyőződését és a vallásszabadságot a törvény védeni fogja. Azt azonban nem engedjük meg, hogy a vallás leple alatt reakciók és fasiszták gyakoroljanak befolyást az állam működésére és igazgatására.”⁵

Az emberi és szabadságjogok megsértése 1945 után nyilvánvalóvá vált. Šrobár, az illegális Szlovák Nemzeti Tanács elnöke már 1945 januárjában felkereste Vojtaššák püspököt a szlovákiai egyház iskolák államosításának tervével, és támogató nyilatkozatot kért tőle a Moszkvában alakuló kormány számára, amit a püspök egyértelműen elutasított. Husák, aki belügyi népbiztos lett, levonta a tanulságot az incidensből: az ő javaslatára a Szlovák Nemzeti Tanács a 1224/1945. sz. határozatával letartóztatási parancsot adott ki a hatvannyolc éves Ján Vojtaššák püspök ellen, akit Savnikba (Spišský Štiavnik), onnan pedig a pozsonyi állami börtönbe vittek (Bratislava), ahol büntetőeljárás és per lefolytatása nélkül 1945. november 30-ig tartották fogva.

A kommunista diktatúra létrejöttét a szovjet NKVD⁶ különleges alakulatai is támogatták, amelyek tevékenyen részt vettek a nem kommunista közszerelőket félreállító „tisztogatásban”. Ezeknek az alakulatoknak a közreműködésével a második világháború végén – a statisztikák szerint – Szlovákiából kb. tízezer transzport indult a Szovjetunióba, a gulag táborokba; csak 1945 és 1948 között 6.963 embert deportáltak Szlovákiából. Csupán 1944 őszétől 1945 tavaszáig 60.000 embert vittek el, köztük hadifoglyokat, hadirokkantakat és polgári személyeket, akiknek az egyharmada útközben meghalt. Az NKVD rettegésben tartotta a felszabadított területeket. A kommunista terror egyik esete volt az az incidens is, amely egy kis faluban, Kisgéresen (Malý Horeš) történt, ahonnan egy esküvő valamennyi vendégét, kb. 150 embert deportáltak egyenesen Oroszországba. Az NKVD módszerei szerint ún. munkatáborokat és fogolytáborokat hoztak létre Szlovákiában, amelyekben a politikai ellenfelek tömegeit gyűjtötték össze. Az NKVD nyitranováki (Nováky) fogolytáborában 1945 novemberében 188 személy halt meg az embertelen bánásmód következtében, köztük 113 hét éven aluli kisgyermek. Szlovákiában 166 ilyen tábor volt, ahol 26.296 személyt tartottak fogva, köztük férfiakat, nőket és gyermekeket.⁷

Ebben a légkörben a kommunisták azzal vádolták a katolikus egyház képviselőit, hogy bomlasztották az első Csehszlovák Köztársaságot, a Szlovák Néppárt tagjai voltak,

4 Fiorello CAVALLI: *Governo comunista e Chiesa cattolica in Cecoslovacchia* [Kommunista kormány és katolikus egyház Csehszlovákiában], Róma 1950.

5 Vö. Róbert LETZ: *Slovensko v rokoch 1945–1948 na ceste ku komunistickej totalite* [Szlovákia útban a kommunista totalitarizmus felé az 1945–1948-as években], Bratislava 1994. 19.

6 A Belügyi Népbiztosság (oroszul: Narodnij Komisszariat Vnutrennich Gyel) a Szovjetunió államvédelmi kormánybiztossága.

7 Vö. Ján KOŠÚT: *Zoznam občanov odvlečených do ZSSR* [A Szovjetunióba deportált emberek névsora], in: *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948–1989* [A kommunizmus bűntettei Szlovákiában 1948–1989], 2. kötet, Prešov 2001, 526–534.

vagy negatív magatartást tanúsítottak a partizáncsapatokkal szemben 1944–1945-ben. Alapjában véve politikai bosszúról volt szó, ami a kommunistáknak a katolikusok ellen módszeresen folytatott harcához tartozott, mert a „nem Csehszlovákia-párti” politikussokkal azonosították őket; igyekeztek kizárni őket a közéletből vagy a lehető legkisebbre csökkenteni a befolyásukat. Ezeknek a támadásoknak az volt a fő oka, hogy a szlovák patriotizmust végzetes módon azonosították a katolicizmussal.⁸ Sok pap és laikus esett ennek áldozatul. A szlovákiai helyzetet az jellemezte, hogy a papságnak általában elismert tekintélye volt. Sőt, az első Szlovák Köztársaság időszakában a katolikus papság nagyon aktívan vett részt a politikában. A legmagasabb állami hivatalt, a köztársaság elnökének székét egy katolikus pap, Jozef Tiso foglalta el; a legnagyobb párt, a HSL'S (Hlinka Szlovák Néppártja)⁹ hat regionális vezetője közül ketten papok voltak; a szlovák kongresszus képviselőinek egyharmada pap volt, néhányan közülük az államtanácsban is tevékenykedtek.

Ha sok papot le is tartóztattak, az új politikai rendszer azt állította, hogy tiszteletben tartja a vallás és a lelkiismeret szabadságát. Ez a hozzáállás azonban inkább az egyház feletti ellenőrzést jelentette, és azok, akiknek ezt gyakorolniuk kellett, az államrendőrség szervei voltak. Az első miniszterelnök-helyettes, Gottwald a beiktatási beszédében bejelentette ezt a szándékot, és kiemelte a kommunista taktika alapvető elveit, amelynek jelszava az országnak az árulóktól és a kollaboránsoktól való megtisztítása volt. De ez a tisztogatás teljes mértékben a kommunista párt ellenőrzése alatt folyt, és sokkal inkább magának a pártnak a direktíváit követte, mintsem a pártok felett álló, független ellenőrzés elveit. A katolikus és az evangélikus egyház ellen tett első spontán lépések egyike az iskoláik megszüntetése volt. A kormány az éppen csak felszabadult Pozsonyban május 15-én tartott első ülésén már jóváhagyta az egész szlovákiai oktatási rendszer államosításának irányelvét.¹⁰ A május 16-i rendelettel egy csapásra kisajátított 1800 elemi és 88 közép- és felsőfokú katolikus iskolát. A Szlovák Nemzeti Tanács negyedik plenáris ülésén Husák kijelentette: „Egyáltalán nem ismerjük el az egyház jogát arra, hogy iskolái legyenek, sem elvből, sem az egységes és haladó szellemű oktatás nevében, amelyet a diákjainknak és hallgatóinknak kínálunk.”¹¹

A püspökök – a petíciós joggal élve – tiltakoztak, de az egyházi iskolák államosítása és az összes katolikus szervezet megszüntetése elleni tiltakozó petíciónak az lett a következménye, hogy Karol Kmet'ko érseknél, néhány más püspöknél és papnál a rendőrség házkutatást tartott. Az állami titkosrendőrség arra használta föl ezt az alkalmat, hogy lefoglaljon számos írásos anyagot, amelyek nemcsak a petícióval függték össze, hanem egy katolikus politikai párt alapításának előkészületeit is tartalmazták; később ezeket az anyagokat felhasználták a Vojtaššák, Buzalka és Gojdič püspökök ellen színpadra állított kirakatperek során.

8 Vö. Giovanni BARBERINI: *L'ostpolitik della Santa Sede: un dialogo lungo e faticoso* [A Szentszék keleti politikája: egy hosszú és nehéz párbeszéd], Bologna 2007, 127.; Lapo LOMBARDI: *La Santa Sede e i cattolici dell'Europa orientale agli albori della guerra fredda* [A Szentszék és a kelet-európai katolikusok a hidegháború hajnalán], Roma-Budapest 1997, 54.; Hansjakob STEHLE: *Eastern Politics of the Vatican 1917–1979* [A Vatikán keleti politikája], Athens (Ohio) 1981.

9 Mons. Andrej Hlinka szlovák pap és politikus a Szlovák Néppárt alapítója (1905).

10 Vö. Giovanni RULLI: *Impegno di rieducazione ateistica in Cecoslovacchia* [Ateista átnevelési törekvések Csehszlovákiában], in: *Civiltà cattolica* (1974), 190.

11 Vö. Milan Stanislav ĎURICA: *Dejiny Slovenska a Slovákov* [Szlovákia és a szlovákok története], Bratislava 2003, 550.

A püspöki hivatalok és plébániák ellen intézett ilyen támadások után a Szentszék visszahívta a szlovák kormánynál akkreditált diplomáciai képviselőjét, Mons. Giuseppe Burziót. A pozsonyi apostoli nunciatúra bezárása után még megmaradt a prágai nunciatúra, ahol akkoriban Mons. Forni, a szlovákiai nunciatúra egykori munkatársa dolgozott. A szlovák külügyminisztérium államtitkára rögtön Mons. Burzio Szlovákiából való távozás után azt kérte a prágai vatikáni képviselőten keresztül, hogy a Szentszék mozdítson el a hivatalából négy, politikailag megbízhatatlan püspököt: Vojtaššákot, Buzalkát, Nécseyt és Škrábikot. A Vatikán mint megalapozatlan vádat elutasította a kérést és a püspököket hivatalukban hagyta. 1945. október 8-án Karol Kmet'ko érsek a szlovák püspökök nevében tiltakozó levelet intézett a népbiztosok gyűléséhez, amelyben az állt, hogy „a végletekig felzaklatott nép körében az a hír terjed, hogy üldözik a katolikusokat”. A püspökök továbbá panaszt tettek a kormány vallásellenes rendeletei miatt, amelyek egyenesen a katolikus egyház ellen irányultak; így: 1. a papság elleni támadások: két püspök és kb. negyven pap bebörtönzése; 2. az egyházi iskolák államosítása; 3. a katolikus sajtó ellen intézett támadások; 4. beavatkozás a Szt. Adalbert Egyesület tevékenységébe; 5. egyházi javak lefoglalása; 6. katolikus egyesületek feloszlása, könyvtáraik és javaik lefoglalása; 7. katolikus kollégiumok és árvaházak, köztük a *Caritas* intézményeinek államosítása; 8. törvénytelen bíraskodás; 9. jogtalanságok a papok bérének kifizetésében.

Az egyházra gyakorolt nyomás és a katolikus szlovákok állítólagos kollektív bűnsége fölébresztette a katolikusokban az önvédelem ösztönét. A katolikus püspökök meggyőződése az volt, hogy alapítani kell egy saját politikai pártot, amely hatással tudna lenni a politikai életre és megvédené a szlovák katolikusok jogait, akik statisztikailag a lakosság háromnegyedét alkották. 1945 márciusában a kommunista párt vezetősége is érdekeltnek látszott abban, hogy jöjjön létre egy harmadik politikai párt a katolikusok számára Szlovákiában, de a háttérben elsősorban a demokrata párt meggyengítésének szándéka állt. A szavazatok megoszlása több párt között biztosabb győzelmet ígért a kommunistáknak. Ezzel érvelt a demokrata párt evangélikus szárnya is, amely nem szerette volna, hogy egy konkurens keresztény párt jöjjön létre, ami bizonyosan tükröződött volna az akkor már közelgő parlamenti választások eredményeiben. 1946 áprilisában a demokrata párt vezetősége és a katolikus politikai többség képviselői megállapodást kötöttek, miszerint közös politikai programmal fognak szerepelni a legközelebbi választásokon. Az „áprilisi megállapodás” számúzta a politikából a felekezetiiség szellemét: a megújult demokrata párt nyíltan csatlakozott a keresztény humanizmus, a tolerancia és a demokrácia elveihez, ahogyan Európa keresztény demokráciáiban szokás.¹²

A választások közeledtével a kommunisták kihasználták a belügyi népbiztosságban meglévő befolyásukat. Több tízezer állampolgárt megfosztottak aktív szavazói joguktól, köztük Hlinka Szlovák Néppártjának számos egykori tagját, valamint a német és a magyar nemzetiségű állampolgárokat. A katolikusok üldözése február elején ismét elérte a csúcspontot, amikor a rendőrség mindenkit bebörtönzött, akiket veszélyesnek tartott az új rendszerre nézve. 1946 elejétől a katolikus diákok kis fémkereszteket viseltek a ruhájukon, ezzel fejezték ki nyilvánosan katolikus hitüket és ellenállásukat a katolikusok jogtalan megkülönböztetésével szemben. A kis kereszt viselése gyorsan elterjedt egész Szlovákiában. A kommunista párt titkára intézkedett az oktatási népbiztosságnál, amely január végén az összes iskolaigazgatót utasította, hogy lépjenek fel mindenki ellen, aki viseli a keresztet. Sok igazgató kihirdette, hogy rendkívül szigorú büntetés terhe mellett

12 Vö. R. LETZ: *Slovensko v rokoch 1945–1948*, i. m. 28–36.

tilos keresztet viselni. Ezeket a kereszteteket sok munkás is beszerezte és a munkahelyén felakasztotta a falra. 1947 májusában Pozsonyban a „kereszt-akcióból” egy keresztút alakult ki, amelyet a teológiai kar dékánja, prof. Búda vezetett: a hívek egy nagy fakeresztet hordoztak végig a főváros utcáin és terein. Néhány nappal később ezek a felvonulások megismétlődtek a szlovák városok és falvak többségében, ami 1947 júliusában a lőcsei zarándoklaton ért tetőpontjára, amelyen zarándokok tömegei vettek részt.

A korabeli kommunista párt vezetőinek főleg azok a papok okoztak gondot, akik bírták a lakosság bizalmát. A választásokat megelőző viharos események közepette le kellett járni a papságot: ezt a célt szolgálta egy horvát származású jezsuita, Kolakovič ügye, aki a háborút követő zűrzavarban jött Szlovákiába, hogy a párbeszéd, a megbékélés és a spirituális megújulás útját kínálja a katolikus szlovák értelmiségi fiataloknak. Az államrendőrség üldözni kezdte az Actio Catholica Kolakovič vezette diákköreit, azzal vádolva őket, hogy államellenes tevékenységet folytatnak és kapcsolatot tartanak az Ausztriába menekült szlovák emigránsokkal. Magát Kolakovičot azzal vádolták, hogy a Vatikán ellenőrzése alatt álló *hírszerző* szolgálat ügynöke, és az a feladata, hogy propagandát folytasson Csehszlovákia felbomlasztása és a Szovjetunió politikai rendszerének megdöntése céljából. Az államrendőrség szándékosan úgy időzítette ezt az akciót, hogy a parlamenti választások előtt megfélemlítse a katolikus aktivistákat és lejárasson néhány embert a katolikus körökből. A kihallgatás során azonban nem találtak semmilyen büntetendő tevékenységet, ezért a választások után, július 10-én elengedték őket az előzetes letartóztatásból.

Annak ellenére, hogy a választásra jogosultak több mint 20%-át megfosztották szavazati joguktól, az 1946. május 26-án megtartott szlovákiai választások meglepő eredményt hoztak: a demokrata párt győzött a szavazatok 61,43%-ával, utána a kommunista párt következett 30,48%-kal, majd a szabadságpárt 4,20%-kal, végül a munkapárt 3,11%-kal. A tájékoztatásügyi miniszter úgy értelmezte a szlovákiai választások eredményét mint a szlovákok többségének szovjetellenes, haladásellenes és Csehszlovákia-ellenes magatartását. 1946. június 12-én Gottwald miniszterelnök azt javasolta a cseh kommunistáknak, hogy vitassanak meg néhány témát a „katolikus” Szlovákiával kapcsolatban. Ezek az alábbiak: Szlovákia megtisztítása Hlinka néppártjának tagjaitól, Jozef Tiso katolikus pap, köztársasági elnök bíróság elé állítása és elítélése, valamint a szlovák püspöki kar magatartása a választások előtt. A Cseh Kommunista Párt (rövidítve: KSČ) kezdettől fogva nem hitt a szlovák kommunisták választási sikerében, ezért úgy intézkedett, hogy Szlovákia a közvetlen ellenőrzése alá kerüljön, és fokozatosan építette föl az egész – cseh és szlovák – állam birtokbavételének stratégiáját és taktikáját. A leghatásosabbnak az látszott, ha megnyirbálja a Szlovák Nemzeti Tanácsnak (rövidítve: SNR) és szerveinek a jogait. A Szlovák Kommunista Párt (rövidítve: KSS) veresége után a szlovák bizottságoknak – a prágai megállapodást követően – végre kellett hajtaniuk a központi kormány döntéseit. Gottwald kívánságának megfelelően így kellett kiszorítani a katolikus nacionalizmussal vádolt demokrata pártot és befolyását. 1946 decemberében Prágában elhatározták, hogy frontális támadást indítanak a demokrata párt ellen, és Husák vállalta, hogy két hetente részletes jelentést küld Gottwaldnak a szlovákiai helyzetről. A támadásoknak ismét a katolikus aktivisták és rajtuk keresztül az egész demokrata párt ellen irányultak azzal a céllal, hogy „biztosítsák Szlovákia fejlődését a haladás útján”.¹³ A KSČ és a KSS, a rendőrséggel szorosan együttműködve, fokozott erővel kezdtek dol-

13 Vö. R. LETZ, *Slovensko v rokoch 1945–1948*, i. m. 45.

gozni az államcsíny előkészületein. Az államellenes összeesküvésről szóló hamis hírek arról kellett meggyőznie a cseh és a szlovák népet, hogy néhány katolikus képviselő és a demokrata párt vezetői, a külföldi szlovák emigránsokkal együttműködve, vissza akarják állítani a független szlovák államot. Az intenzív munka, amellyel az „államellenes összeesküvés” előkészítése folyt, nem kerülte el a külföldi sajtó figyelmét sem. A belügyminiszter parancsára 1947 júliusában kiutasították az országból a *Daily Mail* újság tudósítóját, Van der Bijlt, mert tájékoztatta az olvasóit arról, hogy a kommunisták teljes hatalomátvétele Csehszlovákiában csak idő kérdése, és hogy az országra ugyanaz a sors vár, mint Bulgáriára és Magyarországra.

1947 szeptemberében a belügyi népbiztosság közölte a hírt, hogy lelepleztek egy államellenes összeesküvést Szlovákiában. A hírben az a hamis információ is szerepelt, hogy merénylet készült a köztársasági elnök ellen az egyensúlyi helyzet felborítása és az államban kialakult feszültségek fokozása céljából. Bár a demokrata párt elnöksége elhatárolódott az összeesküvéstől, a fenti hír megjelenésének napjáig, vagyis szeptember 19-ig 147 embert tartóztattak le, az év végére pedig ötszöröse emelkedett a számuk. A letartóztatottak között volt néhány szerzetesnővér is és a pozsonyi katolikus iroda kilenc papja, akiket kémkedéssel vádoltak. A nyomozás során súlyos sérüléseket, töréseket, agyrázkódást szenvedtek. Az elterjedt demagógia és a téves értelmezések a demokrata párt növekvő elszigeteltségéhez vezettek. Tervezték a demokrata párti képviselők lemondatását és egy olyan csoport létrehozását a párt politikusaiból, akik hajlandók végrehajtani a kommunisták terveit, valamint magának a pártnak a feloszlását. A demokrata párt, ha az őszi válság meg is gyengítette, nem indult hanyatlásnak, sőt, a válság ellenére a kommunista párt tudatára ébredt, hogy parlamentáris úton nem érheti el a kitűzött célt, vagyis a hatalomátvételt.

1948 februárjában Zorin prágai szovjet nagykövet közölte Gottwalddal Sztálin döntését: Gottwaldnak katonai segítséget kell kérnie a szovjet kormánytól, amelyet Sztálin szívesen föl fog ajánlani. Gottwald meg volt győződve arról, hogy a pártnak sikerül majd szilárdan kézben tartania a helyzetet, de később, a Krímben Sztálin szemrehányást tett neki ezért. 1948. február 21-én a kommunisták tüntetésre hívták a munkásokat és a kisvállalkozókat a köztársasági elnöki hivatal ellen, kérve a Gottwald-kormány megerősítését. Maga Gottwald felszólította Beneš elnököt, hogy nevezzen ki új minisztereket, míg a demokrata párt bejelentette a miniszterei lemondását, így akarva kormányválságot előidézni és meggyorsítani – parlamentáris úton – új választások kiharását. Az elnök elfogadta a lemondásokat, egyúttal aláírta a Gottwald által ajánlott új miniszterek kinevezési rendeletét és kijelentette, hogy ez a demokrácia vége Csehszlovákiában. A válság miatt Beneš nem tudott a parlamentre támaszkodni, amely nem is ült össze, így bizalmatlanságot sem indítványozhatott Gottwald és egész kormánya ellen. Ezt követően Husák, a szlovákiai népbiztosok testületének elnöke közölte Gottwalddal, hogy a miniszterek lemondása – szerinte – érvényes a szlovákiai népbiztosokra is, és 1948. február 21-én – a törvényekkel és az alkotmánnyal ellentétes módon – visszahívta a testületből a demokrata párt népbiztosait annak ellenére, hogy azok világosan közölték vele, hogy maradni akarnak a hivatalukban. Míg Csehszlovámban a kisiparosok és a feltűzelt munkások támogatták a kommunistákat, addig a Szlovákia ellen indított kommunista támadás nyílt terrorban és a másképp gondolkodó állampolgárok megfélemlítésében nyilvánult meg. A lakosságnak a közéletben nem kellőképpen képviselt katolikus része a politikai életből a vallási életbe menekült, de senkinek sem volt bátorsága szembefordulni – legalább szimbolikusan – a kommunistákkal. Ugyanakkor a kommunista erőszak és a törvények büntetlen megsérté-

se a félelem és a bizonytalanság légkörét gerjesztette a társadalomban, amelyet fokozott az a tény, hogy a rendőrség a kommunista párt irányítása alatt állt. Ráadásul a kommunisták tizenötezer fegyveres részvételével munkásmilíciákat hoztak létre Szlovákiában. A februári események után, 1948 márciusában a parlament legalizálta a kommunista hatalomátvételt Szlovákiában, 1949. április 4-én pedig Beneš elnök, miután megtagadta a kommunista alkotmány aláírását, lemondott.

AZ EGYHÁZ FELSZÁMOLÁSÁNAK TERVEI 1948-1949-BEN

Az állam és a katolikus egyház viszonya valójában rögtön 1948. február után kezdett elmergesedni a belpolitikai és a nemzetközi helyzet miatt egyaránt.¹⁴ Még egy hónap sem telt el a februári események óta, amikor a kormány kiadott egy állami rendeletet az egyház földbirtokainak államosításáról, és kisajátította azokat a javakat is, amelyeket az 1947. évi földreform megkímélt. Ezáltal az egyház gazdaságilag az államtól függő helyzetbe került, amelynek hozzá kellett járulnia a működéséhez. Az állam vállalta mind a még aktív, mind pedig a nyugdíjas papok fizetésének fedezését is. A papi tevékenység engedélyezési jogát is kisajátította, ami rendkívül kemény csapás volt az egyház működésének szabadságára, hiszen az állam ellenőrzése alá került. A kormányzat azonban nyilvánosan azt akarták bizonyítani, hogy hajlandók tárgyalni az egyházakkal a kölcsönös kapcsolatokról, a vallási és egyházi élet kérdéseiről. A püspökök 1948. augusztus 16-i *Memorandumukban* tiltakoztak a módszeres vallás- és egyházellenes hadjárat ellen. A püspökök nemcsak az ellen tiltakoztak, hogy az állam megtilthatja a „nem megfelelő” papoknak a tevékenységük végzését, hanem az egyházi iskolák bezárása, a katolikus sajtó szabadságának és a vallási rendezvényeknek a korlátozása, a zarándok hívek gyülekezésének megtiltása, a pápa elleni támadások és az ellen a vád ellen, hogy a püspökök a nép ellenségei. A *Memorandum* végén a püspökök kifejezték reményüket, hogy maga a kormány igyekszik megállítani az egyház ellen módszeresen folytatott hadjáratot. Ezt a levelet augusztus 29-én a templomokban is fel kellett olvasni.

Gustáv Husák szerint a *Memorandum* felolvasása éppen a szlovák nemzeti forradalom évfordulójának napján „rendkívül szerencsétlen dolog, és semmiképpen nem hasznos a katolikus egyház számára (...) az állami szervek a jelenlegi rendszer ellen irányú cselekményként értékelik ezt a ténnyt, amely nem marad következmények nélkül.”¹⁵ Csak Vojtaššák püspöknek volt bátorsága kimondani, hogy a belügyi népbiztosságnak semmiféle joga nincs beavatkozni az egyház belső ügyeibe és előírni, hogy mit kell vagy nem kell felolvasni a templomokban. Vojtaššák ezzel értésükre adta, hogy nem szándékozik megadni magát és eltérni a rendszernek a püspöki hatóságba történő beavatkozásra tett kísérleteit. A megfelelő megoldás kidolgozására hivatott szerv a Nemzeti Front központi bizottsága mellett működő Egyházi Bizottság lett, amely 1948. március 18-án alakult meg Prágában. Mindazonáltal ennek nem lett semmi eredménye. Sőt, a cseh kommunistáktól eltérően, a szlovák kommunisták megértették, hogy a katolikus egyház pozíciói

14 Vö. Jan KALOUS: *Die Kirchenpolitik der KPTsch von 1945 bis 1950* [A Cseh Kommunista Párt 1945-től 1950-ig], in: Pavel ŽÁČEK, Bernd FAULNEBACH, Ulrich MÄHLER (szerk.), *Die Tschechoslowakei 1945/48 bis 1989. Studien zu kommunistischer Herrschaft* [Csehszlovákia 1945/48–1989 között. Tanulmányok a kommunista uralomról], Leipzig 2008. 85. 95.

15 Vö. Ján PEŠEK–Michal BARNOVSKÝ: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948–1953* [Az államhatalom és az egyházak Szlovákiában 1948–1953], Bratislava 1997. 45.

erősek, és tartottak az összeütközések kiéleződésétől, a forrongás fokozódásától. Meg akartak nyerni maguknak néhány püspököt és így megakadályozni egységes cselekvésüket. Lazík püspököt mérsékeltabbnak tartották. A kommunisták meg voltak győződve arról, hogy neki – hasonlóan a csehországi Trochta püspökhöz – érdeke a kölcsönös kapcsolatok fenntartása és kész kompromisszumokat kötni. Lazík püspök nyíltan kijelentette, hogy hajlandó tárgyalásokat folytatni az egyházügyi bizottsággal, de taktikai okokból azt kérte, hogy halasszák ezt későbbre.¹⁶

A kommunista vezetők soha nem támadták olyan hevesen Csehszlovákia egyetlen püspökét sem, mint Vojtaššákot, aki a püspöki testületben a leginkább szembenállt a rendszerrel és annak egyházellenes magatartásával. Már 1948 tavaszára terveztek ellene egy bírósági eljárást, de aztán a külföldi reakciók miatt ezt félretették. Vojtaššák sorsa azonban csaknem két évvel később beteljesedett, amikor a rendszernek már nem kellett tekintettel lennie arra, hogy mit szólnak hozzá nyugaton. A rendszer az ún. „reakció” ellen folytatott kemény politikával válaszolt minden belső tiltakozásra, és a propaganda azzal vádolta a püspököket, hogy nem akarnak őszintén együttműködni és visszaélnek a szószékkel. Ezenkívül, a kommunista párt radikális irányzatának képviselői felhívták a figyelmet az egyház erősödő tevékenységére és a Vatikán beavatkozásaira, továbbá változtatásokat és szigorítást követeltek az egyházpolitikában. Ezért került sor az ellenállás és az elégedetlenség első tüntetéseire. Az 1948. augusztusi tanácskozáson a kommunisták vitát kezdeményeztek az egyházi kérdések megoldásának részletes tervéről. Ebben előirányozták a nyilvánosság több szakaszban történő meggyőzését arról, hogy a rendszer pozitíven viszonyul a valláshoz; a Vatikánt és a főpapságot szándékoztak vádolni azzal, hogy ellenségei a békésen élő Csehszlovákiának, tervbe vették a főpapok elszigetelését, egy népi mozgalom létrehozását az egyházon belül, a papok lejáratását néhány erre a célra alkalmazott nő segítségével, valamint a Vatikántól független nemzeti egyház megalapítását.

Szeptemberben a szlovák kommunista párt titkársága korlátozta a *Katolícke noviny* (Katolikus újság) papírkvótáját, hogy 100 ezerre csökkentse a példányszámot és négy oldalra a terjedelmet. Az egyházi kalendáriumok és más alkalmi kiadványok megjelenítését is korlátozták, negyvenhét egyházi folyóirat kiadását pedig felfüggesztették. Egy hónap múlva a prágai pártvezetők utasítására ismét a felére csökkentették a *Katolikus újság* példányszámát azzal az ürüggyel, hogy kevés a papír, a szerkesztőség a rendszer ellen uszít és megtagadja az újság bemutatását a cenzúra ellenőreinek. Ezek az események oda vezettek, hogy a kommunisták az 1948 novemberében elfogadott konfrontáció módszerét kezdték alkalmazni: mindenkit, aki nem kommunista, „összeesküvőnek, szabotőrnek, ellenséges ügynöknek és terroristának” tekintettek, akikkel így is kell bánni.¹⁷ A katolikus és az evangélikus egyház képviselői hiába panaszkodtak üléseiken a vallási rendezvények korlátozásáról. Az egyházra gyakorolt nyomás része volt a társadalmi és kulturális események ellenőrzése is, amelyeket csak az illetékes szervek jóváhagyásával lehetett megtartani. Ezeknek a hivataloknak az alkalmazottai elegendő hatalommal rendelkeztek ahhoz, hogy megtiltsák a rendezvényt, ha valamilyen vallási tartalmat véltek fölfedezni benne.

1948/49 fordulóján az állami szervek kidolgozták az egyház szervezetének, a papoknak és a világi híveknek a részletes nyilvántartását. 1949 januárjában már készen volt

¹⁶ *Uo.*, 48.

¹⁷ *Uo.*, 43.

a papok teljes névsora közigazgatási kerületek és járások szerint. A papokat megbízhatókra és megbízhatatlanokra osztották fel, négy kategóriába sorolva: az első csoportba a teljesen megbízható papok tartoztak, a másodikba a rendszerhez pozitíven viszonyuló, de bizonytalan papok, a harmadikba a politikai szempontból rejtőzködő, a negyedikbe pedig a reakciós papok. A névsorban szereplő minden pap beosztása, munkahelye és az illetékes szerveknél vezetett aktájának száma fel volt tüntetve. A papok utáni kémkedés a nemzetközi politika és a fokozódó osztályharc sztálini doktrínájának egyenes következménye volt. Figyelembe vették az államhatalom és az egyház között Magyarországon kialakult konfliktust is, amely Mindszenty bíboros letartóztatásában tetőzött.

1949 tavaszán, miután az állami szervek felvezették az összes pap adatait a nyilván tartásba, egy sűrű hálózatot építettek ki az egyházi területen működő ügynökökből, akiknek az volt a feladata – a rendszer más alkalmazottaival együtt – hogy információkat gyűjtsenek a papokról és tevékenységükről, majd – nagyon szubjektív és hamis – jelentéseket készítsenek. A legtöbb jelentés a katolikus papokról készült, de nem hagyták ki az evangélikusokat sem. A jelentések a papok jellemzését, társadalmi származásuk adatait, prédikációik témáját tartalmazták és foglalkoztak a hívekre gyakorolt hatásukkal, általában a rendszerrel szemben és a választások előtt tanúsított magatartásukkal. Ezeket a jelentéseket később felhasználták az ún. egyházi törvények előkészítése során. A „legreakciósabb” papokat az államrendőrség letartóztatta. A feszült helyzet odáig fajult, hogy a titkosrendőrség, amely az egyház elleni harc legradikálisabb szereplője volt, lehallgatókészüléket helyezett el Újtátrafüreden, ahol a püspöki konferencia ülést készült tartani 1949. március 23-24-én. A püspökök azokkal a követelésekkel akartak foglalkozni, amelyeket a kormányküldöttség vezetője, Čepička miniszter fogalmazott meg a prágai tárgyalásokon 1949 januárjában. A katolikus főpapságtól azt kérték, hogy a püspökök tegyenek nyilatkozatot a rendszerhez való pozitív hozzáállásukról, ne akadályozzák a kommunista párt által megnyert papok tevékenységét, töröljék az ilyen papok ellen hozott egyházjogi ítéleteket, és, ellenkezőleg, büntessék meg az államellenes tevékenységet folytató papokat. A lehallgatókészüléket az ülés közben fedezték fel, az ülést megszakították, és a püspökök megbízták Josef Beran érseket azzal, hogy tegyen panaszt az illetékes szerveknél. A tárgyalásokat fel kellett függeszteni, amíg a tiltakozás ügye nem oldódik meg.

Sorozatos tiltakozásokra került sor, de még egyfajta kompromisszum is kezdett elérhetetlennek tűnni. A kormány a Vatikánt vádolta a lehallgatókészülék elhelyezésével és kiutasította Csehszlovákiából a Szentszék diplomáciai képviselőjét, Mons. Segnit. A pápát kikiáltották az imperializmus apostolának, aki ellensége a békének és a népek szabadságának. Mons. Segni távozása után Mons. Gennaro Verolino érkezett a helyére mint a prágai nunciatúra *üggyvivője*. 1949 júniusának végén azonban ő is kénytelen volt elhagyni a Köztársaságot mint „persona non grata”. Nem sokkal később a radikális kommunisták egy sor egyházüldöző törvényt hagytak jóvá, és erőszak alkalmazását kérték.

A püspökök, sejtve, hogy a viszonyok romlani fognak, lelkipásztori körlevelekben készítettek fel a híveket az állam által elrendelt üldözés kemény körülményeire, és várták állam és egyház szétválását. Ugyanabban az évben lépett hatályba a 268. sz. törvény, amely előírta a plébánosoknak, hogy a plébánián lévő anyakönyveket adják át a nemzeti bizottságoknak. A kommunista párt elnöksége már 1949. április 25-én elfogadta „a hatok csoportjának” nevezett egyházügyi bizottság (Čepička, Clementis, Fierlinger, Kopecký, Široký, Nejedlý) tervét az egyház két irányból szervezett felosztatására. Az első irányzatnak az volt a feladata, hogy hozzon létre egy megújító mozgalmat a katoli-

kusok között, amely hajlik a haladás és a kommunista népi demokrácia támogatására, a másik irányzatnak pedig új intézkedések és törvények segítségével ki kellett szorítania az egyházat a közéletből, növelve az állami felügyeletet az egyház fölött. A püspöki konferencia, amely ezúttal illegálisan ülésezett Olomoucban 1949. április 29-én, közvetlenül a köztársasági elnöknel tiltakozott. „A hatok csoportja” létrehozott egy tanácskozó szervet, amely a később „békepapoknak” nevezett „haladó szellemű” papokból alakult, akiktől javaslatok érkeztek az egyház állami felügyeletéről szóló törvény megalkotására, állami megbízottak alkalmazására a püspöki hivatalokban és a haladó szellemű katolikusok mozgalmának megalapítására „Actio Catholica” néven, mert a már létező szervezet nevének szándékos választásával zavart akartak kelteni. A püspökök 1949. június 7-én közös nyilatkozatban reagáltak, amelyben kihirdették a „haladó szellemű” katolikusok szakadár mozgalmának létrejöttét: „Soha nem adjuk beleegyezésünket ahhoz, hogy az egyházat bármilyen ürüggyel, bárki is a szolgájává tegye. Maradhatok hűek Krisztushoz!” Továbbá, állást foglaltak az országos irányítás alá került katolikus *Caritast* illetően: a „katolikus” jelzőt elhagyták és megtiltották a javára szervezett gyűjtéseket. Ennek ellenére 1949. június 10-én megalakult az ún. „Actio Catholica”, amelyet egy hivatalából elmozdított pap vezetett. Az állami szervek megkezdték a tagok toborozását. A kulcsszerepet a kommunista rendszerrel együttműködő papoknak kellett vállalniuk néhány laikkal együtt, jóllehet nem ismerték a részleteket, amelyek csak a június 9-én Prágában tartott alapító gyűlés előestéjén derültek ki. A négyórás konferencián 67 pap és kb. kétszáz gondosan kiválasztott világi személy vett részt. A több beszédben visszatérő vezérfonalak egyike a meglepődés kifejezése, amiért „a püspökök nem akarnak osztozni a papok és a hívek őszinte örömeiben, amellyel a cseh-szlovák kormány jelenlegi politikai és gazdasági intézkedései eltöltik őket”. Az alapító gyűlés másik célja „a Vatikán politikájának leleplezése” volt.¹⁸

A kommunista párt szervezetének mintájára kerületi és járási titkárságokat hoztak létre. Az új Actio Catholica sajtóorgánuma a *Katolícke noviny* lett. Amikor megjelentette az Actio Catholica *Ohlas* (Válasz) c. programadó nyilatkozatát, ünnepélyesen kijelentette, hogy „papok százai és hívek százezrei fejezték ki egyetértésüket vele”.¹⁹ Rövid időn belül sok ellentmondásra derült fény, mert a névsorokban olyan papok is szerepeltek, akik tagadták, hogy aláírták volna. Sőt, néhány már elhunyt pap nevét is közölték. A lelkipásztori körlevélben, amelyet június 19-én és 26-án minden templomban fel kellett olvasni, a püspökök kifogásolták az Actio Catholicát mint szakadár szervezetet, és elutasították a rendszer valamennyi jogtalan intézkedését, amelyeket az egyház ellen hozott. A püspökök levelében az alábbiak kifejtése állt:

A nyilvánosságunk tudatában van annak, hogy országunkban az egyház és az állam viszonya nagyon rossz. A legfájdalmasabb azonban az, hogy nincs semmilyen lehetőségünk védekezni a jogtalan támadások ellen. Próbálnak teljesen kizárni benünket a lelkipásztori szolgálatból, és hitetlenek vagy hitehagyók veszik kezükbe az egyház irányítását.²⁰

18 Fiorello CAVALLI: *Tentativi di scisma religioso in Cecoslovacchia* [Egyházszakadásra tett kísérletek Csehszlovákiában], in: *Civiltà cattolica* 2381 (1949), 463.; František VNUK: *Pokus o schizmu: a iné proticirkvné opatrenia v rokoch 1949–1950* [Egyházszakadási kísérlet és más egyházellenes intézkedések 1949–1950 között], Bratislava 1996. 20.

19 J. PEŠEK–M. BARNOVSKÝ: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948–1953*, i. m. 65.

20 F. VNUK: *Pokus o schizmu*, i. m. 12–13.

A Szenszék is szót emelt: az 1949. június 20-i rendeletében elítélte a kommunisták által szervezett és támogatott új Actio Catholicát és kiközösítette a tagjait.²¹ Továbbá, a Szt. Officium Kongregációja kiadta a kommunizmussal kapcsolatos rendeletet, amely kiközösített minden kommunistát és mindazokat, akik bármilyen módon együttműködnek velük. Az államhatalom igyekezett megakadályozni ezeknek a dokumentumoknak a nyilvánosságra hozását és a lelkipásztori körlevél felolvasását is. A lelkipásztori körlevéllel együtt a püspökök közzé tették a „Körlevél a katolikus papokhoz és minden hívőhöz” c. üzenetüket is, amelyben tájékoztattak az állam és az egyház között addig folytatott tárgyalásokról, felsorolták az államhatalom valamennyi diszkriminatív intézkedését és tiltakoztak ellenük. Tudósítottak a kommunisták világnézeti kérdésekre vonatkozó néhány megszólalásáról is, rámutatva, hogy állam és egyház ilyen elvekre alapozott megállapodása a hit lerombolásához vezet és sérti az alkotmányban garantált szabadságjogot. A levelet speciális futárok kézbesítették, mert a posta parancsot kapott, hogy kobozza el. A püspökök, természetesen, nem csupán írásban szóltak meg. A legaktívabb ismét Vojtaššák volt. Beutazta az egyházmegyéje espereseit és plébániáit, személyesen találkozott az egyházmegye szinte minden papjával, és a főpásztor igyekezete közvetlen hatással volt a hívek tömegére. Nagy tekintélye és rendkívül erős befolyása volt. 1949. június 19-én, például, a Szepesófaluban (Spišská Stará Ves) elhangzott prédikációjában elemezte a „Válasz” c. nyilatkozatot, amelyet az Actio Catholica közölt. A titkosrendőrség ügynökei követték, és rögtön másnap jelentést tettek a titkosrendőrség regionális bizottságának:

Vojtaššák figyelmeztette a híveket, hogy az egyház ki fogja közösiíteni azokat, akik alá merészeli írni ezt a dokumentumot. Ezenkívül közölte, hogy az Actio a Vatikántól és a pápától való elszakadásra irányul. Így zaklatta fel a régió lakosságát, nagy gyűlöletet gerjesztve a szlovák kommunista párt és általában a kommunisták iránt.²²

Vojtaššák ezzel a körúttjával megállította az Actio Catholicának szánt aláírásgyűjtést, amely addig ígéretesen haladt előre. A kommunisták meg akarták hiúsítani a lelkipásztori körlevél 1949. június 19-ére tervezett felolvasását. Június 18-ról 19-ére virradó éjjel kiadták a parancsot, hogy azonnal, legkésőbb június 19-én reggel, az első mise előtt minden plébániaházba és minden kolostorba menjen ki egy rendőr és kobozza el az „államellenes” lelkipásztori körlevelet. Továbbá mondja meg minden papnak, hogy súlyos következményekkel járna, ha megszegné a levél felolvasásának tilalmát. De a rendőröknek csak figyelmeztetniük kellett a papokat, letartóztatni nem. Valójában azonban sok pap és futár került később börtönbe, akik kézbesítették a leveleket a plébániáknak. Michal Krajňákot, például, a szepesi egyházmegye papját tíz év börtönre ítélték. František Lepp, zólyomlipcei káplán négy és fél évet kapott; Mikuška turdossini plébánost, miközben a mise alatt olvasta fel a lelkipásztori körlevelet, a rendőr kétszer arcul ütötte, kitepte a levelet a kezéből és lerángatta őt a szöszékről. Ez a pap is börtönbe került.²³

Néhány helyen a hívek, attól tartva, hogy a papjuk börtönbe kerül, csoportokat szerveztek a védelmükre és a saját erejükkel akadályozták az állam ügynökeit, amikor azok a plébániaházakhoz vagy a papokhoz közeledtek. A hívek sok esetben szembeszálltak a

21 Anton HLINKA: *Sila slabých a slabost' silných* [A gyengék ereje és az erősek gyengesége], Zagreb 1989. 54–55.

22 J. PEŠEK–M. BARNOVSKÝ: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948–1953*, i. m. 69.

23 A. HLINKA: *Sila slabých a slabost' silných*, i. m. 57.

katonai csapatokkal és a népi milíciákkal, amelyek akkoriban riadókészültségben voltak. A kormány és a főpapság között folyó harc híreit közvetítették a külföldi rádióállomások. Az állam képviselői később a Szlovákiában zajló felforgatás egyik főkapcsolójának minősítették a Vatikáni és a Londoni Rádió adásait, ezért zavarták azokat. A kormány azzal is vádolta a főpapokat, hogy szítják ezeket a lázadásokat, amit úgy értékeltek mint bűnügyi háttérű politikai konfliktust. A leghevesebb megmozdulásokra Észak-Szlovákiában került sor, amelyek június 25-én, szombaton és 29-én, szerdán, Szt. Péter és Pál egyházi ünnepén érték el a tetőpontot. Szlovákia egész területén kb. 25.000 ember vett részt a lázadásban, azt követően pedig a felbujtók és a résztvevők rendkívül nagy méreteket öltő letartóztatási hullámnak estek áldozatul. 27 városban erőszakkal fojtották el a lázadásokat.

A papok letartóztatását és az egyházellenes politikát helytelenítő állampolgárok sok helyen erőszakmentes tüntetéseket szerveztek. A lázadások miatt 1.136 embert helyeztek vád alá, közülük 467 személyt ítélték összesen 546 év, 6 hónap és 27 nap börtönre. Ősszel lassanként stabilizálódott a helyzet, és október közepétől november végéig Gottwald elnök 167 személyt kegyelemben részesített, a szlovákiai népbiztosok testülete pedig további 102 személynek kegyelmezett meg, akiket a lázadások folyamán tartóztattak le. Az Actio Catholica nemcsak sok erőfeszítést és energiát igényelt, de sok pénzbe is került: összesen 7.834.745 koronát költöttek rá, amiből – a szabályosan elszámolt összegeken kívül – zugban a papoknak is fizettek, hogy beszervezzék őket az Actio Catholicába.²⁴ Amikor „a hatok csoportjának” tagjai mérleget vontak az Actio Catholica eredményeiből, megállapították, hogy nem érték el vele a papság egységének tervezett megbontását. Ez azon kevés eset egyike volt, amelyben az államhatalom alulmaradt az egyházzal vívott harcban, mivel túlbecsülte az erejét, és annak a következményeiért is megfizetett, hogy nem ismerte jól az egyház belső helyzetét.

„A hatok csoportjának” egyik tagja, Široký később azt javasolta, hogy cseh mintára Szlovákiában is telepítsenek állambiztonsági ügynököket néhány püspöki hivatalba. Široký kérte, hogy küldjenek ügynököket Szepesváraljára, Vojtaššák püspök hivatalába, majd Nagyszombatba is, Lazík apostoli kormányzóhoz, aki arra kényszerítette az egyházmegyéje papjait, hogy vonják vissza az aláírásukat, amellyel az Actio Catholicához csatlakoztak. A prágai tanácskozások után elhatározták, hogy Besztercebányán és Nyitrán is helyeznek el ilyen állami ügynököket a püspöki hivatalokban. Az alkalmazottaknak 1949. június 22-én kellett elfoglalniuk a helyüket, miután megkapták az utasításokat. Ennek az ügynöki megbízásnak semmilyen törvényes alapja nem volt sem a korabeli hatályos törvényekben, sem az 1949 októberében elfogadott „egyházellenes” törvényekben. A kapott utasítások szerint az ügynökök feladata az volt, hogy felügyeljék a püspöki hivatal tevékenységét, valamint a püspök és a hivatal többi alkalmazottjának magatartását. Ezenkívül ki kellett választaniuk egy stratégiailag alkalmas szobát a püspöki rezidencián mint irodát a maguk számára, ahol fel kellett bontaniuk és elolvasniuk minden érkező és kimenő levelet, ellenőrizniük minden látogatót és a látogatás célját, végül jelentéseket küldeniük a munkájukról és beszámolniuk az intézkedéseik eredményéről.

Egészen különleges helyzet alakult ki a szepesi egyházmegyében. Vojtaššák püspök többször tiltakozott a foglalkozására nézve szabó és csak elemi iskolai képzettséggel rendelkező állami alkalmazottnak a püspöki hivatalban folytatott tevékenysége ellen. Mivel az illető arrogáns és agresszív magatartást tanúsított, a püspök két titkára is figyelmeztet-

te és kérte, hogy viselkedjen emberségesebben Vojtaššákkal. A püspöki hivatal a postát is kénytelen volt speciális futárokra bízni, mert az ügynök megszerezte a szepesváraljai postahivatal egyik alkalmazottjának együttműködését, aki feltartóztatott és ellenőrzött minden levelet. A helyzet december 10-től még kritikusabbá vált: a szepeshelyi püspöki hivatalban már három személy volt, aki Vojtaššák püspök tevékenységét ellenőrizte: az állami megbízott, annak titkára és a portás, aki szintén beépített ember volt.²⁵ A Szentszék előre látta, hogy Csehszlovákiában tovább keményedik majd a kommunista rendszer, ezért bizonyos lépéseket tett a főpapság megerősítésére. Augusztus 14-én Nagyszombatban két új püspököt szenteltek föl: Lazík apostoli kormányzót és a rozsonyói általános helynököt, Róbert Pobožnýt. A Szentszék nem sokkal ezután jóváhagyta a szepesi szeminárium igazgatójának szepesi segédpüspökké szentelését. Ezt a szentelést Vojtaššák püspökeknek már félig titokban kellett végeznie. Később a spirituális atya jelenlétében a pozsonyi teológiai kar dékáni irodájában Michal Buzalka püspök teljes titokban szentelte püspökké Anton Richtert.

Eközben a parlament titokban pár több hónapja dolgozott azoknak a törvényeknek az előkészítésén, amelyeknek arra voltak hivatva, hogy az egyházat megfosszák minden szabadságától, a papságot az állam szervévé alakítsák, és hogy az megtegyen bizonyos szolgálatokat a rendszer érdekében. Ezenkívül, a hívek júniusi lázongása után törvényt is terveztek az államnak ellenálló hívek üldözésére. Ez biztosította a jogi keretet az egyház és a hívek feloszlatásához. A püspökök és valamennyi csehszlovákiai egyház képviselői megkapták a készülő törvény javaslatát, hogy előre tájékozódjanak. A protestánsok általában egyetértettek, csak a katolikus egyház nyilvánított határozott ellenvéleményt, amit az állami szervek provokációnak tartottak. Október 14-én az ország parlamentje egyhangúan elfogadta az Egyházügyi Hivatal felállításáról szóló, 217. sz. törvényt, amely széles körű hatáskört biztosított az egyházak felügyeletének. A 218. sz. másik „egyházi” törvény az egyházak és a vallási egyesületek állami finanszírozásáról szólt. Ugyanakkor egyházi személyek csak azzal a feltétellel kaphatták meg a fizetésüket, ha állami engedéllyel rendelkeztek, azt pedig csak akkor kaptak, ha először hűségesküt tettek a Köztársaságnak. A püspökök azt az utasítást adták, hogy a katolikus papok egészítsék ki az eskü szövegét a következőkkel: „Amíg ez nem mond ellent Isten törvényének és az ember természetes jogainak.” De az állami tisztviselők nyomása alatt valójában minden pap lemondott arról, hogy hozzátegye ezt a kiegészítést. A szepesi és a nyitrai egyházmegyében egyesek hangosan kimondták ezeket a szavakat, az írott szövegbe azonban nem kerülhettek be. Az összehívott 1.775 pap közül, akik a szlovákiai egyházi személyek 70%-át képviselték, 1.719-en letették az esküt a nemzeti bizottságok előtt; 56 pap igazolta a távollétét és nem tett esküt. Ezek után 350 egyházmegyei papot és 400 szerzetest kizártak a lelkipásztori szolgálatból, mert a rendszer reakciónak és haladásellenesnek tartotta őket; sokan közülük már akkor letartóztatásban vagy internálva voltak. A katolikus püspököket és néhány magasabb rangú protestáns elöljárót is kizártak az eskütételből.

25 Vö. František VNUK: *Vládni zmocnenci na biskupských úradoch v rokoch 1949–1951* [A kormány megbízottai a püspöki hivatalokban 1949 és 1951 között], Martin 1999. 11–26.

EGYHÁZELLENES INTÉZKEDÉSEK 1950-BEN

1950-ben új szakasz kezdődött az állam és az egyház viszonyában. 1950 januárjában hatályba lépett a családjogi és anyakönyvezési törvény. A családjogi törvény szerint az állam csak a nemzeti bizottság előtt kötött polgári házasságot ismeri el érvényesnek. A törvény előírta, hogy csak akkor lehet templomban egyházi házasságot kötni, miután hivatalos dokumentum bemutatásával bizonyítást nyert, hogy előzőleg már megkötötték a polgári házasságot. Minden pap felelős volt ennek a törvénynek a betartásáért. A lelkipásztori körlevélben a püspökök hangsúlyozták, hogy az egyházi házasságra vonatkozó valamennyi utasítás érvényben marad (eljegyzés, katekézis, a házasság kihirdetése, szentségi házasság). Problémássá vált azonban a házasság kihirdetése: halasztást kellett kérni, mert a törvény szerint a kihirdetés nem előzheti meg a polgári házasságot. Az Egyházügyi Hivatal – mint az egyházat felügyelő legfelső szerv – kiadott egy másik rendelkezést, amelyben hivatalosan felszólította a papokat, hogy ne engedelmesskedjenek egyházi előjáróiknak, ha azok ellenkező utasításokat adtak volna.

A katolikus püspökök közül ismét Ján Vojtaššák volt az, aki határozottan tiltakozott a családjogi törvény alkalmazása ellen. Január 14-én panasszal élt az Egyházügyi Hivatalnál az új intézkedések diszkriminatív jellege miatt. A legélesebb konfliktus Andrej Škrábik besztercebányai püspök halála után, 1950. január 8-án robbant ki. A kanonokok káptalani helyönkévé választották Daniel Briedoňt anélkül, hogy engedélyt kértek volna erre a választásra, amint azt a 218. sz. törvény előírja. Az új helynök levélben közölte az Egyházügyi Hivatallal, hogy a püspök elhunyt, őt pedig megválasztották káptalani helynöknek. A kommunista kormány megtagadta a választás elismerését, és azt kívánta, hogy Ján Dechet, a nagyszombati egyházmegye „hazafias” papját válasszák meg Briedoň helyett.

Briedoňt figyelmeztették, hogy a megválasztása bűncselekmény. A püspökök nem fogadták el ezt az eljárást, tiltakoztak az egyház szabadságát és működését korlátozó beavatkozás ellen és egyházjogilag érvénytelennek nyilvánították Dechetnek az egyházmegye kormányzójaként történő beiktatását. Ennek ellenére február 13-án a kormány megerősítette Dechet kinevezését, aki az Egyházügyi Hivatal vezetőjétől, Gustav Husáktól elfogadta a megbízást. A Vatikán azonnal reagált: február 18-án rendeletet adott ki Ján Dechet kiközösítéséről, mert el merte fogadni világi hatalomtól az egyházmegye kormányzására adott megbízást. A hírt még aznap jelentette a Vatikáni Rádió, közölve Dechet életre szóló kiközösítését, valamint hogy hasonló esetekben ugyanez a büntetés várható, de azok számára is, akik találkoznának vele. Ennek ellenére az államhatalom ragaszkodott a kinevezéséhez, és megtiltotta annak a lelkipásztori körlevélnek a felolvasását, amelyben a püspökök figyelmeztetni akarták a híveket, hogy kerüljék az érintkezést a kiközösített Dechettel. Az Egyházügyi Hivatal kijelentette, hogy ennek a levélnek a felolvasása támadás a törvény és az állam ellen. A hivatal tájékoztatta erről valamennyi katolikus papot és hasonló tartalmú levelet küldött a püspököknek is: az Egyházügyi Hivatal vezetője azzal fenyegetett, hogy a jövőben nem tűrik el „az állam békés fejlődésének akadályozását”.²⁶ Az állami szervek számoltak azzal, hogy Dechet csak akkor ér valamit a számukra, ha az egyházban elfogadják őt a besztercebányai egyházmegye kormányzójának. Ezért szolidaritási kampányt szerveztek Dechet és a kormányzósága támogatására. Előkészítették az első miséjét is. Husák kijelentette: „Dechetnek misét kell

26 J. PEŠEK–M. BARNOVSKÝ: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948–1953*, i. m. 118.

mondania, nekünk pedig meg kell szerveznünk a közönségét, talán nem is csak egyszer vagy kétszer, hanem minden vasárnap. Meg kell szerveznünk a látogatásokat, jól ki kell használnunk a sajtót, mindenekelőtt a *Katolikus újságot*.”²⁷

A misére március 19-én került sor, amelyen Husákon és Holdošon kívül megjelentek a totalitárius hatalom más képviselői is. A templomot már az előző esetén megszállta a rendőrség és lezárta a nyilvánosság elől. Csak a meghívott küldöttek léphettek be, miután bemutatták az irataikat. A templom előtt lévő nyílt teret és a város utcáit a rendőrség felügyelte. Ezt a színlelt misét a szlovák rádió is közvetítette. A kormány kihasználta az alkalmat arra, hogy propaganda-kampányt folytasson a Vatikán ellen és megmutassa a nyilvánosságnak, hogy Dechet a Vatikán kiközösítése ellenére teljesítheti a megbízását. A szlovák Egyházügyi Hivatal képviselője ezzel a szavakkal döböntette meg a szlovák nyilvánosságot: „Az egyház főpapjai megkísérelték terrorizálni a papokat.”²⁸

Az állam képviselői „imperialista hatalomnak” minősítették a Vatikánt, amely akadályozza a népi demokratikus rendszer fejlődését Csehszlovákiában, és március 16-án kitasították az országból a Szentszék utolsó, prágai képviselőjét, Mons. De Livát, mert a kormány azzal vádolta, hogy beavatkozik az állam belügyeibe. Mi több, áprilisban visszahívták Rómából a szentszéki csehszlovák nagykövetet, Ilja Ráthot, és ezzel teljesen megszakadtak a diplomáciai kapcsolatok. Mindez a „békeharc” ürügyén történt Csehszlovákiában. Az állam nagyon igyekezett bevonni a papokat is ebbe a békemozgalomba, és 1950 májusában állami megrendelésre megszületett a „hazafias” papok mozgalma. Míg 1949-ben kb. 40 pap volt hajlandó együttműködni a rendszerrel, addig 1951 nyarán a papok többsége csatlakozott az egyházmegyei békebizottságok utasításaihoz. A mozgalom tagjait fontos plébániákkal vagy a püspöki hivatalokban további megbízásokkal jutalmazták.

A kormány arra a meggyőződésre jutott, hogy a szocializmus felépítésének – többek között – az egyik nélkülözhetetlen feltétele a szerzetesség felszámolása. 1950 elején Gottwald elnök nyilvánosan kijelentette, hogy a kolostorok megszüntetése „a ma feladata”. A kolostorokat a felforgató vatikáni politika, a kémkedés, a náciizmus és az államellenes cselekmények melegágyának minősítették. A szerzetesek elleni gyűlölködő támadásokban bővelkedő propaganda-kampánnyal előre felkészítették a nyilvánosságot a felszámolásukra. Az öt rendből kiválasztott tíz szerzetes elleni per arra volt hivatva, hogy előkészítő szakasza legyen a szerzetes rendek megszüntetésének az egész országban. A törvénytelen és koholt perre 1950. április elején került sor; a fizikai és lelki kényszerítés különböző módszereit használták a vádlottakkal szemben, és a vádak rendek szerint különböztették meg: a premontrei szerzeteseket fegyveres felkelés előkészítésével vádolták, a jezsuitákat kémkedéssel, a redemptoristákat azzal, hogy az ifjúságot a külföldi reakció eszközévé tették, a ferenceseket pedig azzal, hogy veszélyeztetik a vidék szocialista fejlődését. A per után az állam mindenhol azt terjesztette, hogy a kolostorokban kémkedést szerveznek, fegyvereket tárolnak és támadást készítenek elő a rendszer ellen.²⁹ A kolostorok elleni fellépést közvetlenül a húsvétot követő időszakra tervezték és „K-akció” néven volt ismeretes. Az év elejétől a párt és a minisztériumok hivatalnokai

²⁷ Uo., 121.

²⁸ F. VNUK: *Pokus o schizmu*, i. m. 120.

²⁹ Massimiliano VALENTE: *L'Ospolitič della Santa Sede e la questione degli ordini religiosi in Cecoslovacchia* [A Szentszék keleti politikája és a szerzetesrendek kérdése Csehszlovákiában], in: Pavol JAKUBČIN (szerk.), *Likvidácia reholí a ich život v ilegálite v rokoch 1950–1989* [A szerzetesrendek megszüntetése és életük az illegálitásban 1950 és 1989 között], Bratislava 2010. 244–253.

százával dolgoztak az ügyön. A férfi kolostorokat 1950. április 13-ról 14-re virradó éjjel támadták meg. Azon az éjszakán 6 szerzetesrend 56 kolostorát ostromolták meg.³⁰ A szerzeteseket négy gyűjtőtáborba vitték. A propaganda ellenére a mélyen vallásos Szlovákiában megmozdulásokat váltott ki az akció, helyenként összesereglettek a hívek és meg akarták akadályozni a szerzetesek kiutasítását, bár tömeges tiltakozásokra nem került sor, mert ez alkalommal a fegyveres csapatok gyorsan elfojtották az elégedetlenség minden megnyilvánulását. A leghevesebb összeütközés Podolinban (Podolinec) történt, ahol a legtöbb szerzetes volt. Miután az emberek megtudták, hogy a kolostorban összegyűjtötték a szerzeteseket, több százan összeverődtek és a fegyveres őrség leszerelése után betörték a kolostor kapuját, hogy kiszabadítsák a fogva tartott szerzeteseket. A lázadók kövekkel dobálták a rendőröket és összetörték a járműüket, majd lőttek is. Néhányan súlyosan megsebesültek és erősítést kértek. A végén 11 állampolgár került bíróság elé lázadás és engedély nélküli gyülekezés vádjával.³¹

A „K-akció” ugyanígy folytatódott a hadsereg és a rendőrség támogatásával 1950. május 3-ról 4-re virradó éjjel, amikor 281 szerzetest deportáltak szlovák területen lévő gyűjtőtáborokba. A szlovákiai Egyházügyi Hivatal adatai szerint 75 rendházból összesen 1.037 szerzetest deportáltak; a 99 „legreakciósabbat” a bacsfai gyűjtőtáborba zárták. A táborokba zárt szerzetesek között 406 pap volt, a többiek rendtársak, novíciusok, teológiai hallgatók, de más világi hallgatók és alkalmazottak is, akik a kolostorokban laktak. 171 papot ítélték el, közülük ötöt életfogytiglan. A fiatal szerzeteseket „átnevelő” kolostorokba küldték, és két heti kiképzés után a puhói gát építkezésére irányították. Utána megengedték nekik, hogy visszatérjenek a polgári életbe. Ezen események után a katolikus szerzetespap mint olyan teljesen eltűnt a lelki élet horizontjából.

Közben folytak az előkészületek a görögkatolikus egyház felszámolására. Bizottságokat hoztak létre az ortodoxiához való visszatérés érdekében és a római unió megszüntetésére. Ez utóbbit 1950. április 28-án hirdette ki Eperjesen egy népgyűlés, ezzel szűnt meg létezni az országban a görögkatolikus egyház. Még aznap mindkét görögkatolikus püspököt letartóztatták, és a görögkatolikus templomok átkerültek az ortodox egyház tulajdonába. Az Egyházügyi Hivatal vezetőjének tájékoztatása szerint attól kezdve a görögkatolikus hívek valamennyi ügyében az ortodox egyház lett illetékes. A papokat és a híveket lelkileg és fizikailag kényszerítették ennek a döntésnek az elfogadására. Hat hónap múlva a 265 görögkatolikus pap közül 103 áttért az ortodox hitre. A többieket a családjukkal együtt száműzték a cseh határ környékére, és megtiltották nekik, hogy visszatérjenek Szlovákiába.³²

Rögtön ezután megkezdődött a „R-akció”, amelynek célja a szerzetesnővérek deportálása és összegyűjtése volt. Június elején az elsők között szedték össze sztrópkói görögkatolikus nővéreket „átnevelés” céljából. A párt tisztviselői kényszeríteni akarták őket, hogy térjenek át az ortodox hitre, vagy hagyják el a rendet és térjenek vissza a polgári életbe. A női szerzetesrendek felszámolása másképpen történt, mert akkoriban Szlovákiában 3.272 szerzetesnővér volt, közülük 1.641 nővér az egészségügyben dolgozott, mindannyian képzett szakemberek. A nővérek erőszakos begyűjtésére 1950. augusztus

30 Ezt a nyitrai püspök, későbbi szlovák bíboros meséli el a visszaemlékezéseiben: Ján Chryzostom KOREC: *Od barbarskej noci* [Barbárok éjszakája], Bratislava 1990; olasz ford. *La notte dei Barbari*, Casale Monferrato 1993.

31 Vö. J. PEŠEK–M. BARNOVSKÝ: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948–1953*, i. m. 170.

32 Vö. Robert HOTZ: *Una minoranza dimenticata: i cattolici in Unione Sovietica* [Elfelejtett kisebbség: katolikusok a Szovjetunióban], in: *Civiltà cattolica* 3022 (1976), 398.

29–30-án került sor; 137 kolostorból 1.962 nővért deportáltak 16 gyűjtőközpontként használt kolostorba rendkívül nehéz életkörülmények közé, ahonnan a munkaképes nővéreket kivitték dolgozni a mezőkre vagy a gyárakba. Erős nyomást is gyakoroltak rájuk, hogy hagyják el a szerzetesi életet. De nem volt megoldva az egészségügyben dolgozó nővérek kérdése. Míg az iskolákban tanító nővéreket nyomban el lehetett bocsátani, az egészségügyben más volt a helyzet, mert az állam nem tudta ugyanolyan értékű, szakképzett munkaerővel felváltani őket. Ezek a nővérek továbbra is szerzetesként éltek. A munkahelyükön kapcsolatba kerültek a személyzet polgári tagjaival, akik – maguknak a nővéreknek a tanúsága szerint – tartottak attól, hogy elbocsátják őket. Ezért a kollégák igyekeztek meggyőzni őket, hogy legalább a kórházban, a munkahelyükön ne viseljék a szerzetesi ruhát. Az állam is jelentős anyagi juttatással ösztönözte a magas szakképzettségű nővéreket, akik a műtőkben és a laboratóriumokban dolgoztak, ha elhagyják a szerzetesrendjüket. Két és fél évi nyomásgyakorlás után a nővérek 1,6%-a hagyta el a rendet, míg a többiek az iparban vagy ápolóként alkalmazták mentális vagy gyógyíthatatlan betegeket gondozó intézetekben.

A kommunista vezetők véleménye szerint 1950-ben a szemináriumok maradtak „a római katolikus főpapság utolsó támaszpontjai”,³³ ezért ezeket az intézményeket is egyházellenes intézkedésekkel kellett sújtani. Egy állami rendelettel – mint a XVIII. század felvilágosult uralkodói – két központi szemináriumot alapítottak Pozsonyban és Litoměřicében (Csehszág számára). Az állam olyan előjárókat és tanárokat nevezett ki, akik hajlandók voltak együttműködni a rendszerrel. A többi szeminárium épületét az állam berendezéssel együtt lefoglalta, és sok tanár került börtönbe vagy bányába munkásként. Bár 1950. június 14-én bezárták az evangélikus lelkészképzőket is, a figyelem a katolikus szemináriumokra összpontosult. Azoknak a kiválasztása, akik a pozsonyi szemináriumban szerettek volna tanulni, speciális tesztekkel történt, amelyeket Pozsonyban, Nyitrán és Kassán végeztek. Június végétől a hallgatóknak kötelező politikai képzésen kellett részt venniük, és aki nem vett részt, az nem folytathatta a tanulmányait.

A Vatikán határozottan elutasította az új szemináriumok megnyitását, és a legtöbb hallgató nem kívánt beiratkozni az első évre, úgyhogy az új tanév megkezdése kudarcra fenyegetett. A rendszer – hogy legalább némi érdeklődést keltsen – toborozni kezdett az első évfolyamra, és az akkoriban már házi őrizetben lévő püspököket is meg akarta győzni, hogy tegyék ugyanezt. A sok erőlködés után végül nyolcan jelentkeztek az első évfolyamra, a szeminárium teljes létszáma pedig 43 fő volt. 1950 után a papnövendékek száma 90%-kal csökkent Szlovákiában. Ezután csak olyan jelölteket vettek föl, akik részt vettek az állam által szervezett előkészítő tanfolyamokon, akkor is, ha nem feleltek meg az előírt életkori és képzettségi feltételeknek. Végül bevezették a *numerus clausus*-t, amivel szabályozták a papok számát az országban, ugyanakkor az nem fedezte a szlovákiai katolikus egyház objektív szükségleteit. A nagyszombati egyházmegyében, például, csupán a papok számának természetes csökkenése miatt az egyházmegyének évente 40 új papra lett volna szüksége. Ezenkívül, a csehszlovák kommunista párt egyházügyi bizottsága elhatározta, hogy 1950. július végéig további 40 „reakciós” papot börtönöz be, akik szerepeltek a szlovák Egyházügyi Hivatal névsorában. Az internálandó papokat egy feljelentésre hivatkozva vagy egyszerűen a helyi kommunista hivatalnokok szubjektív véleménye alapján választották ki. Utána a titkosrendőrség tagjai felkeresték ezeket a papokat a plébániaházakban, ahonnan internálótáborba kellett szállítaniuk őket.

33 Vö. J. PEŠEK–M. BARNOVSKÝ: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948–1953*, i. m. 183.

Néhány pap úgy tűnt el a plébániáról, hogy sem az elöljárók, sem a helyi hívek nem tudták, mi történt velük. A papok eltávolításának egyik eszköze volt az is, hogy besorozták őket katonai szolgálatra, ami csaknem valamennyi volt papnövendéket érintett, akik nem akartak az állami szemináriumba járni. Néha az is megtörtént, hogy a kötelező katonai szolgálatot, amely mindenki számára két év volt, a papok esetében meghosszabbították négy évre. Míg a protestáns egyházakkal szemben kétségtelenül kevésbé keményen alkalmazták az egyházellenes törvényeket, addig a katolikus egyházban nőtt a megüresült plébániák száma; így a rendkívül erős katolikus hagyománnyal rendelkező régiókban is kezdett eltűnni a katolikus hit iránti természetes fogékonyság.

Az egyház elleni intézkedéseket követő szakaszban az egyházmegyéek vezetésének és az egyházszerkezet kulcspozícióinak a rendszerhez hű papok kezébe kellett kerülniük. A püspökök növekvő nyomás alatt voltak és lassanként elszigetelődtek. 1950. július 2-a és 5-e között házi őrizetbe került Lazík, Nécsey és Vojtaššák püspök, szeptemberben elszigetelték Škrábikot és Čarskyt, márciusban pedig Pobožný rozsnýoi püspököt is. Akkoriban, a görögkatolikus egyház felszámolása után már több hónapja börtönben volt mindkét görögkatolikus püspök, Gojdič és Hopko. Kiadták a parancsot, hogy „szigorítani kell az ordináriusok elszigetelését, ha az csak részlegesen történt meg, hogy minden szálát elszakítsunk, amelyeken keresztül eddig illegális kapcsolatokat tartottak fenn a külvilággal”.³⁴ Ennek értelmében júliusban a házi őrizetből állami börtönbe került Buzalka nagyszombati segédpüspök; szeptemberben követte őt mindkét szepesi püspök, Vojtaššák és a segédpüspöke, Barnáš. A többi püspöki hivatalra az állam által kinevezett általános helynököket kényszerítették. A Vatikán és a helyi püspökök igyekeztek úgy védekezni az ilyen törvénytelen beavatkozások ellen, hogy létrehoztak egy testületet az egyházzajognak megfelelően kinevezett és szabályosan felszentelt ordináriusok helyettesítésére. E lépések megtétele érdekében a püspökök rendkívüli fakultásokat kaptak a Vatikántól arra az esetre, ha a Vatikánnal nem tudnának érintkezni. A rendellenes szlovákiai állapotok fennállásáig érvényes fakultások valószínűleg 1949 őszén érkeztek meg. Felhatalmazták a püspököket, hogy hivataluk gyakorlásának akadályoztatása esetére nevezék ki a helyetteseiket. Teljes jogkörük egy részét átvehették a helynökök és a regionális helynökök, tőlük pedig később a plébánosok. A fakultások a gyűjtőtáborok, börtönök és menedékek körülményeire is vonatkoztak, a lehető legjobban leegyszerűsítve a liturgikus gyakorlatot. Bárhol szabad volt misét celebrálni liturgikus tárgyak és ruhák nélkül. Az egyházi rend kivételével minden szentséget szabad volt kiszolgáltatni megszorítások nélkül, amint a bűnbocsánatot és a feloldozást is. Nem volt felhatalmazás a cölíbatús alóli felmentésre, püspökök kinevezésére és áthelyezésére, valamint az egyházmegye határainak megváltoztatására. Az említett fakultások birtokában a püspököknek joguk volt dönteni néhány olyan kérdésben, amelyekben egyébként a Vatikán lett volna illetékes vagy a hozzájárulására lett volna szükség.³⁵

1951 elején, ezeknek a fakultásoknak is köszönhetően, Pobožný rozsnýoi püspök teljes titokban felszentelte az első titkos püspököt, Pavol Hnilicát és 1951. augusztus 24-én Pozsonyban a másikat, Ján Korecet. Később a sor kiegészült Dominik Kal'atával és Peter Dubovskýval 1955-ben, ill. 1961-ben. Ezek a püspökök azután titkos papokat szenteltek föl, így hozták létre „a hallgatás” egyházát vagy – másképpen – a „titkos” egyházat.

³⁴ *Uo.*, 200.

³⁵ *Uo.*, 203–204.

A KATOLIKUS PÜSPÖKÖK PEREI 1951-BEN

A csehszlovák kommunista pártban kialakult „hatok csoportjának” döntése értelmében 1950. február 27-én megkezdtek a szlovák püspökök elleni per fő elemeinek előkészítését. Ennek során el kellett ítélni a Vatikánt, amely a párt képviselői szerint Washingtonból irányított kémügynökség. Ugyanakkor a püspökök elleni perek egy újabb lépést jelentettek a csehszlovákiai katolikus egyház és főpapjai ellen tervezett politikai hadjáratban, ahogy az már Albániában, Romániában és Magyarországon megtörtént. A „hatok” által kidolgozott forgatókönyv szerint Szlovákiában még a per előtt át kellett kutatni a püspöki levéltárakat, ahonnan az állambiztonsági minisztérium által politikailag büntetendőnek minősített anyagokat kellett szerezni. Ugyanebből a célból a sajtóügynökség audiovizuális anyagait is fel kellett használni egy olyan dokumentumfilm összeállításához, amely lejárta a püspököket a nyilvánosság szemében.

A szlovák Egyházügyi Hivatal második részlege azt a megbízást kapta, hogy állítsa össze a hivatalból felfüggesztett és a második világháború alatt Illaván (Ilava) bebörtönzött papok névsorát és válassza ki közülük a püspökök ellen valló tanúkat. Még a per megkezdése előtt egy sajtókampányt is kellett indítani a püspökök ellen, amely az 1950-ben elítélt papok és szerzetesek pereiről szóló cikksorozatról állt. A cél érdekében meg kellett vizsgálni a vatikáni jelentéseket és kiválasztani azokat, amelyek tanúsíthadják a püspökök ellenséges magatartását a Köztársasággal szemben.

A kommunista párt központi bizottságának hivatalnokai ősszel elkezdték összeállítani a Szlovákiából külföldre emigrált személyek névsorát. A közleményeik célja az volt, hogy tájékoztassanak az emigránsok nyomorúságos helyzetéről és a luxusban élő külföldi papság életéről. A forgatókönyv előkészületeibe a hazafias papokat is be kellett vonni, akiknek az volt a rendeltetése, hogy a per során a rendszerhűség mintaképei legyenek, és ezzel járuljanak hozzá a per politikai szempontból kedvező kimeneteléhez. A bíróság hivatalnokai buzgón keresték a katolikus tanúkat, akiket az állami Actio Catholica miatt közösisítettek ki; nekik azt kellett bemutatniuk, hogy a felforgató tevékenységet és a lázadásokat közvetlenül a vádolt püspökök szervezték és irányították.

A per forgatókönyve szerint a kulcsszemélynek elsősorban Vojtaššák püspöknek kellett lennie, mert „Vojtaššák személyében elítélhetjük az egész püspöki testületet”. Jellemének bemutatása és a per politikai alátámasztása érdekében anyagokat kellett szerezni az első Cseh-Szlovák Köztársaság és a Szlovák Állam időszakából. A forgatókönyv tervei szerint Vojtaššákot mint ádáz szeparatistát kellett bemutatni, aki ellensége a munkásosztálynak és kapitalista. A bíróság előtt Vojtaššákot olyan színben kellett feltüntetni, mint aki támogatja a zsidó javak kisajátítását, ellensége a zsidó származású állampolgároknak, a fasizmus híve és felelős mindazokért a bűncselekményekért, amelyeket a Szlovák Állam és a második világháború alatt követtek el.³⁶ A nyilvánosság előtt hangsúlyozni kellett a kommunizmussal szemben tanúsított ellenséges magatartását, külföldi kapcsolatait és a Vatikán érdekeit szolgáló tevékenységét, amelyet a püspöki konferencia ülései mutatnak. Az államhatalom azért tette mindezeket az erőfeszítéseket, hogy végre megszabaduljon Vojtaššák püspöktől és lehetetlenné tegye a nyilvános működését. A nagy igyekezet hat évig tartó próbálkozás után ért a tetőpontjára, ugyanis a püspök már a Vörös Hadsereg bevonulása pillanatától a legkeményebb és leghatározottabb ellenfe-

36 Walter BRANDMÜLLER: *Holokaust in der Slowakei und katholische Kirche* [Holokaust Szlovákiában és a katolikus egyház], Neustadt an der Aisch 2003.

le volt a Csehszlovákiában kialakult totalitarista rendszernek. De 1948-ban, a Vatikán közbelépése után a kormány felfüggesztette ilyen irányú próbálkozásait. 1949-ben a kormányzati szervezetek még nem volt világos elképzelése arról, hogyan járjon el Vojtaššák ügyében. Egyrészt nem akartak belőle vértanút csinálni, másrészt a legszigorúbb büntetést kérték a számára. Sőt, még azt a javaslatot is fontolóra vették, hogy engedjék kiutazni Rómába, utána pedig ne engedjék visszatérni az országba.

A per előkészítése 1950 szeptemberében ért a csúcspontra: miután a három szlovák püspök – Gojdič, Buzalka, Vojtaššák – névsorát jóváhagyták, mindhármukat letartóztatták és a prágai börtönbe vitték kihallgatásra. Októberben a püspökök perének előkészítésére alakult politikai bizottság úgy döntött, hogy felgyorsítja az előkészítő munkálatokat, és pontosan meghatározta a per célját, vagyis annak bizonyítását, hogy „az egyház főpapsága idegen a társadalomtól és bajt hoz a szlovák népre”.³⁷ Gojdič görögkatolikus püspökre nézve azt kellett kimutatni, hogy „ő volt az, aki a görögkatolikus egyházat a Szovjetunió elleni támadásokra használta fel”.³⁸ A szlovák püspökök egy része ellen indított pernek ez a beállítása azt a célt szolgálta, hogy elmérgesítse a romló vatikáni kapcsolatokat, ami megfelelt a kormány szándékainak, és ugyanakkor félelmet is keltsen a bíróság elé addig nem állított püspökökben.

1950 novemberében kiderült, hogy ki lesz a Köztársaság ügyésze, és kidolgozták a per ideológiai tervét, amelyet Feješ ügyész terjesztett elő. Egy összejövetelen jóváhagyták a tanúk és az ügyvédek nevét, a bíróság tagjai pedig nyilatkoztak a perben majd elhangzó záróbeszédekről; az ügyész záróbeszédét a politikai bizottság még egyszer ellenőrizte. A püspökök kihallgatása során a rendőrség durva módszereket alkalmazott, beleértve a fizikai és lelki erőszakot. Vojtaššák így írja le önéletrajzában a kihallgatásokat: „Elég annyit mondani, hogy általában a személy és az emberi méltóság megtöréséről, földbe tiprásáról van szó. Gyakori volt az ember fizikai kimerüléséig és mentális összeomlásáig folytatott szadista kegyetlenkedés és kínzás.”³⁹ Az alvás nélkül, több napon át folyó kihallgatások során kényszerítették a püspököket a jegyzőkönyvek aláírására, amelyek gyakran csak üres papírok voltak. Mindezek ellenére a per előkészítése nehezen haladt.

A legkeményebb ellenállást éppen Vojtaššák püspök tanúsította, aki akkoriban már hetvennégy éves volt: megtagadta a jegyzőkönyvek aláírását, és igyekezett megcáfolni minden vádat. Végül betették mellé a zárkába a rendőrség egyik munkatársát, akinek az volt a feladata, hogy megnyerje a püspök bizalmát, feljegyezze a reakcióit minden kihallgatás után, és rábeszélje, hogy írja alá a jegyzőkönyveket, mert így lerövidíthetné a kimerítő kihallgatások időtartamát. Ennek ellenére a per időpontját 1950. november 27-ről át kellett tenni 1951. január 10-ére.

Hat nappal a per megkezdése előtt szigorú biztonsági intézkedések mellett Prágából Pozsonyba szállították a püspököket: a különvonatot és személyzetét fegyveres rendőrök őrizték kutyákkal. Havazás esetére katonai nehéz járművek álltak készenlétben az utak és a vonat által érintett vasútállomások szabadbá tételére, és a fegyveres őrség erősítést kapott. Miután megérkeztek Pozsonyba, még egyszer elpróbálták a rádió által majd közvetítendő per forgatókönyvét, átvizsgálták a kihallgatási jegyzőkönyveket, újra ellenőrizték

37 Karel KAPLAN: *Štát a cirkev v Československu 1948–1953* [Állam és egyház Csehszlovákiában 1948–1953], Brno 1993. 192.

38 Uo., 192.

39 Ján VOJTAŠŠÁK: *Autobiografia* [Önéletrajz], Toronto–Svätý Jur 1994, 77.

a tanúkat és a felhasznált dokumentumokat. A püspökök szobájába lehallgatókészüléket helyeztek. A védőügyvédek igyekeztek rábeszélni a püspököket, hogy vallják magukat bűnösnek a vád minden pontjában. Vojtaššák azonban panaszt tett, mert a bírók olyan szavakat adtak a szájába, amelyeket ő soha nem mondott, és meg akarta tartani a saját záróbeszédét. A püspökökre gyakorolt nyomás folytatódott, a bírók pontosan a forgatókönyv szerinti nyilatkozatokat kívánták tőlük. Még néhány nappal a per előtt a bírósági hivatalnokok elpróbáltatták a vádlottakkal a kérdéseket és a válaszokat, amelyeket kívülről meg kellett tanulniuk.

A per folyamán a párt- és az állami szervek óriási kampányt szerveztek a szlovák püspökök bűncselekményeinek bemutatására. E célból kiadtak néhány manipulatív könyvet és már a per előtt elkészítették a hazaáruló püspökök perét tárgyaló brosúra vázlatát. Ezenkívül munkástiltakozásokat szerveztek a katolikus főpapság ellen és előadásokat tartottak „Katolikusok a békeharcban” címmel. Egy három személyből álló kommunista bizottság regionális szintű kampányt szervezett, amelyben instruktorokat képeztek ki a községi tanácsok és a gyárak számára. A kampány, amely a per folyamán ért a tetőpontra, durván és fenyegető módon taglalta a püspökök elleni vádakat. A bíróság leveleket és nyilatkozatokat kapott munkásoktól, de elemi iskolai tanítóktól is, akik kisdiákjaikkal együtt a legszigorúbb büntetést kérték a püspökök számára. Sőt, a per alkalmából a munkások sok gyárban elkötelezték magukat a biztonság és a termelés fokozása mellett, hogy még többel járuljanak hozzá a szocialista köztársaság építéséhez. Az egész propaganda ellenére akadtak néhányan, akik írásban nyíltan tiltakoztak a három katolikus püspök elítélése ellen: papok, püspökök, a szlovák értelmiség egy része, munkások és parasztok kisebb csoportja. Ezeket az eseteket a titkosrendőrség később, természetesen, kinyomozta és levonta belőlük a következtetést. Azokat a diákokat, akiknek volt bátorsága tiltakozni a mondvasínált per ellen, kiutasították az iskolából anélkül, hogy lehetőségük lett volna befejezni a tanulmányaikat. A per ellenzőinek egy része fanatizmus vádjával börtönbe került. De a pártszervek azt hozzátették, hogy „nem magyarázták el nekik kellőképpen a püspökök hazaáruló tevékenységét”.⁴⁰

A végső ítéletet 1951. január 15-én mondta ki a bíróság: Ján Vojtaššákot 24 év fegyházra, javainak elkobzására, állampolgári jogaitól való megfosztásra és 500.000 korona pénzbüntetésre ítélte; Michal Buzalkát életfogytig tartó elzárásra és 200.000 korona pénzbüntetésre; Pavol Gojdič görögkatolikus püspököt életfogytig tartó elzárásra, javainak elkobzására, állampolgári jogaitól való megfosztásra és 200.000 korona pénzbüntetésre. Mindannyiukat hazaárulás és kémkedés büntetetei miatt ítélték el; Vojtaššák és Buzalka püspököket az előbbieken kívül bűnösnek találták a köztársaság elleni összesküvés büntetében is. Egy hónappal később Pozsonyból Valdicébe, Csehszlovákia egyik legszigorúbb börtönébe vitték őket. Vojtaššák akkor 74, Buzalka 66, Gojdič pedig 63 éves volt.

A csehszlovák és a világsajtó is bőségesen foglalkozott a perrel. A külföldi sajtó már akkor rámutatott a per furcsaságaira. Elsősorban a *L'Osservatore Romano* közölt róla híreket minden nap; több cikk jelent meg az olasz, a német, az amerikai és a kanadai sajtóban is. Az országos rádió adásain és a sajtóban megjelent cikkeken kívül 1951 januárjában kiadtak a perről egy brosúrát „J. Vojtaššák, M. Buzalka és P. Gojdič püspökök hazaárulók” címmel, amelyet – propaganda céljából – négy világnyelvre lefordítottak.

40 Peter OLEXÁK–Ivan CHALUPECKÝ: Životopis biskupa Jána Vojtaššáka [Ján Vojtaššák püspök életrajza], in: *Studia theologica scepusiensia* 6 (2003), 190.

Csak szlovák nyelven 30.000 példány jelent meg. A következő két évben megjelentek más hasonló kiadványok is, amelyek nem annyira az elítélt püspökökkel foglalkoztak, hanem a csehszlovákiai egyház ellen meghirdetett harccal, amelynek ezek a püspökök áldozatul estek.

Időközben folytatódott a papok és a tekintélyes világi katolikusok tömeges letartóztatása. A politikai vezetőknek két célja volt: először is meg akartak szabadulni a vezető személyiségektől, ezzel elhárítva a rendszer elleni lázadás veszélyét; másodszer – a félelem légkörét akarták megteremteni. Ugyanis akkoriban senki sem lehetett biztos abban, hogy a titkosrendőrség nem kopogtat éjjel az ajtaján és nem visz el valakait a börtönbe egy vagy tíz évre. A rettegés a hatalom jellegzetes kísérő jelenségévé vált, a börtönök zsúfolásig voltak és újabbat hoztak létre. Még 1953-ban egy kassai középiskola hat diákját ítélték el a katolikus püspökök bebörtönzése elleni tiltakozás miatt, akik 17–21 évesek voltak; 3-tól 19 évig terjedő fegyház volt a büntetésük, és a legkeményebb büntetést a legfiatalabb kapta, aki aztán 10 egész évig volt börtönben.⁴¹ A többi megfélemlített püspök, akik a rezidenciájukba voltak bezárva, a hatályos törvényeknek megfelelően hűséget esküdtek az államnak. 1951. szeptember 24-én a pozsonyi bíróság elítélte Vasil' Hopko görögkatolikus segédpüspököt is; Barnáš püspök szintén a börtönben volt. Az államigazgatási hatalom egyre nagyobb nyomást gyakorolt az egyházra: sok hívőt szomorított el a hír, hogy még ugyanabban az évben, szeptemberben a rendszer által megnyert hazafias papok egy prágai nagygyűlésen megalapították „a katolikus papok békemozgalmát”. Szlovákiából 300 pap vett benne részt Ambróz Lazík püspök vezetésével, akinek megszüntették az internálását. Bár ezek a papok egy nagy kisebbséget alkottak, az állam belpolitikai propaganda céljára használta őket; a mozgalomnak ellensúlyoznia kellett az egyházmegyéék főpapságát.

A TOTALITARIZMUS ÉVEI: 1951–1989

Az 50-es évek elején az egyház elleni támadások Csehszlovákiában gyorsan követték egymást, ami az egyházat külsőleg nagyon meggyengítette.⁴² Nyugaton a szocialista országok egyházát „a hallgatás egyháza” névvel illették,⁴³ mert nem volt semmilyen megnyilvánulási lehetősége. Az egyház helyzete Szlovákiában más volt, mint Csehszlovákiában; a rendszer, akaratán kívül is, kénytelen volt tekintettel lenni – a cseh terület helyzetéhez képest – erősebb és kevésbé szétzilált főpapság pozíciójára. A püspökök ugyan letették a hűségesküt az államnak, de a Vatikán tekintélye vitathatatlan volt a számukra, és a saját tekintélyük sem sérült annak ellenére, hogy a papok és a hívek bizonyos része kollaborálással gyanúsította őket. Mindenesetre az Egyházügyi Hivatal arra a következtetésre jutott, hogy az egyházpolitikai helyzet Szlovákiában bonyolultabb, a rendszer számára kedvezőtlenebb, mint Csehszlovákiában. Ezt állapították meg:

⁴¹ M. S. ĎURICA: *Dejiny Slovenska a Slovákov*, 635.

⁴² Vö. G. RULLI: *Cecoslovacchia: situazione politica e religiosa* [Csehszlovákia: politikai és vallási helyzet], in: *Civiltà cattolica* 2882 (1970), 86.

⁴³ John BUKOVSKÝ: *Chiesa del martirio Chiesa della diplomazia. Memorie tra Cecoslovacchia e Vaticano* [Vértanú egyház, diplomata egyház. Csehszlovákia és a Vatikán között. Visszaemlékezések], Bologna 2009; Agostino CASAROLI: *Il martirio della pazienza. La Santa Sede e i paesi comunisti, 1963–1989* [A türelem vértanúsága. A Szentszék és a kommunista országok, 1963–1989], Torino 2000.

Az a három püspök, akik hűséget fogadtak (Čársky, Nécsey, Lazík), tevékenyek és készszerűek, meg tudják találni a módját, hogy befolyásolják a papok békemozgalmát az egyházmegyéjükben, és egyházi ünnepeken keresztül gyakorolnak hatást a hívekre, amelyeken személyesen is részt vesznek (zarándoklatok, bérnálások).⁴⁴

Bár minden püspök mellé kijelöltek egy titkosrendőrt, aki állandóan kísérte, a párt tisztségviselői gyakran mondták, hogy a püspökök csalódást okoztak. Ennek ellenére az 50-es évekig a bebörtönzés súlyos veszélye fenyegette a püspököket; sőt, Lazík püspök csupán azért menekült meg a letartóztatástól, mert a bebörtönzése ellentétes volt a rendszer érdekeivel. Ennek a helyzetnek a következményeit csak Pobožný rožsnyói érsek fizette meg: a kommunisták megakadályozták, hogy letegye a hűségesküt, nemkülönben püspöki hivatala gyakorlását, és 1953-ban az egyházmegye területén kívül internálták.

Az emberek megfélemlítése és figyelmeztetése céljából gyakran tömegesen állították bíróság elé azokat a papokat és világiakat, akiknek nem sikerült pozitív kapcsolatot kialakítaniuk a hatalommal. 1954 áprilisában egyetlen perben 24 vádlottat, köztük 6 papot ítélték el; augusztusban egy másik kollektív perben 12 személyt ítélték összesen 173 év fegházra, köztük 5 papot. 1954 decemberében Zsolnán (Žilina) állítottak bíróság elé 11 katolikus aktivistát. 1956 áprilisában Prágában indítottak pert 10 szlovák jezsuita ellen, és 1956 júliusában hasonló perre került sor Pozsonyban 5 szalézi szerzetes ellen.⁴⁵ Ugyanabban az évben volt még egy per 10 pap és 5 görögkatolikus világi személy ellen, akik „a görögkatolikus egyház visszaállítására irányuló, illegális tevékenységet” akartak szervezni.⁴⁶

Az 50-es években nagyon durva volt az elnyomás. Az elítéltek száma rekordokat döntött. Csehszlovákiában 230 javítóintézet működött: börtönök, munkatáborok és uránbányák, ahol a 240.000 fogvatartott 80%-a – 1954-ig – politikai fogoly volt. Az ún. katonai munkacsapatokban (rövidítve: PTP) 1951-ben 9.900 katona volt, akik a „legyőzött ellenséges osztályokból” származtak, köztük 1.001 pap, papnövendék és szerzetes. A számuk növekedett, 1954-ig 60.000 katona szolgált ezekben a csapatokban. Míg 1950 júniusában 11.026 politikai fogoly volt a börtönökben, addig 1951-ben 16.050 emberrel több. Ami a legszigorúbb ítéleteket illeti, 1948 októberétől 1952 végéig az állami bíróságok 233 halálos ítéletet hoztak, ebből 178-at végre is hajtottak. 1952 és 1954 között a kommunista párt politikai titkára 148 halálos ítéletet hagyott jóvá.⁴⁷

A katolikus papok közül kettőt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték, a többi 300 elítélt papnak 1.135 évet és 4 hónapot kellett börtönökben töltenie. Ugyanebben az időszakban a laikus vallási aktivistákat 445 év és 7 hónap fegházra ítélték. A szlovákiai egyház új helyzetében fontos szerepük volt a külföldön élő szlovákoknak. 1954-ben Amerikába emigrált szlovákok Washingtonban összehívták az amerikai szlovákok konferenciáját. Az amerikai kongresszus néhány tíz tagja és az európai országok száműzetésben élő képviselői is jelen voltak. A konferencia lehetővé tette, hogy a szlovák emigránsok bemutassák Szlovákia helyzetét az amerikai kongresszus különbizottságának. A konferenciának nagy visszhangja volt az amerikai sajtóban és felkeltette a nagy nyilvánosság érdeklődését a szlovák nép és problémái iránt. Később a *The Saturday*

44 Vö. J. PEŠEK–M. BARNOVSKÝ: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948–1953*, i. m. 231.

45 Vö. František VNUK: *Stopät' desiat rokov v živote naroda* [Százötven év a nép életében], Bratislava 2004. 299.

46 M. S. ĎURICA: *Dejiny Slovenska a Slovákov*, i. m. 641.

47 Ján PEŠEK (szerk.): *V tieni totality, Politické perzekúcie 1949–1953* [A totalitarizmus árnyékában. Politikai üldözések 1949–1953], Bratislava 1996.

Evening Post sorozatban közölte egy volt szlovákiai rab tanúbizonyságát; az újjváros-kai (Leopoldov) börtönben 1.200 fogvatartottat talált, akiknek 90%-a politikai okokból került börtönbe. Az amerikába emigrált szlovák papok 1955 nyarán róma környéki székhellyel megalapították a Szt. Cirill és Metód kiadót, amely 1957-től vallási és kulturális tárgyú könyveket adott ki. A kiadványai nem csupán a külföldön élő szlovákok számára voltak hozzáférhetőek, de különböző veszélyes utakon eljutottak Szlovákiába is. Ugyan- is a vallási tartalmú könyvek nagyon értékesek, de veszélyesek is voltak, amelyeknek a birtoklása a bebörtönzés kockázatával járt. Csak 1948 és 1955 között a rendőrség 27.500.000 könyvet foglalt le és égetett el kolostorok és magánszemélyek könyvtáraiból.

1955-ben az egyház elleni harc bizonyos mértékig enyhült, amihez hozzájárult a szlovák kommunista párt vezetőségében bekövetkezett változás. Magán a párton belüli tisztogatások arra kényszerítették a pártot, hogy felülvizsgálja az addig folytatott tevékenységét. A párt belátta, hogy súlyos csapásokat mért az ellenfélre, anélkül azonban, hogy megnyerte volna a nagy nyilvánosság rokonszenvét; ezért akkoriban taktikát változtatott és figyelmét az ifjúság felé fordította. A fiatalokkal foglalkozni és vallásos szellemben nevelni őket akkortájt veszélyes dolog volt. Maguk az ordináriusok azt ajánlották a papoknak, hogy tartsák magukat távol a fiataloktól. A kassai ordinárius külön körlevélben közölte a papokkal, hogy templomban és magánbeszélgetésekben egyaránt tartózkodjanak minden olyan megnyilvánulástól, amely a szülőket arra bátorítaná, hogy írássák be a gyermekeiket hittanoktatásra. „Remélem, minden paptársam komolyan veszi és elfogadja ezt az iránymutatást mint a javukat szolgáló, testvéri jótanácsot.”⁴⁸

Az 1957. évi büntető törvénykönyv úgy rendelkezett, hogy azok a papok, akik „viszsaélnék a fiatalok lelki vezetésére hivatott lelkipásztorkodás gyakorlásával, három hónaptól hosszú évekig terjedő börtönbüntetéssel sújthatók”. Ugyanakkor az iskolákból elbocsátották azokat a tanárokat, akik „még nem értették meg jól a vallási kérdést”.

A nevelésügyi minisztérium még 1948-ban kiadta az iskolai hittanoktatás irányelveit: az óraszámot csökkentették, a hittan választható tárgy lett, és meghatározták, hány diák lehet egy csoportban. Az elemi iskolákban nagyon különböző módszerekkel harcoltak a hittan ellen. A tanulókat a szülőknél kellett beíratniuk hittanra, miután írásban nyilatkoztak, hogy senki nem kényszerítette őket erre. Sokféleképpen megkülönböztették és figyelmeztették őket. 1958-tól a tanulóknak két évente ki kellett tölteniük egy kérdőívet, amelyben a valláshoz való viszonyukra vonatkozó kérdések voltak. A tanárok a 70-es években még látogatták a szülőket és igyekeztek meggyőzni őket, hogy ne írássák be a gyermekeiket hittanra, nehogy elveszítsék az egyetemi továbbtanulás és a megfelelő munka lehetőségét. Magukat a szülőket a munkahely elvesztésével vagy a szakmai karrier megtörésével fenyegették. Némi enyhülést hozott a Dubček-korszak és a társadalom desztalinizálása.

1960-ban, több év börtönben töltött év után bizonyos számú papot szabadlábba helyeztek köztársasági elnöki kegyelemmel. De nem térhettek vissza a lelkipásztori szolgálatba és képzés nélkül betölthető munkahelyeket kellett keresniük a gyárakban. Ez a választásokra készülési éve volt. Még a választások előtt, március 11-én a rendőrség le tartóztatta és bebörtönözte Korec titkos püspököt, akit május 20-án hazaárulásért 12 évi fegyházra és állampolgári jogaitól való megfosztásra ítélték. Nem sokkal a választások után terjedt el a hír, hogy 1960. július 17-én az újjvároskai börtönben meghalt a halálra kínzott Pavol Gojdič görögkatolikus püspök.

48 A. HLINKA: *Sila slabých a slabost' silných*, i. m. 99.

A választások júniusban voltak. A kommunisták egységes választási listájára, amelyen a Csehszlovák Nemzetgyűlés, a Szlovák Nemzeti Tanács és a Nemzeti Bizottságok megválasztása szerepelt, a választók 99,7%-a szavazott. A fő esemény az volt, hogy a választások után kihirdették az országban „a szocializmus építését”. A terv megvalósítása érdekében meg kellett szabadulni néhány negatív elemtől. A Köztársaság nevét Csehszlovák Szocialista Köztársaság-ra változtatták, és 1960 júliusától az új alkotmány törvénybe iktatta, hogy az állam kizárólagos ideológiája a marxizmus-leninizmus. Ennek ellenére az alkotmány 32. cikkelyében az állam garantálta az állampolgárok vallásszabadságát: „Mindenki szabadon követhet bármilyen vallást, vagy lehet vallástalan, és folytathat vallási tevékenységet, ha az nem ellenkezik a törvénnyel.” Az egyházakat azonban az alkotmány egyáltalán nem érintette, azok az állam számára nem léteztek. Csupán a hívek léteztek mint egyes emberek, jogi személyek nem lehettek, mivel a vallás a magánélet része.

Az állam korlátozta a pozsonyi szemináriumban tanuló papnövendékek számát. Sőt, mielőtt a papjelölteket fölvelték volna a szemináriumba, a titkosrendőrség megvizsgálta őket azzal a szándékkal, hogy megnyerje az együttműködésüket. Egyesek engedtek a nyomásnak és aláírták az együttműködési nyilatkozatot, elfogadva a titkosrendőrség ügynökének szerepét abban a reményben, hogy jobb helyre kerülnek, nagyobb fizetésük lesz és utazhatnak külföldre. A szemináriumba felvett papnövendékek száma ritkán haladta meg a 20 főt. 1950-től a papok száma folyamatosan csökkent. Ezt a válságot állandóan mélyítették az állam különböző adminisztratív intézkedései. 1967-ben már 102 megüresedett plébánia volt, és nem a püspök döntött a papok és a rájuk bízott plébániák sorsáról, hanem az Egyházügyi Hivatal titkára.

A Vatikán nem maradt közömbös ezzel a helyzettel szemben.⁴⁹ 1962-ben az *Ostpolitik* keretében közvetett úton javaslatot tett a csehszlovák kormánynak a kölcsönös kapcsolatokra és az egyház pozíciójára vonatkozó tárgyalások megkezdésére.⁵⁰ Ugyancsak 1962-ben a Vatikán hivatalosan meghívta a szlovák püspököket a II. Vatikáni Zsinatra Rómába, de csak Lazík és Nécsey püspökök kaptak kiutazási engedélyt, mert Vojtaššák, Barnáš és Hopko püspökök börtönben voltak. A pápa külön kihallgatáson fogadta a csehszlovák küldöttséget, kifejezve „atyai jóindulatát Csehszlovákia és elsősorban a katolikus egyház szeretett gyermekei iránt”. Miután Nécsey püspök visszatért a II. Vatikáni Zsinatról, átadta a nevelésügyi és kulturális miniszternek a pápa levelét, amelyben ez állt: „A Vatikán hajlandó lenne a csehszlovák kormány hozzájárulását kérni egy új püspök kinevezése esetén.” A levél leszögezte, hogy az államnak tett hűségeskü szövege nem mondhat ellent az egyházjognak; azt is kérte, hogy hagyjanak fel a püspökök és a papok bántalmazásával, szűnjön meg az isteni és az egyházi jogok megsértése.⁵¹ Az első tárgyalásokra 1963-ban került sor.⁵²

A pozitív fejlemény az volt, hogy Vojtaššák püspök amnesztiát kapott, de továbbra is távol kellett maradnia az egyházmegyéjétől, és alig két évvel később meghalt. A

49 Karl Joseph HUMMEL (szerk.): *Vatikanische Ostpolitik unter Johannes XXIII. und Paul VI. 1958–1978* [A Vatikán keleti politikája XXIII. János és VI. Pál pápasága alatt, 1958–1978], Paderborn 1999.

50 Vö. Philippe LEVILLAIN: *Ostpolitik* [Keleti politika], in: *Dictionnaire Historique de la papauté* [A pápaság történeti szótára], Paris 1994. 1237–1239.

51 Vö. Jozef Hal'ko, *I comunisti slovacchi e il Concilio Vaticano II* [A szlovák kommunisták és a II. Vatikáni Zsinat], in: *Annuario Historiae Conciliorum* 31 (1991), 166.

52 Vö. Giovanni BARBERINI: *La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana* [A párbeszéd politikája. Casaroli-féle dokumentumok a Vatikán keleti politikájáról], Bologna 2008. 247–251.

kormány azonban határozottan elutasította Casaroli javaslatait, amelyeket az állam és az egyház kapcsolatait szabályozó törvények enyhítésére és egy olyan megállapodás megkötésére tett, amely az ország egyházi ügyeinek igazgatásáról szólt volna. VI. Pál külön kérésére a Vatikán és Csehszlovákia küldöttségeinek még egyszer kellett volna találkozniuk Rómában 1964-ben. A kormány nem fogadta nagy lelkesedéssel ezt a javaslatot. Egyrészt pozitívan értékelte, hogy a pápa a békés egymás mellett élés politikájára törekszik, másrészt azonban nyílt kommunizmus-ellenességgel és a szocialista rendszer iránti ideológiai türelmetlenséggel gyanúsította. Két év szünet következett. A tárgyalásokat 1966-ban folytatták, amikor Mons. Casaroli – az államtitkárság rendkívüli ügyekkel foglalkozó tagja – ismét Prágába jött. A tárgyalások programjában az egyházmegyék kormányzása és az új püspökök kinevezése szerepelt, akiket a Vatikánnak a kormány által készített névsorból kellene kiválasztania. A hatalomnak semmiféle érdeke nem fűződött a Vatikánnal folytatott tárgyaláshoz, és a találkozó konkrét eredmény nélkül ért véget.⁵³ Ugyanakkor a katolikus nyilvánosság elől nem lehetett eltitkolni, hogy a Vatikán képviselői találkoztak a kommunista politikai hatalom vezetőivel, ami a javulás jele volt. A változásokat látni lehetett, de Moszkvában is, és a szovjet kommunisták főtítkára, Leonid Brezsnyev kijelentette, hogy nincs megelégedve Csehszlovákia politikai fejlődésével. A Varsói Szerződés politikai tanácsadó bizottsága egyenesen figyelmeztette a csehszlovák kommunista pártot és kérte, hogy határozottan fojtsa el a szocialista- és kommunistaellenes erők növekvő befolyását az országban.

1968 januárjában Dubčeket megválasztották a csehszlovák kommunista párt első titkáranak. Jóllehet azt várták, hogy teljesülnek Moszkva kívánságai, a fejlődés más irányt vett. A szovjet vezetők Drezdában összehívták a Varsói Szerződés tagállamainak legfelső képviselőit egy konferenciára és kifejezték aggodalmukat a Csehszlovákiában tartósan fokozódó negatív tendenciák miatt. Az év márciusában a katolikus papok *memorandum*-ban fordultak a kormányhoz, amelyben elégtételt kértek a katolikusok ellen elkövetett jogtalanságokért. A kormányhoz intézett levelében még az ortodox papság is támogatta a görögkatolikus egyház megújítására vonatkozó kérelmet. Lazík, Nécsey és Pobožný püspökök egy külön lelkipásztori körlevélben szintén kérték, hogy szűnjön meg a katolikusok kizárása a közéletből és tartsák tiszteletben az alapvető emberi jogokat. Amikor 1968 áprilisában lemondott a Novotný elnök kemény vonalát támogató kormány, a március 30-án megválasztott új köztársasági elnök, Ludvík Svoboda kinevezte az új kormányt, az pedig 1968. április 29-én rehabilitálta a görögkatolikus egyházat és visszaadta épületeinek és más javainak egy részét.

A többi szocialista országban ellenforradalomként fogták fel ezeket az eseményeket, és úgy érezték, hogy „internacionalista felelősséggel” tartoznak a szocializmus sorsáért Csehszlovákiában. Az ún. *prágai tavasz* a szövetséges csapatok bevonulásával ért véget 1968 augusztusában. A szovjet tiszték letartóztatták és Moszkvába vitték a párt első titkárát, Alexander Dubčeket és azoknak a kommunistáknak egy részét, akik „emberibbé” akarták tenni a pártot. Szlovákiában a társadalmi erők még egyszer átrendeződtek, és megkezdődött az ún. normalizálás vagy „a válság alatt tanult lecke” időszaka.⁵⁴

53 Alberto MELLONI (szerk.): *Il filo sottile. L'Ostpolitik vaticana di Agostino Casaroli* [A vékony szál. Agostino Casaroli és a Vatikán keleti politikája], Bologna 2006; Karel KAPLAN: *Těžká cesta. Spor Československa s Vatikánem 1963–1973* [A nehéz út. Csehszlovákia és a Vatikán vitája 1963 és 1973 között], Brno 2001.

54 Vö. Jaroslav ŠEBEK: *Le chiese cristiane in Cecoslovacchia durante la Primavera di Praga* [A keresztyén egyházak Csehszlovákiában a Prágai tavasz idején], in: Francesco CACCAMO–Pavel HELAN–Massimo

Az első feladatok egyike a szerzetesrendek elnyomása és az 1968 előtti helyzetbe való visszakényszerítése volt. 1968 novemberének végén Szlovákiában 22 női – köztük 2 görögkatolikus – szerzetesrend működött összesen 3.800 nővérrel. Ebből 2.214 főnek volt munkaviszonya, 956-an pedig öregségi vagy rokkantsági nyugdíjban voltak. Ugyanekkor a férfi szerzetesrendek száma – beleértve két görögkatolikus rendet – 16 volt összesen 581 szerzetessel, köztük 372 pappal és 209 rendtestvérrel. A nyilvános szolgálatot 170 szerzetespap végezte, 73-an voltak nyugdíjban, 129 papnak pedig más elfoglaltsága volt. 1969-ben a megszorító intézkedések ellenére továbbra is léteztek. A férfi szerzetesrendek nyilvánosan végezheték a lelkipásztori szolgálatot, de közösségeket nem alapíthattak és újoncokat nem fogadhattak. A szerzetesnővérek dolgozhattak a szociális otthonokban, ahol idős papokkal és nővérekkel, valamint a nyilvános szolgálatból visszavonult szerzetesekkel foglalkoztak. Mentálisan sérült gyermekeket és fiatalokat gondozó otthonokban és más kórházakban is alkalmazhatták őket, tehát az egészségügyi minisztérium által pontosan megjelölt munkahelyeken. Az előjáró anyák nem vehettek fel újoncokat, és ha már voltak néhányan, ígéretet kellett tenniük, hogy elbocsátják őket. Ennek ellenére azok a szerzetesek és nővérek, akik titokban léptek be a rendbe 1968 után, nem akartak meghajolni és elhagyni a rendet. Magánlakásokban telepedtek le, polgári foglalkozást űztek és polgári személyként éltek vallásos életüket rendes lakóházakban, ahol titkos kápolnák voltak. Abban az esetben, ha fölfedezték őket, a közösség tagjai házkutatásnak, kihallgatásnak, munkahelyi elbocsátásnak és bebörtönzésnek voltak kitéve.

A kulturális minisztérium rendelete értelmében kötelező volt jelenteni a kerületi nemzeti bizottságnak minden papi összejövetelt, minden olyan házasságkötést és temetést, amelyen a pap prédikálni akart. Lelkigyakorlatot, elvonulást, zárándoklatot és bármilyen vallási jellegű összejövetelt szervezni világi hívek számára eleve tilos volt. Sőt, azt sem engedélyezték, hogy a plébános hagyományosan elbeszélgessen a jegyesekkel a házasságkötés előtt, mert azt a büntető törvénykönyvbe ütköző oktatási tevékenységnek fogták föl.

A 70-es években a kereszténység új lendületet vett Szlovákiában.⁵⁵ A hívek már nem féltek a társadalmi, gazdasági és közéleti diszkriminációtól, ami a 60-as évek végén elindult mozgalom következménye volt, miután a legtöbb papot, szerzetest és katolikus aktivistát kiengedték a börtönből. Ezt az ébredést azok a kisközösségek alapozták meg, amelyek egy mélyebb hittel élt életre bátorították az embereket. A céljuk az volt, hogy „intelligens keresztényeket neveljenek a szocialista társadalomban”. Ez nemcsak a lelki élet megerősödését eredményezte, hanem intellektuális elmélyülést is hozott a hitéletben. Ezeknek a közösségeknek a többsége egyetemi környezetben alakult ki és a tevékenységük hátterében a titkos püspök, Korec állt. A lelki segítséget, a lelkigyakorlatokat és a lelki ellátást főleg titkos papok és szerzetesek szervezték, de a nyilvános lelkigondozásban működő papok is részt vettek benne. A közösségek egyik feladata az volt, hogy a hiányzó információkat szamizdat kiadványokon keresztül közvetítsék. Az első vallási szamizdat *Orientácia* (Tájékoztódás) címmel jelent meg 1973-ban, amelyet a szepesi egyházmegye papjainak szántak. Ján Maga, a szepesi egyházmegye papja szerkesztette. A *Náboženstvo*

TRIA (szerk.), *Primavera di Praga, risveglio europeo* [Prágai tavasz, európai ébredés], Firenze 2011. 73.

55 Vö. G. BARBERINI: *La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana*, i. m. 377.

a *súčanost'* (Vallás és jelenkor) c. szamizdat, amelyet egész Szlovákiában terjesztettek, 1982-ben jelent meg.⁵⁶

1972 nyarán meghalt Róbert Pobožný, a szlovák püspökök közül az utolsó, akit egyházi előírásoknak megfelelően neveztek ki. A pozsonyi nagyszemináriumban különböző megtorló intézkedéseket léptettek életbe. A teológiai kar dékánja felszólított hét növendéket, hogy azonnal hagyják el a szemináriumot, pedig négyüket abban az évben kellett volna fölszentelni. Azért távolították el őket, mert 1968-ban szimpatizáltak Dubčekkel. A szolidaritás jeléül a többi hallgató éhségsztrájkot kezdett, de nem mindenki, ami azt a gyanút ébresztette, hogy a titkosrendőrségnek dolgoznak. A szeminárium hallgatóival szemben alkalmazott megtorló intézkedések sok európai egyetemen visszhangzottak, és a kulturális minisztériumba levelek ezrei érkeztek az elbocsátott hallgatók visszavételét követelve, de eredmény nélkül. 1974-ben új napirendet vezettek be a szemináriumban, amely a házi őrizetre hasonlított: a növendékek nem hallgathattak külföldi rádiót, nem olvashattak külföldi könyveket, teológiai tárgyúakat sem, és nem tarthattak kapcsolatot a szemináriumon kívül sem papokkal, sem világiakkal.⁵⁷ 1972 végén a kormány és a Vatikán képviselői két ízben találkoztak, hogy megállapodjanak az új püspökök személyéről. A kormány jelöltjeinek azonban meg kellett ígérniük a Vatikánnak, hogy távol tartják magukat a papok *Pacem in terris* mozgalmától, amelyet az állam szponzorált, a kulturális miniszter kezdeményezett, és amelynek létrejöttében 1971-ben aktívan részt vettek. Végül a kormány és a Vatikán kompromisszumos megoldásként elfogadták, hogy a következő három szlovák püspök kap kinevezést: Július Gábriš, Ján Pásztor és Jozef Feranec sorrendben a nagyszombati, a nyitrai, ill. a beszercebányai egyházmegyébe. 1973. március 3-án szentelték föl őket. Annak ellenére, hogy az új püspökök lojálisak voltak az állam iránt, a működésük az állam vagy a *Pacem in terris* szervezete által támasztott akadályokba ütközött. Ráadásul 1974-ben a tudományos ateizmus szlovák intézete elindított egy programot azzal a céllal, hogy az ateizmust általánosan elterjessze a társadalomban. A hitet elhagyó állampolgárokat pénzügyileg támogatták, és az egyház csak a templom falai között működhetett. 1975 első felében egy papok elleni merényletsorozatra is sor került azért, hogy a lekipásztorkodásban különösen aktív papokat megfélemlítsék. Ezt papok és világiak ellen indított perek követték, és megtámadták az iskolai hittanoktatást is. A kormány minden vallási jellegű összejövetelt megtiltott. Számos papnál és világi személynél tartottak házkutatást, a titkosrendőrség pedig mindent megtett annak érdekében, hogy minél több kollaboránst megnyerjen magának.

A szlovákiai egyház szempontjából nagyon fontos esemény volt a 70-es években az autonóm egyháztartomány létrehozása. Éppen abban az időszakban, amikor az egész nép vallási érdeklődésének a megszűnése volt a tét, 1977. december 30-án VI. Pál a *Praescriptio sacrosancti* és a *Qui divino* apostoli konstitúciókkal létrehozta az Autonóm Szlovák Egyháztartományt, amelynek metropolita-érseki székhelye Nagyszombat lett. Ez rendkívüli esemény volt a szlovákiai egyház életében. A rendszer azonban úgy döntött, hogy Gábriš nagyszombati püspökből nem lehet érsek, mert 1976-ban Rómában aktívan részt vett a püspöki szinóduson. A helyzet ezután sem változott.⁵⁸ Az állam foly-

56 Ján ŠIMULČÍK: *Svetlo z podzemia. Z kroniky katolíckeho samizdatu 1969–1989* [Fény a föld alól. A katolikus szamizdat történetéből], Prešov 1997.

57 Vö. A. HLINKA: *Sila slabých a slabost' silných*, i. m. 161.

58 Vö. G. RULLI: *Cecoslovacchia: la libertà religiosa garantita dallo Stato*, in: *Civiltà cattolica* 3140 (1981), 185.

tatta az ateizmus általános, társadalmi méretű elterjesztésének programját; szeptemberben a hittanoktatásra jelentkező diákok száma alig érte el a 30%-ot. A rendszernek ravasz módon sikerült azt a benyomást keltenie a világ előtt, hogy minden rendben van. Néhány iskolában a gyermekeiket hittanra beírató szülők egy bizottság elé kerültek, amely az iskolaigazgatóból, a nemzeti bizottság képviselőjéből, a párttitkárból és a rendőrség megbízottjából állt. Egyre nőtt a házkutatások és a kihallgatások száma, az állam egyre több aktív paptól vonta vissza a működési engedélyt. A rendőrségnek mindig az volt a célja, hogy behatoljon a „titkos” egyház szervezetébe és megghiúsítsa a vallási ébredést. A Vatikánnal folytatott prágai tárgyalásokon a kormány még azt is kívánta, hogy a Szentszék lépjen fel a „titkos” egyház ellen. A Vatikán azonban – ezzel ellentétben – megtiltotta a papoknak, hogy részt vegyenek a kommunisták által irányított *Pacem in terris* mozgalomban.

A szomszédos országok, Magyarország, Lengyelország és a Német Demokratikus Köztársaság egyházpolitikájának bizonyos mértékű liberalizációja ellenére a csehszlovák szövetségi kormány nem volt hajlandó az egyházzal tárgyalni. 1980 októberében a papnövendékek éhségsztrájkot szerveztek a teológiai karon uralkodó túrhetetlen viszonyok ellen. A hallgatók kétharmada aktívan részt vett benne: 11 hallgatót elbocsátottak, később néhányan önként elhagyták a szemináriumot. A hír elterjedt külföldön is, és a rádióállomások tiltakozási hullámot indítottak el, botrányosnak nevezve az állam ilyen beavatkozását az egyház ügyeibe. A papok számának végzetes csökkenése miatt az egyház helyzete Szlovákiában évről évre nehezebbé vált. 1980-ban 58 pap halt meg, és csak 19-et szenteltek föl. A világiak egyre jobban megértették, hogy felelősséggel tartoznak az egyházért, amint ezt a Szt. Metod halálának 1100. évfordulója alkalmából szervezett velehradi (Morvaország) zarándoklat bizonyította; az eseményt tizenkét hónapig tartó felkészülés előzte meg. Jozef Tomko bíborosi kinevezése 1985 májusában és kinevezése a Népek Evangelizációja Kongregációjának prefektusi hivatalába újabb rendkívüli bátorítás volt a szlovák katolikusok számára: megértették, hogy a pápa nem fejtette el őket. Július 7-én 100–200 ezer zarándok találkozott Velehradban. A kormány minden intézkedése ellenére, amelyekkel békedemonstrációvá akarta változtatni az eseményt, a zarándoklat a hívők vallásszabadságot követelő, hatalmas felvonulásává vált. A csúcspont a pápai legátus, Casaroli bíboros által celebrált szentmise volt. II. János Pál üzenetét Tomásek bíboros olvasta fel, aki spirituális és emberi vonatkozásban is óriási tekintélynek örvendő személyiség volt. A prédikáció után felmutatta a tömegnek az aranyrózsát, amelyet a pápa küldött ajándékba a velehradi bazilikának. A hívek egymást bátorítva növekedtek hitükben, a zarándoklatok pedig új arculatot öltöttek Szlovákiában: a nyilvános hitvallás felvonulásaivá váltak. Mindazonáltal 1986-ban még mindig folytak perek a vallási aktivisták ellen, kihallgatták és letartóztatták rendek és vallási közösségek tagjait, rejtélyes halálesetek fordultak elő.

A szlovák katolikus mozgalom a vallásszabadságért indított aláírásgyűjtés alkalmával 1988 márciusában fáklyás felvonulást szervezett, vallásszabadságot és az emberi jogok tiszteletben tartását követelve. Az eseményre március 25-én, pénteken került sor Pozsonyban, a Hviezdoslav téren. Annak ellenére, hogy a 15.000 hívő békésen gyülekezett, a rendőrség brutálisan lépett föl ellenük, gumibotokat, kutyákat, vízágyúkat és könnygázt vetett be. Sok embert letartóztattak mint a szocializmus ellenségeit, a papokat azzal vádolták, hogy a híveket politikai céljaikra használták. Ez a „fáklyásmenet”, amely „pozsonyi nagypéntek” néven vált ismertté, azt eredményezte, hogy Csehszlovákia és a Szentszék küldöttségei ismét tárgyalóasztalhoz ültek. A vallásszabadságért a *Charta*

77 katolikusai által szervezett aláírásgyűjtés során a felvonulás előtt és után több mint 500.000 aláírás gyűlt össze, ebből 300.000 Szlovákiából, ami nagy zavart okozott a rendőrség és a politikai szervek soraiban. Ebben a légkörben érkezett Prágába Colasuonno érsek, utazó szentszéki diplomata, hogy tárgyaljon az egyház és az állam viszonyáról és az új püspökök kinevezéséről. A tárgyalások eredményeképpen 1989. június 12-én Ján Sokolt püspökké szentelték és kinevezték nagyszombati érseknek, Szlovákia metropolitájának. Szeptember 9-én Jozef Tomko bíboros Szepeshelyen a hívek hatalmas tömegének részvételével celebrált misén szepesi püspökké szentelte František Tondrát.

1989 ősze különösen bővelkedett eseményekben. November 16-án, a Nemzetközi Diáknapi ünnepségeinek alkalmával a pozsonyi egyetemi hallgatók a kommunista totalitarizmus elleni tiltakozásul körmenetet szerveztek a város utcáin. Ez alkalommal a rendőrség nem lépett közbe. Ugyanakkor másnap, november 17-én Prágában a rendőrség brutálisan lépett föl a tüntető egyetemi hallgatók ellen. Attól a naptól fogva a csehszlovák városok valamennyi terén szerveztek népi felvonulásokat. A diákokhoz csatlakoztak a katolikus másként gondolkodók és minden felekezet képviselői. November 22-én Sokol érsek nyílt levelet tett közzé „A jóakarátú emberekhez” címmel, amelyben hangsúlyozta, hogy „eljött az ideje az utóbbi negyven évben felgyülemlett problémák megoldásának”.⁵⁹

Az a pillanat, amikor a kormány elrendelte a szabad világban „vasfüggönyként” ismert fémkerítés lebontását az osztrák határon, a szabadság szimbólumává vált és a totalitarizmus korszakának végét jelezte.

59 J. ŠIMULČÍK: *Katolícka cirkev a nežná revolúcia 1989*, i. m. 24.

PETER ŠTURÁK

A GÖRÖGKATOLIKUS EGYHÁZ SZLOVÁKIÁBAN, 1945–1989¹

BEVEZETÉS

Az elmúlt XX. századot sokféleképpen elnevezték: azt is mondhatjuk, hogy a vértanúk és Isten győzelmeinek százada volt. 2000. május 7-én Rómában a XX. század vértanúinak szentelt megemlékezés alkalmával II. János Pál többek között ezt mondta a Kolosszeumban:

„Ott, ahol a gyűlölet felülkerekedni látszott az életen, és úgy tűnt, hogy nincs mekkvés, a hit tanúi megmutatták, hogy a szeretet erősebb a halálnál. Az elnyomás szörnyű módszerei ellenére, amelyek megalázták az embert, a fájdalom, az éhezés és a szenvedés körülményei között ők bizonyították hűségüket a mi Urunkhoz, a megfeszített és feltámadt Krisztushoz. A ránk váró évszázadban és évezredben éljen tovább vértanú testvéreink és nővéreink emléke! Adják át egymásnak a nemzedékek, és forrassozzon belőle egy mélységes keresztény megújulás. Tiszteljük a vértanúk emlékét mint felbecsülhetetlen értékű kincset az új évezred keresztényei számára!”²

Ezek a szavak a csehszlovákiai görögkatolikus egyházhoz is szólnak, amely a XX. század második felében nagyon nehéz megpróbáltatásokon ment keresztül, szenvedett a totalitárius hatalom nyomásától és voltak vértanúi is. Míg más egyházakat csak meggyengítettek, a görögkatolikus egyházat a törvény erejével számolták föl. Erre már II. János Pál is rámutatott 1995. július 2-án elhangzott beszédében, amikor Eperjesen találkozott a görögkatolikus hívekkel, és egyebek között ezt mondta:

„Mindannyian emlékszünk a közelmúlt drámai eseményeire, amikor az ideológiai erők – ellentmondva az ember szabadságának és méltóságának – kihalásra ítélték egyházi közösségeket. A katolikus közösség túlélte ezt a próbatételt, és erősebbé vált a sok vértanú tanúságtételének és vérének köszönhetően is. Ennek egyik bizonyítéka, hogy sok-sok világi embert, szerzetest, apácát, papot és főpásztort

¹ Olasz nyelven megjelent in: *La Chiesa cattolica e il comunismo in Europa centro-orientale e in Unione Sovietica*, Szerk. Jan Mikrut, Gabrielli, Verona 2016. 193–226. Falvai Teréz fordítása.

² Vö. Ján Chryzostom KOREC: *Neľudský ateistický systém života* [Az embertelen ateista rendszer], in: *Zločiny komunizmu*, Prešov 2001, 9.

meggyőzött. Elegendő Vasil' Hopko püspök szenvedését és Pavol Gojdič vértanúságát említeni.”³

Bár a görögkatolikus közösség fölszámolása Csehszlovákiában az 1950. április 28-i, ún. *eperjesi gyűlés* alkalmával érte el a csúcspontot, ez a fordulat már korábban megkezdődött, még a második világháború befejezése előtt, mivel már látni lehetett a hatalom és a politikai erők elosztásának következtében Európában kialakuló helyzetet. A Szovjetunió „áthelyezte” a határait Európa szívébe, és ott kezdte kiépíteni a birodalmát. A befolyási övezetében lévő országok, azok bel- és külpolitikai fejlődése a Moszkvában hozott döntések szerint alakult. Ezért Moszkvában kell keresni a görögkatolikus egyház fölszámolásának okait a háború utáni Ukrajnában, Romániában és Csehszlovákiában is.⁴ Ezt a korszakot a totalitárius hatalom megnyilvánulásai jellemezték, köztük az emberi szabadság korlátozása és az egyház politikai ellenséggé minősítése.

A GÖRÖGKATOLIKUS EGYHÁZ MEGSZÜNTETÉSE 1950-BEN

A csehszlovákiai görögkatolikus egyház fölszámolásának terve egy konkrét stratégiát tartalmazott, két külön szakaszból állt, mindegyiknek megvolt a maga taktikája. Az 1948. februári események után, amikor a hatalom véglegesen a totalitárius rendszer kezébe került, elindították a görögkatolikus egyház 1950-es fölszámolásának előkészítő fázisát, amely a kolostorok bezárását, a püspökök elítélését és internálását, a görögkatolikus egyház tönkretételét jelentette. Ezt a légkört a Vatikán, a „vatikáni ügynökök” és a Szentszék „imperialista elkötelezettsége” ellen folytatott intenzív kampánnyal tetézték. Az államhatalom előtt az a kérdés állt, hogyan támadja meg a görögkatolikus egyházat, amelynek a liturgiája szinte azonos az ortodox egyházzal. A kormány már 1948 augusztusában hozzáfogott a probléma megoldásához, és kilátásba helyezte a nemzeti katolikus egyház létrehozását. Az egész 1948. év az ortodox egyház intézményeinek megszüntetésével telt. Először is megalapították az első ortodox püspökséget Szlovákiában, Eperjesen. Már 1947-ben, az exarcha látogatása során, jóváhagyták a konstitúciót, amelynek fő pontjai ezek voltak: Eperjes a leendő ortodox püspökség székhelye; a görögkatolikusok fölszámolása az ortodox hitre való áttérés útján.⁵ Ebben az időszakban a görögkatolikus egyház 350.645 hívet számlált, ebből 236.045 hívőt Kelet- és Közép-Szlovákiában.⁶

Az egyház elleni támadások fokozódtak és egyre nyilvánvalóbbá váltak. 1948. július 19-én az állambiztonsági hatóságok (NB) betörték a kolostorokba és házkutatást tartot-

3 Vö. Gabriel SZÉKELY–Anton MESÁROŠ *Gréckokatolíci na Slovensku* [A görögkatolikusok Szlovákiában], Košice 1997, 83.

4 Vö. Jaroslav CORANIČ: *Tzv. „Prešovský sobor” vyvrcholenie úsilia totalitnej moci o likvidáciu Gréckokatolíckej cirkvi v Československu* [Az ún. „prešovi gyűlés” mint a totalitárius állam által a csehszlovákiai görögkatolikus egyház fölszámolására tett erőfeszítések csúcspontja], in: Jaroslav CORANIČ–Peter ŠTURÁK–Jana KOPRIVNÁKOVÁ (szerk.): *Cirkev v okovách totalitného režimu. Likvidácia Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v roku 1950* [Az egyház a totalitárius rendszer láncain. A görögkatolikus egyház fölszámolása Csehszlovákiában 1950-ben], Prešov 2010, 63.

5 *45 rokov od likvidácie gréckokatolíckej cirkvi* [45 évvel a görögkatolikus egyház fölszámolása után], in: *Slovo – dvojtyždenník gréckokatolíckej cirkvi* 27 (1995), 5.

6 Vö. Karel KAPLAN: *Stát a cirkev v Československu 1948–1953* [Az állam és az egyház Csehszlovákiában 1948–1953], Brno 1993, 114.

tak. Pavol Gojdič püspök 1948. július 24-én a köztársasági elnökhöz intézett levelében reagált az eseményekre, amelyben – többek között – ezt írja a szerzetesek védelmében:

„Nagy fájdalommal vettük tudomásul, hogy a belügyminisztérium NB hatóságai házkutatást rendeltek el csaknem valamennyi férfi és női kolostorunkban Eperjesen, a baziliták, a bazilita nővérek, a Szeplőtlen Fogantatásról nevezett nővérek kolostorában, Töketerében a bazilitáknál, Nagymihályon és Sztropkón a redemptoristáknál. Mivel az említett kolostorokat a vizsgálat alatt körülvezték az NB fegyveres erői, a miserend is felbomlott. Csak a mi görögkatolikus kolostorainkban tartottak ellenőrzést, ezért a vizsgálat nagy fölháborodást és haragot váltott ki egész egyházmegyénkben, híveinkben pedig bizalmatlanságot az NB-vel és a szabadság hatósági garanciáival szemben.”⁷

1949 végétől megkezdődtek a „P akció” előkészületei (áttérés az ortodox hitre). Ehhez főleg két tényező járult hozzá: az ortodox egyház vezetői sürgették az akció végrehajtását, a törvényeket pedig 1949 októberében jóváhagyták, úgyhogy a pártszerveknek és tisztviselőiknek végre szabad keze volt. Ezek a törvények korlátozták a katolikus egyház szabadságát és az állam ellenőrzése alá vonták.⁸ 1949 folyamán, ebben a légkörben, Pavol Peter Gojdič püspök öt papot nevezett ki helynök képviselőinek az alábbi sorrendben: Vasil Hopko helyettes püspök, Mikuláš Russnák, Ján Kokinčák, Michal Sabadoš és Miron Podhájecký. Továbbá, arra az esetre, ha az eparchia központi kormányzása lehetetlenné válna, és a fent nevezettek közül senki sem tudná ellátni a feladatát, az eparchiát 12 körzetre osztotta, és mindegyikbe kinevezett egy püspöki jogkörrel rendelkező papot.⁹ 1950-ben ez a kör kiegészült egy titkos püspökkel, akit a Szentszék nevezett ki Miron Podhájecký személyében.¹⁰ Mons. Gojdič-ot¹¹ 1951-ben eltávolították a közéletből, és a tevékenységét szigorúan ellenőrizték a püspök elszigetelésével megbízott államhatalmi szervek. A jövő igazolta az eperjesi püspökség vezetőinek előrelátó és jól bevált döntéseit, amelyek biztosították, hogy az egyház az illegalitás körülményei között is működni tudjon. Gojdič-ot elszigetelték, és 1949. december 9-től az eperjesi püspöki hivatal

7 SNA (Slovenský národný archív) – PV – sekt./döv., inv. č. 119, kart. č. 189. 4 és 5, 2012. IV. 17.

8 Vö. Jaroslav CORANIČ: *Násilná likvidácia Gréckokatolíckej cirkvi a tzv. „Prešovský sobor” 28.04.1950* [A görögkatolikus egyház erőszakos fölszámolása és az ún. „eperjesi gyűlés” 1950. IV. 28], in: *Theologos. Teologická revue* VI (2005), 17.

9 Archív bezpečnostních složek (ABS) Praha, f. H 428 – 1. *Akce Tajný fond*. Protokol o výpovedi Leopoldov 6/5/1955.

10 Peter BORZA: *Ilegálne aktivity Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1951–1958* [A görögkatolikus egyház illegális tevékenysége Csehszlovákiában 1951–1958], in: Peter JAŠEK: *Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe* [Antikommunista ellenállás Közép- és Kelet-Európában], Bratislava 2002, 92.

11 Pavol Peter Gojdič 1888. VII. 17-én született Pillerpeklénben (Ruské Pekľany). 1907 és 1911 között teológiát tanult Eperjesen és Budapesten. Eperjesen szentelték pappá 1911. VIII. 27-én; a püspöki hivatalban voltak megbízásai. 1922. VII. 20-án bevonult a munkács-csernekhegyi bazilita kolostorba. 1926. IX. 14-én kinevezték az eperjesi eparchia apostoli kormányzójává, 1926. XI. 28-án örök fogadalmat tett Nagy Szent Bazil rendjében. 1927. III. 25-én szentelték püspökké Rómában. Püspökként nagy érdemeket szerzett a papság és a hívek lelki építésében, jelentős tevékenységet fejtett ki szociális területen és a vallásos nevelés terén. 1940. VII. 17-én kinevezték eperjesi püspöknek. 1950-ben, az ún. *eperjesi gyűlés* eseményei után kezdődött el a kálváriája a csehszlovák börtönökben. 1951. I. 15-én életfogytig tartó elzárásra ítélték, polgári jogaitól megfosztották és javait elkobozták. Börtönben halt meg 1960. VII. 17-én Leopoldovban.

minden eseményét a kormány egyik ügynöke, Michal Rodák ellenőrizte.¹² Egyedülálló dokumentumot alkotnak az 1949. december 15-től 1950. május 3-ig készült heti jelentések, amelyek bizonyítják a vallásszabadság elnyomását és Gojdič-nak mint püspöknek az elmozdítására tett kísérletet.¹³ Íme néhány tanúbizonyság: „Amikor 1949 decemberében Rodák megérkezett, a püspök így köszöntötte: Tudom, miért jött, mindenre kész vagyunk, hatalmában áll használni az állambiztonsági szerveket és a nyomozókat.” De azért Rodák, a püspök szembenállását látva, közölte: „Kezünkben van a posta.” Amikor Gojdič 1950. január 29-én elment meglátogatni a parókiákat, Rodák jelentette: „Gojdič püspök 1951. január 29-én vonattal Michalovcába utazott, és azóta még nem tért vissza.” Távollétét jelentették a titkosszolgálatnak, és Rodák február 25-i jelentésében így írta le az indokot: „Amíg Gojdič püspök nem tartózkodott az épületben, tehát január 29-től február 11-ig, bizonyosan titkos utasításokat adott a papoknak néhány körzetben, amelyeket föl lehetne használni az ortodox egyház ellen”; március 17-től a titkosrendőrség (ŠTB) két tagja is szolgálatban volt a rezidencián. Márciusban a kormány ügynöke szigorúbb intézkedéseket tett a püspök ellen. Elkezdte ellenőrizni a püspöknél tett látogatásokat, egyenesen kiértékelte azokat, amikor jóváhagyta, és március 25-én javasolta a püspöki hivatal összes olyan telefonvonalának megszakítását, amelyek nem álltak ellenőrzés alatt. „Egy hét alatt tizenkét pap látogatását nem engedélyeztem, ahogy más polgári személyekét sem.” Ezzel közvetlenül beavatkozott a püspök illetékességi körébe és lehetetlenné tette, hogy irányítsa az egyházmegyét.¹⁴

Március 31-én közölte: „Csak egy éjjel-nappal figyelt ajtón keresztül tud kimenni a lakásból, amikor kimegy, mindig kíséri valaki.” A püspök ezt mondta: „Az a benyomásom, hogy támadásra készülnek a görögkatolikus egyház ellen. Szerintem ennek semmi értelme, mert a hívek már eldöntötték, hogy áttérnek-e az ortodox egyházba, vagy sem. Az ortodox egyház kb. tíz papot és néhány ezer hívőt nyerhet, de többet nem.” Az egyház elleni fellépés még a börtönfegyelelemnél is jobban elszigetelte a püspököt. Ez kitűnik Rodák 1950. április 7-i jelentéséből: „Gojdič püspök teljesen el van szigetelve. Nem engedem meg neki, hogy elhagyja az épületet, amely állandó ellenőrzés alatt van, úgyszólván legutóbb nem engedtem meg neki a gyónást sem.”

Az eperjesi gyűlés előtti héten az ortodox egyház három képviselője meglátogatta a püspököt, hogy rábeszélje az egyházukba való áttérésre. A püspök – az április 21-i jelentés szerint – ezzel utasította vissza a javaslatot: „Már 62 éves vagyok, és mindegyiket feláldozhatom a rezidenciával együtt, de semmilyen okból nem fogom elhagyni a hitemet, mert a lelkemet meg akarom menteni! Ezért soha többet ne is igyekezzenek meggyőzni!” A politikai vezetőség kielemezte az egyház helyzetét. Ez kiderül a SZLKP elnökségének 1950. február 3-i jelentéséből, amelyet Gustáv Husák készített. Nagyon részletesen leírja az egyes szlovákiai egyházakat: a római katolikus, a görögkatolikus, az evangélikus, az ortodox, a református egyházat és a zsidó hitközségek egyesületét. A görögkatolikus egyházra nézve a jelentés a következő információkat tartalmazza: „Ennek az egyháznak Eperjesen és Munkácson vannak az egyházmegyéi, amelyeket Gojdič és Hopko püspökök közösen vezetnek. Az egyházmegyéikben együttesen 9 főesperesség, 29

12 *Vládni zmocnenci na biskupských úradoch v rokoch 1949–1951* [A kormány képviselői a püspöki hivatalokban 1949–1951], Martin 1999. 222.

13 AABÚ PREŠOV: *Týždenné situačné správy zmocnenca M. Rodáka na Biskupskom úrade v Prešove od 25.12.1949 do 3.5.1950.*

14 *Uo.*

esperesség, 241 egyházközség, 1500 leányegyház, 417 templom, 221 pap, 17 káplán és 26 más egyházi személy, összesen 315.000 hívő van.”¹⁵ Ami az ortodox egyházat illeti, az alábbiakat mondták el: „Ennek az egyháznak új püspöksége van Eperjesen, a püspök Alexej Dechtereov. Harminc gyülekezetet számlál, ebből tizenötben pap helyben lakik. Szlovákiában ma 17 pap működik. A hívek száma kb. 30.000-re becsülhető. Eddig 17 templomuk van.”¹⁶

A görögkatolikus egyház fölszámolásának előkészítése egyre fokozódó ütemben zajlott. 1950 márciusában Felsőzúgón (Ružbachy) titkos ülést tartottak az ortodox egyház, az ukrán nemzeti tanács és a kormányzervek képviselői; megállapodtak abban, hogy mikor és hogyan fognak eljárni az egyház fölszámolása érdekében, és létrehozták az ortodox tanítás visszarendezését irányító központi bizottságot. Ennek az volt a feladata, hogy „közölje a helyi körzeti tanácsokkal és így tegye lehetővé az egész Eperjes környéki lakosságnak, hogy saját akaratukból térjenek vissza az ortodox hitre”. Azzal igyekeztek meggyőzni néhány görögkatolikus papot, akik az érdeklődés valamilyen jelét adták, hogy velük együtt nyilvánosan megjelenhetnek. A falvakban nyomást gyakoroltak az egyszerű görögkatolikus hívekre is, hogy kényszerítsék őket az ortodox tanítás elfogadására, és ezért pénzbeli juttatást is ígértek nekik.¹⁷

A húsvéti időszakban megjelent az ortodox hitet népszerűsítő folyóirat, a *Svetlo* (Fény) első száma, amely bírálta a római egységet, és az Orosz Ortodox Egyházzal való egyesülésre buzdított, összekapcsolva az ortodoxiába való visszatérés követelését a Szentszék bírálatával:

A Vatikán és a neki alárendelt főpapság magatartása ellenséges és káros a világ fejlődésére és a népi demokráciára nézve. Azok, akik túlélték a háborút és a partizánharcok kemény napjait (tehát tudják, mit jelent a háború), gyűlölik azokat, akik újabb háborút idéznek elő, és a pápa köztük van. Ennek a jogtalanságnak (a Rómával való uniónak) a teljes fölszámolása csak most történhet meg, amikor a demokratikus népköztársaságban a hatalom végre a dolgozók kezébe került, és amikor az ő akaratuk lett a törvény: ez állt a folyóiratban.¹⁸

Az ortodox visszarendeződésért felelős központi bizottság 1950. április 28-án Eperjesen megszervezte a békegyűlést, amelyre minden településnek küldenie kellett egy delegációt a helyi pap vezetésével. Az ún. *eperjesi gyűlés* eseményei a Fekete Sas (Čierny Orol) szállóban zajlottak.¹⁹ Az előtérben egy nagy feszületet helyeztek el I. Alekszij moszkvai pátriárka, Jelevferij (Veniamin Aleksandrovič Voroncov) prágai metropolita, Joszif Sztálin és Klement Gottwald képeivel. Oldalt, a falakon kommunista szlogenek és pápaellenes feliratok voltak, a hátsó falon pedig Szt. Metód állítólagos mondása: „Szlávok, féljetek Rómától!” E feliratokat látva sok küldött el akarta hagyni a termet, de a rendőrség ezt megakadályozta. Az eseményekbe a nemzeti politikai bizottságok, a fiatalok és más tömegszervezetek vezetői is belekeveredtek. Hogy képet alkothassunk a

15 SNA – ÚV KSS – O. 1950 – F. 3.2.1950 – P, *Správa pre preds. KSS o cirkevných otázkach. Ref. G. Husák, I.*

16 Uo., 2.

17 Michal LACKO: *Grékokatolíci na východnom Slovensku bezprávni* [A kelet-szlovákiai görögkatolikusok illegalitásában], in: *Most* 7 (1960), 109.

18 *Svet pravoslavia*, 1–2 (1950), 18.

19 Peter ŠTURÁK: *Otec biskup Pavol Gojdič, OSBM* (Pavol Gojdič OSBM püspök], Prešov 1997, 21. [OSBM – értsd: bazilita szerzetes: Ordo Sancti Basilii Magni – A szerk.]

találkozó hangulatáról és a résztvevők felszólalásainak hangneméről, álljanak itt a következők:

Ma, több mint 300 év után, eljött a könnyek felszáradásának napja. A háború el akarta pusztítani az orosz népet és minden szovjet embert. A német fasizmus győzni akart. A legszentebb Szerгий pátriárka által vezetett ortodox egyház nem engedett az elnyomásnak, és tankok egész légióit adományozta az államnak a közös ellenség ellen. A mi népünk szereti ezt a hős ortodox egyházat, és tanúi voltunk az ortodox hithez való tömeges visszatérésnek. De papjaink közül néhányan nem látják, vagy, jobban mondva, nem akarják látni ezt a népi mozgalmat, és nincsenek tekintettel a nép akaratára.²⁰

A *Gyűlés* jóváhagyta az ún. „Kiáltványt” és a „Határozatot”, amelyben ez állt:

A görögkatolikus papság, amely f. év április 28-án a híveivel közös gyűlést tartott Eperjesen, és amelynek 820 küldötte az egész csehszlovákiai görögkatolikus egyházat képviseli, megállapította, hogy Róma a XI. században mesterkélte okokból elszakadt az eredeti ortodox egyháztól, és igyekezett ráerőltetni az akaratát az egész egyházra (...). Ezért Eperjesen a görögkatolikus egyházmegye hívei és papjai az alábbiakról határoztak:

1. Az 1646. (vagy talán 1649.) évi ungvári unió rendelkezései érvénytelenek.
2. Megszüntetik az uniót Rómával és visszatérnek atyáik szent ortodox hitének kebelébe...²¹

A „Rendelkezés” és a „Kiáltvány” elfogadása után a *Gyűlés* küldöttsége a székesegyházhoz és a görögkatolikus püspöki rezidenciához vonult, ahol kérte Gajdič püspöktől a székesegyház kulcsait. A püspök megtagadta a kérést, mire a küldöttség elment Alexej ortodox püspökhöz, felszólította, hogy vegye át a székesegyház vezetését, amelyet erőszakkal kinyitottak, majd hálaadó szertartást tartottak.²² Jelevferij ortodox érsek táviratot küldött Moszkvába I. Alekszij pátriárkának, amelyben kérte, hogy fogadja be őket az ortodox egyházba, tájékoztassa a prágai kormányt az *eperjesi gyűlés* határozatairól, és hivatalosan erősítse meg az egység megszűnését.²³ I. Alekszij pátriárka 1950. május 3-án táviratban válaszolt, amelyben ez állt: „Megkaptam a táviratát, amelyben kéri a görögkatolikus hívek egyesítését az ortodox egyházzal. Együtt örülök Önnek, és Isten áldását adom szent ortodox egyházunk új gyermekeire.”²⁴

A csehszlovák kormánytól is érkezett válasz 1950. május 27-én. Az alábbiakat közlik:

Az Állami Egyházügyi Hivatal tudomásul veszi levele tartalmát, amelyben közli a görögkatolikus papság és a görögkatolikus hívek 1950. április 28-án Eperjesen hozott határozatát. Tiszteletben tartjuk a hívek akaratát, a *Gyűlésnek* az unió

20 M. LACKO: *Gréckokatolíci na východnom Slovensku bezprávni*, i. m. 112.

21 Michal FEDOR: *Z dejín gréckokatolíckej cirkvi v Československu 1945–máj 1950* [A görögkatolikus egyház története 1945–1950. május], Košice 1993. 228.

22 Uo.

23 Sebastián SABOL: *Golgota grekokatolíckoji cerkvy v Českoslovačyni* [A görögkatolikus egyház kálváriája Csehszlovákiában], Róma–Toronto 1978. 300.

24 *Svetlo pravoslávija* 1/2, 25.

felbontására és a régi, egyesült híveknek az ortodoxiához való visszatérésére vonatkozó határozatát hivatalos döntésnek tekintjük, amelynek értelmében a Kőztársaság területén meg fog szűnni az unió (...) és az ortodox egyház átveszi a volt görögkatolikus egyház valamennyi jogát és javait.²⁵

Vincent Tatranský ezt írta a görögkatolikus egyház megszüntetéséről Csehszlovákiában:

Egy olyan esemény következett be, amely korábban soha nem történt Európa és a világ történetében. Az ateista kormány a nép megkérdezése nélkül eltörölte a görögkatolikus egyházat Szlovákiában. A Rómával egyesült görögkatolikus egyházhoz tartozó és a pápának engedelmeskedő több mint 300.000 hívőt arra kényszerítették, hogy térjenek át az ortodox hitre és vessék alá magukat a moszkvai pátriárka joghatóságának. A Rómához és az egyházhoz hű görögkatolikus papokat elűzték, a cseh határra vitték őket, ahol mint állami gyárakban és mezőgazdasági üzemekben dolgozó kétkezi munkásokat és pásztorokat arra kényszerítették őket, hogy olyan környezetben éljenek, amely nem érti meg őket.

1950. április 28-án az *eperjesi gyűlés* nem tudta végleg fölszámolni a görögkatolikus egyházat Csehszlovákiában, mivel az egyháznak mint isteni és emberi intézménynek isteni, tehát „megszüntethetetlen” alapjai vannak. Tovább élt a börtönökben, ahol mindkét püspököt, Gojdič-ot és Vasil’ Hopkót²⁶ fogva tartották, számos pap és hívő személyében, a cseh határokra száműzöttekben.²⁷

A BEBÖRTÖNZÖTT PÜSPÖKÖK

Pavol Peter Gojdič vértanúsága

A püspök letartóztatásáról Barbora Dorćáková, az eperjesi egyházmegye munkatársa így ír:

A püspök szolgálatában álltam csaknem attól kezdve, hogy Eperjesre érkezett. 1950. április 28-a életem legszomorúbb napja volt. Személyesen láttam, hogyan ellenőrizte az állambiztonsági szerv ezt a jámbor püspököt, aki mindenkinek csak jót akart és soha senkinek nem ártott. Az állambiztonsági szerv reggel már nem

²⁵ *Uo.*, 26.

²⁶ Vasil Hopko 1904. IV. 21-én született a Bártfa (Bardejov) melletti Geréb (Hrabské) faluban. Iskolai oktatást Bártfán kapott, érettségi vizsgát Eperjesen tett. A teológiai tanulmányait 1928-ban fejezte e Eperjesen, ahol 1929. II. 3-án pappá szentelték. Első hivatala a prágai parókia volt 1936-ig. Abban az évben Eperjesre hívták, ahol a szeminárium lelkiatyja lett. Mons. Gojdič őt választotta titkárnak; miután teológiai doktorátust szerzett, teológiát tanított az eperjesi egyetemen. 1947. I. 2-án a Szentszék kinevezte eperjesi püspöknek, és 1947. V. 11-én Gojdič püspök szentelte föl. A „*Nagy Gyűlés*” után, 1950. IV. 28-án letartóztatták és 15 év börtönre ítélték. Egészségi problémái miatt 1964-ben az ítélet végrehajtását fölfüggesztették, és Osekben helyezték el. 1968-ban szabadult, és 1969. IV. 2-án VI. Pál kinevezte az eperjesi egyházmegye püspökévé. 1976. VII. 23-án halt meg, hamvait az eperjesi székesegyház kriptájában őrzik. 2003. IX. 14-én II. János Pál Pozsonyiligetfaluban (Bratislava-Petržalka) boldoggá avatta.

²⁷ J. CORANIČ: *Tzv. Prešovský sobor*, i. m. 63.

engedte meg neki, hogy elvégezze a liturgiát, amit ő minden nap megtett. A püspök testőre, aki éjjel-nappal az ajtóban állt, aznap be se engedett a püspök reggelijével, csak a főnöke engedélyével, személyesen vitte be neki a reggelit. Nem tudom, hogy a püspök atya aznap reggelizett-e, vagy sem. Kicsit később megjött a küldöttség az állambiztonsági szerv kíséretében, aki kérte tőle a székesegyház kulcsait. Felismertem közöttük Farinič-et, Dubai-t, Zbihlej-t és más hálátlan embereket, akiken a püspök annak idején segített. Amikor a püspök atya megtagadta a kulcsok átadását, erővel kinyitották a székesegyház ajtaját, és a „Deo gloria”-t énekelve bementek. A híveink kint maradtak, várták a püspököt, hogy elbúcsúzzanak tőle. Közben megparancsolták a püspöknek és a nővérének, hogy csomagoljanak, a csomagokat tegyék be az autóba, amely az udvaron várta őket. A hívek hiába vártak, mert a hátsó ajtón vitték ki a püspököt. Mielőtt beszállt volna az autóba, a püspök megáldotta a testvérét, dr. Štefan Gojdič-ot, valamint Kölly és Michalović kanonokokat.²⁸

A letartóztatása után néhány napra az Eperjes közelében lévő Alsósebesre (Nižná Šebastova), a ferences kolostorba vitték.²⁹ Az állami hatóságok, hogy megmutassák „emberi” arcukat, először elvitték pihenni néhány napra a Tátrába, ahol egy rövid időt töltött az örök felügyelete alatt. Ugyanakkor a nővérét arra kényszerítették, hogy hagyja el a családját, éljen a püspök mellett és főzzön rá, de a püspök kitartó kérésére hazaengedték a családjához.³⁰ Egy hónap múlva a püspököt internálták a bacsikai (Bačko) munkatáborba, ahol két hétig „pihent”, és lehetősége volt elvégezni a latin rítusú liturgiát. Sok görögkatolikus pap megtanulta a latin rítust abban a reményben, hogy így majd folytathatják a tevékenységüket. De hiába tették, mert megtiltották minden papunknak, akik kénytelenek voltak titokban végezni a szent liturgiát.³¹

1951. június 8-án, a Legszentebb Eucharisztia ünnepé alkalmából vett részt utoljára nyilvános misén. 9-én Csehszlovákia egyik legszigorúbb börtönébe, a Prága–Ruzyně-i vizsgálati fogházba szállították. Itt nehéz pillanatokat élt át, elszigetelve, bezárva egy kis cellába, világítás és ablak nélkül, ágy sem volt benne, csak egy kis matrac. Az őt figyelte, hogy a fogoly áll-e és járkál-e a zárkában, kivéve az étkezés idejét. Járnál nehéz volt, mert a zárka alacsony mennyezete miatt a fogoly nem tudott felegyenesedni. Minimális mennyiségű ételt kapott, 20 dkg kenyérrel és vízzel.³² Az állami szerveket ez a jelszó vezérelte a letartóztatáskor: „Sújts le a pástorra, és szétszéled a nyáj.” Az ŠTB harcias elemei és az igazságügyi szervek meg voltak győződve arról, hogy intő példának elegendő lecsapni a püspökökre és legalább az egyiküket elítélni. Azok, akik mérsékeltek maradtak, szerették volna megnyerni a püspökök együttműködését és elmozdítani a hivatalkukból azokat, akik nem akartak volna együttműködni. A viták 1950 közepéig folytak, amikor győzött az a terv, hogy „eltávolítják” a még aktív püspököket, és a helyükre az állam számára megfelelő személyeket neveznek ki. Az a kérdés, hogy a Vatikán el fogja-e ismerni egyszer ezt az államot, a prágai kormány számára semmilyen jelentőséggel nem bírt.³³

28 *Listy iz vjazznici* [Levelek a börtönből], in: *Blahovistnik* 4 (1994), 58–59.

29 G. SZÉKELY–A. MESÁROŠ, *Gréckokatolíci na Slovensku*, i. m. 25.

30 Atanáz PEKÁR: *Ispovidenky vŕy našoji sučasnosti*, Róma 1982. 256.

31 *Uo.*, 256.

32 Marián POTÁŠ: *Žytja vidane Bohovi* [Istennek átadott életek], II. kötet, Lvov 1995. 92.

33 SÚA (Štátny ústredný archív), A ÚV KSČ, f. 02/1, a. j. 228. *Správa o činnosti Štátneho úradu pre veci cirkevné od konca apríla 1950*.

Feltételezések szerint három pert terveztek indítani a közösségeik számára legfontosabb papok ellen. Az üldözés első fokán a pénzügyi csalással megvádolt személyek ellen készültek eljárni, a másodikon Csehország és Morvaország püspökeinek munkatársai ellen és a harmadikon Szlovákia két vagy három vezetője ellen. Eleinte úgy gondolták, hogy csak Pavol Gojdič és Michal Buzalka püspököket fogják perbe; ugyanakkor az ideológiai vezér, Zdenek Fierlinger azt javasolta, hogy helyezték vád alá Ján Vojtaššák szepesi püspököt is.³⁴ 1950 szeptemberétől intenzíven folyt a per előkészítése, az egyház püspökeit az állam és a nép ellenségeiként kellett bemutatni. Gojdič püspökről azt terjesztették, hogy a görögkatolikus egyházat a Szovjetunió elleni támadásra akarta felhasználni.³⁵ Gustáv Husák hitelesen tanúsítja, hogyan folyt a nyomozás és a kínzásnak milyen módszereivel éltek a nyomozók annak érdekében, hogy elérjék el nem követett bűnök bevallását:

Aki aláírt, az nem egy normális ember, hanem egy megkínzott lény volt, aki nem volt ura a gondolatainak, az akaratának, sem az érzéseinek (...). A hazugságot, a fikciót és a csalást arra használták, hogy mint végső bizonyítékokat rögzítsék a jegyzőkönyvekben. Megtörték az emberek jellemét, és lábbal taposták a Köztársaság törvényeit (...). Nem bírói tévedésről van szó, hanem egy tudatosan meg szervezett jogi bűntényről.³⁶

Gojdič püspök így írt a nyomozásról:

Az előzetes letartóztatásban töltött hét hónap után az idegrendszerem annyira kimerült, hogy nem volt bennem erő és ellenállás, pedig szükségem lett volna rá azoknak a következményeknek az elviseléséhez, amelyekre számíthattam abban az esetben, ha megtagadom a jegyzőkönyv aláírását. A sötét zárka (...), a járkálás vagy állás éjjel-nappal, amire többször is kényszerítettek, a sötét zárkának már az emléke is, és a fenyegetés, hogy megint oda kerülök, a nyomozással megbízott tisztviselő akaratának engedelmes eszközévé tettek. Sokszor hallottam a vallatott emberek állati üvöltését, akiknek az akaratát nem törte meg a sötét zárka. Ilyen nyomás alatt írtam alá a jegyzőkönyvet.³⁷

Az egyik fogoly elmondta, hogy tanúja volt, amint az egyik vallató ütötte a püspök arcát és a fejét, így igyekezve kicsikarni belőle a hamis vallomást. A kínzás egy másik módszere az volt a Ruzyně-i börtönben, hogy egy vasrúddal eltörték az ember ujjait. Az egyik zsidó fogoly, Sonenstein, akit azzal vádoltak, hogy aranyat szállított a Morva folyón Ausztriába, aztán az Egyesült Államokba, tanúsította, hogy magát a püspököt is kínozták ezzel a módszerrel. A per előkészítése késett, az utolsó pillanatban felülvizsgálták a vádat.³⁸

34 Ján PEŠEK–Michal BARNOVSKÝ: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948–1953* [Az államhatalom és az egyház Szlovákiában 1948–1953], Bratislava 1997. 100.

35 *Uo.*

36 Štefan ŠMÁLIK: *Veľký štyridsaťročný pôt cirkvi na Slovensku 1948–1998* [Az egyház nagybőjtje Szlovákiában (1948–1998)], Bratislava 1996. 18.

37 NA – Praha, fond: Státní úřad pro věci církevní, krab. č. 94. *Správa súdruha Moučky o stavu vyšetřování.*

38 J. PEŠEK–Michal BARNOVSKÝ: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948–1953*, i. m. 100.

A per 1950. augusztus 10-én kezdődött és 1951. január 15-én ért véget Pozsonyban, az Igazságügyi Palota legnagyobb, 160 néző befogadására alkalmas termében. A vádbeszédet közvetítette az országos rádió, elhangzott a helyi rádiókban és a gyárakban is. A bíróság elnöke Karel Bedrna volt, akit két fiával együtt Ján Vojtaššák mentett meg az országból való kiutasítástól és talán a halálbüntetésétől is. A vádat Ján Feješ képviselte, aki hangsúlyozta az alábbiakat:

A főpapság cselekményei Csehszlovákiában részét képezték az imperialista hatalmak, a Vatikán és a Tiso-féle bűnöző bandák nagyobb szabású összeesküvési tervének a népi demokratikus országok ellen, és a főpapság megtevesztés céljából tárgyalt a kormánnyal, hogy fedezze a szakítás előkészületeit.³⁹

Az egész per egy sértés volt a csehszlovák bíróság részéről, ui. nyilvánvaló volt, hogy valamennyi vádlott nyilatkozatát már előre elkészítették. A tanúkat a Szlovák Egyházügyi Hivatal hívta be és átadta őket az állambiztonság regionális bizottságának Pozsonyban minden vádlott kihallgatásához. Az állambiztonság minden ember esetében előírta, hogyan kell lebonyolítani a kihallgatást. Ezekben a dokumentumokban Hopko, Barnáš, Holovič, Špirko, Jur, Koza és Matejov neve szerepel. A tanúk második csoportját a hazafias papok alkották, akiknek módszeresen befolyásolniuk kellett előbbiek csoportját. Nekik tanúsítaniuk kellett, hogy a püspökök együttműködtek a fasiszta rendszerrel, a papok pedig a lelkipásztori körleveleken és prédikációkon keresztül nyomást gyakoroltak a hívekre az új rendszer bomlasztása céljából. A névsorban 14 pap neve szerepelt.⁴⁰ A per egy színházi előadásnak tűnt pontosan kigondolt és megírt szerepekkel, más különben nem érte volna el a célját. Ján Feješ államügyész dühöngött, szinte fanatikusan, ezért a bíróság a legszigorúbb büntetést szabta ki, amelyet a vád soha nem indítványozott. Még a per megkezdése előtt elkészítették az előadóknak és az agitátoroknak szánt anyagokat; mai szemmel olvasva rossz álmoknak tűnnek. Az egyikben, például, ez áll: „Miért állnak bíróság előtt Vojtaššák, Buzalka és Gojdič püspökök? Államellenes tevékenységük és kémkedés miatt, amit a bíróságnak bemutatott konkrét bizonyítékok alapján teljes mértékben elismertek és nyilvánosan bevallottak.”⁴¹ Ján Feješ a vádlottak személyi adatainak ellenőrzése után felolvasta a vádat a bírói tanács elnökének. Pavol Gojdič püspök esetében ezt mondta:

Pavol Gojdič püspök, a csehszlovákiai görögkatolikus egyház vezetője már az első köztársaság alatt csatlakozott a szovjetellenes, ukrán nacionalista fronthoz, amely hozzájárult a Vatikánnak a Szovjetunióval szemben ellenséges magatartásához. Az ún. Szlovák Állam alatt a hívekre gyakorolt minden befolyását latba vetette Tiso klerikális és fasiszta rendszerének megszilárdítása érdekében. Az ő támogatására – többek között – számos lelkipásztori körlevelet adott ki, ezenkívül közvetlenül együttműködött a nácikkal és támogatta a bűncselekményeiket Kelet-Európában. Amikor a szovjet hadsereg kiűzte Ukrajnából a náci megszállókat és

39 Peter ŠTURÁK: *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi v Československu a rokoch 1945–1989* [A görögkatolikus egyház története Csehszlovákiában 1945–1989], Prešov 1999. 110.

40 *Scenár inscenovaného procesu s „vlastizradnými” biskupmi* [Az „áruló” püspökök perének forgatókönyve], in: *Slovo* 108 (1995), 13.

41 *Uo.*

kollaboránsaikat, papjait és híveit a menekülők segítésére buzdította. A felszabadulás után befogadó központot szervezett az egyházmegyéjében ukrán terroristák és a Szovjetunió más ellenségei számára. 1945. évi körlevelében megtiltotta papjainak a politikai tevékenységet. Az 1946-os választások előtt, a „demokrata párt” képviselőivel egyetértésben egyházmegyéje papjait arra buzdította, hogy a párt győzelme érdekében nyerjék meg a híveket és működjenek együtt Banderával. Részt vett a szlovák és a cseh püspökök minden olyan ülésén, amelyeken államellenes tevékenységet beszéltek és szerveztek meg. 1948. februárja után elrendelte a papjainak, hogy a templomokban olvassák föl a lelkipásztori körleveleket és az illegális röpcédulákat. Amikor 1949-ben megtudta, hogy államellenes tevékenysége miatt büntetés vár rá, választott öt illegális képviselőt, akik tisztában voltak államellenes tevékenységével, és akiknek az ő letartóztatása esetén folytatniuk kellett volna ezt a tevékenységet. Mindez még az előtt történt, hogy a Vatikán titkos leveleit megkapta volna. Arra az esetre, ha a képviselőit is letartóztatnák, az egész egyházmegyét tíz körzetre osztva egy titkos hálózatot hozott létre, és mindegyik körzetbe titokban kinevezett egy püspöki joghatósággal rendelkező papot.⁴²

A fenti vádak alapján az államügyész a 231/48. sz. törvény 3. bekezdés 1. §-a szerinti büntetést kérte Pavol Gojdič püspök számára az idézett törvény 47., 48., 52. szakaszai, valamint az 1878. évi törvény V. cikk 96., 97. szakaszai alapján, majd javasolta, hogy

1. a főtárgyalásra az 1. bekezdés 13. és 20. szakaszai szerint illetékes pozsony megyei Állami Bíróság előtt kerüljön sor, és

2. a főtárgyaláson tanúk, szakértők kihallgatásával és írásos bizonyítékokkal bizonyítsák a vádat.⁴³

Gojdič püspök esetében, akit 1945 után az állami hatóságok az egyetlen püspöknek minősítettek, aki nem kompromittálta magát, ezek a vádak valóban képtelenségek voltak. Gojdič püspök válaszolt a kérdésekre. „Mi vitt rá, hogy a népi demokrácia ellenségeinek útjára lép?” Gojdič így felelt: „Az a meggyőződés, hogy a népi demokrácia és a szocializmus fejlődése veszélyezteti a Vatikán érdekeit, amelyet mindig hűségesen szolgáltam.”⁴⁴ Gojdič-ot még a következő válasza is kényszerítette: „1946-ban igyekeztünk a lehető legtöbb értéket megmenteni.” Mint látható, kényszerítették, hogy a vizsgálat során ezeket a válaszokat adja, amint ezt Gustáv Husák már idézett tanúsága is megerősíti:

Aki aláírt, az nem egy normális ember, hanem egy megkínzott lény volt, aki nem volt ura a gondolatainak, az akaratának, sem az érzéseinek (...). A hazugság, a fikció és a csalás célja az volt, hogy rögzítsék a jegyzőkönyvekben mint végső bizonyítékokat. Megtörték az emberek jellemét, és lábbal taposták a Köztársaság törvényeit, mint valami szemetet (...). Féligazságokról és gátlástalanul kitalált hazugságokról van szó. Nem bírói tévedésről van szó, hanem egy tudatosan megszervezett jogi büntényről.⁴⁵

42 Uo., 33–35.

43 Uo.

44 Uo., 116.

45 Š. ŠMÁLÍK: *Veľký štyridsaťročný pöst cirkvi na Slovensku*, i. m. 21.

Az „áruló püspökök”, Ján Vojtaššák, Michal Buzalka és Pavol Gojdič ellen folyó perben 1951. január 15-én Gojdič püspököt életfogytig tartó fegyházra, 200.000 korona pénzbüntetésre, összes javainak elkobzására ítélték és megfosztották polgári jogaitól.⁴⁶ Az üldöztetése a korabeli Csehszlovákia különböző börtöneiben folytatódott. A per után a három fogva tartott püspököt a pozsonyi bíróság börtönében külön cellákba zárták. Jó magaviseletükkel annyi előnyhöz jutottak, hogy esténként sétálhattak néhány percig a börtönudvaron.⁴⁷ 1951. november 14-én mindhármukat átszállították a valdicei börtönbe. Gojdič, aki egy fűtetlen magánzárkában volt, 1952. május 29-ig tartózkodott ebben a börtönben, utána átszállították Leopoldovba. Itt kb. 5.800 embert tartottak fogva, köztük papokat is. Az örök már kezdetől fogva bántalmazták a püspököt; egyikük megkérdezte, hogy ki ő. Miután megmondta, hogy görögkatolikus püspök, az ő megparancsolta, hogy ötvenszer hajoljon le. Nem tudta befejezni a gyakorlatot, elesett, mire az ő rugdosni kezdte a katonai csizmájával.⁴⁸ Az egyik rab Vasil' Hopko pozsonyi püspök volt, aki gyakran megemlékezett róla: „Pavol püspököt magánzárkában tartották. A legmegalázóbb munkákat végeztették vele, és mégsem tudta megalázni egyik munka sem. Ellenkezőleg, a legrosszabb munkákat kérte, tudva, hogy így közelebb lesz Istenhez.”⁴⁹

1954. december 30-án a pozsonyi bíróság az elnöki kegyelem alapján életfogytiglanról 25 év fegyházra változtatta Gojdič püspök büntetését.⁵⁰ 1955-ben Gojdič püspököt, a két másik rabot és egy tucatnyi „veszélyes foglyot” indoklás nélkül átszállítottak az illavai börtönbe. Attól kezdve, hogy ebben a börtönben tartózkodott, sok mindent tudunk vele kapcsolatban. Leopold Peřih cseh pap, aki sokáig a zárkatársa volt, azt mondta, hogy rabsága legszebb emlékei Gojdič püspök személyéhez fűződnek. Egy illavai műhelyben ismerte meg, ahol ruhacsipeszeket gyártottak. Az egyik honfitársa mutatta be neki. „A püspök mindig a ruhacsipeszeket gyártó műhelyben dolgozott, és soha nem figyelt senkire. Néha abbahagyta a munkát, az ablak elé állt, mint aki kinéz az udvarra.”⁵¹ Don Peřich emlékezett arra is, hogy Mons. Gojdič elvégezte a liturgiát; a zárkában csak néhány megbízható ember tudta, hogy a püspök szent liturgiát fog tartani. Ez így zajlott:

Mindenki az ágyán ült és csendben végezte a megfelelő cselekményeket. A püspök leült egy székre, az ágy melletti fal felé fordult és imádkozott. Kis idő múlva felállt, a széket közelebb tolta a falhoz, amelyre egy kis szekrény volt fölakasztva a hétköznapi tárgyakkal és némi élelmiszerrel, azután fölállt a székre, mintha valamit meg akarna igazítani a szekrényében. Néhány rab tudta, hogy az adományokat készíti elő. A kenyér helyén egy darab száraz kenyér, a bor helyén víz volt, amelybe a rabok rokonai által küldött vagy a látogatók által hozott mazsola darabkái voltak áztatva. Nem volt nyilvánvaló, mikor történik az áldozati adományok átváltozása, és közvetlenül az úrfelmutatás sem volt látható, de amikor a püspök ismét leült a székre és imádkozni kezdett, a rabok megértették, hogy az volt az a pillanat. Ezután egy kis ideig imádkozott, majd visszatért a hétköznapi tevékenységéhez, vagy pihent. A katolikus rabok ilyenkor úgy érezték, hogy a korabeli hatalom által üldözött és megvetett első keresztények érzéseit élék át, amikor azok

46 Marián POTÁŠ: *Dar lásky* [A szeretet ajándéka], Prešov 1999. 322.

47 Uő., *Žyttja viddane Bohovi*, i. m. 161.

48 P. ŠTURÁK: *Otec biskup Pavol Gojdič*, i. m. 104.

49 Uő., 105.

50 M. POTÁŠ: *Dar lásky*, i. m. 322.

51 P. ŠTURÁK: *Otec biskup Pavol Gojdič*, i. m. 105.

titokban összegyűltek a katakombákban. Ebben a kultuszban, természetesen, nem sok katolikus rab vett részt, az örök miatt a legnagyobb óvatossággal kellett végezni a szertartást, mert ha kitudódott volna, a résztvevőket megbüntették és a szertartást megtiltották volna.⁵²

1955-ben megtagadták tőle az amnesztiát, és elutasították azt az 1957. április 4-én beadott kérelmét is, hogy öregségére és betegségére való tekintettel bocsássák szabadon. Az 1957. december 2-i amnesztiát is megtagadták tőle annak ellenére, hogy öreg és beteg volt, és hogy a vele együtt elítélt két püspököt már 1956-ban szabadlábra helyezték, mert fölfüggesztették a büntetésüket. Érdekes az 1957. december 29-i följegyzés:

Szabad idejét imádkozással és részben könyvek olvasásával tölti. Nem ismeri el a kiszabott büntetést és az általa elkövetett bűncselekményt: meggyőződése, hogy az érzelmei csak emberi és vallásos érzelmek. A Vatikán szenvedélyes hívéről van szó, aki a többi fogolyba is beoltja a világnézetét.

Leopoldovi zárkatársa Vasil' Hopko püspök volt. Egy alkalommal, amikor arról beszélgettek, hogy Pavol püspököt majd szabadon kell bocsátani, sokakat meglepett a véleménye: „Őt nem lehet hazaengedni, itt kell meghalnia, a börtönben.”⁵³ Ezt azzal magyarázták, hogy amikor Gojdič másik két püspökkel Konnersreuthban meglátogatta Teresa Neumannt, a stigmatizált misztikust, az előre megmondta, hogy az egyház három püspökének egyike vértanú lesz. Az egyetlen, aki még élt, Gojdič püspök volt, tehát a jóslatnak valóban rá kellett vonatkoznia.⁵⁴ A börtönkörülmények és az orvosi ellátás hiánya miatt a püspök egészségi állapota tovább romlott. Miután a brnói kórházból visszatért a leopoldovi börtönbe, a börtönkórházba vitték „gyógykezelésre”. Egészségi állapotáról az 1960. május 19-i orvosi jelentés ezt írja:

Rák a bal tüdőben. A gyógyíthatatlan betegség miatt, amely a nevezett életét rövid időn belül veszélybe sodorja, az orvosi bizottság javasolja a Belügyminisztériumnak a büntetés megszakítását és a nevezett elhelyezését egy polgári egészségügyi intézményben.

Mégis börtönben maradt. Ott tartózkodásáról így írt a zárkatársa, František Ondrušek:

Megállt a néhány rabból álló sorban a börtönkórház folyosóján, a lába mellé téve mindenét, amije volt, és az csak kis helyet foglalt el a börtönbeli takarók csomagjai között. Végtelen szerénységgel elhelyezkedett azon a ponton, amelyet mutattak neki. A kórház legtöbb dolgozója hírből ismerte őt, amely a börtönben is terjedt róla, és az érkezésétől kezdve figyelmességgel és szeretettel vették körül. Ezen a helyen töltötte élete utolsó négy hónapját.⁵⁵

52 *Biskup Pavol P. Gojdič vo väzeni* [Pavol P. Gojdič püspök a börtönben], in: *Gréckokatolícky kalendár 1994*, Michalovce 1993. 60–61.

53 P. ŠTURÁK: *Otec biskup Pavol Gojdič*, i. m. 110.

54 *Uo.*, 110.

55 Š. SENČÍK: *Svedkovia* [A tanúk], Trnava 1993. 126.

Szerénysége, alázatossága és Isten iránti odaadása tett őt naggyá. A püspök sovány volt, testén meglátszott a szenvedés, de tőle vádló szót nem lehetett hallani. Az orvosok meg voltak győződve arról, hogy a beteget állandóan nyilalló fájdalmak gyötrik. Arra a kérdésre, hogy fáj-e valamije, mosolyogva válaszolta: „Szörnyű fájdalmaim vannak!” Élete végén, amikor a betegség okozta fájdalmak egyre fokozódtak, „gyakran kérdezte tőlem a lehető legóvatosabb hangon – írja Ondruška úr –: »Mit gondolsz, Ferko, meddig tart ez a szenvedés?«, és habozás nélkül rögtön válaszolt is: »Tudom, mit fogsz mondani, hogy ez Isten akarata. Na jó, akkor jó, legyen így, szenvedek tovább.«”⁵⁶

Megőrizte szeretetét a papok és a hívek iránt, hálával emlékezett az egyes papokra, a templomi szertartásokra, a fontosabb eseményekre, lelkesen beszélt a római egyházzal való egyesülés okairól. Elmesélte a nyomozás során történt epizódokat, amikor gyakran kapott üzeneteket a politikai vezetőktől, hogy visszakapná eperjesi hivatalát, ha áttérne az ortodoxiára.

Egyszer a Ruzyně-i börtönben elvitték a zárkájából a fogadóterembe. Amikor az őr kiment, belépett egy magas rangú, egyenruhás hivatalnok, bemutatkozott és kezét nyújtott. Közölte vele, hogy a kormány ezt ígérte: innen mehet egyenesen Eperjesre, ha hajlandó a csehszlovákiai ortodox egyház pátriárkája lenni. Igazán megindító volt látnunk őt, ahogy ezt az esetet mesélte. El tudtam képzelni azt a találkozót, amikor válaszul erre a vonzó ajánlatra a püspök a csak rá jellemző végtelen szeretettel és jósággal bocsánatot kér, amiért nem teljesítheti ezt a kérést, mert az szörnyű bűn volna Isten ellen, árusítás a Szentatyával, a szent egyházzal, a lelkiismeretével és a hívekkel szemben, akik közül sokan most is sokan szenvednek a hitükért, amelyet ő prédikált és tanított nekik. A küldött közelebb lépett, kezébe vette a püspök kezét, a mellére tette, és ezt mondta: „Atyám, Ön tetszik nekem, bátor ember és becsülöm Önt.” Amikor az illető elment, az őr visszavitte a püspököt a zárkába.⁵⁷

Gojdič püspök kívánsága az volt, hogy a halála előtt gyónhasson és részesülhessen a szentáldozásban. Kevéssel a Szent Szív ünnepe előtt véletlenül úgy alakultak a körülmények, hogy a leopoldovi börtönkórházban titkos liturgiát lehetett tartani. Vrána atya mindenkit meggyóntatott, aki ezt óhajtott, Gojdič püspököt is. Másnap reggel, a hivatalos ébresztő előtt a rabok, többnyire az ágyukon fekvé, szentmisén vettek részt. Krisztus jelenléte teljesen úrrá lett a szoba légkörén, miközben az Oltáriszentség egy régi alumíniumkanálban volt, amelyet a börtönben használtak. A celebráns Vrána atya először a püspök ágyához vitte az Eucharisziát, utána a többiekhez. Ez volt a püspök utolsó szentáldozása.⁵⁸

Gojdič püspök halálának a zárkatársa, František Ondruška volt tanúja. Így ír erről:

Az utolsó pillanat teljesen váratlanul következett be. Éjjel az ágyamon ültem, láttam, hogy a püspök is ül, és engem hívott. Odamentem hozzá. Kérte, hogy vigyem ki a mosdóba. Mivel a hólyagja nem volt rendben és nehezeére esett a vizezés, néha egy óráig is eltartott, visszamentem az ágyba. Nemsokára hallottam, hogy nyílt

⁵⁶ *Uo.*, 126.

⁵⁷ P. ŠTURÁK: *Otec biskup Pavol Gojdič*, i. m. 109.

⁵⁸ *Svätec našich dní* [Korunk szentje], in: *Pútník svätovojtešský* 1995, Trnava 1994. 75.

a mosdó ajtaja, és megláttam a püspök mosolygó arcát. Amikor odaértem hozzá, vidáman mondta: „Most végre minden rendbe jön. Vigyél az ágyba.” Olyan könnyű volt, mint egy tollpihe. Kézen fogtam és az ágyhoz vezettem. Az arcára mintha árnyékot vetett volna az egyenes tekintet abban a pillanatban, a szája kezdett egy kicsit kinyílni, mintha egy rövid sóhajra készülne. Rossz érzésem támadt. Kopogtam az örnek, kértem, hogy hívjon orvost, és felébresztettem Vrána atyát. Amikor odajött a püspök ágyához, ennyit mondott: „Haldoklik, imádkozzunk.” Több rab is felkelt az ágyáról, mintegy parancsszóra. Egymás után jöttek oda a püspök ágyához. A püspök merőn nézett egyenesen felfelé, mintha egy végtelen messzeséget kémlelne. Mindannyian imádkozni kezdtünk a haldoklóért. Időbe tellett, mire az őr meghozta a szolgálati orvost, aki már csak a halált tudta megállapítani. A holttestet becsavarták abba a vászonba, amelyben meghalt, és átvitték a röntgenterembe. Ott fog maradni reggelig. A főápolónak föl kellett jegyeznie a halál napját és óráját. Aztán megkérdeztem az őrt, hány óra van. „Nyolc perccel múlt éjfél” – felelte szárazon. Tehát már vasárnap volt, 1960. július 17-e.

Gojdič püspök Leopoldovban halt meg 1960. július 17-én, 0 óra 20 perckor – tüdőrákban. Július 19-én temették el a börtöntemetőben.⁵⁹ A püspök testére ráadták a börtönben viselt ruháit és úgy helyezték a koporsóba, amelyen volt egy üveggel fedett nyílás, a koporsóra pedig nagy betűkkel ezt írták rá: P. G. 681.⁶⁰ A testét csendben temették el a börtöntemetőben, a sír fölé tettek egy táblát, amelyen a 681-es szám állt. A püspök sírját rokonai és hívei vették gondjukba, háromszor állítottak keresztet a sírra, de a börtönőrök mindig eltávolították.⁶¹ Gojdič az egyház szenvedésének és a Szentatya iránti hűség vértanúinak szimbólumává vált.

Vasil' Hopko vértanú püspök letartóztatása és fogsága

Vasil' Hopko püspök számára is elkezdődött a számos börtönön át vezető kálvária, ami felőrölte az egészségét. A bacsfai (Báč), majd galgóci (Hlohovec) internálás után a Ruzyně-i és a prágai börtönbe zárták. A perre 1951. október 24-én került sor Pozsonyban; Hopkót bűnösnek találták hazaárulásban és kémkedésben, és a Pozsony megyei Állami Bíróság a 2 T III. 87/51. sz. eljárásban 15 év fegyházra, 20.000 korona pénzbüntetésre és javainak elkobzására ítélte.⁶² A per során volt ereje kijelenteni, hogy a vallomását erőszakkal kényszerítették ki.⁶³ František Dancák a „Hogy mindannyian egyek legyenek!” c. munkájában azt írja, hogy – Cyril Vasil SJ szerint – „Hopko püspököt hivatalosan soha nem ítélték el, ezért a hosszú fogva tartása törvénytelen.” Michal Lacko SJ is azt írja, hogy „peres eljárás és ítélet nélkül” börtönözték be.⁶⁴ Rögtön a letartóztatása után Vasil'

59 M. POTÁŠ: *Dar lásky*, i. m. 322.

60 *Uo.*, 246.

61 A. PEKÁR: *Ispovidenky vŕy našoji sučasnosti*, i. m. 260.

62 Peter BORZA: *Blahoslavený Vasil' Hopko, prešovský pomocný biskup (1904–1976)* [Boldog Vasil' Hopko, a pozsonyi segédpüspök (1904–1976)], Prešov 2003. 64.

63 *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948–1989* [A kommunizmus büntetnei Szlovákiában 1949–1989], 1. kötet, Prešov 2001. 166.

64 František DANCÁK: *Aby všetci jedno boli. Da vsi jedino budú* [Hogy mindannyian egyek legyenek], Prešov 2007. 14.

Hopko édesanyját kiutasították a házból, amelyet Pozsonyban vásárolt az Amerikában keresett pénzből. A házat lefoglalták, és az asszony úgy halt meg 1952. január 30-án, hogy sem háza, sem fia nem volt, aki el sem tudott menni Pozsonyba a temetésére.⁶⁵

Az ítélet után kezdetét vette a számos börtönön át vezető hosszú út, amely 13 és fél évig tartott. Huszonegy alkalommal szállították át egyik börtönből a másikba, kétszer Illavára, négyszer Valdicébe. Mírovban és Ruzyněban is raboskodott. Ebben az időszakban számos „foglalkozása” volt, javított matracokat, foltozott lisztes zsákokat, gyártott dísztüket és ékszereket.⁶⁶ Így emlékezik a börtönbeli életére:

„Nagy szenvedéseket kellett elviselnem, amit nem kívánnék a legnagyobb ellenségemnek sem.” A prágai börtönre így emlékezik: „Hogy 'megtörjenek', egy sötét magánzárkába csuktak, ahol teljesen elveszítettem a tájékozódás képességét. Azután arra kényszerítettek, hogy megállás nélkül járkáljak 122 napon át. Ez idő alatt csak egy darab száraz kenyeret és egy pohár vizet kaptam naponta. Feldagadt lábaim olyanok voltak, mint két farönk. Gondolatban láttam a temetésemet. De imádkoztam, hogy legyen erőm és hű tudjak maradni a katolikus egyházhoz.” Később gyakran mondta: „A világon senkinek nem kívánom, amit átéltem.”⁶⁷

A szenvedéseit mint az alázatosság egyetemét írta le, ahol megtanítják az embert szenvedni, dolgozni, szolgálni és csendben lenni.⁶⁸ A leopoldovi börtönben zárkatársa volt Gojdič püspök is, aki nem sokkal a halála előtt megáldotta Hopko püspököt és a többi hívőt. Ezt az eseményt a zárkatársa, František Ondruško is leírja:

Az egyik délután, sétaidő alatt Gojdič püspök megkért, hogy a kerekesszékkal vigyem ki az udvarra. Meglepett a kérés, mert a püspök ebédszünetben is mindig az ágyán maradt. Nagy örömmel készültem „teljesíteni az akaratát”, és szinte nem is hallottam, amit a püspök hozzátett: „Még egyszer szeretném megáldani a papjaimat és a híveket.” Amikor a kerekesszéket oda toltam, ahová kérte, bár nem találtam a legalkalmasabbnak a helyet, rabok csoportja haladt át az udvaron, akik a börtön rendelőjébe mentek sztomatológiai vizsgálatra. Köztük volt Hopko püspök, a sorban az utolsó előtti. Gojdič püspök leült, egyenesen a püspökre nézett, aki már közeledett, és a kereszt jelével megáldotta. Ajkai érthetetlen szavakat sutogtak. Amikor a rabok bementek a fogászati rendelőbe, Gojdič püspök látszólag nyugodtan mosolyogva megkért, hogy vigyem vissza.⁶⁹

A valdicei börtönben beadványt intézett a legfelső bírósághoz, amelyben visszautasított minden ellene felhozott vádat, de a perújítási kérelmét elutasították.⁷⁰ A hosszú börtönévek nyomot hagytak rajta, cukorbetegség és asztma miatt problémái voltak, néha

65 Uo., 29.

66 A. PEKÁR: *Ispovidenky vŕy naŕoji ŕučasnosty*, i. m. 277.

67 F. DANCÁK: *Aby vŕetci jedno boli*, i. m. 14.

68 Juraj BUIŇÁK: *Biskup Hopko a vŕazenie* [Hopko püspök és a börtön], in: *Slovo* 33 (2001), 11.

69 A. PEKÁR: *Ispovidenky vŕy naŕoji ŕučasnosty*, i. m. 258.

70 Peter ŠTURÁK: *Blahoslavený biskup mučeník ThDr. Vasiľ Hopko 1904–1976* [A vértanú püspök, boldog ThDr. Vasiľ Hopko 1904–1976], in: *Historia Katedrálneho chrámu svätého Jána Krstiteľa a biskupskej rezidencie v Prešove* [A Keresztelő Szt. János székesegyház története és a püspök rezidenciája Eperjesen], Prešov 2007. 72.

depresszióba esett. Meg kell jegyezni, hogy valamennyi katolikus püspök közül Vasil' Hopko volt legtovább börtönben (13 és fél évig), és soha nem részesült amnesztiában.⁷¹ A börtönben töltött számos év után a kormányzati hatóságok, attól tartva, hogy súlyos egészségi állapota miatt a börtönben meghal, 1964. május 12-én felfüggesztették a büntetését és három év próbaidőre elengedték.⁷² Egy rövid ideig a keresztapja, Jaraj Bujňák görögkatolikus pap családjában élt Kassán. Az állami hatóságok azonban, látva, hogy a jelenléte Kassán kezdte megerősíteni a görögkatolikus és katolikus papok és hívek hitét egyházuk megújulásában, az oseki volt ciszterci kolostorba küldték, amely a Cseh Köztársaság teplicei kerületében, Duchcov közelében található.⁷³ Ott éltek a Szt. Keresztről nevezett szlovák nővérek, és ő lett a káplánjuk. Igyekezett megújítani az egyházat, próbálva folytatni Gojdič püspök, néhány pap és a saját munkáját, személyesen vagy megbízás útján, egyházi rendeletekkel. Osekben káplánként hajlandó volt ministrálni, mert a nővérek különböző nemzetiségűek voltak. Kész volt lelki vigaszt és tanácsokat adni, közsímből volt a többiek iránt tanúsított szeretetéről. „A mi aranyemberünk” – így nevezték el. Oseki tartózkodása alatt levelezés útján igyekezett kapcsolatban maradni a híveivel. Leveleiben bátorította a híveket, akik arrafelé éltek, ahol a gyerekkora telt, vagy ahol szolgálatot teljesített. Útmutatást adott nekik a lelki élethez és hűségre buzdította őket az egyház és a Szentanya iránt.

A püspök titokban elment Gerébre és többször meglátogatta a rokonait.⁷⁴ 1967. május 11-én Osekben ünnepelte püspökké szentelésének huszadik évfordulóját. Az ünnepségen részt vettek a környék apácái, szerzetesei és papjai. Szülővárosa híveinek nevében eljöttek köszönteni az unokatestvérei, Michal Petrenko és Vasil' Hopko. Hoztak neki egy levelet a hívek üdvözlésével és ajándékba egy fakeresztet. A kereszt hátoldalára a Szentírás szavait írták: „Ha meghaltunk Krisztussal, hisszük, hogy élni is fogunk vele!” (Róm 6,8)⁷⁵ A szertartáson jelen volt Karel Otčenášek püspök is – aki ugyanott volt internálva –, és a szent liturgia alatt ígét hirdetett.⁷⁶ Az 1968. évi társadalmi és politikai változások után Vasil' Hopkót szabadon bocsátották, és mint szabad ember vett részt a görögkatolikus egyház megújításában.⁷⁷ A rendszer azonban a viszonyok normalizálása után sem engedte meg neki, hogy kormányozza az eperjesi eparchiát.

A GÖRÖGKATOLIKUS EGYHÁZ HELYZETE AZ EPERJESI GYŰLÉS ESEMÉNYEI UTÁN

Ha ki is hirdették, hogy az egyház megszűnt Csehszlovákiában, azért az továbbra is létezett, és sok papja maradt szolgálatban a parókiákon. Az állami hatóságok, különösen az állam által kinevezett egyházügyi biztosok és az állambiztonságiak erőfeszítései ellenére a papok helyzete nem az államhatalom forгатókönyve szerint alakult. A papok tudták, hogy áttérni az ortodox egyházba egyet jelent a hitük elárulásával, úgyhogy nem tértek át. Bizonyos idő után, amikor a nyomás egyre fokozódott, egyes papok másképp cselekedtek. Általánosságban öt csoportra oszthatjuk ennek a korszaknak a papjait:

71 F. DANCÁK: *Aby všetci jedno boli*, i. m. 29.

72 *Uo.*, 30.

73 F. DANCÁK: *Aby všetci jedno boli*, i. m. 30.

74 Atanáz PEKAR: *Bishop Basil Hopko, S. T. D. Confesor of the Faith (1904–1976)*, Pittsburgh 1979. 21–22.

75 F. DANCÁK: *Aby všetci jedno boli*, i. m. 65–66.

76 Anna ZBIHLEJOVÁ: *Sláva Bohu, česť Márii, pokoj nám*, in: *Slovo* 24 (1992), 8.

77 F. DANCÁK: *Aby všetci jedno boli*, i. m. 15.

1. akik részt vettek a görögkatolikus egyház fölszámolásában,
2. akik nem írták alá, hogy áttérnek az ortodox egyházba,
3. akik egy időre elrejtőztek az agitátorok elől,
4. akik tárgyaltak az agitátorokkal,
5. akik nyomás hatására aláírták, hogy áttérnek az ortodox egyházba.⁷⁸

Mi történt az ún. „eperjesi gyűlés” után?

Amikor sem ígérekkel, sem juttatásokkal, sem fenyegetésekkel nem érték célt, elrendelték, hogy azokat a papokat, akik nem írják alá, hogy áttérnek az ortodox egyházba, szigeteljék el a hívektől és internálják munkatáboroként is ismert gyűjtőtáborokba (Tnp). Ezek Podolinban, Trencsénben, Galgócón, Bacsán, Bazinban, Garamszentbenedeken, Nyitraúvákon, Bellusszlatinán (Belušské Slatiny), Mocsonokon (Sládečkovce, később Močenok), Fürben (Rúbaň) és másutt is voltak. Minden papot egyik helyről a másikra szállították, így különböző tapasztalatokat szereztek.

A papokat elszigetelték, elszállították a parókiáról vagy az egyházi hivatalból, ahová valamilyen ürüggyel odacsalták őket. Az államhatalom a legolcsóbb munkaerőnek tartotta a papokat, szerzeteseket és papnövendékeket, és a lehető legjobban ki akarta őket használni fizikai munkára. Érdekes látni a különböző típusú munkákat, amelyeket a száműzetésben lévő papnövendékeink és papjaink végeztek. Sokuknak egy minősítő tanfolyamon és szakmai képzésen kellett részt venniük ezeknek a mesterségeknek a folytatásához. Az eperjesi érsek és metropolita, Mons. Ján Babjak SJ a kutatásai során 119 különböző szakmát számolt össze, amelyekben a munkán keresztül dicsőítették Istent. A legismertebbek közül ezeket nevezi meg: munkás, raktáros, könyvelő, bányász, tűzoltó, őr. Néhány érdekes foglalkozás is előfordul: cementmunkás, zsákoló, favágó, erdőmunkás, ács, tehénpásztor, lovászinás, kőműves, traktorvezető, ellenőr, biztosítási ügynök, esztergályos, sofőr, darukezelő, halerjesztő munkás, mosdótakarító. A szerzetesek és a papnövendékek minden munkát elvállaltak és lelkiismeretesen elvégeztek, amivel Isten szeretetét ünnepezték, és a nem hívó embereket is közelebb vitték Hozzá.⁷⁹

A száműzetésbe vezető úton a legrosszabb rágalomhadjárat előzte meg a papokat, a kommunisták úgy mutatták be őket mint a nép ellenségeit, árulókat, bűnözőket és az emberi társadalom számkivetettjeit. Példás családi életükkel és jól nevelt gyermekeikkel azonban a papoknak rövid idő alatt sikerült meggyőzniük a helyi lakosokat az ellenkezőjéről. Kemény munkájukkal, barátságukkal és szívéllyességükkel terjesztették és cselekedeteikkel megerősítették a hitet Istenben. Élő tanúi voltak Isten jóságának, végtelen szeretetének és nagy irgalmának. A németek kiűzése után Észak-Csehország földjét „be kellett vetni” hitüket élő, vallásos emberekkel. Ez volt a papok és családjuk szerepe a csehszlovákiai görögkatolikus egyház fölszámolása idején.⁸⁰ A templomban a papok közös imával és áldással búcsúztak a hívektől; néhány településen közös eseményeket is szerveztek, a lakosok kereszttel és egyházi zászlókkal kísérték a papot a település határáig, vagy a vasútállomásig (pl. Nagybukócon). Néhány esetben a papok az útra ennivalót és tartalékba krumplit, káposztát kaptak a hívektől, hogy el tudják kezdeni új életüket a

⁷⁸ J. BABJAK: *Zostalí verní. Osudy gréckokatolíckych kňazov*, II. kötet, Prešov 2009. 495.

⁷⁹ *Uo.*, 495.

⁸⁰ *Uo.*, 499–500.

száműzetésben. Volt egy eset, amikor a krumplikészlet olyan nagy volt, hogy ott kellett hagyni és visszavitetni a mezőgazdasági szövetkezettel. A családok nyugatra szállítása járt a legnagyobb bonyodalmakkal, mert át kellett utazniuk a köztársaság egész területén. A prágai egyházügyi hivatal tudta, hogy előfordulhatnak ilyen nehézségek, úgyhogy adott ki erre vonatkozó utasításokat és javasolt óvintézkedéseket, de a gyakorlati megvalósításuk gyakran nem sikerült.

Az alapvető problémát a családok és a lakáshoz szükséges berendezés szállításának összehangolása jelentette. A vasutak nem bocsátottak rendelkezésre olyan kocsikat, amelyekben a családok költözésével egyidejűleg bútorokat és háztartási gépeket is lehetett volna szállítani, ezért a családok gyakran a szükséges eszközök nélkül maradtak, és napokig kellett várniuk a holmijukat szállító vagon érkezésére. Igyekeztek ezt a problémát úgy megoldani, hogy elsőbbségi áruként címkézték fel a szállítmányokat, és amikor ez nem vált be, azt találták ki, hogy az utazást jobb lesz két nappal a tárgyakat szállító vagon indulása után megkezdeni. Az ellenzők véleménye az volt, hogy egy üres lakásban maradni néhány gyerekkel, rokonnal vagy barátal minden nélkül, nem a legjobb megoldás. Az, hogy egy pap nem csatlakozott az ortodox egyházhoz, ami addig nem volt veszélyes, mert csendben csomagolt, most veszélyessé vált, hiszen kellemetlenséggel járhatott, és a hívek megértésére és együttérzésére volt bízva. Kassán vagy Eperjesen szállodába menni nem lehetett, más városok szállodáiban még rosszabb volt a helyzet, mert „nem egyesülteknek” szállást adni politikailag kockázatos volt. Az 50-es évek elején a szállásigény miatt nehéz volt megfelelő alternatív megoldást találni. Pavol Tirpák állítólag ezt mondta: „Ha megöltök, akkor sem költözöm ide!”⁸¹

Az „Akció 100” november 6-tól december 7-ig tartott. Valójában két szakasza volt, az első szakaszban a Csehországban kijelölt helyekre száműzték a papokat. A feladatnak ezt a részét elvégezték, mert megállapítható, hogy a görögkatolikus papok családjainak az előírt időn belül el kellett költözniük. Ezt követte a második szakasz, amelynek célja az elrejtőzött papok családjainak kilakoltatása volt, de az igazi cél azoknak a feltételeknek a biztosítása volt, amelyek lehetővé teszik a szlovákok és a rutének integrálását a cseh társadalomba. Ez a második szakasz 1952. szeptember 31-én fejeződött be, de soha nem érte a célt. Ami az emigrált családok számát illeti, az 1952 végén meglévő adatok szerint 98 családról, kb. 400–500 érintett személyről van szó.⁸² A papok családjainak rövid idő alatt, gyorsan kellett elköltözniük; a görögkatolikus papok és családjaik megpróbáltatása kegyetlenségben fölülmúlta azt, amit a latin rítusú papoknak kellett elszenvedniük.⁸³

Az állami szervek hibát követtek el, amikor azt hitték, hogy könnyű lesz bevinni a görögkatolikus papokat az ortodox egyházba. Többségük ugyanis ellenállt a különböző ajánlatoknak, majd a megfélemlítésnek és a fizikai kényszernek is, de hű maradt az egyházához. A rendszer elhatározta, hogy bebörtönöz és évekre elítél néhány papot. Később egész papcsaládokat telepített Csehországba, megtiltva, hogy Kelet-Szlovákia területén lakjanak, és a legnehezebb, legmegalázóbb munkákat végeztette velük. Az alábbiakban egyes papok és családjuk példáján szeretném bemutatni, milyen embertelen intézkedéseket foganatosítottak a gyakorlatban. Az üldözöttek között voltak olyan papok, akiket

81 P. MAREK: *Pokus dokončit likvidaci Řeckokatolické církve v Československu: „Akce 100”*, i. m. 168.

82 *Uo.*, 168.

83 Václav VAŠKO: *Dom na skale* [Sziklára épült egyház], 2. kötet: 1950–1960, Praha 2007. 216.

titokban szenteltek fel a püspökök, köztük Mons. Ján Hirka eperjesi püspök,⁸⁴ Mons. Ivan Ljavinec prágai püspök⁸⁵ és Mons. Ján Eugen Kočiš prágai püspöki helynök.⁸⁶ Az első az említettek közül Ján Hirka azok közé tartozik, akik az *eperjesi gyűlés* szomorú eseményei után nem voltak hajlandók árulásra: kétszer tartóztatták le és kényszerszermunkára ítélték a Rtyně-Podkrkonoší szénbányákban, ahol rabként dolgozott 1958-ig. Utána munkásként alkalmazták Zólyombrézón, Breznóbányán és végül mint villanyszerelőt Eperjesen. 13 évet töltött száműzetésben.⁸⁷

Mons. Ivan Ljavinec (1923–2012) 1950-től 1968-ig járta az üldöztetés, a börtön és a kényszerszermunka nehéz útját. Az egyház 1950-ben történt megszüntetése után kizárták a lelkipásztorkodásból a Cseh Köztársaságban, de az internált püspökök megbízásából titokban ellátta az általános helynök hivatalát. 1955 júliusában letartóztatták, majd egy Eperjesen és Kassán töltött év után Prága-Ruzyně-be szállították. A Ljavinec-csoport pere augusztus 28-án kezdődött és egy hétig tartott. 1956. szeptember 6-án a Prágai Legfelsőbb Bíróság négy év fegyházra ítélte és öt évre megtiltotta, hogy az eperjesi és a kassai kerületben tartózkodjon. Az igazságtalan büntetést a Rtyně-Podkrkonoší és a valdicei szénbányákban töltötte, miután újabb 25 évre kitiltották az eperjesi és a kassai kerületből. 1958-ban amnesztiával szabadult, különböző fizikai munkákból élt Prágában, volt fűtő, villamosvezető, utcaseprő. 1968 januárjától egy kazánházban dolgozott Prágában. Egyike volt azoknak, akik petíciót szereztek a görögkatolikus egyház megújításáért.⁸⁸

Ján Eugen Kočiš emeritus prágai püspöknek is szomorú sorsa volt a csehszlovákiai görögkatolikus egyház megszüntetése után. Azokban az időkben el kellett hagynia a szemináriumot, és sikerült elkerülnie az állambiztonság figyelmét. Pappá szentelése után kezdődtek a fájdalmas élmények, többször és különböző formában kénytelen volt Csehországban és Morvaországban maradni. Kezdetben kényszerszermunkát kellett végeznie Lybava na Moravéban. Ezután egy új vasútvonal építésére ment dolgozni Sázavuba. Ott tudta meg, hogy titokban pappá fogja szentelni Róbert Pobožný rožnovi püspök.⁸⁹ 1952-ben Morvaországban, Orlovában, a karvinái járásban dolgozott, és 1953-ban, miközben ezeket a polgári foglalkozásokat űzte, titokban látogatta a parókiát, misézett és

84 Mons. Ján Hirka 1923. november 16-án született Ábrányban, Eperjesen és Prágában tanult teológiát (1944–1949), Vasil' Hopko szentelte pappá Eperjesen 1949. július 31-én. 1950-től 1968-ig börtönben volt. 1969-től eperjesi apostoli kormányzó. 1990. február 17-én szentelte püspökké Mons. Josef Tomko. 2002-ben vonult nyugdíjba. 2014-ben halt meg Eperjesen.

85 Mons. Ivan Ljavinec 1923. április 18-án született Volócon (Volovce/Volovec). Ungváron és Bécsben tanult teológiát. Pavol Gojdič szentelte pappá Eperjesen 1947. július 28-én. 1950-től 1968-ig börtönben volt, kényszerszermunkára ítéelve. 1968-ban egyike volt a görögkatolikus egyház újjászervezőinek. 1993-ban az új görögkatolikus helynökség munkatársa lett. Három évvel később II. János Pál kinevezte a Csehországban élő, bizánci rítusú katolikusok püspökévé és exarchájává. 2008-tól emeritus püspök.

86 Mons. Ján Eugen Kočiš 1926. június 25-én született Pazdicson (Poždišovce). 1951. január 1-én titokban szentelte föl Robert Pobožný rožnovi püspök. 1950 és 1968 közötti években rejtőzködni volt kénytelen, elfogták, bíróság elé állították és börtönbe csukták. Az üldöztetés éveiben különböző munkákat végzett több helyen. 1968 után Hirka püspök szertartásmestere lett és sok parókián dolgozott. A prágai helynökség létrehozása után annak vezetője lett, és 1996-tól általános helynök volt. A püspöki szolgálatot titkos püspökként végezte. A Szentszék 2004. április 24-én tette közzé a felszentelését, amikor prágai segédpüspök lett. 2010-ben Eperjesre költözött mint emeritus püspök.

87 Marek PETRO: *Represie komunistickéj moci voči prešovskému emeritnému biskupovi Jánovi Hirkovi v rokoch 1950–1968* [A kommunista hatalom elnyomása és Ján Hirka emeritus eperjesi püspök 1950–1968], in: *Cirkev v okovách totalitného režimu*, i. m. 148–156.

88 J. BABIAK: *Zostalí verní*, i. m. 292–293.

89 P. ŠTURÁK: *Blahoslavený biskup ThDr. Vasil' Hopko v súradniciach času a doby (1947–1968)*, i. m. 25.

kiszolgáltatta a szentségeket. A rendőrség azonban mégis figyelte, úgyhogy 1958. február 7-én letartóztatták, Prágában bíróság elé állították és három év Rtně-Podkrkonošiban töltendő szabadságvesztésre ítélték. Miután ismételtlen megvádolták, kapott még egy évet. Visszament a börtönbe, de néhány hét múlva Prágába kísérték, ahol további három év fegyházra ítélték, megfosztották polgári jogaitól és megtiltották, hogy Eperjesen vagy Kassán tartózkodjon. 1960-ban engedték szabadon. Pardubicében kezdett dolgozni, ahol 1968. április 30-ig árkot ásott gázcsövek számára. Akkoriban Gabriel Bugatko érsek elment Kassára meglátogatni Vasil' Hopko püspököt, mert táviratot kapott, hogy találkozni akarnak vele. A találkozáskor kérték tőle, hogy menjen el Osekbe Hopko püspökhöz, mert a püspök egyre több levelet kap. Így kezdett részt venni a titkos egyház életében, és 1967. december 3-án püspökké szentelte Felix Davidek püspök.⁹⁰ Osekben Hopko püspök személyi titkáráként dolgozott, és Ivan Ljavinec atyával együttműködve újjászervezte a görögkatolikus egyházat. Augusztus 1-ig maradt Osekben, aztán visszatért Szlovákiába.

Azt, hogy a rendszer a legkeményebb módszereket használta a letartóztatások során, bizonyítja a vernári Pavol Spišák (1901–1975) esete, aki 1950-ben hű maradt a görögkatolikus egyházhoz és nem írta alá az ortodoxiára való áttérést. Augusztus 17-től teljes nyugdíjat állapítottak meg neki, de azzal a feltétellel, hogy térjen át az ortodox egyházba. Ezt elutasította, és két évig nem kapott sem nyugdíjat, sem fizetést.⁹¹ Visszatartotta a felajánlott pénzt és gépkocsit is. Megvédte a hitét és ellenállt az állambiztonság embereinek. Amikor eljöttek érte a parókiára, nemcsak szóban védekezett, hanem fizikailag is. Ezért kivitték a közeli erdőbe és kegyetlenül megverték, az orra betört, az egyik lába megsérült. Augusztus 15-ről 16-ra virradó éjjel vitték el Podolinba, mint sok más görögkatolikus papot is. Így emlékszik erre az esetre:

Éjjel tartóztattak le, nem sokkal éjfél után, 1951. VIII. 15-én. Nem volt időm felöltözni, sem cipőt húzni, az állambiztonságiak lerángattak az ágyról, összevénéztek, egyenesen letépték rólam a pizsamát. Miután így elintézték, elvittek Podolinba. Ennek tanúi voltak Ján Murín pap, Augustín Kliment redemptorista és mások.⁹²

Sac. Pavol Marták is megtagadta, hogy hűségesküt tegyen az ortodox püspöknek, úgyhogy Podolinban internálták. A hívek kérésére 1950 karácsonyán kiengedték, de csak a karácsonyi szertartások elvégzésére Boksában és Kisberezsnyén, Sztropkó közelében. Később megint internálták Podolinban, ahol 1951 novemberéig maradt. Felesége, Anasztázia bátorította a híveket, hogy maradjanak hűek a saját egyházukhoz, elvitte őket Boksából a sztropkói kolostor templomába a karácsonyi liturgiára, és emlékeztette őket arra, amit a férje, Pavol pap tanított nekik, hogy maradjanak hűek a hitükhöz akkor is, ha a liturgiát nem tarthatják a saját parókiájukon. Pavol Martákot, mint sok más görögkatolikus papot, a családjával együtt Csehországba költöztették. 15 év után, 1961-ben tért vissza Szlovákiába.⁹³

⁹⁰ J. BABJAK: *Zostalí verní*, i. m. 436.

⁹¹ *Uo.*, 430.

⁹² P. ŠTURÁK: *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1945–1989*, i. m. 125–126.

⁹³ Anna KŇEŽOVÁ (szerk.): *Bokša v zrkadle času 1390–2010* [Boksa az idő tükrében 1390–2010], Stropkov–Bokša 2010. 40.

Nagyon hasonló körülményekkel kellett megküzdenie sac. Jozef Kneža (1916–2009) családjának is. 1951 áprilisában előzetes letartóztatásba helyezték Eperjesen, és többször is kemény nyomás gyakoroltak rá azért, hogy térjen át az ortodox egyházba. Amikor megtagadta az aláírást, Bacsán, utána Podolinban internálták. Ott közölték vele, hogy a kormány döntése értelmében a családjával együtt Csehszlovákia kell költöznie, ahol Cvikovot jelölték ki tartózkodási helyéül. Nehéz körülmények között kellett dolgoznia, megbetegedett, és áttelepítették Česká Kamenicébe. Ott csiszológépek mellett dolgozott, hat évet töltött száműzetésben, utána visszatért Szlovákiaába, ahol különböző polgári munkahelyeken alkalmazták az állambiztonságiak ellenőrzése alatt.⁹⁴

A nehéz döntések idején a legközelebb álló személyek, feleségek vagy szülők voltak az üldözöttek segítségére, erőt adtak és hűségesek maradtak. Egy ilyen példa fennmaradt Teodor Rojkovič atya (1877–1963) emlékirataiban. Őt magát három év fegyházra ítélték, mert nem volt hajlandó áttérni az ortodox egyházba és így ortodox püspökké válni. Annak ellenére, hogy 1923-ban megözevgyült, emlékiratai szépen tanúsítják, hogyan segítettek a görögkatolikus papok asszonyai a férjeiket abban, hogy hűek maradjanak az egyházukhoz. Az egyik visszaemlékezésben ez áll:

Voltak olyan esetek, amikor házas papjaink némelyikét bilincsben vitték el távoli gyűjtőtáborokba. 1950 októberében, például, autóbuszon, megbilincselve vitték el Eperjesről Galgócra Anton Adamkovičot, Ján Fazekašt, Mikuláš Rojkovičot, dr. Teodor Bujňákot (...) Mindannyian házasok voltak, de tudták, mi a papok szent kötelessége: minden körülmények között hűnek maradni a görögkatolikus egyházhoz, megtartani a szentelési esküt akkor is, ha asszonyaik és gyermekeik vannak. Mi lesz velük? Ott hagyni őket segítség és pénz nélkül, szegénységben, kiszolgáltatva különböző hivatalok, titkos ügynökök és kémek zaklatásának és üldözésének? Különösnek tűnhet, hogy egy családjáért aggódó papot nem visz rá a lélek, hogy beleegyezzen az ortodox egyházba való áttérésre, pedig az az aláírás biztosítaná neki és családjának a jövőt, pénzt, nyugodt életet, jólétet, gyermekeik taníttatását és fejlődését. Mégis, ennek ellenére, egyesek hűek maradtak az egyházukhoz és hajlandók voltak szenvedni. És itt hangsúlyoznom kell, hogy sokan közülük, azon túl, hogy Istennek tartoznak szent hálával, odaadó asszonyaiknak köszönhetik kitartásukat és hitüket, mert éppen ők voltak, akik őket határozott szavakkal és meggyőződéssel bátorították, amikor dönteni kellett, hogy maradjanak hűek a görögkatolikus egyházhoz a családjukért és álljanak ellen mindhalálig, nem törődve börtönnel, üldözéssel és szenvedéssel, amelyet maguknak és családjuknak okoznak. „Isten megsegít!” – mondták az asszonyok, hogy nélküled is tudjunk élni, ő soha nem hagy el bennünket!⁹⁵

Ez csak néhány példája a görögkatolikus papok és asszonyaik, egész családok bátorságának, akiket megaláztak, erőszakkal eltávolítottak a parókiájukról, elszakítottak a hívektől, de ők követték egyházuk pásztorainak, Gojdič és Hopko püspököknek a példáját, hűek maradtak Istenhez, az egyházhoz és a Szentatyához. Követendő példát adtak

94 Jozef KNEŽO: *Životná cesta kňaza* [A pap élete], Košice 2001. 46–56.

95 Peter BORZA: *Likvidácia Gréckokatolíckej cirkvi v spomienkach Teodora Rojkoviča* [A görögkatolikus egyház felszámolása Teodor Rojkovič visszaemlékezéseiben], in: *Cirkev v okovách totalitného režimu. Likvidácia Gréckokatolíckej cirkvi Československu v roku 1950*, i. m. 140–141.

a jövőendő nemzedékeknek, ahogy nekünk is, akik olyan szerencsések vagyunk, hogy szabad korban élünk; de tudatában kell lennünk annak, hogy Szlovákiában a mai egyház életében látható fejlődésért hálásnak kell lennünk mindazoknak, akik szenvedésükkel és áldozatukkal nagyszerű tanúbizonyságot tettek az egyházuk iránti hűségről.

PÁSZTOR NÉLKÜL MARAD A NYÁJ (1950–1968)

Sokat szenvedtek a hívek is, olyanná lettek, mint a pásztor nélkül maradt nyáj. Ahogy Michal Fedor SJ írja könyvében: „Azt, ami az övék volt, atyáik hitét, a görögkatolikus tanítást akarataik ellenére elvették tőlük, és arra kényszerítették őket, amit nem akartak.”⁹⁶ Az államapparátus azt akarta, hogy több mint 300.000 görögkatolikus hívő egyik napról a másikra ortodox hitre térjen; legalábbis ez volt a kommunista rendszer vezetőinek elképzelése. De nem számítottak arra, hogy nemcsak a püspököknek és a papoknak, hanem a híveknek is nagy a hite.⁹⁷ Hogyan reagáltak a hívek a görögkatolikus egyház beolvasztására az ortodox egyházba? Nehéz erre válaszolni, mert nem állnak rendelkezésre pontos statisztikai adatok. A lakosság első reakcióját az *eperjesi gyűlés*re nem lehet sem pozitívnak, sem negatívnak minősíteni. A reakciók különbözőek voltak, mindenestre egyik sem volt a spontán egyetértés megnyilvánulása. A Rómával aláírt egység eltörlését csupán a hívek egy kis része fogadta el, a népesebb csoport közömbös maradt. A vallásosság alacsonyabb szintjeit élő hívők ezt mondták: „Az egyházak különbözőek, Isten csak egy van!” Templomba csupán a nagyobb ünnepek, rokonaik és barátaik keresztelője, esküvője és temetése alkalmával mentek. Annak ellenére, hogy ez a csoport vitathatatlanul létezett, nincs a birtokunkban a számszerűsítésére alkalmas dokumentum, de megállapítható, hogy 1950 májusában a helyzet nehéz volt. Bizonytalanság, félelem és feszültség uralkodott, várták, mi fog történni, milyen döntést hoz a kormány. Néhány helyen kitört a pánik, az embereket felháborította, hogy el akarják venni a hitüket. Kaszán az általános ügyek főosztálya úgy értékelte a helyzetet, hogy az egyetlen kerületben sem kielégítő, kivéve a szépsi kerületet, és meglehetősen rossz a tőketerebesi és a gálszécsi kerületben.⁹⁸

A következő időszakban a hívek két csoportra oszlottak aszerint, hogy hogyan reagáltak az egyházuk lerombolására és illegálisnak minősítésére tett kísérletre. Az első csoportba azok a hívek tartoznak, akik lassanként, ha nem is rögtön, elkezdtek ortodox misére járni. Ennek különböző okai voltak, sokszor az, hogy a saját papjukat találták ott, aki velük maradt, még ha ortodox is lett közben, de sokan a „saját” papjuknak tartották. Továbbá, a görögkatolikus és az ortodox liturgia külsőleg nagyon hasonló, mert mindkét doktrína a keleti bizánci rítust gyakorolja és a liturgikus forma abból következik. A hívek második csoportja két alcsoportra osztható. Egy részük az egyházuk megszüntetése után elutasította az ortodox hitet és római katolikus templomba járt. Az 50-es évek első felében szinte lehetetlen volt áttérni a katolikus egyházba. Senki nem akadályozhatta meg a katolikus templomok látogatását, mégis nehézségek merültek föl a keresztelők, esküvők és temetések alkalmával. A római katolikus papok számára tilos volt ezeket a szertartá-

96 M. FEDOR: *Z dejín Gréckokatolíckej cirkvi v Československu 1945–máj 1950*, i. m. 287.

97 Jaroslav CORANIČ: *Násilná likvidácia Gréckokatolíckej cirkvi a tzv. „Prešovský sobor” 28.04.1950*, i. m. 30.

98 J. PEŠEK–Michal BARNOVSKÝ: *Štátna moc a Cirkvi na Slovensku 1948–1953*, i. m. 249–250.

sokat a volt görögkatolikus híveknek megtartani, és ha mégis megtették, csak a saját felelősségükre és titokban. A fenti akadályok ellenére lehetetlen volt elkerülni, hogy a volt görögkatolikus hívek egy része római katolikussá legyen.⁹⁹ Egy másik csoport azokból a hívekből állt, akik nem fogadták el az ortodox hitet és a római katolikus egyházba sem tértek át. Annak ellenére, hogy nem volt sem templomuk, sem papjuk, hűek maradtak a görögkatolikus tanításhoz. Ők maguk celebrálták a misét és más vallási szertartásokat egy kereszt előtt, a temetőben vagy egy lakásban. Ezeknek a csoportoknak a keletől Szlovákiába visszatérő papok titokban celebrálták a misét és végezték a liturgiát, bár ez szigorúan tilos volt.¹⁰⁰ Néhány egyházközségben a görögkatolikus hívek a 18 évig tartó elnyomás egész időszaka alatt nem engedték meg, hogy ortodox misét celebráljanak a parókiájukon, így Ábrányban, Nagysólyán, Szulinban és más településeken.¹⁰¹ A temetőben és a keresztek közelében imádkoztak.

A szalánki egyházközség temetőjében építettek egy kis templomot, amelyben elhelyeztek egy keresztet és szentképeket tettek a falra. A közös imádkozás erőt és reményt adott az embereknek, hogy egy napon eljön a pillanat, amikor minden igazságtalanságnak vége lesz.¹⁰² Ugyanakkor az állam nyomásának engedve, amely ortodox papokat nevezett ki a parókiákba és főleg azokon a helyeken, ahol a görögkatolikus papok áttértek, a hívek mégis elfogadták az ortodox hitet, így érvelve: „Ha a pap áttért az ortodox hitre és nem fél Isten ítéletétől, miért kellene félnünk nekünk?”¹⁰³ Néhány parókián az a pap, aki ott maradt, a liturgia közben soha nem ejtette ki az ortodox püspök nevét, ehelyett csendben a pápa nevére emlékezett, az anyakönyvekbe pedig nem mint ortodoxokat jegyezte be a híveket, hanem mint görögkatolikusokat (*graecae ritus*), ezzel fejezte ki a híveknek, hogy nem fogadta el az ortodox hitet. A tisztázás és rendezés után, 1968-ban az egész egyházközség vele együtt visszatért a görögkatolikus egyházba.

Az állami hatóságok rendszeresen ellenőrizték a hívek életét. Ezt tanúsítja a 631/53–Dep. sz., 1953. november 3-án kelt jelentés az egyház helyzetéről Kelet-Szlovákiában. Ez áll a jelentésben:

Sok helyen, főleg az olyan községekben, ahol vegyesen vannak római katolikus és görögkatolikus vallásúak, a volt görögkatolikusok a régi módon élnek. Nem fogadják el az ortodox papot és a régi görögkatolikus papjuk visszatérését követelik. Maguk celebrálják a misét, görögkatolikus pap nélkül. Néhány faluban, ahová már kineveztek egy ortodox papot, a hívek nem mennek el a templomba, és maguk miséznek a temetőben, a kereszt körül, a falu határában.

A Súc 1953. évi jelentése szerint a görögkatolikusok kb. 50-60%-a tért át az ortodoxiába.¹⁰⁴ Megbízható adatok hiányában ez csak becslés.¹⁰⁵ A következő években sem

99 JÁN PEŠEK–MICHAL BARNOVSKÝ: *Pod kuratelou moci. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953–1970* [A hatalom oltalma alatt. Az egyházak Szlovákiában 1953–1970], Bratislava 1999. 27.

100 *Uo.*, 27.

101 G. SZÉKELY–ANTON MEŠÁROŠ: *Gréckokatolíci na Slovensku*, i. m. 26.

102 M. FRITZ, *Trpké roky. Spomienky gréckokatolíckeho kňaza* [Keserű évek. Egy görögkatolikus pap emlékei], Košice 1993. 40.

103 JÁN BABJAK: *P. Michal Lacko SJ informátor a formátor gréckokatolíkov* [P. Michal Lacko SJ, a görögkatolikusok tanítója és nevelője], Trnava 1997. 87.

104 SÚA Praha: Fond SÚC, kar. 118. *Stanovisko SÚC zaslané prezidentskej kancelárii 20. októbra 1953.*

105 J. PEŠEK–MICHAL BARNOVSKÝ: *Pod kuratelou moci. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953–1970*, i. m. 27.

sikerült meggyőzni a hívőket, hogy térjenek át az ortodox egyházba. 1954 vége felé és 1955 elején Kelet-Szlovákiában romlott a helyzet. Akkoriban (a volt görögkatolikus hívek) elkezdték tömegesen kérvényezni a római katolikus egyházba való áttérést. Voltak olyan esetek is, amikor megtámadták az ortodox papokat. Amikor 1954. július 24-én a kormány megszüntette a vallási hovatartozás nyilvántartását, sokan megértették, akik „hivatalosan” ortodoxok voltak, de valójában régi görögkatolikusok, hogy semmi akadálya nincs a római katolikus egyházba való áttérésüknek. Ugyanígy értelmezte a kormány döntését néhány pap is. Az első kérvények 1954 októberében érkeztek, de tömegesen csak karácsony után jelentek meg. Ez történt a kassai és az eperjesi kerület 30 falujában, ebből három községben az egész lakosság kérte az áttérést.¹⁰⁶ Azt, hogy az állami hatóságok éberen figyelték a helyzetet, mutatja az 1955. május 5-i jelentés az ortodox egyház megerősödéséről Kelet-Szlovákiában és az illegális szekták tevékenységéről Szlovákiában:

Az ortodox egyházhoz tartozó hívek három csoportra oszthatók: az első csoport megtűri az ortodox papot, jár az ortodox templomba (összesen 50-60%); a második határozottan ellenáll, csak a római katolikus templomba jár, és csak katolikus paptól kéri a vallási szertartásokat (keresztelő, temetés); a harmadik csoport se nem ortodox, se nem katolikus, hanem temetőken végzi a vallási szertartásokat a falu határában, a kereszt körül, télen pedig magánlakásokban. Az utóbbi csoport a legajánlatosabb, mert termékeny talajt biztosít az illegális szekták és az állam ellenségeinek tevékenysége számára.

A kassai KNV [Krajský Národný Výbor - Kerületi Nemzeti Bizottság - A ford.] egyházügyi főosztálya vezetőjének becslése szerint 1955-ben a kassai kerület több mint 52.000 régi görögkatolikus hívője közül csupán 15 ezren fogadták el az ortodox rítust, 25 ezren áttértek a római katolikus egyházba és 12 ezren továbbra is a görögkatolikus rítust követik.¹⁰⁷ Sőt, sok hívő összefogott, és egy levélben, amely 1957. április 5/6-án került megvitatásra, megírták egyenesen a Szlovák Nemzeti Tanácsnak, hogy hűségük az egyházhoz megingathatatlan, és kimutatták az ortodox hitre való áttérés szörnyű következményeit. A levélben ez áll:

Mint a szlovák nemzeti élet képviselőihez fordulunk Önökhöz és néhány javaslatot teszünk, amelyeknek a megvalósítása segítene Kelet-Szlovákián (...) Kelet-Szlovákiában 1950-ben bevezették az ortodox egyházat, a görögkatolikus egyházat pedig megszüntették. Hét év után látni lehet ennek a pizkos munkának a gyümölcseit: zűrzavar van a falvakban és a családokban, az értelmiség elmenekült Morvaországba és Nyugat-Szlovákiába. Az, hogy egy görögkatolikus hívőt egy katolikus pap is elláthat (ami eddig tilos volt), semmin nem változtatott, mert a görögkatolikusok nem akarnak sem rómaiak, sem ortodoxok lenni. A római katolikus templomokba csak azért járnak, hogy tiltakozzanak az ortodox egyház ellen. Azzal, hogy a görögkatolikus papokat 1950-ben Csehszlovákiába telepítették, senkivel sem hittették el, hogy a görögkatolikus egyház „imperialista”, és az emberek még mindig várják a papjaikat, akiket hősöknek tartanak. Az ortodoxia nem érte el, amit akart, csupán tönkretette azt a baráti kapcsolatot, amely ezeket a népeket

¹⁰⁶ Uo., 53.

¹⁰⁷ SNA: Fons SÚC, kar. 9. *Správa o cirkevno-politickej situácii v kraji Košice od roku 1949.*

évszázadok óta egymáshoz fűzte. Másrészt romba dőlnek a keleti liturgia rítusai. Végül is Kelet-Szlovákia Cirill és Metód hagyományának múzeuma volt. Ezért napirendre kell tűzni, hogy a görögkatolikus egyház újra legális legyen. Amíg a görögkatolikus egyház nem lesz újra engedélyezve, keleten nem lesz béke.¹⁰⁸

A levél végén a hívek igazságszolgáltatást és a vallásszabadság garantálását kéri abban a reményben, hogy az ellentétek a közeljövőben megoldódnak a kölcsönös megértés szellemében:

A görögkatolikusok nem ellenségei az ortodox egyháznak, csak azt akarják, hogy az emberek maguk döntsék el, miben hisznek. A görögkatolikus is teljes jogú állampolgár, joga van a szabad vallásgyakorláshoz, mint minden állampolgárnak, és nagy tragédia, ha valakit csak azért üldöznek, mert ápolni akarja Cirill és Metód hagyományát. A görögkatolikusok biztosítják a Szlovák Nemzeti Tanácsot arról, hogy a Köztársaság lojális állampolgárai. A görögkatolikusok a kölcsönös megértés szellemében akarnak tárgyalni és rendezni a nézetkülönbségeket. A megértés reményében várunk egy beszélgetésre a görögkatolikus egyház igazi képviselőivel.¹⁰⁹

1968-TÓL 1989-IG TERJEDŐ IDŐSZAK

1968-ban a felgyülemlett jogtalanságok következtében Csehszlovákiában keletkezett politikai feszültségek különböző formákban nyilvánultak meg. A fő ellentét a kommunista pártban belül alakult ki. A párt politikájával való elégedetlenség a párt központi bizottságának 1968. január 3-a és 5-e között tartott ülésén érte el a tetőpontot. A párt éléről eltávolították Antonín Novotnyt és megválasztották Alexander Dubčeket.¹¹⁰ Ez nagy fordulat volt nemcsak a politikai és társadalmi életben, hanem az egyház életében is. Alexander Dubček hirdetni kezdte az „emberarcú szocializmus” eszméjét. Ezekről a viharos időkről megemlékezik Ján Chryzostom Korec nyitrai emeritus püspök is, aki 8 év után hagyhatta el a börtönt:

Pozsonyban találkoztam olyan világi hívekkel, mint MUDr.¹¹¹ Krčméry, RNDr.¹¹² Jukl és mások. Az államfő Alexander Dubček lett, akit nemcsak a politikusok és a közhivatalnokok többsége támogatott, hanem mindenekelőtt a köztársaság mindkét népe, a csehek és a szlovákok is. Az „emberarcú szocializmus” jelszava teljesen megváltoztatta a nép életét. Az új kormány az egész közéletet megtisztította, folyóiratok és újságok láttak napvilágot, a fiatalok kezdett fölébredni és velük együtt a nemzeti történelem iránti érdeklődés; országos zarándok-

108 SNAB. Zn. ÚV KSS – Ob. 1950, fasc. 5.–6.4. 1957 – P, č. krab. 946, č. f. bod 187/12. *List gréckokatolíckych veriáciach SNR*.

109 Uo.

110 Viliam JUDÁK–Eva ČEKOVSÁ: *Prehľadné cirkevné dejiny* [Az egyház története], Bratislava 1996. 246.

111 MUDr. - Medicinæ Universæ doctor, Doctor of Medicine [A szerk.].

112 RNDr. - Doctor rerum naturalium, doctor of natural sciences [A szerk.].

latokat szerveztek a Bradlóra; beismerték a saját hibáikat, és nőtt a lelkesedés az egész társadalmi élet megújítása iránt.¹¹³

Januárban eltörölték a cenzúrát, ha az első pillanatban nem is kellő határozottsággal; a papok és a hívek megfogalmazták követeléseiket. Február 8-án Prágában ülést tartottak a püspökök, hogy megvitassák az egyházi javak reformjának kérdését. Majd 1968. március 14-én Nagyszombatban üléseztek azok a papok is, akik támogatták a katolikus papság békemozgalmát: kérték a katolikus sajtó visszaállítását, a teológiai kar személyi állományának lecserélését, az egyházi élet megújítását és az iskolai szabad hitoktatást.¹¹⁴ A teológiai karon mozgásba lendültek a dolgok, a tanárok és a hallgatók március 23-án összeültek és elhatározták, hogy véget vetnek a „rendellenes helyzetnek”, ahogyan azt Eduard Nécsey püspök nevezte. Ez nemcsak abban nyilvánult meg, hogy új, esetleg volt professzorokat neveztek ki, hanem abban is, hogy eltörölték a *numerus clausus*. Így az első évben 118-ból 82 jelöltet fölvettek.¹¹⁵ A reformtörekvéseket Szlovákia akkoriban összesen három püspöke is támogatta: Eduard Nécsey, Ambróz Lazík és Róbert Pobožný. A püspökök egy *memorandum*ot intéztek a kormányhoz, amelyben kérték a Szentszékkel való érintkezés lehetőségét, hogy nevezzen ki ordináriusokat¹¹⁶ a papok fölé. Miután Csehszlovákiában enyhült a politikai klíma, 8.264 szerzetes és szerzetesnővér kérte a kormánytól a rendházak megújítását.¹¹⁷ A felszabadítás után kb. 8.000 nővér kezdett dolgozni a kórházakban. A *Caritas* régi vezetőségének le kellett mondania. Az év májusában, 14-én kihirdették a Zsinati Megújulás Mozgalom (Dílo koncilové obnovy - DKO) megalapítását, amelynek elnöke a nagyszombati püspök, Ambróz Lazík lett.¹¹⁸

A görögkatolikusok 18 éven át elutasították az ortodoxiát, ezért különféle módszerekkel keményen üldözték őket. Számos lelképásztort, akik szilárdan és bátran kiállva bátorították a nyájat, hogy tartsanak ki atyáik hite mellett, letartóztattak, eltávolítottak parókiájáról és elszakítottak a hívektől. De a szenvedésükért kárpótolta őket, hogy Csehszlovákiában 1968-ban megkezdődött a görögkatolikus egyház újjászületése. Az egyház első megszólalásainak egyike Vasil' Hopko püspök követelése volt, amelyet az 1968. március 19-én Prágában tartott csehszlovák nemzetgyűlés elé terjesztett, amikor még Osekben volt internálva, és az egyház elismerését kérte:

Mint [a görögkatolikus hívek] egyike és egyben püspöke is, hosszú börtönévek után állampolgári kötelességemnek tartom kérni a görögkatolikus egyház és annak püspöke, a börtönben elhunyt Pavol Gojdič rehabilitálását és az egyház törvényes jogainak visszaadását, amelyek minden más egyházat megilletnek.

Hopko püspök követelését a hívek is támogatták. Áprilisban megalakult a görögkatolikus egyházzal foglalkozó különleges bizottság, amelynek létrehozásában Ján Murín atya is részt vett. 1968. április 10-ére összehívták a görögkatolikus papokat Kassára. Nagyon megható volt a 134 pap és 66 hívő találkozása, akik az ország legkü-

113 Ján Chryzostom KOREC: *Od barskej noci* [Barbárok éjszakája], Bratislava 1992. 352–353.

114 Š. ŠMÁLÍK: *Veľký štyridsaťročný pôst Cirkvi na Slovensku*, i. m. 43.

115 Anton HLINKA: *Sila slabých a slabosť silných* [A gyöngék ereje és az erősek gyengesége], Bratislava 1990. 73.

116 Értsd: püspököket, egyházi előjárókat [A szerk.].

117 V. JUDÁK–E. ČEKOVSKÁ: *Prehľadné cirkevné dejiny*, i. m. 246.

118 A. HLINKA: *Sila slabých a slabosť silných*, i. m. 73.

lönbözőbb pontjairól érkeztek. A papok és a hívek megalakították a bizottságot, a gyűlés pedig határozatot adott ki az 1950. évi törvénytelen eljárás és az utolsó 18 évben a görögkatolikusokkal szemben elkövetett jogtalanságok ellen.¹¹⁹

Áprilisban találkozókat rendeztek az állam képviselőivel, ott voltak a görögkatolikus és az ortodox egyház képviselői is, akik egyébként nem mindig ügyeltek a barátságos légkörre. Míg a kormány halogatni akarta a probléma megoldását, a hívők magukhoz vették a kezdeményezést, és a maguk módján megkezdték a rehabilitálást: elfoglalták a templomokat és hívták a papjaikat, hogy celebráljanak görögkatolikus liturgiát. Az 1968. június 13-án a kormány és a görögkatolikus egyház közötti párbeszéd következtében a 205/1968. sz. kormányhatározat és a 70/1968. sz. kormányrendelet visszaállította a görögkatolikus egyházat Csehszlovákiában. Az ahhoz fűződő várakozások, hogy a rendelkezés mindkét egyház számára kielégítően megoldja majd a helyzetet, nem teljesültek. A szavazások, amelyeken az egyes településeknek el kellett dönteniük, hogy az egyházközség és a templom ortodox maradjon-e, vagy térjen vissza a görögkatolikus egyházba, rövid idő alatt megtörténtek, de a templomok és a plébániaépületek elfoglalása nagyon nehéz volt. 1968. július 5-én a görögkatolikusok visszakapták az eperjesi Keresztelő Szt. János székesegyházat. A püspöki rezidencia és a szeminárium azonban még mindig az ortodox egyház kezében maradt. 1968. július 17-én Kassán létrejött a görögkatolikus ordinariátus, a székhelyét a római katolikus püspöki palotába tették, utána költözött át Eperjesre, a hagyományos helyére.

1968-ban került sor egy másik fontos eseményre, Pavol Gojdič püspök testének exhumálására és elszállítására a leopoldovi börtöntemetéből Eperjesre. A helyzetet bonyolította a Varsói Szerződés hadseregének bevonulása Csehszlovákiába augusztus 21-én. Ez az egész országban megállította a megújulási folyamatot. Engedélyezték ugyan a görögkatolikus egyház működését és a többi egyházzal egyenrangú helyzetbe került, de valójában nem voltak meg a működési feltételei. A korlátozások ellenére a görögkatolikus egyház igyekezett építeni a lelki életet; a tevékenysége folytatásának engedélyeztetése mellett vissza kellett állítania a püspök által vezetett eparchia igazgatási egységeit. 1969. április 2-án Mons. Ján Hirkát ideiglenesen kinevezték apostoli kormányzónak, megyéspüspöki jogokkal és Vasil' Hopkót az ő segédpüspökének. Mons. Hopko járta az egyházközségeket és bátorította a híveket, hogy a bizánci rítus szeretetében éljék vallási életüket. Ment fölszentelni a fölüjított templomokat, meglátogatta a legkisebb filiát is, ahol helyettesíteni kellett a papot és misét celebrálni a híveknek. Az emberek becsülték, csodálták és tisztelték. Ivan Macynský költő, újságíró, aki magát ateistának nevezte, a püspöknek szóló nyílt levélben mély tisztelettel írt róla mint olyan emberről, akitől sokat tanult, akiben minden volt hallgatója tisztelte a becsületes és emberséges tanárt. Azok közé a nagy személyiségek közé sorolta, amilyenek Duchnovič és Pavlovič voltak a múltban.¹²⁰ Hopko püspök 1972. május 11-én, áldozócsüdtörtökön ünnepelte püspökké szentelésének 25. évfordulóját. A hálaadó liturgián részt vett Ján Hírka ordinárius, a helyi papság és a hívek. A liturgia után fölolvasták a táviratokat, amelyeket VI. Pál pápa nevében Jean Marie Villot (1905–1979) államtitkár, ill. a Keleti Egyházak Kongregációjának prefektusa, Maximilien de Fürstenberg bíboros (1904–1988) küldtek.

119 Michal FRITZ: *Trpké roky. Spomienky gréckokatolíckeho kňaza*, i. m. 78.

120 F. DANCÁK: *Aby všecí jedno boli*, i. m. 16–17. – Alexander Duchnovič (1803–1865) és Alexander Pavlovič (819–1900) ruszin írók, görögkatolikus papok [a szerk.].

A börtönének aláásták Hopko püspök egészségét és az orvosok nem tudták meggyógyítani.¹²¹ Élete utolsó éveiben, 1975–1976-ban alig vett részt a vallási szertartásokon, nem volt fizikai ereje és elvesztette a látását. A magánkápolnájában továbbra is misézett, és esténként megjelent a liturgián az eperjesi székesegyházban.¹²² Hopko püspök utolsó napjainak az őt gondozó Simeona nővér volt tanúja:

1976. július 19-én, vasárnap a püspök atya elment meglátogatni a davidovói parókiát. Nem érezte magát nagyon jól, semmit nem akart enni és rosszul hallott. Búcsúzáskor azt mondta, ki tudja, viszontlátjuk-e egymást, és kérte, hogy halála esetén közöljék a hírt Lőcsével, Balázsvágással (Blažova) és Gerébbel (Hrabské) (...) Szerdán szeretett volna tenni egy kört autóval. Simeona nővér rokonai elmentek Szádalmásra (Jabloňov/nad Turnou/) meglátogatni az apácaikat. Magukkal vitték a püspök atyát. Amikor visszajöttek, megint hányingere volt, nagyon rosszul érezte magát, a szíve igen szabálytalanul vert, ezért az ápolónő 23 óra körül hívta az orvost. Az orvosi ellátás után a beteg állapota javult és a püspök kb. éjjel egy órakor elaludt. Csütörtökön reggel nyugodt volt, járkált egy kicsit a lakásban, este elment – szokás szerint – a székesegyházba, ahol beszélt az ordinárius atyával is. Pénteken reggel nem kopogtatott a nővér ajtaján, mint egyébként szokott, hogy segítsen neki felöltözni. A nővér bement hozzá megnézni, mit csinál. A püspök atya még pihent. Miután fölkel, elment a magánkápolnájába elvégezni a szent liturgiát. A szent szolgálat után kiment a konyhába a nővérehez és megkérdezte, mikor lesz kész az ebéd. Utána bement Eufemia nővérehez, aki a szomszéd szobában dolgozott. A nővér észrevette, hogy sápadt és izzad. Rögtön hívta Simeona nővért, aki adott neki egy injekciót. Kb. 13 óra volt. Amikor felébredt, először nem tudta, hol van. Elmosolyodott és kért valamit enni. Evett egy kis levest, aztán az ágyához akart menni, hogy lefeküdjön, de nem tudott lábra állni. Kb. 14,30-kor a püspöknek újabb rohama volt, megint hányingere lett, a feje oldalra billent, és akkor lélegzett utoljára (...) A parókiái hivatal telefonos kérésére Dr. Jozef Sukovský, il 19 marzo 1968. március 19-én feladta a betegek szentségét. Abban a pillanatban nagy vihar szakadt a városra. A szentség kiszolgáltatása után feladták a püspökre a püspöki öltözetet.¹²³

Eperjesi rendes püspöke, Vasil' Hopko 1976. július 23-án halt meg. Július 28-án az eperjesi székesegyházban búcsúztak tőle a hívek és a papok csakúgy, mint a rokonok és a barátok.¹²⁴ Aznap 9 órakor volt a gyászszertartás, Ján Hirka ordinárius mutatta be a szent liturgiát. Másnap az eperjesi temetőben került sor az egyházi temetésre.¹²⁵ 1976. július 29-én Eperjesen Joakim Segedi püspök végezte a temetési szertartást szlovákiai katolikus püspökök, Jozef Feranec, Július Gábris és Ján Pásztor részvételével.¹²⁶ Joakim Segedi püspök, Ján Hirka eperjesi ordinárius és Jozef Feranec beszerceabányai püspök (Banská Bystrica) mondtak gyászbeszédet a püspökök, az ordinárius és mindkét egyház képviselői, valamint a hívek sokasága jelenlétében. Mindannyian nagy tisztelettel

121 J. BABJAK: *Bl. biskup mučeník ThDr. Vasil' Hopko (1904–1976)*, in: *Zostali verní*, i. m. 40.

122 F. DANCÁK: *Aby všeci jedno boli*, i. m. 46.

123 *Posledné dni otca biskupa* [A püspök atya utolsó napjai], in: *Slovo* 8/11 (1976), 14.

124 F. DANCÁK: *Aby všeci jedno boli*, i. m. 15.

125 *Názov neuvedený*, in: *Slovo* 8/10 (1976), 5.

126 J. BABJAK: *Bl. biskup mučeník ThDr. Vasil' Hopko (1904–1976)*, i. m. 40.

adóztak az elhunyt élete, lelkipásztori munkája és hitének személyes példája előtt. A temetői szertartás után az elhunyt koporsóját a székesegyház kriptájába vitték, ahol Pavol Peter Gojdič püspök földi maradványai mellett helyezték el.¹²⁷

Ján Hirka ordinárius 1968. december 21-én kelt levelében kérte a pozsonyi egyházi ügyi titkárságot, hogy állítsák vissza a görögkatolikus teológiai kart és a nagyszemináriumot Eperjesen. A kérelemben rámutatott, hogy 1948-ban 335 aktív pap és 245 parókia volt, míg 1968-ban 163 pap volt jelen a lelkigondozásban. A kérelemre nem kapott választ, és a görögkatolikus teológusoknak – korlátozott számban, évente átlagban 200/400 főnek – huszonhárom éven keresztül a pozsonyi Cirill és Metód Római Katolikus Egyetem teológiai karán és a litoměřicei Cirill és Metód Római Katolikus Egyetem teológiai karán kellett tanulniuk. A „normalizálás” időszakában és 1989-ig az egyház még mindig az állam szigorú ellenőrzése alatt állt. Hopko szentelő püspök halála után a jelölteknek Eperjesre kellett jönniük, hogy felszenteljék őket. Fájdalmas fejezet volt az épületek, templomok és parókiák ügye. A kormány arra kényszerítette a görögkatolikusokat, hogy az egyházuk tulajdonát képező templomokat az ortodoxokkal közösen használják. Ez a gyakorlat csak nézeteltérésekhez és félreértésekhez vezetett.

A görögkatolikus egyház tevékenységét csupán „megtűrték”. Ez megmutatkozott az iskolai hitoktatásban, a helyi és az egyházközségi ünnepek során. A hatóságoknak problémát jelentettek a zárandoklatok, amelyek híresek voltak az olyan eparchiákban, mint Klokocsovölgy (Klokočov), Csércs (Čirč), de főleg Litinye (Lutina), amely a totalitarizmus éveiben, a 70-es, de különösen a 80-as években a görögkatolikus hit megnyilvánulásának fontos helyszínévé vált. A nehéz körülmények ellenére a görögkatolikus egyház növekedett és fejlődött. A tényleges változások az 1989. novemberi események után következtek be.

127 *Posledné dni otca biskupa*, i. m. 13.

ÉRSZEGI MÁRK AURÉL

AZ 52. NEMZETKÖZI EUCHARISZTIKUS KONGRESSZUS ÉS FERENC PÁPA BUDAPESTI LÁTOGATÁSA

Egy katolikus világtalálkozó jelentősége és intézményes kontextusa

Budapest adott otthont 2021. szeptember 5-12. között a Katolikus Egyház nagyszabású világtalálkozójának, az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusnak. A koronavírus világtárgyán egymást követő hullámai között meglepő szabadsággal és lelkesedéssel megrendezett vallási esemény egyszerre emelte ki a katolikus hagyományokat és kereste a pandémia okozta új kihívásokra adandó válaszokat. Az eucharisztikus kongresszusok történetében is egyedülálló módon erős felekezeti, ökumenikus dimenzióval bírt a budapesti találkozó, melynek jelentőségét a Szentatya figyelme is bizonyította, aki a történelmi gyakorlatra, és sokak várakozására rácsfolva személyesen kívánt azon részt venni. Magyarország és a Magyar Katolikus Egyház számára a kongresszus a hagyományokra építő megújulás jegyében telt, alkalmat adva egy valószínűbb kép felmutatására a világ számára. A közismerten a „perifériákat” preferáló Ferenc pápa ezúttal „Európa szívében” tett zárandoklatot, méghozzá az „imádság jegyében”, rácsfolva a nemzetközi megfigyelők előzetes értékeléseire, akik a pápa részéről a magyar kormány irányában megfogalmazandó erőteljesen kritikus politikai üzeneteket vártak volna. A résztvevők egyöntetű tanúsága szerint rendkívüli hatású vallásos rendezvénysorozat zajlott Budapesten, ami a jelek szerint magára az egyházfőre is nagy hatást tett.

A NEK JELENTŐSÉGE ÉS SZEREPE A KATOLIKUS EGYHÁZBAN

A Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus (NEK) lényegében a katolikusok világtalálkozója, amit a római pápa hív össze négyévente, mindig egy másik városba. Az úgynevezett szentéveket leszámítva (amik egy Róma-központú egyéves rendezvénysorozatnak nevezhetők) ez számít jelenleg a Katolikus Egyház harmadik legnagyobb nemzetközi eseményének az ifjúsági világnap és a családok világtalálkozója mellett. Ez utóbbi kettőt a Vatikánban találták ki, s ezért rendszerint részt vesz rajtuk a pápa is. A Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus viszont alulról jövő kezdeményezésként indult, mintegy 140 éve, amit a Szentszék egy idő után vezetése alá vont, de nem alakult ki annak szokása, hogy a pápa személyesen részt vegyen rajta. A budapestit megelőző 51 NEK közül összesen nyolc zajlott pápai részvétellel – legutóbb 2000-ben – ezek közül három azért, mert Rómában rendezték.

Az eucharisztikus kongresszus a XIX. század végi Franciaországban azért jött létre, hogy megerősítse a katolikusok hitét és elkötelezettségét, az Eucharisziát állítva a középpontba. Cél volt továbbá a mindinkább szekuláris, és sokszor egyházellenes társadalmi kontextusban felmutatni a katolikus jelenlétet, mind a hívők, mind az állam felé. Műfaját tekintve a NEK egyrészt valóban kongresszus jellegű, tehát nagyrészt a hittel, illetve annak aktuális megélésével kapcsolatos kérdésekről szóló előadásokból áll. Másrészt magának az Eucharisziának az ünnepléséről van szó, főként szentmise és más ajtosságok keretében, melyek közül hagyományosan kiemelkedik a körmenet. A körmenet lényege, hogy az Eucharisziát kiviszik a hétköznapi élet színterére, a város utcáira, egyrészt azzal a céllal, hogy megszenteljék azt, másrészt hogy felmutassák általa a világnak a hívő katolikus jelenlétet. Az utóbbi évtizedekben a csúcspontot a *Statio Orbis*nak nevezett zárómise jelenti, az Eucharisztia tiszteletére a világ minden tájáról összegyűlt hívek ünnepélyes „állomása” (ezt jelenti a *statio*).

A NEK szervezését kezdetben egy püspökökből és világiakból alakult állandó bizottság látta el, amit a II. Világháború után a Szentszék integrált a saját hivatali apparátusába, így annak fő felelőse a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusok Pápai Bizottsága lett (Pápai Bizottság), mely elvileg minden országban rendelkezett helyi képviselőkkel. A Pápai Bizottság készítette elő a soron következő kongresszus helyszínének kiválasztását, amiről a pápa döntött, csakúgy mint a kongresszus témájáról. A kiválasztott város, pontosabban egyházmegye, mint alapvető egyházi szervezeti egység lett azután a szervezés helyi letéteményese, ahol szintén szervezőbizottságot alakítottak.¹

A XX. század első éveiben alakult ki a gyakorlat, miszerint a pápa oldalkövete, legátusa révén képviselteti magát a rendezvényen. A legátus a legmagasabb rangú pápai követnek minősül, minden esetben bíborosról van szó, aki rendszerint magas beosztást tölt be a Római Kúriában. Amikor a pápák még nem gyakran utaztak külföldre, a pápai legátusokat hagyományosan államfőnek kijáró tisztelettel fogadták, mint a pápa egyfajta *alter ego*-ját. A pápa manapság is jobbára legátust küld maga helyett a NEK elnöklésére, illetve üzenetet intéz a résztvevőkhöz. Akkor is legátus elnöklí a NEK-et, ha annak egy részén – általában a végén – a Szentatya személyesen is megjelenik. A budapesti NEK volt az első, hogy nem lett külön pápai legátus kijelölve, hanem a házigazda, Erdő Péter bíboros elnökölte azt (igaz, Magyarország primásának történelmi címei között szerepel a „született legátus” is, ennek ellenére az 1938-as NEK-re külön pápai legátus érkezett).

A NEK JELENTŐSÉGE MAGYARORSZÁG SZÁMÁRA

Amikor Ferenc pápa bejelentette, hogy Budapest lesz a következő kongresszus helyszíne, Magyarországon sokaknak rögtön az jutott eszébe, hogy 1938-ban már volt ilyen nálunk. Még többekben pedig felcsillant a remény, hogy akkor Ferenc pápa is eljön Magyarországra.

Az 1938. május 25–29. között Budapesten megrendezett 34. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszust történészek elsősorban a két háború közötti Magyarország emblematikus rendezvényeként értékelik, a szoros állami-egyházi együttműködéssel, a társadalom minden szervezett rétegére kiterjedő szerepvállalással, de a horizonton fenyegető

¹ A 2022. június 5-én hatályba lépett Praedicate Evangelium apostoli konstitúció értelmében A Pápai Bizottság feladatait az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Dikasztérium veszi át.

náci diktatúrával és a világháborúval szembeni kiállásként is. Egyházi szempontból – utólag visszatekintve – bizonyára azt a vallási erőforrást jelentette, aminek köszönhetően a katolikusok túléltek a rákövetkező II. világháború borzalmait, majd pedig negyven év kommunista diktatúráját.

Mióta az egyház a kommunizmus bukása után visszanyerte szabadságát, Magyarországon a nagyobb katolikus vallási események II. János Pál 1991-es, illetve 1996-os látogatása voltak, majd a 2000. évi Nagy Jubileum, ami egybefonódott a magyar államiság ezer évére emlékező Magyar Millennium ünnepségeivel. Volt még ezeken kívül egy olyan nagyobb katolikus esemény, ami előképe, s bizonyos értelemben analógiája lehetett a NEK-nek. Bécs, Párizs, Lisszabon és Brüsszel után 2007-ben Budapest rendezte meg a Városmissziót, ami az elvállaltanodó európai embert szándékozott megszólítani újszerű módokon, az úgynevezett új evangelizáció jegyében.² Céljait a Magyar Köztársaság korábbi elnöke, Mádl Ferenc ekként fogalmazta meg: „a felelős élet, az egyetemes emberi erkölcs parancsainak követelménye nemcsak a keresztyénekre, hanem valamilyen más vallást követő vagy éppen nem hívő embertársunkra is vonatkozik. Ezért a missziós jelenlétnek őket is meg kell szólítania: vannak közösen vállalható eszményeink.”³ Az egyes Városmissziókat az öt érintett város érseke szervezte meg, s azokra a pápa külön üzenetet s képviselőjét küldte. 2007. szeptember 16-22. között Budapesten százhusz helyszínen mintegy 1500 rendezvény zajlott, melyek elsősorban a helyi társadalomnak szóltak, mégha volt is bizonyos külföldi jelenlét.

Ezekre a tapasztalatokra támaszkodva vállalkozhatott a Magyar Katolikus Egyház a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus mint globális kitekintésű egyházi esemény megvalósítására. Kevesen tudják, hogy a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia eredetileg az 1997-ben esedékes 46. NEK rendezését pályázta meg, s a Pápai Bizottság már akkor Budapestet javasolta, ám II. János Pál pápa végül Wroclawnak ítélte a rendezés jogát (megjegyezzük, hogy előző évben volt a második pápalátogatás Magyarországon). Amikor 2015-ben ismét felmerült Budapest, mint lehetséges helyszín, a Pápai Bizottság elnöksége egyhangúlag javasolta azt Ferenc pápának, mint Kelet-Közép-Európa „emblemátikus városát, amely megfelel az ilyen események megszervezéséhez általában szűkös kritériumoknak”⁴.

Az 51. NEK zárómiséjére küldött video-üzenete végén Ferenc pápa sokak meglepetésére bejelentette, hogy „a következő Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusra 2020-ban Budapesten kerül sor, Magyarországon”⁵. A cebui eseményen – bizonyára nem véletlenül – jelen volt Erdő Péter bíboros és az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye küldöttsége. Döntésének indokát Ferenc pápa később abban jelölte meg, hogy Budapest

2 Ld. ERDŐ Péter: *A városmisszió*. In: *Vigilia*, 72. évfolyam, 2007/2. sz., 82-89. o.

3 MÁDL Ferenc: *Eszméljünk! Városmisszió*, 2007. In: *Új Ember*, LXIII. évf. 39. (3085.), 2007.09.30

4 A döntés háttere megismerhető a Pápai Bizottság éves jelentéséből. Ld. *Attività del Pontificio Comitato*, 2015. <http://www.congressieucaristici.va/content/congressieucaristici/it/presentazione/attivita/Attivita-2015.html> (letöltve: 2020. 11. 04.)

5 „Most, a kongresszus végén, örömmel jelentem be, hogy a következő eucharisztikus világkongresszus 2020-ban Budapesten, Magyarországon lesz. Kérlek mindnyájatokat, hogy hozzám csatlakozva imádkozatok azért, hogy majd lelkiekben gyümölcsöző legyen, és a Szentlélek kiáradjon mindazokra, akik részt vesznek szervezésében.” Ferenc pápa videoüzenete az 51. Eucharisztikus Világkongresszus lezárására, in: *Magyar Kurír*, 2016. január 31., <https://www.magyarkurir.hu/hirek/ferenc-papa-videouzenete-az-51-eucharisztikus-vilagkongresszus-lezarasara> ; eredeti olasz szövege a Szentszék honlapján: https://www.vatican.va/content/francesco/it/messages/pont-messages/2016/documents/papa-francesco_20160131_videomessaggio-chiusura-cebu.html

azon európai nagyvárosok mintája, ahol a szekularizáció és a globalizáció „a gazdag és változatos történelem sajátosságainak eltörlésével fenyeget”, s az új evangelizáció ennek ellensúlyozására is hivatott.⁶ A budapesti NEK pontos dátumát – 2020. szeptember 13-20. – és mottóját 2017 májusában hagyta jóvá a pápa.⁷

A NEK ún. alapidokumentumában megfogalmazott célkitűzései között szerepelt a katolikusok hitbeli megerősítése, a hitet keresők számára történő tanúságtétel, de a különböző felekezetek közötti párbeszéd elmélyítése is.⁸ Volt egy sajátosan közép-európai relevanciájú célkitűzése is, amire a Zsoltárok könyvéből választott mottó – „Minden forrásom belőled fakad” (Zsolt 87,7) – áttételesen utalt. Nevezetesen, hogy az Eucharisztia „a különböző népek és nemzetiségek egységének és kiengesztelődésének forrása”. Márpedig „Közép-Európa népeit a történelem viharai, idegen nagyhatalmak gyakran egymás ellen fordították” s ezért „a budapesti eucharisztikus kongresszus ragyogó alkalom arra, hogy a múlt sérelmeit megbocsátva, az Úr oltáránál kiengesztelődjünk”.⁹

A NEK mint nagyszabású nemzetközi rendezvény természetesen releváns volt Magyarország számára is. Nem csupán azért, mert a NEK átfogó célkitűzése, hogy a rendezvény „egész hívő közösségünk, fővárosunk, népünk, Európa és a világ lelki megújulására szolgáljon”¹⁰ egybecsengett a Magyarország Alaptörvényében megfogalmazott „lelki és szellemi megújulás” szükségével.¹¹ A várható nemzetközi figyelem és nagyszámú külföldi résztvevő önmagában is indokoltá tette az állami figyelmet. Maguk a NEK szervezői fordultak a kormányhoz együttműködést és támogatást keresve, ami az ilyen jellegű rendezvényekhez szükséges infrastruktúra és szervezeti háttér biztosítása miatt érthető is. Ha a külföldi részvételt végül a 2020-2021-es koronavírus világjárvány nagyrészt megghiúsította is, a rendezvényhelyszíneken és a lebonyolítás érdekében végrehajtott egyéb fejlesztések a későbbi években is fontos közösségi célokat szolgálhatnak. Nem is példanélküli az illetően állami támogatás, sőt magától értetődőnek számít más jellegű nagy nemzetközi rendezvények esetében is (gondoljunk pl. a sportra). S még Róma városában is hasonló fejlesztések szoktak zajlani a 25 évente sorra kerülő szentévekre készülve.

6 „Questo evento sarà celebrato nello scenario di una grande città europea, dove le comunità cristiane attendono una nuova evangelizzazione capace di confrontarsi con la modernità secolarizzata e con una globalizzazione che rischia di cancellare le peculiarità di una storia ricca e variegata.” https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2018/november/documents/papa-francesco_20181110_congressi-eucaristici.html

7 Ld. *Attività del Pontificio Comitato* 2017. <http://www.congressieucaristici.va/content/congressieucaristici/it/presentazione/attivita/attivita-2017.html>

8 Vö. *Minden forrásom belőled fakad. Az Eucharisztia a keresztény élet és az Egyház küldetésének forrása. Teológiai és lelkipásztori megfontolások az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusra készülve.* Szent István Társulat, Budapest, 2019.

9 DOLHAI Lajos: *Az Eucharisztikus Kongresszus alapidokumentumáról.* <https://www.iec2020.hu/>

10 Ld. *Ima a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusért*, <https://www.iec2020.hu/>

11 Vö. „Valljuk, hogy a huszadik század erkölcsi megrendüléshez vezető évtizedei után mulhatatlanul szükségünk van a lelki és szellemi megújulásra.” In: *Magyarország Alaptörvénye, Nemzeti Hitvallás*, www.parlament.hu

ELŐKÉSZÜLETEK

A kiemelt figyelem mellett abban mindenesetre egyetértés volt az egyházi szervezők és az állami hatóságok között, hogy megőrzi a NEK elsősorban és kifejezetten vallásos jellegét. Ami viszont nem kellett azt jelentse, hogy ne valósulhasson meg széleskörű összefogás a társadalmi élet különböző szektoraival.

Ennek letéteményese az Erdő Péter bíboros által 2017. június 15-én megalakított Társadalmi Bizottság volt, melynek vezetésére Áder Jánost, Magyarország köztársasági elnökét kérték fel. Tagjai sorában a legfőbb közjogi méltóságok, a tudományos és a kulturális élet jeles képviselői, a gazdasági élet és a média prominens személyiségei foglaltak helyet, hogy a NEK az egész társadalmat megszólíthassa. A Kormányt az egyházi kapcsolatokért felelős Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes és Pintér Sándor belügyminiszter képviselte, a helyszínt adó Budapest önkormányzatát pedig a főpolgármester.¹² A Társadalmi Bizottság az előkészület évei során évente tartott plenáris ülést, emellett pedig az egyes előkészítő szakbizottságokban folyt a munka.

Meg kell jegyezni, a Pápai Bizottság elnöksége is fontosnak tartotta, hogy a NEK kerülje „a magyar politikai valósággal történő összefonódás” látszatát, hogy az tisztán egyházi esemény lévén távol tarthassa magát „a kormány által keltett ellenszenvtől, avagy rokonszenvtől”.¹³ A Pápai Bizottság 2019 májusában Budapesten megtartott kihelyezett közgyűlése ezzel kapcsolatban meggyőző tapasztalatokra tehetett szert, mert éves beszámolójában megjegyezte, nemcsak a helyi szervező bizottság tevékenysége, de „az állami intézmények figyelme” is azt bizonyította számukra, hogy „egy egész ország a legjobb erőivel készül az eseményre”.¹⁴ A Pápai Bizottság tagjai előtt elmondott beszédében Áder János köztársasági elnök, a NEK Társadalmi Bizottságának vezetőjeként is tisztázta a magyar szándékokat: „Az a küldetés, hogy hitünket megtartva gazdagítsuk a világot. Kultúránkkal, értékőrző helytállásunkkal, a mások iránti tiszteletünkkel, vendégváró barátságunkkal. Ezt hoztuk magunkkal a 21. századba, és ezt akarjuk megmutatni jövőre is. Mert Magyarország születése óta – több mint ezer éve – nemcsak kapni, sokkal inkább adni akar.”¹⁵

A NEK előkészítését számos kezdeményezés szolgálta a tartalmi alapokat megfogalmazó alapidokumentumon és a minden mise végén elmondott speciális imádságon túl is. A NEK Általános Titkársága, mint a rendezvény szervezője, az előkészült évei során több alkalommal hirdetett világméretű szentségimádást, amihez a világ bármely pontjára

12 *Megalakult a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszust előkészítő társadalmi bizottság*, In: *Magyar Kurir*, 2017. június 15., <https://www.magyardurir.hu/hirek/megalakult-nemzetkozi-eucharisztikus-kongresszust-elokeszito-tarsadalmi-bizottsag>

13 Amint az a pápai Bizottság 2019. március 26-i elnökségi ülésén elhangzott a Vatikánban: „...evitare ogni collateralismo con la realtà politica ungherese affinché il Congresso possa essere una limpida testimonianza ecclesiale, distante dalle antipatie o dalle simpatie che il governo suscita”. In: *Attività del Pontificio Comitato 2019*, <http://www.congressieucaristici.va/content/congressieucaristici/it/presentazione/attivita/attivita2019.html>

14 „...la generosa ospitalità del Comitato locale ungherese, l’attenzione delle istituzioni statali, hanno offerto l’idea di un Paese intero che si sta preparando all’evento con tutte le sue forze migliori.” *Attività del Pontificio Comitato, 2019*, <http://www.congressieucaristici.va/content/congressieucaristici/it/presentazione/attivita/attivita2019.html>

15 *Magyarország születése óta nemcsak kapni, sokkal inkább adni akar. Áder János köztársasági elnök köszöntőbeszéde a plenáris ülés megnyitóján*. 2019. május 09., <https://iec2020.hu/hu/hirek-sajto/magyarorszag-szuletese-ota-nemcsak-kapni-sokkal-inkabb-adni-akar>

ról csatlakozhattak a helyi közösségek. A különböző társadalmi csoportok megszólítása érdekében „hírnököket” kértek fel – általában ismert és elismert művészeket, tudósokat, egyházi személyiségeket – akik központi és országszerte megtartott helyi rendezvényeken személyes tanúságtételükkel irányították rá a figyelmet a NEK-re és buzdították a potenciális résztvevőket.¹⁶ A külföldön megvalósított figyelemfelhívó kezdeményezések sorában kiemelkedik a vatikáni „100 Betlehem” kiállítás, melynek 2019 decemberében Magyarország volt a díszvendége, éppen a közelgő NEK jegyében.¹⁷ A kiállítás meglepetés vendége maga Ferenc pápa volt, aki meghallgatta a Kodály Zoltán Magyar Kórusiskola növendékei által a helyszínen előadott magyar karácsonyi énekeket is.¹⁸

A legeredetibb kezdeményezésnek a Missziós Kereszt körútja nevezhető. A hatalmas, bronzdíszítményekkel borított Missziós Kereszt még a 2007-es városmisszió alkalmából készült, Ozsvári Csaba ötvösművész alkotásaként. Nemcsak szimbólum volt, hanem ereklyetartó is, rajta ugyanis mintegy 30 magyar és a környező országokból származó szent és boldog egy-egy kis ereklyéjét helyezték el, ekként is utalva a közép-európai lelki közösség létrehozásának igényére.¹⁹ A Missziós Keresztet 2017. november 20-án a Vatikánban bemutatták Ferenc pápának, aki azt annak jegyében áldotta meg, hogy „váljon a magyar nép megújulásának szimbólumává”.²⁰ Ezt követően a Missziós Kereszt bejárta az egész Kárpát-medencét, elvitték Magyarország és a szomszédos országok számos hívó közössége és intézményébe, ahol többnapos ájtatossági és kulturális rendezvénysorozatot szerveztek az alkalmából. A Missziós Kereszt így erősítette a NEK-en való részvételi hajlandóságot is, pontosan abban a közegben, ahonnan a legtöbb résztvevőt lehetett várni. A szervezők számítása be is vált, hiszen a NEK-re – márcsak a közben kialakult koronavírus-világjárvány hatására is – végül elsősorban Magyarországról és a szomszédos országokból érkezett nagyobb számú zárandok.

A PÁPALÁTOGATÁS KÉRDÉSE

A szervezők, Erdő Péter bíboros és a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Ferenc pápát is meghívták, hogy ő celebrálja a budapesti NEK zárómiséjét. Más hasonló nemzetközi egyházi találkozók esetében is a pápa esetleges részvétele az utolsó napra, napokra szokott korlátozódni. Tágabb összefüggésből nézve nem sok reményük lehetett arra, hogy a Szentatya elfogadja a meghívást. Hiszen magára a NEK-re mint egyházi eseményre általában nem volt jellemző a pápa részvétele: ötvenegy alkalomból csupán ötször fordult elő, hogy Rómán kívül rendezett Kongresszusra a pápa is elutazott. Ráadásul Magyarország mint helyszín nem rendelkezett azon paraméterekkel, amik Ferenc

16 Ld. SÁNDOR Csilla – ZSUFFA Tünde: *Ők tizenketten – Beszélgetések az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus hírnökeivel*. Magyar Kurír – Új Ember, 2021.

17 A kezdeményezés Magyarország Szentszéki Nagykövetsége és a NEK Általános Titkársága szervezésében valósult meg. Ld. *Cento presepi in Vaticano. L'8 dicembre si apre la mostra*. In: *L'Osservatore Romano*, 2019. december 7.

18 Ld. <https://www.100presepi.it/it/edizioni/edizione-2019.html>, *Pope visits exhibition of 100 Nativity Scenes*, in: *Vatican News*, 2019. december 9. <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2019-12/pope-visits-100-presepi-exhibition.html>

19 Vö. *A Kongresszus szimbólumáról*. <https://www.iec2020.hu/>

20 Ld. *Attività del Pontificio Comitato*, 2017, <http://www.congressieucaristici.va/content/congressieucaristici/it/presentazione/attivita/attivita-2017.html>

pápa utazásait addig jellemezték. Voltak akik vélt politikai ellenérveket is felsoroltak a pápa részéről, de nem lett igazuk. Európán belüli utazásainak értelmezéséhez maga Ferenc pápa adott kulcsot 2021. szeptember 1-jén a COPE spanyol katolikus rádiónak adott interjújában: „az volt a választásom, hogy először a kisebb országokat keresem fel. Elmentem Strasbourgba, de nem Franciaországba mentem, hanem az EU miatt. S ha elmennék Santiagoba, csak Santiagoba mennék, nem pedig Spanyolországba, ez legyen világos”.²¹

Természetesen az egyházi meghívás mellől nem hiányzott a magyar állam meghívása sem. A pápai hivatal kettős természetéből fakadóan – egyházfő és a nemzetközi kapcsolatok szuverén szereplője, nomeg a Vatikánvárosi Állam uralkodója – a pápalátogatások előfeltétele ugyanis, hogy mind a helyi egyház, mind a helyi állami hatóságok meghívják a Szentatyát. A magyar kormány részéről a meghívást Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes a Pietro Parolin bíboros államtitkárral 2018. október 8-án folytatott vatikáni tárgyalásain is megerősítette.²²

Döntő fontosságúnak bizonyult Áder János köztársasági elnök 2020. február 14-i vatikáni látogatása, aki megújította a budapesti meghívást, és részletesen beszélt Ferenc pápának a NEK előkészületeiről. A magyar államfő ezt követően tett nyilatkozata szerint a Szentatya nagy érdeklődéssel tanulmányozta a NEK programját és jelezte, hogy „nagyon szívesen jönne” amit maga Áder János úgy értékelt, hogy több volt, mint pusztán udvarias válasz.²³ A meghívást Áder János köztársasági elnök a pápához intézett 2020. február 26-i levelében is megerősítette mondván, az „nagyban felerősítené a kongresszustól remélt hatást”, egyben „hozzájárulna a közép-európai népek lelki sebeinek gyógyulásához, e nemzetek ... megbékéléséhez”.²⁴ Az elnöki látogatás biztató fejleményeire is építhetett Erdő Péter bíboros, aki 2020. február 19-én járt magánkihallgatáson Ferenc pápánál, egyházi oldalról is megerősítve a budapesti meghívást.²⁵

Úgy tudni, e két találkozó nyomán meg is született a pápai döntés a NEK-en való részvételtől, ám a hamarosan kitörő világjárvány közbeszólt. 2020 tavaszán egymás után jelentették be a Vatikánban a nagyobb nemzetközi egyházi rendezvények elhalasztását. Így nem okozhatott túl nagy meglepetést a Szentszéki Sajtóiroda 2020. április 23-i közleménye, miszerint „a jelenlegi egészségügyi helyzetnek a hívek és zarándokok mozgására gyakorolt következményei miatt a Szentatya – a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusok Pápai Bizottságával és a magyar püspökökkel együtt – jónak látta áttenni a Budapest 2020 szeptemberében szervezendő 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszust 2021 szeptemberére.”²⁶ Némi vigaszt jelentett ugyanakkor, hogy Piero Marini érsek, a Pápai Bizottság elnöke ugyanaznap adott interjújában igen pozitívan nyilatkozott az addigi előkészületekről: „Részt vettem már néhány eucharisztikus kongresszuson ... de

21 *Pope Francis after his operation: "It never crossed my mind to resign"*, in: *COPE – Cadena de Ondas Populares Españolas*, 2021. szeptember 1., https://www.cope.es/programas/herrera-en-cope/el-papa-con-herrera/noticias/pope-francis-after-his-operation-never-crossed-mind-resign-20210901_1476086

22 Vö. *A migrációról tárgyalt Semjén Zsolt a Vatikánban*. In: *MTI*, 2018. október 9. <https://www.semjenzsolt.hu/2018/10/a-migracirol-targyalt-semjen-zsolt-a-vatikanban/>

23 *Ferenc pápa fogadta Áder János köztársasági elnököt a Vatikánban*. In: *Vatican News*, 2020. február 14. <https://www.vaticannews.va/hu/papa/news/2020-02/ferenc-papa-fogadta-ader-janos-koztarsasagi-elnokot-a-vatikanban.html>

24 *Áder János köztársasági elnök levele Ferenc pápának*. Eredetileg közzétéve a www.keh.hu oldalon.

25 Ld. *Ferenc pápával találkozott Erdő Péter*, 2020. február 20., <https://iee2020.hu/hu/hirek-sajto/ferenc-papaval-talalkozott-erdo-peter>

26 Ld. <https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2020/04/23/0243/00533.html>

még sosem tapasztaltam ilyen széleskörű érdeklődést egy eucharisztikus kongresszus iránt és ilyen nagyszámú jelentkezőt, mint a budapesti esetében.”²⁷ Nem sokkal később, 2020. május 12-én a NEK Titkársága bejelentette, hogy a Vatikán jóváhagyta Erdő Péter bíboros javaslatát, miszerint az elhalasztott 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus új időpontja 2021. szeptember 5–12. legyen.²⁸

Elmondható, hogy a Szentatya végig kitüntetett figyelemmel kísérte a NEK előkészületeit. 2017 novemberében áldásával indította útjára a Missziós Keresztet, 2018 novemberében a Pápai Bizottság közgyűléséhez intézett beszédében üdvözölte és buzdította a budapesti kongresszus előkészítését. 2019. december 15-én a vasárnap déli Úrangyala-beszédében hívta fel a figyelmet a NEK-re, s kívánta, hogy az elősegítse a keresztény közösségek megújulási folyamatait.²⁹ A járvány miatt elhalasztott NEK eredeti időpontjában, 2020. szeptember 20-án, ugyancsak a déli Úrangyala-imádság keretében emlékezett meg az eseményről, s küldte üdvözlését „Magyarország főpásztorainak és híveinek, valamint mindazoknak, akik hittel s örömmel várták ezen egyházi eseményt”. Továbbá buzdította a 2021 szeptemberére áthelyezett NEK további előkészítését.³⁰

A jelek szerint Ferenc pápa részvételi szándéka a kényszerű halasztás nyomán sem változott. 2021 márciusában megvalósult iraki látogatása mindenki számára nyilvánvalóvá tette, hogy a világjárványt nem tekinti akadállynak az utazásra. Az azonban minden érintettet meglepetésként ért, amikor saját maga jelentette be, hogy Budapestre kíván látogatni. Iraki útjáról hazafelé tartva, március 8-án a szokásos repülőfedélzeti interjú során további útiterveiről szólva azt mondta: „Nem tudom, csökken-e az utak száma, vagy sem, de azt bevallom, hogy ezen az úton sokkal jobban elfáradtam, mint a többin. A 84 [év] nem jár egyedül! Vannak következményei... De majd meglátjuk! Most [szeptemberben] Magyarországra kell mennem a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus zárómiséjére. Nem országlátogatásra, hanem a misére megyek. De Budapest kétórányi

27 *Marini érsek az Eucharisztikus Kongresszusról: még sosem tapasztaltam ilyen nagy érdeklődést és ilyen magas részvételi szándékot.* In: *Vatican News*, 2020. április 23., https://www.vaticannews.va/hu/vatikan/news/2020-04/piero-marini-ersek-eucharisztikus-kongresszus-budapest-2021.html?fbclid=IwAR000rs4HoAx7M8CfQF53ajwqubKIIK3hKxatEEt1LQa0w0d_frl6LcIVY

28 *Megvan a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus új időpontja.* In: *Magyar Kurír*, 2020. május 12. <https://www.magyarokurir.hu/hirek/megvan-nemzetkozi-eucharisztikus-kongresszus-uj-idopontja12>

29 „Alig egy év múlva, 2020. szeptember 13-20. között Budapesten ünneplik az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszust. Az Eucharisztikus Kongresszusok több mint egy évszázad óta arra emlékeztetnek, hogy az egyház életének a középpontjában az Eucharisztia áll. A következő Kongresszus témája: „Minden forrásom belőled fakad” (Zsolt 87,7). Imádkozunk, hogy a budapesti eucharisztikus esemény segítse elő a keresztény közösségekben a megújulás folyamatait.” *Ferenc pápa imát kért a budapesti Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus alkalmából*, in: *Vatican News*, 2019. december 15., <https://www.vaticannews.va/hu/papa/news/2019-12/papa-urangyala-koszontes-budapest-eucharisztikus-kongresszus.html>

30 „A világjárvány előtt eltervezett program szerint az elmúlt napokban zajlott volna a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus Budapesten. Ezért szeretném üdvözlétemet küldeni Magyarország főpásztorainak és híveinek, és mindenkinek, aki hittel és örömmel várta ezt az egyházi rendezvényt. A kongresszust a jövő évre halasztották, szeptember 5. és 12. között tartják meg, ugyanúgy Budapesten. Lélekben egyesülve haladjunk tovább az előkészületekkel, az Eucharishtiában találva meg az Egyház életének és küldetésének forrását.” *Ferenc pápa köszöntését küldte Budapestre*, in: *Magyar Kurír*, 2020. szeptember 20., <https://www.magyarokurir.hu/hirek/ferenc-papa-koszonteset-kuldt-budapestre>, eredeti beszéde a Szent-szék honlapján: https://www.vatican.va/content/francesco/it/angelus/2020/documents/papa-francesco_angelus_20200920.html

autóútra van Pozsonytól: miért ne tegyünk egy látogatást a szlovákoknál? Nem is tudom... Hát így szoktak kezdődni a dolgok...”³¹

A pápa szavainak értelmezése körül nyomban félreértések támadtak. Nem volt kérdéses, hogy a pápa úgy döntött, elfogadja a budapesti NEK-re szóló meghívást. Ugyanakkor a közlés módja nem volt hivatalos bejelentésnek minősíthető. Ráadásul úgy tűnt, hogy bár eljön a NEK-re, de mintha elzárkózna magától Magyarországtól. A spontán interjú rögtönző műfaji sajátosságaiból fakadóan a helyes értelmezéshez figyelembe kell venni a teljes kontextust, az üzenet ki nem mondott tartalmát is. Tudnivaló, hogy a pápalátogatásoknak több változata van. Országlátogatásnak nevezhetjük, amikor a pápa egy adott országot keres fel, jellemzően több napra és több helyszínt érintve, amikor is a helyi egyház és társadalom minél több szegmensével találkozik: ilyen volt pl. 2019-es romániai, vagy éppen a budapestit követő szlovákiai látogatása. Van, amikor egy konkrét eseményre, pl. ifjúsági világnapra, vagy éppen Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusra szóló meghívást fogad el, de II. János Pál pápa 1996-os pannonhalmi látogatása is ilyen volt. Megint külön kategóriának tekinthetjük, amikor a pápa egy nemzetközi szervezetet keres fel, mint tette azt Ferenc pápa 2014-ben Strasbourgban az Európa Tanáccsal és az Európai Parlamenttel, amikor is e két intézményen kívül más, franciaországi találkozókat nem bonyolított le. Jelen esetben is erről volt szó: Ferenc pápa a NEK-re kapott meghívást, hogy annak zárómiséjét ő celebrálja, s ő pontosan ennek a meghívásnak szándékozott eleget tenni.

A NEK ezek után tehát kiegészült a pápalátogatással, melynek előkészületei 2021 májusával kezdődtek meg, a kongresszus évek óta rajló előkészületeire építve s azokhoz igazodva. A pápalátogatásnak megvan a vatikáni rutinja, tapasztalt csapat – protokollok, sajtó- és biztonsági szakemberek – dolgoznak előkészítésén, több helyszíni szemlét is lebonyolítva, minden részletet alaposan leegyeztetve a felkeresni szándékozott ország egyházi és állami illetékeseivel. A pápalátogatás ugyanis mindenképpen igényli az állami hatóságok szerepvállalását, tekintettel a pápa államfői minőségére. Jelen esetben anynyi könnyebbség volt, hogy a magyar egyházi szervezőbizottság lényegében adott volt a NEK Általános Titkársága révén, de az állami hatóságok részéről is adva volt a felelősök köre, hiszen Kovács Zoltán személyében már 2020 novemberében kormánybiztos került kinevezésre az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszussal összefüggő kormányzati feladatok szakmai koordinációjára.³²

A Szentatya márciusi bejelentése formálisan szándéknyilatkozatnak minősült, a vatikáni gyakorlat szerint a pápalátogatás tényét az első helyszíni szemléket és a megfelelő diplomáciai egyeztetéseket követően jelenti be a Szentszéki Sajtóiroda, magát a részletes programot pedig még később. A magyar-vatikáni egyeztetések a szokott módon folytak technikai és politikai-diplomáciai szinten egyaránt.³³ Azt kellett eldönteni, illetve meghatározni, hogy a pápa mennyi ideig tartózkodik az országban, s abba az időbe milyen

31 *Ferenc pápa sajtótájékoztatója: Sértegetni, ítélni azt nagyon tudunk!* in: *Magyar Kurír*, 2021. március 10., <https://www.magyarurir.hu/hirek/ferenc-papa-sajtotajekoztatoja-sertegetni-itelkezni-azt-nagyon-tudunk>, eredeti szövegét ld. a Szentszék honlapján: https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2021/march/documents/papa-francesco_20210308_iraq-volo-ritorno.html;

32 Ld.: *A Kormány 1849/2020. (XI. 25.) Korm. határozata kormánybiztos kinevezéséről és feladatairól*, in: *Magyar Közlöny*, 2020. évi 260. szám, 2020. november 25.

33 Ezen folyamatba illeszkedett az a megbeszélés is, melyet 2021. május 14-én Erdő Péter bíboros és Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes, aki a NEK Társadalmi Bizottságának tagja volt, Pietro Parolin bíboros államtitkárral folytatott a Vatikánban. Ld. *Erdő bíboros a Vatikánban tárgyalt: Van egy eucharisztikus*

programelemek férnek még bele. Világos volt, hogy Ferenc pápa annak a konkrét meghívásnak fog eleget tenni, ami a NEK zárómiséjének bemutatására szól³⁴, ezért mind magyar, mind vatikáni oldalról csupán néhány „kiegészítő” elemmel számolhattak. A pápalátogatások során szokás külön találkozót szervezni a helyi püspökökkel, tehát az egyházi meghívó féllal, továbbá az ország vallási összetételéből adódóan más felekezetek képviselőivel is. A pápa államfői minőségéből, s a már említett kettős, egyházi és állami meghívásból fakadóan magától értetődő a hivatalos fogadtatás és búcsúztatás a repülőtéren, illetve a találkozó a közjogi méltóságokkal. Ezesetben azt kellett egyeztetni, hogy ezekre milyen sorrendben, időkeretben, illetve helyszínen kerüljön sor. A Szentatya idős korára és a rendelkezésre álló rövid időre tekintettel az a praktikusnak mondható megoldás született, hogy a budapesti Hősök terén celebrálandó szentmise helyszínén található Szépművészeti Múzeum adjon helyet az említett találkozóknak.

Miközben az egyeztetések a szokott módon zajlottak, kisebb médiavihar, s ebből fakadó félreértések támadtak a sajtóban megjelent bizonyos híresztelések miatt. Egy vatikáni kérdésekben jólértesültnek mondott blog június 3-án közzétett szerkesztőségi írásában aggályosnak, sőt potenciálisan bumeráng-hatásúnak nevezte a Ferenc pápa tervezett budapesti és szlovákiai látogatásai – és azok feltételezett tartalma – közötti feltűnő aránytalanságot. Hiszen a pápa úgymond „nem keltheti azt a benyomást, hogy diplomáciájával megoszt és elválaszt országokat, népeket és politikai osztályokat”.³⁵ Erre is építve egy amerikai katolikus portál cikke³⁶ azt állította, hogy Ferenc pápa Budapesten nem is akarna találkozni a közjogi méltóságokkal, illetve hogy a magyar kormányzat a pápai program kiterjesztésére próbálná meg rávenni a Szentszékét. A Szentatya állítólagos elutasító hozzáállásának vélt magyarázatául a sajtó a Ferenc pápa és Orbán Viktor miniszterelnök közötti politikai – főleg a nemzetközi migráció kérdését érintő – véleménykülönbségeket hozta fel. A feltételezés abszurdnak hatott, hiszen a Szentszék, és személyesen Ferenc pápa megközelítése a különbözőségeket, sőt, ellentéteket is áthidaló párbeszéd, nem pedig az elzárkózás. Valójában a budapesti és a szlovákiai pápalátogatások időtartamának aránytalansága azok eltérő természetéből fakadt, az állami méltóságokkal való találkozó pedig nem is lehetett kérdéses a pápa kettős, egyházi és államfői méltóságából, s az ehhez igazodó kettős meghívásból fakadóan.

A napokig erősödő sajnálatos sajtópolemia gyors és tényszerű cáfolatát akadályozta, hogy a megállapodás értelmében addig nem volt ildomos részleteket közölni a látogatás programjáról, amíg azt az érintettek a legfelsőbb szinten jóvá nem hagyták. Ezért a Miniszterelnöki Sajtóiroda az egyik lap érdeklődésére csupán annyit felelhetett, „a program részleteinek kidolgozása még folyamatban van, szeretettel várjuk a pápát Magyarországra”.³⁷ A helyzet azonban alkalmas volt arra, hogy a magyar hívek között zavart okozzon,

éhség nálunk, in: *Vatican News*, <https://www.vaticannews.va/hu/vatikan/news/2021-05/erdo-biboros-vatikan-targyalas-keszulet-eucharisztia-kongresszus.html>;

34 Vö. a március 8-i repülőfedélzeti pápai interjú elhangzottakkal.

35 *Le Visite in Ungheria e in Slovacchia con criteri pastorali, ecclesiali e diplomatici asimmetrici? Potrebbe essere un boomerang...*, In: *Il Sismografo*, 2021. június 3., <https://ilsismografo.blogspot.com/2021/06/vaticano-le-visite-in-ungheria-e-in.html?m=0>

36 *Pope Francis' Plans for Trip to Hungary Spark Diplomatic Unease*, in: *National Catholic Register*, 2021. június 3., <https://www.ncregister.com/news/pope-francis-plans-for-trip-to-hungary-spark-diplomatic-unease?>

37 A közlemény teljes szövege: "Miután Ferenc pápa maga bejelentette, hogy Budapestre látogat a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus zárómiséjére, Magyarország Kormánya megkezdte az ilyenkor szokásos előkészületeket, hogy mind egyházi, mind államfői minőségében méltóképpen fogadjuk őt. A program

ezért a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Titkársága június 9-én közleményt adott ki, tisztázva, hogy Ferenc pápa a NEK zárómiséje előtt „a tervek szerint külön találkozni fog a magyar állam vezetőivel, Áder János köztársasági elnökkel, Orbán Viktor miniszterelnökkel, a kormány tagjaival, és más magas rangú állami vezetőkkel”. Hozzáátve továbbá, „nem felel meg a valóságnak az a híresztelés, hogy a Szentatya bárkivel való találkozást kizárt volna a programjából”.³⁸ Maga Orbán Viktor miniszterelnök nem sokkal később egy horvát katolikus újságnak adott interjújában úgy magyarázta a félreértést, hogy mivel a Szentatya a NEK-re, tehát egy nemzetközi egyházi eseményre tervezett Budapestre jönni, nem pedig állami látogatásra, sokak számára nem lehetett világos a vonatkozó állami protokoll.³⁹ Megerősítette ugyanakkor, hogy „valóban van véleménykülönbség a Szentatya migrációval kapcsolatos véleménye és hozzáállása, illetve a magyar kormány álláspontja között, amely nyilvánvaló és látható az egész világ számára. Mi erőteljesen ellenezzük a migrációt, a katolikus egyháznak pedig megvan a maga álláspontja. Ebből nagyon könnyű létrehozni egy történetet, amely szerint a Szentatya és a magyar kormányfő „nem értik egymást”, „nem egyezik az álláspontjuk”, és végül „találkozni sem akarnak”.⁴⁰

A Szentatya tervezett szlovákiai útjának időbeli összekapcsolása a budapesti látogatással inkább praktikus okokból, s főleg egyházi szempontból tűnhetett hátrányosnak. Félő volt ugyanis, hogy az érintett szomszédos országból emiatt kevesebb résztvevő tudna eljönni a NEK-re, s különösen annak pápai zárómiséjére. Hasonló okokból álltak sokan értetlenül azon szentszéki döntés előtt, amely éppen a NEK zárómiséjének időpontjára időzítette Stefan Wyszyński bíborosnak a lengyel katolikusok által régóta várt boldoggá avatását Varsóban. Orbán Viktor miniszterelnök erre a kevésbé szerencsés egybeesésre is reflektált interjújában: „Azonban nem a szeptemberi budapesti találkozóról szóló álhírek fájnak a legjobban. Különösen bánom, hogy nem vehetek részt Stefan Wyszyński bíboros boldoggá avatásán, amelyre a budapesti Eucharisztikus Kongresszus napján kerül sor Lengyelországban. Mi rendkívül nagyra tartjuk a lengyel katolikusokat.”⁴¹

Budapesti, illetve szlovákiai látogatását Ferenc pápa végül maga kívánta nyilvánosan bejelenteni, a 2021. július 4-i vasárnapi Úrangyala-imádság végén: „Örömmel jelentem be, hogy szeptember 12-15. között, ha Isten is úgy akarja, Szlovákiába utazom egy lel-

részleteinek kidolgozása még folyamatban van, szeretettel várjuk a pápát Magyarországra.” Ld. *Blikk*, 2021. június 4., <https://www.blikk.hu/aktualis/politika/ferenc-papa-feszultseg-diplomacia-ader-janos-orban-viktor-eucharisztikus-kongresszus/2yk7jcp>

38 A teljes közlemény szövege: „Ferenc pápa várhatóan 2021. szeptember 12-én az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszust lezáró szentmisére érkezik Magyarországra. A szentmisét megelőzően a tervek szerint külön találkozni fog a magyar állam vezetőivel, Áder János köztársasági elnökkel, Orbán Viktor miniszterelnökkel, a kormány tagjaival, és más magas rangú állami vezetőkkel. Sajnálatosnak tartjuk, hogy a Szentatya magyarországi programjáról – amely jelenleg még szervezés alatt van – hamis információk és téves értelmezések terjedtek el helyi és nemzetközi médiumokban. Például nem felel meg a valóságnak az a híresztelés, hogy a Szentatya bárkivel való találkozást kizárt volna a programjából.” In: *katolikus.hu*, 2021. június 9., <https://katolikus.hu/cikk/az-mkpk-titkarsaganak-kozlemenye-3376967>

39 „Képletesen fogalmazva, amikor a páncélon egy kicsiny rés keletkezik, rögtön erre a helyre lőnek. Az, hogy ebben az esetben egy nemzetközi eseményről van szó, amely bizonyos protokolláris kérdéseket hagyott nyitva, megnyitott egy rést. És ekkor az egyház- és keresztényellenes körök elkezdtek ebbe a résbe lőni.” *Orbán Viktor interjúja a Glas Koncila című horvát hetilapnak*, 2021. június 17., <https://kormany.hu/beszedekek-interjuk/miniszterelnok/orban-viktor-interjuja-a-glas-koncila-cimu-horvat-hetilapnak>

40 Uo.

41 Uo.

kipásztori látogatásra... Előtte Budapesten koncelebrálom a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus zárómiséjét. ... Imádkozunk mindannyian ezért a látogatásért és azokért, akik a szervezésén dolgoznak.”⁴² A személyes bejelentés mindenképpen gesztusértékűnek minősült a Szentatya részéről, hiszen a pápalátogatásokat általában a Szentszéki Sajtóiroda közleményével szokták hivatalosan bejelenteni. A NEK házigazdája, Erdő Péter bíboros úgy reagált: „A katolikus hívek közössége nagy örömmel és szeretettel várja a Szentatya érkezését. Imádkozunk azért, hogy látogatása számunkra a remény és az újrakezdés jele legyen a járványhelyzet enyhülésével.” Kiemelte továbbá, nagy jelentősége van annak, hogy a Szentatya személyesen vesz részt a zárómisén, hiszen az eucharisztikus kongresszusokon általában pápai legátus képviseli a Szentatyát, s pápaként utoljára huszonegy évvel korábban II. János Pál pápa vett részt a világeseményen, amelyet akkor Rómában rendeztek meg.⁴³ Állami részről Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes üdvözölte a pápai bejelentést: „Örömmel hallottuk Ferenc pápa bejelentését, hogy elfogadta a Budapestre szóló meghívást, és tisztelettel várjuk őt szeptember 12-én a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus zárómiséje alkalmából. A Szentatya látogatásának részleteiről az ilyenkor szokott módon folytatódnak az egyeztetések. Várakozással tekintünk a katolikusok nemzetközi találkozója elé és a kormány minden szükséges segítséget biztosít annak sikeres lebonyolításához.”⁴⁴

A vatikáni szakemberekből álló előkészítő bizottság harmadik terepszemléjét, és a kapcsolódó szakértői egyeztetéseket követően július 21-én a Szentszék Sajtóirodája közzétette a Szentatya budapesti, illetve szlovákiai látogatásának programját. A budapesti program egyértelműen tartalmazott minden elemet, ami aztán szeptember 12-én ténylegesen meg is valósult,⁴⁵ azt nem befolyásolta a műtét sem, amelyet július 4-én kellett végrehajtani Ferenc pápán.

Mindezek fényében sokan furcsállották, amit Ferenc pápa szeptember 1-jén a spanyol COPE rádióknak adott hosszú interjújában a magyar közjogi méltóságokkal kapcsolatban mondott. A kérdésre, hogy miként képzei el az Orbán Viktor miniszterelnökkel való találkozást, a Szentatya úgy reagált: „Nem tudom, találkozom-e vele. Annyit tudok, hogy néhány állami vezető eljön üdvözölni engem. Nem Budapest belvárosába megyek, hanem az [eucharisztikus] kongresszus helyszínére, és ott van egy terem, ahol találkozom a püspökökkel, és ott fogadom az állami vezetőket, akik eljönnek. Nem tudom, ki jön el.”⁴⁶ A pápa szavai és az újfent meginduló találgatások hatására a sajtó számára a Szentatya és Orbán Viktor találkozója, illetve annak tartalma vált a látogatás legérdekeesebb kérdésévé – a magyar szándékokkal ellentétben.

42 Ferenc pápa beszéde az Űrangyala végén, 2021. július 4., eredeti szövegét ld.: https://www.vatican.va/content/francesco/en/angelus/2021/documents/papa-francesco_angelus_20210704.html

43 *Ferenc pápa Budapestre látogat*, In: *Magyar Kurír*, 2021. július 4., <https://www.magyarkurir.hu/hirek/ferenc-papa-budapestre-latogat-115137>

44 *A Miniszterelnökség közleménye*, 2021. július 4., OS Országos Sajtószolgálat, http://os.mti.hu/hirek/163598/a_miniszterelnokseg_kozlemenye

45 A bejelentett programot ld. a Szentszék honlapján: <https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2021/07/21/0474/01023.html>

46 Magyar fordítását ld.: „*A képzelgések csak összezavarnak, nem tesznek jót*” – *Ferenc pápa interjúja – I. rész*, in: *Magyar Kurír*, 2021. szeptember 2., <https://www.magyarkurir.hu/hirek/-kepzelgesek-csak-osszezavarnak-nem-tesznek-jot-ferenc-papa-interjuja-i-resz>; angol fordítása a COPE honlapján elérhető: *Pope Francis after his operation: "It never crossed my mind to resign"*, in: *COPE – Cadena de Ondas Populares Españolas*, 2021. szeptember 1., https://www.cope.es/programas/herrera-en-cope/el-papa-con-herrera/noticias/pope-francis-after-his-operation-never-crossed-mind-resign-20210901_1476086

A NEK nyitónapján, szeptember 5-én délben az Úrangyala-imádság végén mondott beszédében a Szentatyá ismét szóba hozta a NEK-et és közelgő utazását, immár negyedszerre, ami jelentős figyelmet tükröz a részéről. Ferenc pápának szokása ugyanis, hogy utazásai előtt egyfajta előzetes értelmezési keretet nyújtson. Ezesetben budapesti és szlovákiai látogatásának fő mondanivalójaként a térség „hősies hitvallóinak” tiszteletét és az Európa számára adandó tanúságtételt jelölte meg. Hozzátette még, hogy „ezek a napok tehát az imádság és az imádság jegyében telnek majd Európa szívében”, amivel feltehetőleg a politikai értelmezéseknek próbálta meg elejét venni. Ugyanakkor előre köszöntötte nemcsak a szervezőket, hanem „mindazokat, akik várnak, és akikkel én magam is szívből szeretnék találkozni”, amit természetesen a magyar közjogi méltóságokra is lehetett vonatkoztatni.⁴⁷

A NEMZETKÖZI EUCHARISZTIKUS KONGRESSZUS NAPJAI

„Imádság és imádság Európa szívében” – a budapesti NEK eseményei⁴⁸ teljes mértékben megfeleltek a Ferenc pápa által megfogalmazottaknak. A rendezvénysorozat ünnepélyes megnyitására 2021. szeptember 5-én délután került sor a Hősök terén, melyet az Európai Püspöki Konferenciák Tanácsának elnöke, Angelo Bagnasco bíboros celebrált. A hússzezernyi hívő között jelen volt 1200 gyermek az egész országból, akik ott járultak elsőáldozáshoz, továbbá a főegyházmegye katolikus iskoláinak diákjai.

Szeptember 6. hétfőtől 10. péntekig a budapesti nemzetközi vásárlóközpont, a frissen felújított HUNGEXPO adott otthont a délelőtti és kora délutáni kongresszusi programoknak és szentmiséknek. Az előadók, tanúságtevők, illetve a liturgikus alkalmak vezetői gondosan lettek kiválasztva, hogy kiegyensúlyozottan tükrözzék a katolikus egyház egészét, mind földrajzi, mind tartalmi értelemben, értve ezalatt az egyházon belüli különböző irányzatokat. Erdő Péter bíboros megfogalmazása szerint „a különböző világ-részekről érkező férfiak és nők, papok és világiak beszéltek hitükről, útjukról és arról a különös karizmájukról, amelyet az Egyház javára kaptak”.⁴⁹ A Pápai Bizottság összeg-

47 Teljes szövege: „Jövő vasárnap Budapestre utazom a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus zárórendezvényére. A mise után zárandoklatom néhány napig Szlovákiában folytatódik, és a rákövetkező szerdán az ország védőszentjének, a Fájdalmas Szűzanyának nagy népnemepélyével ér véget. Ezek a napok tehát az imádság és az imádság jegyében telnek majd Európa szívében. Szeretettel köszöntöm mindazokat, akik ezt az utat előkészítették – és köszönetet mondok nekik –, és mindazokat, akik várnak, és akikkel én magam is szívből szeretnék találkozni. Kérek mindenkit, hogy imájával kísérjen, és látogatásaimat annak a sok hősies hitvallónak a közbenjárására bízom, akik ezeken a helyeken ellenségeskedés és üldözés közepette is tanúságot tettek az evangéliumról. Segítsék Európát, hogy ma is tanúságot tegyen, nem annyira szavakkal, hanem mindenekelőtt tettekkel, az irgalmasság és a befogadás cselekedeteivel, az Úr örömhíréről, aki szeret és üdvözít bennünket!” *Ferenc pápa: Szeretettel köszöntöm mindazokat, akik Budapesten és Szlovákiában várnak!* In: *Magyar Kurír*, 2021. szeptember 5., <https://www.magyarKurir.hu/hirek/ferenc-papa-szeretettel-koszontom-mindazokat-akik-budapesten-es-szlovakiaiban-varnak>

48 A NEK előkészületeinek részleteiről, lezajlásáról ld. FÁBRY Kornél-SÁNDOR Csilla-ZSUFFA Tünde: *A találkozás. Az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus emlékkönyve*, Magyar Kurír, 2021.; ld. még: *Jöjjetek és lássátok! A budapesti 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus a képek tükrében*, Magyar Kurír – Új Ember, 2021. A Pápai Bizottság átfogó olasz nyelvű beszámoló jelentést tett közzé saját honlapján. Ld. *Il racconto della celebrazione del 52° Congresso (5-12 settembre 2021)*, <http://www.congressieucaristici.va/content/congressieucaristici/it/Budapest-2020/IL52CONGRESSO.html>

49 Erdő Péter bíboros a Kossuth téri szentmisén: *Elmondjuk a világnak Krisztus jelenlétének csodáját*, in: *Magyar Kurír*, 2021. szeptember 12., <https://www.magyarKurir.hu/hirek/erdo-peter-biboros-kossuth-teri->

zése szerint „a Kongresszuson tisztességes és nagylelkű módon jelentek meg és kerültek megvitatásra a világ nagy problémái is: a Föld erőforrásainak végeessége és az emberiség riadt keresése, hogy a világ ne váljon lakhatatlanná. A más felekezetbeli keresztényekkel, illetve a másvallású, más világnézetű emberekkel való találkozás felszította a teljes közösség vágyát.”⁵⁰

Kiemelendő, hogy a bíboros felkérésére az utolsó napon Áder János köztársasági elnök tartott személyes tanúságtételt.⁵¹ Többek között felhívta a figyelmet az általa kezdeményezett jótékonyági alapítványra: „Másfél éve befolyásolja életünket egy világjárvány. Több mint harmincezer honfitársunk hunyt el a betegség következményeként, közel ezer gyermek lett árva. Az elveszített szülő nem pótolható, de másféle segítséget lehet számukra adni, ezért jött létre egy alapítvány, melyet Regöczi Istvánról⁵² neveztek el.” A magyar államfő szerint ugyanis az Isten keresése, befogadása nem lehet passzív, az cselekvő aktivitást jelent. Jeleket mindannyian kapunk, csak rajtunk múlik, hogy a véletlent vagy Isten keze munkáját látjuk benne: „az én tanúságom, hogyha az isteni törvények szerint élsz, jól sáfárgatsz a talentumokkal, és szívedben, lelkedben, cselekedeteidben is keresed Istent, akkor meg is találod”.⁵³

A kongresszust számos kiegészítő program és rendezvény kísérte a főváros különböző helyszínein. A cél a magyar és az egyetemes katolikus kultúra kincseinek felmutatása volt, a szélesebb közönség megszólítása végett. Hangsúlyos volt ezért a kulturális kínálat, amit az estéről estére megrendezett színvonalas hangversenyek, illetve az Ars Sacra Fesztival kulturális és művészeti programjai fémjelezték. A kongresszussal párhuzamosan zajlott az európai görögkatolikus püspökök találkozója, az általuk a Szent István-bazilikában bemutatott Szent Liturgia a kongresszus egyik fő eseménye volt. Első alkalommal került sor a lovári nyelvre lefordított miseliturgia alkalmazására is, ami a Magyar Katolikus Egyháznak a cigányság iránti elkötelezettségét mutatta. Szép számmal jelentek meg a közel-keleti egyházi vezetők, akik a Magyar Máltai Szeretetszolgálat és a Jeruzsálemi Szent Sír Lovagrend által szervezett találkozón számoltak be egyházi közösségeik helyzetéről Irakban, Szíriában, Libanonban és a Szentföldön.⁵⁴ A rászoruló keresztény közösségek helyzetére irányította a figyelmet az Üldözött keresztények megsegítéséért felelős Allamtitkárság által rendezett „Kereszt-tűzben. Keresztényüldözés a konfliktuszónákban”⁵⁵ című kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban. Külön kiállítás

szentmisen-elmondjuk-vilagnak-krisztus-jelenletenek-csodajat

50 Pontificio Comitato, *Il racconto della celebrazione del 52° Congresso (5-12 settembre 2021)*, <http://www.congressieucaristici.va/content/congressieucaristici/it/Budapest-2020/IL52CONGRESSO.html>

51 Amint azt később a Kossuth Rádiónak adott interjúban maga az államfő elmondta, „Nem igen volt más választásom, mint hogy elfogadjam Erdő Péter bíboros személyes felkérését. Ugyanakkor előre tudtam, hogy 30 éves politikai pályafutásom egyik legnehezebb beszéde lesz. Ezért nem kevés időt fordítottam a felkészülésre.” Vö.: Kossuth Rádió, *Vasárnapi újság*, 2021. szeptember 19.

52 Regöczi István, 1915–2013, katolikus pap maga is árva volt, a második világháború után sok száz hadiárva gondozását vállalta. Hamis vádak alapján 1949-ben, majd 1969-ben is börtönbe zárta a kommunista diktatúra. Ld.: <https://regoczialapitvany.hu/>

53 *Isten befogadása cselekvő aktivitás – Áder János államfő tanúságtétele a NEK pénteki napján*, in: *Magyar Kurír*, 2021. szeptember 10., <https://www.magyarkurir.hu/hirek/isten-befogadasa-cselekvő-aktivitas-ader-janos-allamfo-tanuasagtetele-nek-csutortoki-napjan>

54 *Egyházi találkozót tartottak Budapesten a közel-keleti kereszténységért és a béke előmozdításáért*, in: *Magyar Kurír*, 2021. szeptember 11., <https://www.magyarkurir.hu/hazai/egyhazi-talalkozot-tartottak-budapest-kozel-keleti-keresztenysegert-es-beke-elomozditasaert>

55 *Kereszt-tűzben. Keresztényüldözés a Konfliktuszónákban*, <https://mnm.hu/hu/kiallitasok/idoszaki/kereszt-tuzben-keresztenyuldozes-konfliktuszonakban>

mutatta be a Magyar Görögkatolikus Egyház gazdag művészeti örökségét „Orcád világossága”⁵⁶, a Katolikus Karitászmunkásságát „Ezerarcú szeretet”⁵⁷, valamint az 1938-as Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus emlékeztetőt „Legyetek tanúim”⁵⁸ címmel.

A NEK-et 2021. szeptember 2-4. között tudományos teológiai szimpózium előzte meg Esztergomban. Szeptember 4-én a keresztény-zsidó párbeszéd jegyében különleges hangversenyre került sor a budapesti Dohány utcai zsinagógában. Ugyancsak szeptember 4-én délben Budapesten és több más magyarországi városban a katolikus karitatív szervezetek mintegy 5000 rászoruló látta vendégül egy közös ebédre az Agrárminisztérium és a Magyar Honvédség logisztikai közreműködésével. Szeptember 6-án a budapesti Szent István-bazilikában Afrika-estet rendeztek, a magyar hívek által támogatott nigériai misszió bemutatására. Szeptember 10-én a Papp László Sportarénában rendezték meg a könnyűzenei koncertből és személyes tanúságtételekből álló „Forráspon” ifjúsági estét. Szeptember 11-én délelőtt a Margit-szigeten Családi napot⁵⁹ rendeztek mintegy 70 magyarországi egyházi közösség, szerzetesrend, illetve segítő szervezet részvételével. A város több forgalmas terén úgynevezett missziós színpadokat állítottak fel, ahol koncertekkel, tanúságtételekkel és evangelizációs darabokkal szólították meg az érdeklődőket. A Szent István-bazilika előtt zajlott a magyar keresztény könyvkiadók vására, a Szent István Könyvhét.

A budapesti NEK nagy hangsúlyt fektetett a Kelet-Nyugat közötti párbeszédre, ami nem utolsósorban az ortodox egyházak részvételében mutatkozott meg. Erdő Péter bíboros értékelése szerint az eucharisztikus kongresszusok történetében is egyedülálló ökumenikus jelleg annak köszönhető, hogy „Magyarország olyan földrajzi fekvésű, olyan történelmi és emberi kapcsolatokkal rendelkezik, hogy ideális találkozóhely akár a teológiai, akár az egyházi életre vonatkozó párbeszéd területén”.⁶⁰ Kiemelendő Hilarion Alfjejev metropolita, a Moszkvai Patriarchátus külügyi osztálya vezetőjének részvétele és előadása, csakúgy, mint a Moszkvai Patriarchátus kórusának hangversenye a Liszt Ferenc Zeneakadémián. Ugyanott került megrendezésre a tizenkét jeruzsálemi keresztény egyház képviselői által előadott Eucharisztikus Szimfónia.⁶¹ A NEK zárómiséjén részt vett az ortodox világ legnagyobb vallási tekintélyének számító I. Bartholomaios konstantinápolyi egyetemes pátriárka, aki az előző nap a Kossuth téren bemutatott szentmise előtt elmondott beszédében rámutatott, hogy az Egyház az Eucharisziából kiindulva tud választ adni olyan aktuális társadalmi kihívásokra, mint az ökológiai problémák és az emberi jogok kérdései, mert „az Egyház élete valójában alkalmazott ökológia és szolidaritás, az ökológiai tudatosság és a társadalmi felelősségvállalás iskolája”.⁶²

A NEK-en résztvevő külföldi és hazai egyházi méltóságokat szeptember 11-én ünnepi fogadáson látta vendégül Kövér László, a Magyar Országgyűlés elnöke az Országház-

56 <https://vigado.hu/programok/-/event/10184/orcad-vilagossaga/17402>

57 <https://vigado.hu/fooldal/-/event/10184/ezerarcu-szeretet/17403>

58 <https://vigado.hu/fooldal/-/event/10184/legyetek-tanuim/17404>

59 <https://www.iec2020.hu/hu/program/csaladi-nap>

60 „Minden várakozásunkat felülmúlta” – Erdő Péter az eucharisztikus kongresszusról és a pápai miséről, in: *Magyar Kurír*, 2021. szeptember 12., <https://www.magyarkurir.hu/nezopont/-minden-varakozasunkat-felulmulta-erdo-peter-az-eucharisztikus-kongresszusrol-es-papai-miserol>

61 <https://www.iec2020.hu/en/program/eucharisztikus-szimfonia>

62 I. Bartholomaios pátriárka a Kossuth téren: *Eucharisztikusan kell élnünk a világban*, in: *Magyar Kurír*, 2021. szeptember 11., <https://www.magyarkurir.hu/hirek/i-bartholomaios-patriarka-kossuth-teren-eucharisztikusan-kell-elunk-vilagban>

ban. A köszöntőbeszédében megfogalmazott egyik üzenet – a NEK egyik fő célkitűzésére rímelve – a környező országokból érkezőkhöz szólt: „Az ő jelenlétük azt tanúsítja, hogy a keresztény hit ma is összefogja térségünk nemzeteit, s erre a közös alapra érdemes – s ezért szükséges is – építenünk. Bízom benne, hogy ez is egyik gyümölcse lehet a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusnak.” Az Országházban őrzött Szent Koronára utalva a házelnök a magyarság megértéséhez fontos két további tényezőre hívta fel a figyelmet. Tudniillik a Korona „kifejezi mindazt, ami a magyar nemzet számára fontos: a keresztény hitet és az önrendelkező keresztény magyar államiságot”, valamint azt, amit a magyarság „valamiképpen mindig is küldetésének érzett: hídna lenni Kelet és Nyugat között”.⁶³

A liturgikus alkalmak közül kiemelkedett a szeptember 9-én, csütörtökön a Szent István-bazilikában tartott szentségimádás, melyen annyian vettek részt, hogy nem fértek be a templomba. Szerda délután a főváros kijelölt plébániatemplomaiban tartottak kü-

63 KÖVÉR László: *Pohárköszöntő a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus egyházi vendégei tiszteletére*. 2021. szeptember 11., <https://www.orszaggyuleselnoke.hu/archivum/-/cikk/47108301>

„...E falak között, melyek általában a napi politikai vitákat látják és hallják – mert hiszen arra valók –, ritkán adatik meg, hogy a testvériség és az egyetértés ennyi elhivatott képviselője legyen egyszerre jelen. Remélem, hogy az Önök békét sugárzó szellemiségéből a következő nehéz hónapokra, a választási kampány közelgő idejére is marad majd itt valami számunkra.

Kellő alázattal mondom ezt, de híres történelmi példaképünkre, Szent László királyra tudok hivatkozni, aki Oderisius montecassinói bencés apáthoz írott levelét 1091-ben azzal kezdi, hogy bevallja, ő bizony egy bűnös ember, mert „a földi méltóság teendőit” – ma úgy mondanánk, a politikát – nem lehet gyarlóság nélkül előmozdítani. S ha ezzel egy szentként tisztelt uralkodó is így volt, akkor talán a mai politikus nemzedékek is remélhetnek némi megértést az egyházi vezetőkől...

Nagy öröm számunkra, hogy a világjárvány körülményei között, távoli országokból és földrészekről is sokan elzarándokoltak Budapestre, vállalva a fáradságot és a nehézségeket is. Tisztelettel üdvözlöm a szomszédos országokból érkezett egyházi vezetőket. Az ő jelenlétük azt tanúsítja, hogy a keresztény hit ma is összefogja térségünk nemzeteit, s erre a közös alapra érdemes – s ezért szükséges is – építenünk. Bízom benne, hogy ez is egyik gyümölcse lehet a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusnak.

Az Országház épületében vagyunk, Magyarország Szent Koronájának kisugárzásában. Alaptörvényünk úgy fogalmaz, hogy a Szent Korona – „megtestesíti Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét”. Kifejezi mindazt, ami a magyar nemzet számára fontos: a keresztény hitet és az önrendelkező keresztény magyar államiságot. De a Szent Korona megjelenít még valamit, ami az Eucharisztikus Kongresszus szempontjából is fontos lehet: a Korona zománcképein mind latin, mind pedig görög nyelvű feliratok megtalálhatók, csodálatos módon egyesítve a Nyugat és a Kelet hagyományát. Ezt a magyarság a történelemben valamiképpen mindig is küldetésének érezte: hídna lenni Kelet és Nyugat között.

Sokak nevében köszönetemet fejezem ki Erdő Péter bíboros úrnak, e Kongresszus házigazdájának azért az erőfeszítéséért, amellyel elősegítette, hogy ezen egyetemes testvéri összefogás hozzájárulhasson az egyetértés erősítéséhez, nemcsak hazánkban, hanem térségünkben, Közép-Európában és szerte a nagyvilágban. „Minden forrásom belőled fakad” – szól az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus üzenete. Mi, magyarok, pontosan értjük ezt az üzenetet, hiszen Alaptörvényünkbe foglaltuk, hogy „a huszadik század erkölcsi megrendüléséhez vezető évtizedei után múlhatatlanul szükségünk van a lelki és szellemi megújulásra”. Mi, keresztény emberek a nagyvilágban napjainkban mindannyian epekedünk a tiszta forrásért, amely élteti lelkünket, hitünket és reményünket.

Szent László királyunk írta egykor: „hiszek abban, hogy szent férfiak imái nemegyszer segítették győzelemre gyenge karamot a pogányok ellen”. ...Napjainkban sátáni, sötét erők veszélyeztetik mindazt, amiben a keresztény ember hisz; veszélyeztetik a kereszténységre épülő civilizációkat, szabadságunkat és emberi méltóságunkat. Az Önök imái, az Önök biztatása és példamutatása ezért sokat jelentenek számunkra, hogy ki-kik a maga rendelt helyén – mi, képviselők itt az Országházban – kellő lelki vértességgel állhassunk ellent e kihívásoknak, megerősítve keresztény hitünket, közösségeinket és Istentől rendelt hazánkat.”

lön szentmiséket a résztvevő idegennyelvű csoportok számára, ami egyúttal a külföldi résztvevők és a helyi közösségek közvetlenebb találkozására is alkalmat szolgáltatott. A hét csúcspontjának a legtöbb résztvevő a szeptember 11-én délután-este tartott körmenetet tartotta. Ezen a napon Erdő Péter bíboros, a NEK elnöke celebrált szentmisét az Országház előtt, s beszédében rávilágított a NEK különböző vonatkozásainak értelmére. A magyar kereszténység történelmi tapasztalatából kiindulva rámutatott, „immár ezer éve magyarság és kereszténység együtt járja a történelem útját minden kísértésen és nehézségen át, mindig megújulva és újjászülve még olyan helyzetekben is, amikor emberileg már nem látszott semmi remény”. Továbbá, hogy az ereklýeket hordozó Missziós Kereszt üzenete: „a szentek mutatják meg nekünk, hogy hogyan tudjuk mai életünkben Krisztus jelenlétét hordozni ezerféle helyzetben, találékony és áldozatot vállaló szeretettel.”⁶⁴ A misét követően a Kossuth térről a Hősök terére vonuló eucharisztikus körmenet, melynek résztvevőit hivatalos források 300 ezer főre tették,⁶⁵ mindenképpen az utóbbi évtizedek legnagyobb vallási megmozdulásának minősült Magyarországon. Erdő Péter bíboros értékelése szerint „az emberek imádkozva, énekelve, elmélkedve követték az Ol-táriszentséget, nem egy séta, nem egy tüntetés volt ez, hanem valóban lelki esemény.”

A szervezők közlése szerint a NEK-re 83 országból érkeztek zárandokok,⁶⁶ 2500 önkéntes teljesített mintegy 75 ezer óranyi szolgálatot. Szinte minden fő program teltházas volt. A Hungexpón zajló előadások szintén naponta több mint ötezer érdeklődőt vonzottak. A közösségek szentségimádásán nem fértek be a hívek a Szent István-bazilikába. Az ifjúsági esten 13 ezren, a Családi Napon 30 ezren vettek részt.⁶⁷

A pandémia jegyében telt másfél évet követően a NEK egész hete a szabadság és a felszabadultság nemzetközi viszonylatban is páratlan érzésével ajándékozta meg a jelenlevőket. Abban az időben ugyanis a járványhelyzet Magyarországon nem adott aggodalomra okot, s a részvétel megkönnyítése érdekében Magyarország Kormánya korlátozás nélkül lehetővé tette a NEK rendezvényeinek látogatását.⁶⁸ Igaz, a külföldről történő beutazás általános szabályai nem változtak, ami kellő védelmet nyújthatott a fertőzés külföldről történő behurcolásával szemben. „A zárandokok nagyobb része olyan országokból érkezett, ahonnan – a COVID megfékezésének és a Green Pass oltottsági igazolás bevezetésének köszönhetően – különösebb korlátozások nélkül lehetséges volt Budapestre utazni. Ezen kívül, a meghosszabbított felkészülési időnek köszönhetően,

64 Erdő Péter bíboros a Kossuth téri szentmisén: *Elmondjuk a világnak Krisztus jelenlétének csodáját*, in: *Magyar Kurír*, 2021. szeptember 12., <https://www.magyarkurir.hu/hirek/erdo-peter-biboros-kossuth-teriszentmisen-elmondjuk-vilagnak-krisztus-jelenletenek-csodajat>

65 Gulyás Gergely, a Miniszterelnökséget vezető miniszter nyilatkozata szerint „vasárnap a pápai szentmisét 250 ezren hallgatták a helyszínen, az Andrássy úton pedig szeptember 11-én este a gyertyás menetben háromszázezen vonultak”. Vö: *Kormányinfó*, 2021. szeptember 15., <https://kormany.hu/hirek/magyarorszag-ma-europa-egyik-legbiztonsagosabb-es-legszabadabb-orszaga-jarvanyugyi-szemponbol>

66 A NEK előadásaira hivatalosan 75 országból regisztráltak. Vö. *Il racconto della celebrazione del 52° Congresso (5-12 settembre 2021)*, <http://www.congressieucaristici.va/content/congressieucaristici/it/Budapest-2020/IL52CONGRESSO.html>

67 Vö. a NEK-et értékelő 2021. szeptember 20-i sajtótájékoztatón elhangzottakat. (*A világban működő szelíd erő*, <https://www.iec2020.hu/hu/hirek-sajto/vilagban-mukodo-szelid-ero>)

Ld. még „Minden várakozásunkat felülmúlta” – Erdő Péter az eucharisztikus kongresszusról és a pápai miséről, in: *Magyar Kurír*, 2021. szeptember 12., <https://www.magyarkurir.hu/nezopont/-minden-varakozasunkat-felulmulta-erdo-peter-az-eucharisztikus-kongresszusrol-es-papai-miserol>

68 A Kormány 457/2021. (VIII. 3.) Korm. rendelete az augusztus 20-i állami ünnep, valamint egyes nemzetközi rendezvények megrendezésére vonatkozó eltérő szabályokról, in: *Magyar Közlöny*, 2021. évi 147. szám, 6834. old.

a Kongresszus rendezetten zajlott és bővebb lett vallási és kulturális kínálata.”⁶⁹ Tény, hogy „a világvándorlás miatt külföldről sokkal kevesebben érkeztek, mint ahányan ezt eredetileg tervezték. A világhálón és a televíziós közvetítések által viszont (...) igen sokan bekapcsolódtak a kongresszus programjaiba. Az pedig főleg az, hogy jó érzés volt, és büszkeséggel tölthetett el bennünket, hogy a magyarok ilyen nagy számban legyőzték a vándorlástól való félelmüket, és személyesen vettek részt a liturgikus és kulturális eseményeken, így téve tanúságot hitükről az Oltáriszentségben, valamint az Egyház és Szent Péter utóda iránti hűségükről.”⁷⁰

A NEK egyetemes jelentőségét fokozta, hogy a pandémia, illetve annak az egyházi életre gyakorolt hatásai számos új kérdést vetettek fel, illetve régiakat nyitottak újra, amelyek megtárgyalására, a közös reflexióra ekképpen először éppen Budapesten nyílt mód. Várszegi Asztrik emeritus pannonhalmi főpápa összegzése szerint: „Ez egy sokat szenvedett egyház megújult, utat kereső nemzedékének örömteli kongresszusa volt, derűs és tiszta arcú, idős, érett és fiatal emberek, szépen éneklő, fegyvelmezett keresztény közösségek ünnepe, nyitottan a világegyház és más felekezeti testvérek felé.”⁷¹ A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia titkára, Tóth Tamás egy külföldi hírügynökség kérdésére rámutatott, a NEK „egyedülálló alkalom volt megmutatni a világnak Magyarországot igazi arcát, hogy milyen is valójában a magyar nép, a magyar egyház, ugyanis olykor valóságálatot nélkülöző híreket lehet olvasni Magyarországról. Most megmutathattuk, hogy Magyarországon az Egyház élő és élénk, kész arra, hogy keresztényként és testvérként lépjen ki a világ elé”.⁷²

FERENC PÁPA LÁTOGATÁSA BUDAPESTEN – HIVATALOS TALÁLKOZÓK

A különjárat, ami a Szentatyát és kíséretét, továbbá a nemzetközi sajtónak a Vatikánban akkreditált mintegy hetven képviselőjét szállította, 2021. szeptember 12-én, vasárnap reggel 7.45-kor szállt le a budapesti Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtérre.⁷³ A NEK, illetve a kapcsolódó pápalátogatás hangsúlyosan egyházi jellegére, továbbá a rendelkezésre álló időkeret szűkösségére tekintettel a repülőtéri hivatalos fogadtatás a legszükségesebb protokolláris elemekre korlátozódott. A magyar állami fogadóbizottságot Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes vezette, az egyházat pedig Erdő Péter bíbo-

69 Pontificio Comitato, *Il racconto della celebrazione del 52° Congresso (5-12 settembre 2021)*, <http://www.congressieucaristici.va/content/congressieucaristici/it/Budapest-2020/IL52CONGRESSO.html>

70 Ld. Veres András előszava. In: *Az evangélium szabadságában éljete! Ferenc pápa beszédei budapesti és szlovákiai látogatásán*, Bencés Kiadó – Magyar Kurír, 2021.

71 *A találkozások ünnepe*, in: *Országút*, 2021. szeptember 17., <https://orszagut.com/hitelet/a-talalkozasok-unnepe-1897>

72 *Papa a Budapest. Mons. Tóth (segretario generale vescovi): “Abbiamo mostrato al mondo il volto autentico dell’Ungheria”*, in: *SIR Agenzia d’informazione*, 2021. szeptember 13., <https://www.agensir.it/chiesa/2021/09/13/mons-toth-segretario-generale-vescovi-abbiamo-mostrato-al-mondo-il-volto-autentico-dellungheria/>

73 A pápa budapesti látogatásának programját, beszédeinek idegennyelvű szövegét ld. a Szentszék hivatalos honlapján: <https://www.vatican.va/content/francesco/it/travels/2021/outside/documents/budapest-slovacchia-2021.html>. Beszédeinek magyar fordítását ld.: *Az evangélium szabadságában éljete! Ferenc pápa beszédei budapesti és szlovákiai látogatásán*, Bencés Kiadó – Magyar Kurír, 2021.

ros érsek.⁷⁴ Rajtuk kívül a repülőtérhez közeli Reménység Katolikus Általános Iskola diákjainak egy csoportja köszöntötte a pápát. Méghozzá nemcsak különleges jelentést hordozó virágokból összeállított csokorral,⁷⁵ hanem – a Budapest Honvéd FC jóvoltából – az iskola néhai diákja, Puskás Ferenc mezével, amit az iskola igazgatója, Géczy Árpád nyújtott át a közismerten futball-rajongó Szentatyának.⁷⁶

A pápa és kísérete a Hősök tereére hajtatott, ahol a Szépművészeti Múzeumban került sor a három tervezett találkozóra: a magyar közjogi méltóságokkal a Román csarnokban, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia tagjaival a Reneszánsz csarnokban, végül a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa, illetve a magyarországi zsidó felekezetek küldöttségével a Márvány csarnokban.

A minden pápalátogatás szerves részét képező udvariassági látogatásra a fogadó államfőnél ezúttal tágabb keretekben került sor, mert magyar részről jelen volt Áder János köztársasági elnök, Orbán Viktor miniszterelnök, valamint Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes. A Szentatyát pedig Pietro Parolin bíboros államtitkár és Paul Richard Gallagher érsek, az államközi kapcsolatok titkára kísérte. A megbeszélésről kiadott szentszéki közlemény fontosnak tartotta megjegyezni, hogy arra „az előirányzott programnak megfelelően” került sor, méghozzá szívélyes légkörben. Tartalmáról annyit árult el, hogy többek között „az Egyháznak az országban játszott szerepéről, a környezet védelmét célzó elkötelezettségről, a családok védelméről és támogatásáról” esett szó.⁷⁷ A találkozón részt vevő magyar állami méltóságok, illetve maga Ferenc pápa is később külön-külön beszámoltak a találkozásról, s az ott elhangzottakról.

Áder János köztársasági elnök a Kossuth Rádió Vasárnapi Újság című műsorának 2021. szeptember 19-i adásában a Szentatyával folytatott beszélgetés tartalmát ismeretve elmondta, hogy elsősorban a „teremtett világ védelme” terén, illetve a családok támogatása vonatkozásában elért magyar eredményekről volt szó.⁷⁸ Semjén Zsolt már

74 A fogadóbizottság taja volt továbbá Kásler Miklós, az emberi erőforrások minisztere, Soltész Miklós egyházi és nemzetiségi kapcsolatokért felelős államtitkár, Haszonicsné dr. Ádám Mária, a Köztársasági Elnöki Hivatal főigazgatója, Habsburg-Lotharingiai Eduard szentszéki nagykövet, Érszegi Márk Aurél, a pápalátogatás állami koordinátora, Veres András győri püspök, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia elnöke, Mohos Gábor esztergom-budapesti segédpüspök, a pápalátogatás egyházi koordinátora, Michael August Blume pápai nuncius, José Salas Castaneda atya, a budapesti Apostoli Nunciatura titkára.

75 Vö.: *A hála és a köszönet virágai – Különleges csokrokkal várták Ferenc pápát Budapesten*, in: *Magyar Kurír*, 2021. szeptember 17., <https://www.magyarokurir.hu/ferenc-papa/a-hala-es-koszonet-viragai-kulonleges-csokrokkal-vartak-ferenc-papat-budapesten>

76 „A kispesti Reménység Katolikus Általános Iskola diákjai, a 6. osztályos Ivánkovics Ajsa és a 8. osztályos Ullrich Ágoston köszöntötték vasárnap kora délelőtt a ferihegyi repülőtéren a Budapestre érkező Ferenc pápát.” ld.: *Kispesti köszöntő Ferenc pápának*, <https://19.kerulet.itlakunk.hu/sport/210913/kispesti-koszonto-ferenc-papanak>

77 *Comunicato della Sala Stampa: Incontro con il Presidente della Repubblica di Ungheria, con il Primo Ministro e il Vice Primo Ministro*, 2021. szeptember 12., <https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2021/09/12/0562/01226.html>

78 „Felhívtam figyelmét, hogy a Magyarországról kilépő folyók tisztább állapotban hagyják el az országot, mint ahogy ide érkeznek. Az elmúlt 100 évben Magyarországon az erdőterületek nagysága közel a kétszeresére nőtt. Magyarország – elsőként az Európai Unió tagállamai közül – törvénybe foglalta, hogy 2050-re klímasemleges lesz, és 2030-ra a magyarországi áramtermelés 90%-a széndioxid-mentes lesz. A teremtett világ védelme után áttértünk a család védelmére, s rövid összefoglalót adtam a Szentatyának a magyar intézkedésekről. Ő korábban is figyelmeztetett az európai demográfiai téltre. Három példát hoztam fel arra, mit tettünk az elmúlt években, hogy a családok helyzetét könnyítsük: a gyermekek utáni adókedvezményt, az otthonteremtési támogatást a fiatal házasoknak, valamint a nagycsaládosoknak adott különféle kedvezményeket. Ezek révén a 2010-es mélyponthoz képest látható egy elmozdulás: nőtt a há-

szeptember 14-én úgy nyilatkozott a Kossuth Rádiónak: „Öszentsége nagyon nagyra értékelte a magyar családtámogatást”, s mikor tájékoztatták, hogy „a családvédelmi intézkedéseink miatt támadás alatt állunk Brüsszel részéről – itt az LMBTQ-dolgokra gondolok – Öszentsége azt mondta, hogy a család az apa, anya, gyerek és pont”.⁷⁹ Orbán Viktor miniszterelnök szeptember 17-i rádió-interjújában ugyanezen témában hozzátette: „a Szentatya világossá tette, hogy az a harc, amit folytatunk a családok védelmében, az Európa jövője szempontjából a legfontosabb küzdelem... nem lehet engedni, hogy relativizálják a családokat. Sőt, azt mondta, hogy *go ahead*, ami azt jelenti, hogy csak csináljátok, hajrá, előre.” A magyar kormányfő azt is elárulta, miről nem esett szó közöttük: „Kerültük azokat a témákat, ahol nem értünk egyet. Vasárnap reggel volt, a viták nem erre az időpontra valók, például a migráció kérdését sem ő, sem én nem hoztuk szóba. Nem biztos, hogy mást gondolunk, de máshonnan közelítünk ehhez a problémához, és ezért jobb ezt nem feszegetni ilyenkor.”⁸⁰

Ferenc pápa az utazásai végén, a hazafelé vezető repülőúton az őt kísérő újságírók kérdéseire szokott válaszolni, s így tett budapesti, illetve szlovákiai látogatása végén is, szeptember 15-én. A magyar közjogi méltóságokkal folytatott találkozót értékelve elmondta: „mindig az elnök beszélt, és mindkét miniszter hozzáfűzött néhány konkrét részletet. Jó volt a hangulat. Elég sokáig tartott, azt hiszem, 35–40 percig.” A témákat illetően megerősítette, hogy a fő téma az ökológia volt, melynek kapcsán méltatta a magyarok „ökológiai tudatosságát”, majd pedig a családok helyzetére tértek rá: „az elnök elmagyarázta nekem – mindig az elnök –, hogy milyen törvényük van arra, hogy segítsék a fiatal párokat a házasságkötésben és a gyermekvállalásban (...) eléggé hasonlít a francia törvényhez, de fejlettebb. (...) Ezt elmagyarázták nekem, majd hozzátettek valami technikai jellegű dolgot erről a törvényről mindketten, a miniszterelnök és a miniszterelnök-helyettes. (...) A migrációról semmit, nem, nem beszéltünk róla”.⁸¹

zasságkötések és a megszületett gyermekek száma, viszont csökkent az abortuszoké.” Kossuth Rádió, *Vasárnapi újság*, 2021. szeptember 19.

79 *Az Eucharisztikus Kongresszus sikeréről beszélt Semjén Zsolt*. In: Kossuth Rádió, *180 perc*, 2021. szeptember 14., https://www.semjenzsolt.hu/2021/09/az-eucharisztikus-kongresszus-sikererol-beszelt-semjen-zsolt/?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=az-eucharisztikus-kongresszus-sikererol-beszelt-semjen-zsolt

80 Az interjú vonatkozó részének leírata: „Kerültük azokat a témákat, ahol nem értünk egyet. Vasárnap reggel volt, a viták nem erre az időpontra valók, például a migráció kérdését sem ő, sem én nem hoztuk szóba. Nem biztos, hogy mást gondolunk, de máshonnan közelítünk ehhez a problémához, és ezért jobb ezt nem feszegetni ilyenkor. Viszont egyetértettünk, ez kiderült, sokkal mélyebben, mint azt én reméltem volna, vagy reméltem, a családok kérdésében, és személyesen nekem nagy megerősítést adott ez a találkozó. A Szentatya világossá tette, hogy az a harc, amit folytatunk a családok védelmében, az európai jövője szempontjából a legfontosabb küzdelem. Ő is látja, hogy nagy erők dolgoznak, különösen Brüsszelben, ott, a brüsszeli bürokráciában, hogy relativizálják a családot, és olyan keményen fogalmazott, mint ahogy nekem ez még sose sikerült, ahol azt mondta, hogy nem lehet engedni, hogy relativizálják a családokat. A család az apa, anya, gyerek, és pont. Nem azt mondta, hogy vitatkozzunk, hogy vitassuk meg, legyenek erős érvek, azt mondta, hogy pont, nincsen róla vita. Sőt, azt mondta, hogy *go ahead*, ami azt jelenti, hogy csak csináljátok, hajrá, előre.” *Orbán Viktor a Kossuth Rádió „Jó reggelt, Magyarország!” című műsorában*, 2021. szeptember 17., <https://miniszterelnok.hu/orban-viktor-a-kossuth-radio-jo-reggelt-magyarorszag-cimu-musoraban-55/>

81 Az interjú vonatkozó részének leírata magyar fordításban: „Az első téma az ökológia volt. Tényleg, le a kalappal előttetek, magyarok, az ökológiai tudatosságotok miatt! [a magyar kérdezőhöz fordul] Lenyűgöző! Elmagyarázta, hogyan tisztítják a folyókat..., sok mindent, amit nem is tudtam! Ez volt a fő téma. Aztán rákérdeztem az átlagéletkorra, mert aggódom a demográfiai tél miatt. Olaszországban, ha nem tévedek, az átlagéletkor negyvenhét év, és azt hiszem, Spanyolországban még rosszabb. Sok az üres falu vagy

Az állami találkozók része az ajándékozás, amire ezúttal is sor került. Ferenc pápa a híres Vatikáni Mozaikműhely (Studio del Mosaico Vaticano) egyik új alkotását, Ippolito Caffi, 19. századi olasz látképfestő „Pápai áldás a Szent Péter téren” című művének 35x60 cm méretű mozaik-reprodukcióját adományozta Áder Jánosnak. Orbán Viktor miniszterelnöknek pedig a hasonló alkalmakkor szokásos pápai éremsort. A köztársasági elnök egy smaragdokkal és gyöngyökkel díszített egyedi ezüst keresztet ajándékozott a pápának, amit Wisinger Móric magyar műtövös készített 1890 körül. Emellett a Szentatyának ajándékozta a Nemzeti Emlékezet Bizottsága által kiadott „Magyar Hősök. Elfeledett életutak a 20. századból” című könyv angol változatát, mely a 20. századi totalitárius diktatúrák magyar hősei, köztük több egyházi személy életét ismerteti.⁸² A magyar kormány ajándéka a pápának az első összefüggő magyar nyelvemlék, a Halotti beszéd szövegét is tartalmazó, a 12. század végén keletkezett Pray-kódex díszmásolata volt, melyet az Országos Széchényi Könyvtár szakemberei készítettek el.⁸³ A kódex a nyelvemlék miatt fontos a magyarságnak, ám sajátos egyetemes relevanciával is bír, hiszen egyes kutatók a benne található illusztrációk egyikén, mely Krisztus sírba helyezését ábrázolja, a Szentszék tulajdonában álló Torinói Lepel másolatát vélük felfedezni, s ekként a lepel korai története egyik forrásának tekintik.

A többenél nagyobb érdeklődést váltott ki Orbán Viktor miniszterelnök személyes ajándéka, IV. Béla király 1250 körül IV. Ince pápához intézett levelének másolata. A gesztus nyilvánvalóan összefüggésben állt azzal az üzenettel, amit a találkozót követően a miniszterelnök Facebook-on tett közzé: „Arra kértem Ferenc pápát, hogy ne hagyja elveszni a keresztény Magyarországot”⁸⁴ A gesztust és a kérést a nemzetközi sajtó saját bejáratott narratívájához igazodva akként értékelte, hogy Orbán Viktor a migrációval szemben várna együttműködést a migrációt közismerten támogató Ferenc pápától. A helyes értelmezésben azonban a levél tartalma és a kontextus segíthet. IV. Béla levele a katasztrofális 1241-42-es tatárjárást követően született, s miközben felpanaszolta, hogy a „szorongatott helyzetben Európa egyetlen keresztény uralkodójától s népétől sem kapunk hasznos segítséget”, egy újabb inváziótól tartva a pápától kért támogatást. Orbán Balázs, a miniszterelnök politikai igazgatója értelmezése szerint „Sajnos az akkori Európa – mint azóta is oly sokszor – megosztottsága miatt nem vett tudomást a közelgő

az olyan falu, ahol egy tucat idős ember él... ez komoly aggodalomra ad okot... Hogyan lehet ezt megoldani? És ott az elnök elmagyarázta nekem – mindig az elnök –, hogy milyen törvényük van arra, hogy segítsék a fiatal párokat a házasságkötésben és a gyermekvállalásban. Ez érdekes. Ez egy törvény... nem is tudom... eléggé hasonlít a francia törvényhez, de fejlettebb. Ezért nincs a franciáknál akkora dráma, mint Spanyolországban és nálunk [Olaszországban]. Ezt elmagyarázták nekem, majd hozzátettek valami technikai jellegű dolgot erről a törvényről mindketten, a miniszterelnök és a miniszterelnök-helyettes. És aztán... miről beszéltek még? A migrációról semmit, nem, nem beszélünk róla. És aztán visszatértünk az ökológiához, és igen, a családhoz, abban az összefüggésben, amit kérdeztem, és láthatóan sok a fiatal, sok a gyerek.” *Nagyon sok értéke van a magyaroknak! – Ferenc pápa teljes sajtótájékoztatója a visszaúton*, in: *Magyar Kurír*, 2021. szeptember 16., <https://www.magyarurir.hu/ferenc-papa/exkluziv-nagyon-sok-erteke-van-magyaroknak-ferenc-papa-teljes-interjuja-visszauton>

82 Gergely CZÓKOS, Réka KISS, Áron MÁTHÉ, Zoltán SZALAI: *Heroes Among Us. 50 True Stories of Brave Hungarians in the 20th Century*, Open Books, 2021. Ld.: *A NEB szakmai közreműködésével készült kötetet kapott Ferenc pápa*. <https://neb.hu/hu/a-neb-szakmai-kozremukodesevel-keszult-kotetet-kapott-ferenc-papa>

83 *Díszmásolat a Pray-kódexről – az OSZK-ban készült Magyarország Kormányának ajándéka a Szentatya számára*. <https://www.oszk.hu/hirek/dizsmasolat-pray-kodexrol>

84 Ld. <https://www.facebook.com/orbanviktor/posts/393985248765746/>; illetve: <https://miniszterelnok.hu/ferenc-papa-ne-hagyja-elveszni-a-kereszteny-magyarorszagot/>

veszélyről. A (...) levél már csaknem lemondó hangnemben született meg IV. Béla király részéről. Nemcsak azért, mert a király úgy látta, hogy reális a veszélye annak, hogy Magyarországon a kereszténységtől idegen civilizáció terjesztheti ki a befolyását, hanem azért is, mert Európa részéről az előző években sem támogatást, hanem elutasítást, sőt, még határvillongásokat is kapott a nyakába. (...) Nem nehéz belátni, hogy geopolitikai értelemben az akkori és a mostani helyzet között sok a hasonlóság.”⁸⁵ Az ajándékot kísérő „ne hagyja elveszni a keresztény Magyarországot” kérés a magyar fülek számára a Székely Himnusz zárósorára, a megmaradásért mondott fohászra rimelhetett („Ne hagyj elveszni Erdélyt, Istenem”). Nem a keresztény hit kihunyára utalhatott tehát, hanem a keresztény civilizációra épülő Magyarország identitását fenyegető veszélyre. Figyelembe véve aényt, hogy a pápával folytatott megbeszélésen a migrációról nem esett szó, arról viszont igen, hogy Magyarország a családvédelmi intézkedések, a keresztény értelemben vett családmodell védelme miatt támadás alatt áll, a miniszterelnöki gesztus értelmezése inkább ebbe az irányba mutat. Amit áttételesen Ferenc pápa is megerősített, amikor a már említett repülőfedélzeti interjúból kifejezetten a magyarországi látogatás témái kapcsán tett egy utalást az európai helyzetre: „az Európai Unió alapja egy olyan szellemiség, amelyet Schuman, Adenauer, De Gasperi álmódott meg, ezek a nagyok. Oda kell visszatérni! (...) bizonyos érdekek, talán nem európai érdekek, megpróbálják az Európai Uniót ideológiai gyarmatosításra használni, és ez elfogadhatatlan. Nem! Az Európai Uniónak önmagában függetlennek kell lennie, és minden országnak azonos szinten kell állnia, a nagy alapítók álmából nyerve inspirációt.”⁸⁶

A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia tagjaival folytatott találkozó elején Veres András győri püspök, a konferencia elnöke üdvözölte a pápát, biztosítva őt, hogy „Ez az ország Szent István, első királyunk óta, aki az Ön egykori elődjétől, II. Szilveszter pápától kapta a királyi koronát, rendíthetetlen hűséggel kiáll Róma püspöke mellett.” Majd felidézte, a kereszténységnek Magyarországon milyen történelmi megpróbáltatásokat kellett elszenvednie, beleértve a kommunista diktatúrát, illetve „a nyugati szekularizáció jól ismert negatív jelenségeit”, amire a választ az új evangelizációban jelölte meg. A magyar püspökök ajándékaként egy Tau-keresztet és az Isten Báránya szimbólummal díszített ezüst kelyhet és paténát, Szabó János ötvös alkotását, nyújtott át a Szentatyának.⁸⁷ Később, a szentmise elején Erdő Péter bíboros a Missziós Kereszt kicsinyített másolatával is megajándékozta őt.

A püspökökhöz intézett beszédében Ferenc pápa több gesztust tett a magyar egyház felé. Megemlékezett Mindszenty bíborosról és tisztelgett azok előtt, akik a kommunista diktatúra idején „a hazájukért és a hitükért az életüket áldozták” csakúgy, mint azok előtt, „akiknek száműzetésbe kellett menekülniük”. Ezek kapcsán egy érdekes személyes magyar vonatkozást is megosztott: elárulta, hogy a Buenos Aires-be kivándorolt magyar apácáktól (Angolkissasszonyok, Congregatio Jesu), sok mindent megtudott Magyarországról: „sokat tanultam az ő erejükből, bátorságukból, türelmükből és hazasze-

85 Ld. <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=496609221834452&set=a.386873116141397&type=3>

86 *Nagyon sok érteke van a magyaroknak! – Ferenc pápa teljes sajtótájékoztatója a visszaúton*, in: *Magyar Kurír*, 2021. szeptember 16., <https://www.magyardurir.hu/ferenc-papa/exkluziv-nagyon-sok-erteke-van-magyaroknak-ferenc-papa-teljes-interjuja-visszauton>

87 *A Szentatya találkozója a magyar püspökökkel*, in: *Magyar Kurír*, 2021. szeptember 13., <https://www.magyardurir.hu/hirek/a-szentatya-talalkozoja-magyar-puspokokkal>

retetükből, számomra tanúságtételt jelentettek”.⁸⁸ Felszólította a magyar püspököket, törekedjenek az Istenhez való közelségre, legyenek a testvéri szeretet tanúi, a remény építői s az Evangélium hirdetői. Továbbá arra buzdította őket, hogy kiegyensúlyozottan őrizzék a múltat s annak értékeit, miközben a jövőbe tekintenek, hiszen az intézmények és struktúrák, s maga az egyház társadalmi jelenléte azt a célt szolgálják, hogy az Isten iránti vágyat felébresszék az emberekben. Társadalmi kérdéseket illetően a pápa felvette, hogy Magyarországon különböző népekből, kisebbségekből, vallásokból származó emberek élnek együtt, s ennek nem a bázarkózásra, hanem a másokkal való találkozásra, egy testvéri társadalom építésére kell ösztönöznie.⁸⁹ Erdő Péter bíboros értékelése szerint a Szentatya „bátorított bennünket, és útmutatásokat is adott a mindennapos lelkipásztori munkánkhoz. Természetesen azok az értékek, amelyeket a pápa beszédében hangsúlyozott, valamilyen módon mindannyiunk munkájában megjelennek. A bátorítás arra szolgál, hogy ne csak töretlenül, hanem talán még nagyobb lelkesedéssel igyekezzünk ezeket megvalósítani.”⁹⁰

A többi történelmi felekezet képviselőivel lezajlott találkozáson a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa (MEÖT) részéről többek között jelen volt Steinbach József református püspök, a MEÖT elnöke, Fischl Vilmos, a MEÖT főtitkára, Balog Zoltán református püspök, Fabiny Tamás evangélikus elnök-püspök, Kondor Péter evangélikus püspök, Papp János, a Magyarországi Baptista Egyház elnöke és Pataky Albert, a Magyar Pünkösdi Egyház vezetője. A Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségét Heisler András elnök és Radnóti Zoltán főrabbi képviselte, a zsidó reformközösségeket Guba Gergely (Szim Salom), valamint Kálmán Gábor (Bét Orim).

A MEÖT nevében Steinbach József, a Dunántúli Református Egyházkerület püspöke köszöntötte a pápát, akinek magyarországi látogatása szerinte „megerősít bennünket az Isten kimondhatatlan ajándékában, Jézus Krisztusban, keresztyén hitünkben, kultúránkban és keresztyén szolgálatainkban”. Kifejtette, hogy a NEK által ünnepeelt Eucharisztia hálaadás a nagy ajándékért, ami maga Jézus Krisztus. „Ez az ajándék kötelez bennünket – mutatott rá –, hogy mi is megajándékozzuk egymást ezzel az isteni szeretettel, hogy vigyázzunk egymásra, becsüljük meg az életet, Isten teremtségi rendjét, óvjuk a lakott földet, imádkozunk és cselekedjünk egymásért, hogy értelmes, szép életet éljünk, ahol minden emberi élet kiteljesedhet az Isten dicsőségére, és a másik ember javára.”⁹¹ Fabiny Tamás evangélikus elnök-püspök később úgy nyilatkozott, hogy „szintiszta evangélium volt” Ferenc pápa igehirdetése, amely „a legjobb protestáns igehirdetői hagyományokba illeszkedett bele, keresztről szóló evangélium volt”.⁹² Ferenc pápa a MEÖT-től

88 Megjegyzés: Ferenc pápa tőlük tanulta meg azt a néhány magyar kifejezést is, amit azután a budapesti mise végén használt is.

89 Ld. uo.;

90 „Minden várakozásunkat felülmúlta” – Erdő Péter az eucharisztikus kongresszusról és a pápai miséről, in: *Magyar Kurír*, 2021. szeptember 12., <https://www.magyarokurir.hu/nezopont/-minden-varakozasunkat-felulmulta-erdo-peter-az-eucharisztikus-kongresszusrol-es-papai-miserol>

91 *A református egyház vezetőit is fogadta Ferenc pápa*, in: *reformatus.hu*, 2021. szeptember 12., <https://reformatus.hu/egyhazunk/hirek/a-reformatus-egyhaz-vezetoit-is-fogadta-ferenc-papa/>. Ld. még: *Szentmisével zárult az eucharisztikus kongresszus. Az egyházak vezetőivel is találkozott Ferenc pápa*. In: *Evangélikus.hu*, 2021. szeptember 12., <https://www.evangelikus.hu/hireink/nagyvilag/papai-szentmisevel-zarult-az-eucharisztikus-kongresszus>

92 „Szintiszta evangélium volt”. *Az eucharisztikus kongresszus értékelésére kértük Fabiny Tamást*, in: *Evangélikus.hu*, 2021. szeptember 13., <https://www.evangelikus.hu/hireink/nagyvilag/szintiszta-evangelium-volt>

az első magyar nyelvű teljes Biblia, az 1590-ben kiadott Vizsolyi Biblia faksimile kiadását kapta ajándékba.

A zsidó közösségek részéről felolvasták az éppen kórházban levő Frölich Róbert országos főrabbi üzenetét, aki rámutatott: „Az elmúlt évtizedekben sokat tettünk azért, zsidók és keresztények, hogy a bennünket elválasztó, vészterhes múlttal megterhelt falak leomolhassanak. Sokat tettünk, hogy egymásban ne az idegent, hanem a jövőendő barátot, emberségünkben testvérünket lássuk. (...) E mai, történelmi találkozó reménysége, hogy megtérünk útjainkról, s tovább élünk együtt, zsidók és keresztények, egymás iránti tiszteletben, embertársi megértésben s igaz testvéri szeretetben.”⁹³ A Mazsihisz és a magyar zsidóság ajándékként Ferenc pápa egy ezüsből készült és mészkből tartóba ágyazott tóramutatót kapott, aminek szimbólumait Heisler András magyarázta el: „a tóramutató a közös kincsünkre, a Bibliára utal, a süttői mészkből pedig a jeruzsálemi szent köveket idézi, hiszen Jeruzsálem mindannyiunk szent városa, nemcsak a zsidóké, hanem a keresztényeké is.”⁹⁴ A Bét Orim képviselőjében jelen levő Kálmán Gábor szerint a pápának „Rendkívül intenzív a figyelme, gondosan követte a két egyházi felszólaló mondanivalóját, és azokra spontán visszatért. A saját beszéde után kötetlenül szólt egy-két mondatot mindenkihez, aki odafáradt hozzá, és nagyon barátságos volt. Betöltötte a teret a személyisége.”⁹⁵

Válaszbeszédében a Szentatya elismerően szólt a kialakult jó felekezeti közötti együttműködésről, a múltbeli elkülönülésen való felülemelkedésről. Budapest egyik szimbólumára utalva, a Lánchíd metaforájával érzékeltette, hogy fontos a különböző identitásokat úgy egyesíteni, hogy azok nem olvadnak egybe. Rámutatott: „vannak a múltban szenvedések, sötét árnyak, értetlenségek, üldözések, ám ha eljutunk a gyökerekig, azt látjuk, hogy a közös szellemi kincsünk sokkal nagyobb ezeknél. Erre alapozva építhetünk együtt egy másféle jövőt”. Radnóti Miklóst állította példának, akit „Isten barátjának” nevezett, s aki „arról tanúskodik számunkra, mekkora erővel hitt a szeretet melegében, egy fagyos lágerben élve, és hogy a hite fénye képes volt bevilágítani a gyűlölet sötétjét”. A testvériségre nevelés fontossága kapcsán az antiszemitizmus elleni közös fellépésre is buzdított: „Azon kell együtt dolgozni, hogy a testvériségre neveljük az embereket, hogy a gyűlölet hullámai ne söpörhessék el többé a jó viszonyt. Itt az antiszemitizmus veszélyére gondolok, amely még mindig itt lappang Európában és másutt. Ezt a gyújtózsínort ki kell oltani. A legjobb mód, ahogyan hatástalaníthatjuk az, ha együtt dolgozunk előre vivő ügyeken és építjük a testvériséget.”⁹⁶ A pápa ezen szavait, melyeket a kontextus alapján nyilvánvalóan általános érvényűnek szánt, számos külföldi sajtóorgánium – ugyancsak a maga konstruálta előzetes narratíva jegyében – úgy értelmezte, mintha a pápa valamiféle magyarországi antiszemitizmus veszélyére figyelmeztetett volna.

93 Ld. *Ferenc pápa találkozása zsidó vezetőkkel Budapesten*, in: *Új Élet*, 76. évf. 17. szám 2021. szeptember 15., 1. o.

94 Uo.

95 *Így látott minket Ferenc pápa – és így láttuk Ferenc pápát mi*. In: *Új Élet*, 76. évf. 19. szám 2021. október 15., 1. o.

96 *Ferenc pápa a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának képviselőivel találkozott*, in: *Magyar Kurír*, 2021. szeptember 12., <https://www.magyarokurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-magyarorszag-i-egyhazak-okumenikus-tanacsanak-kepviseloivel-talalkozott>

A három külön találkozót követően a Szentatya, az ilyenkor szokásos gyakorlatnak megfelelően, jellegzetes pápamobiljával⁹⁷ körbekocsizott a Hősök terén, illetve a Dózsa György út és az Andrássy út azon szakaszain, melyeket megtöltöttek a NEK záró eseményére érkezett zarándokok.⁹⁸ A pápa illetén közelsége – a személyes beszámolók alapján – nagy hatással volt a több százezer zarándokra.

STATIO ORBIS – A PÁPAI SZENTMISE

A 11.30-kor a Hősök terén celebrált *Statio Orbis* szentmise egyszerre mutatta meg a Katolikus Egyház egyetemességét, illetve a Magyar Katolikus Egyház sajátosságait. A pápai oltár mellett kapott helyet a NEK szimbóluma, a Kárpát-medencét bejáró Miszsiós Kereszt, mely immáron a térség híveinek lelki egységét is megjelenítette, továbbá az esztergomi bazilika Bakócz-kápolnájában őrzött ősi Mária-ikon. Már a gyülekezés alatt igényes zenei műsort mutattak be, majd a szertartáson a zenei szolgálatot a Magyar Állami Operaház Zenekara mellett a Kárpát-medencei magyarság katolikus énekkaraiból összeállt 2100 fős kórus látta el.⁹⁹ A zenei repertoár is törekedett bemutatni a magyarországi egyházi gyakorlat sokszínűségét és kiemelkedő minőségét. Meg kell említeni, hogy a NEK hivatalos himnuszál, számos megfontolás után végül ugyanazt az éneket választották, amely az 1938-as budapesti eucharisztikus kongresszus alkalmából készült, s amely mindmáig a legnépszerűbbek közé tartozik a magyar katolikus közösségekben. Ferenc pápa is felfigyelt a himnusz azon soraira, melyek 1938-ban különös politikai aktualitással bírtak, s azokat a mai helyzethez igazítva idézte a mise végén elmondott beszédében.

A pápai misén jelen volt Áder János, Magyarország köztársasági elnöke, Orbán Viktor miniszterelnök, Kővér László, a Magyar Országgyűlés elnöke, Sulyok Tamás, az Alkotmánybíróság elnöke, Varga Zs. András, a Kúria elnöke, Magyarország Kormányának több tagja, valamint Karácsony Gergely budapesti főpolgármester. Az eucharisztikus kongresszusok történelmét tekintve példanélküli volt I. Bartholomaios konstantinápolyi pátriárka részvétele.

Erdő Péter bíboros, a NEK elnöke köszöntő szavaiban összegezte a NEK jelentőségét is: „Budapest, Magyarország és Európa szívében a hidak városa. Hívatásunknak érezzük, hogy híd legyünk Kelet és Nyugat között, a különböző kulturális és vallási világok, a nemzetek között. (...) Sok áldás kísérte azt is, hogy a missziós kereszt bejárta Magyarországot és a környező országokat. Régióink boldogainak és szentjeinek ereklyéi ráébresztették lelkiismeretünket, hogy ma is megélhetjük az életszentséget, az elmúlt évszázad nagy vértanúinak és hitvallóinak nyomában.” A rákövetkező szlovákiai pápalátogatásra

⁹⁷ A Szentsek tulajdonában álló különböző járművek közül a 2016-os Dodge Ram 2500-as verziójú pápamobil az előző napokban szállították Budapestre a Vatikánból, másnap pedig hasonló módon továbbvitték a szlovákiai pápalátogatás sásvári helyszínére.

⁹⁸ Gulyás Gergely, a Miniszterelnökséget vezető miniszter nyilatkozata szerint „vasárnap a pápai szentmisét 250 ezren hallgatták a helyszínen. Vö: *Kormányinfó*, 2021. szeptember 15., <https://kormany.hu/hirek/magyarorszag-ma-europa-egyik-legbiztonsagosabb-es-legszabadabb-oroszaga-jarvanyugyi-szemponthol>

⁹⁹ A kórus szervezője és karnagyja Varga László, az Országos Magyar Cecília Egyesület (OMCE) központi igazgatója, a váci székesegyház karnagyja volt, rendezője pedig ifj. Sapszon Ferenc karnagy volt, akit leánya, Sapszon Borbála segített. Mons. Marco Frisina, a római Pápai Lateráni Bazilika karnagyja pedig saját, erre az alkalomra írt „Supplices te rogamus” szerzeményét vezényelte.

is utalva jelentőségteljesen felhívta a figyelmet, hogy a magyar és a szlovák püspöki konferencia tagjai 15 évvel korábban aláírták „a megbékélés és barátság dokumentumát”, amiből azóta „testvériség és kölcsönös együttműködés bontakozott ki”. Nem mulasztotta el, hogy a lengyel nép iránti figyelmességből utaljon Stefan Wyszyński ugyanaznap tartott varsói boldoggá avatására, s ennek nyomán üzenetértékűnek hatott Mindszenty József bíboros említése, „aki a Krisztus iránti töretlen hűség példáját nyújtotta Egyháznak és népének”. A Szentatya későbbi szavainak értelmezéséhez is támpontot nyújthat a bíboros beszédének azon kitétele, miszerint Krisztus „a mi tanúságtételünk és igehirdetésünk által szeretne eljutni az emberekhez, a mi szeretetszolgálatunk által akar eljutni a szegényekhez, betegekhez, üldözöttekhez, a nyelvük, etnikai vagy nemzeti hovatartozásuk miatt terhet hordozókhoz és minden olyan emberhez, akinek az élete a világ szemében nem értelmes és nem értékes, és aki kétségbeesetten keresi útját.”¹⁰⁰

Ferenc pápa a mise keretében elmondott homíliájában Krisztus követésének korunkban aktuális kihívásaira összpontosított, s azzal a buzdítással zárta, hogy „a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus egy út végét jelenti, de legyen még inkább egy kiindulópont”.¹⁰¹

A mise végén, a déli Úrangyala-imádság elimádkozása alkalmával szokásos beszédében Ferenc pápa elsősorban magára a NEK-re és Magyarországra reflektált, több olyan utalással, melyek elsősorban a magyar fülek számára voltak közvetlenül értelmezhetők és sokak által nem várt, lelkesítő gesztusnak minősültek részéről.¹⁰² Ráadásul rövid beszédében Ferenc pápa három magyar kifejezést is használt, ami más nyelvek vonatkozásában nem jellemző rá. Ennek magyarázatát a Buenos Aires-i magyar apácákkal való régi ismeretségben kell keresni.

A pápalátogatás és a NEK szervezőinek magyarul mondott köszönetet: „Amikor újfent hálátat fejezem ki az engem fogadó állami és vallási vezetőknek, szeretném kimondani: „köszönöm” nektek, Magyarország népe!” Ezt követően méltatta a magyarság ragaszkodását vallási és nemzeti hagyományaihoz: „A vallásos érzés ennek a gyökereihez olyannyira kötődő nemzetnek az éltető nedve.” Az Úrangyala Szűz Máriához szóló imádság lévén a pápa felemlgette a magyarság nagy Mária-tiszteletét, méghozzá a XI. században éppen Budapest területén vértanúságot szenvedett Szent Gellért püspök legendájából vett idézettel: „régén ti, magyarok tiszteletből nem mondtátok ki Mária nevét, hanem úgy szólítottátok meg, mint a királynét”.¹⁰³ Továbbá a magyarság egyfajta régi himnuszának számító Mária-ének, a Boldogasszony anyánkra utalva: „A „Boldogasszony, régi nagy pátrónátok” kísérjen és áldjon meg benneteket!” Beszédének központi üzenetét a NEK himnuszából vett idézettel vezette fel: „A himnusz, amely végigkísérte

100 Erdő Péter bíboros köszöntő szavai a Statio Orbis szentmisén, in: *Magyar Kurír*, 2021. szeptember 12., <https://www.magyarokurir.hu/hazai/erdo-peter-biboros-koszonto-szavai-statio-orbis-szentmisen>

101 Ferenc pápa a Hősök terén: Jézus csodálóiból követőivé kell válnunk! In: *Magyar Kurír*, 2021. szeptember 12., <https://www.magyarokurir.hu/hirek/ferenc-papa-hosok-teren-jezus-csodaloi-bol-kovetoive-kell-valnunk>

102 Isten, áldd meg a magyart! – A Szentatyával imádkoztuk az Angelust Budapesten, in: *Magyar Kurír*, 2021. szeptember 12., <https://www.magyarokurir.hu/ferenc-papa/isten-aldd-meg-magyart-szentatyaval-imadkoztuk-az-angelust-budapesten>

103 Vö.: „Az ő nevét, tudniillik Krisztus anyjának tulajdonnevét a magyarok népe nemigen mondja ki, hanem csak Asszonyának emlegeti.” *Szent Gellért püspök Nagy legendája* 12., In: TARNAI ANDOR–MADAS EDIT: *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez – Középkor (1000-1530)*, 1991., 753-782. o., Ld.: http://sermones.elte.hu/szovegkiadasok/magyarul/madasszgy/index.php?file=064_077_Gellert_legend-a#_ftn1

a kongresszust, így szól hozzátok: „A kereszt volt ezer éven reménységed oszlopa, most is Krisztus jele legyen jobb jövődnek záloga”. Ezt kívánom nektek: legyen a kereszt számotokra a híd a múlt és a jövő között. (...) Arra hív, hogy ragaszkodjunk gyökereinkhez, de ne elégedjünk meg ezzel; hogy mérítsünk a forrásból és adjunk inni mindazoknak, akik szomjaznak a mi korunkban.” A „Krisztus jele legyen jobb jövődnek záloga” a „Győzelemről énekeljen” kezdetű himnusz 1938-as születésekor a fenyegető nácizmus (melynek jele a horogkereszt) és kommunizmus (melynek jele a vörös csillag) elleni kiállásnak számított. Ferenc pápa pedig a múltban gyökerező identitásra támaszkodó, a jövő iránt nyitott hozzáállás szimbólumaként értelmezte azt: „a földre szúrt kereszt nemcsak arra indít bennünket, hogy jól gyökerezzünk meg, hanem a magasba is nyúlik, és kitarja karjait mindenki felé (...) Azt kívánom nektek, hogy legyetek ilyenek: megalapozottak és nyitottak, mélyen gyökerezők és másokat tisztelők”. Buzdításul a legszebb magyar nyelvű jókívánságot tette hozzá, hibátlan kiejtéssel: „Isten éltesse!”

A nemzetközi sajtó kommentárjaiból – beleértve az egyházit is – kiderült, hogy szinte semmit nem értettek meg ezen kifejezetten magyar vonatkozású utalásokból és gesztusokból. Előzetesen kialakított narratívájuk szerint a „karjait mindenki felé kitaró” kereszt és az „adjunk inni mindazoknak, akik szomjaznak a mi korunkban” kifejezések csakis a migránsok befogadására utalhattak, s ekként a magyar kormánynak szánt politikai figyelemzésnek minősültek volna.¹⁰⁴ Ha az említett, kifejezetten a magyar hagyományokat és szellemiséget értékelő, gesztusértékű pápai szavaktól el is tekintünk, maga a szöveg kontextusa is más, egyetemesebb érvényű megvilágításba helyezi Ferenc pápa üzenetét. A szomjazók megítélésére történő utalás a NEK mottójául szolgáló „minden forrásom belőled fakad” fényében akként értelmezendő, hogy Krisztust kell – akiből a „minden forrásom fakad” – az órá szomjazó emberek számára felkínálni. Hiszen az Egyház küldetése nem csupán a fizikailag szomjazó migránsokhoz szól, hanem – amint pápasága egyik alapidokumentumában Ferenc pápa kiemeli – mindenekelőtt a „spirituális odafigyelés hiányától” szenvedőkhöz.¹⁰⁵

Budapesti záróbeszédére a koronát Ferenc pápa azzal tette fel, hogy a magyar Himnusz kezdő sorát (melyről köztudott, hogy a sokat támadott Alaptörvény nyitó sora is egyben) eredeti, magyar nyelven idézve adta áldását a magyarságra: „Veletek és értetek mondom: Isten, áldd meg a magyart!”

A Szentatya szeptember 12-én délután 14.40-kor Budapestről Pozsonyba utazott tovább, háromnapos apostoli utazásra. A repülőtéri búcsúztatáson a hivatalos egyházi és

104 Dolhai Lajos, a NEK teológiai bizottsága vezetőjének szavaiból a szervezők vonatkozó frusztrációja is kitért: „szépek voltak a pápa beszédei, mégha némely katolikus újságíró kissé egyoldalúan kommentálta is azokat. A pápa beszédében nem esett szó migránsokról, ami meglepte az újságírókat. 500-an akkreditálták magukat, s azt várták, hogy Orbán és Ferenc pápa közötti „párbajról” hallanak majd valamit.” Ld. *Il papa a Budapest: oltre ogni aspettativa*, in: *Settimana News*, 2021. szeptember 13., <http://www.settimananews.it/papa/papa-budapest-oltre-aspettativa/>

105 Vö.: „Szerepvállalásunknak nem kizárólag cselekvésből, vagy fejlesztési és támogatási programokból kell állnia, hiszen a Szentlélek nem egy túlzott aktivizmust mozdit elő, hanem mindenekelőtt a másikkal való együttműködést, amellyel önmagunkkal egy valóságnak tekintjük őt (...) A legrosszabb, a szegények által leginkább megszenvedett hátrányos megkülönböztetés a spirituális figyelem hiánya.” Ferenc pápa, *Evangélii gaudium apostoli buzditás*, 2013. november 24., 199-200., https://www.vatican.va/content/francesco/hu/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20131124_evangeli-gaudium.html

állami delegáció mellett a NEK önkénteseinek egy csapata köszöntötte a pápát, aki kedélyesen tréfálkozott is velük.¹⁰⁶

A NEK ÉS A PÁPALÁTOGATÁS ÉRTÉKELÉSE

Hivatalos beszámolójában a Pápai Bizottság összefoglaló értékelést adott a NEK megvalósulásáról: „E ’nehéz’ Kongresszus sikerében szerepet játszottak további tényezők: a magyarok tömeges részvétele, a Püspöki Konferencia egysége, s végül Ferenc pápa rövid látogatása, aki kifejezetten a Kongresszus Statio Orbis miséjének kedvéért utazott Magyarországra. A záró szertartáson, melyen több mint 100 ezer hívő vett részt, meg lehetett tapasztalni az Egyház egyetemességét, a megkeresztelték végtelen családját, amint összegyűlt Péter körül. (...) A világjárvány nehéz hónapjait követően a szegényekkel való közösség megtapasztalása, a művészet, a tudomány, a zene, a tanúságtételek ereje, a különböző etnikumok, a minden földrésről érkező hívek példaadása és lelkesedése mind az újrakezdés, a reménység, az újjászületés üzenetét hordozták.”¹⁰⁷

A NEK házigazdája, Erdő Péter bíboros már aznap délután értékelést adott a rendezvénysorozatról, megrendültségének adva hangot, amiért az „minden várakozásunkat felülmúlta”, hiszen „a járványveszély, a különféle bizonytalanságok és változások után, a halasztás után azt hiszem, hogy óriási érdeklődéssel és lelkes részvétellel valószínűsítettük meg”. Kiemelte, hogy a pápa jelenléte „óriási dolog volt a magyar egyház számára, de az eucharisztikus kongresszusok történetében is, hiszen régóta, huszonegy éve nem volt jelen pápa a záró szentmisén”. Elárulta továbbá, hogy „a Szentatya is nagyon derűsen vett részt a szertartáson, nem véletlenül, hiszen két éve ő sem lehetett jelen ilyen nagy rendezvényen a járvány miatt. Neki is felszabadult örömet jelentett most ez a közös ünnepelés.” Sőt, a repülőtérré vezető úton beszélgetve a Szentatya elmondta neki, hogy „nagyon örült annak a szeretetteljes, derűs fogadtatásnak, amelyben itt része volt”.¹⁰⁸ A világesemény legfontosabb vallási, lelki tapasztalata a bíboros szerint az volt, hogy „nem mi csináltuk”. Mert bár „rengeteg ember fáradozott érte, mégsem emberi munka eredménye volt”, s éppen ez volt a kongresszus célja, hogy „megérezzük a világban működő Isten ellenállhatatlan, szelíd erejét”.¹⁰⁹

Erdő Péter bíboros szeptember 25-én a Vatikánban fogadta Ferenc pápa, akinek köszönetet mondott budapesti látogatásáért, és közösen visszatekintettek az eseményre. Az esztergom-budapesti érsek elmondása szerint a Szentatya: „látta, hogy mindenki tényleg őszinte szeretettel fogadja, tehát nem mesterkélta ujjongással, hanem szívből jövő derűs atmoszférát talált, ahol az emberek valóban Jézus Krisztusért jöttek össze, nem más miatt, hogy Ő áll a hitünk és életünk középpontjában. Ez az egész Egyház jövője szempontjából egy biztató jel (...) Ferenc pápa, azt hiszem, megérezte, (...) hogy sokan éreznek és gondolkodnak így. Ezt ő megerősítette, nagyon pozitívan reagálta le. Háromszor is beszélt azóta ilyen témákról, beszélt Európáról is, hogy az igazi gyökereihez kell visz-

106 Tréfásan megkérdezte a kétoldalt felsorakozott önkéntesekre mutatva, hogy jobbra kerültek a jók, balra a rosszak?

107 Pontificio Comitato, *Il racconto della celebrazione del 52° Congresso (5-12 settembre 2021)*, <http://www.congressieucaristici.va/content/congressieucaristici/it/Budapest-2020/IL52CONGRESSO.html>

108 Vö. a NEK-et értékelő 2021. szeptember 20-i sajtótájékoztatón elhangzottakat. (*A világban működő szelíd erő*, <https://www.iec2020.hu/hu/hirek-sajto/vilagban-mukodo-szelid-ero>)

109 Uo.

szatalálnia, beszélt arról, hogy a hitünknek konkrét középpontját és központi igazságait, Jézus Krisztust kell megtalálnunk és középpontba állítanunk személyesen is.”¹¹⁰

Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes szerint „a himnusz szavainak idézésével, egyáltalán a látogatásával és a magyarság felé tett gesztusaival Ferenc pápa belopta magát minden magyar szívébe, felekezeti hovatartozástól függetlenül.” Hozzátette, hogy bár a magyar kormány a NEK-et tisztán lelkeségi jellegű eseményként értékelte, „tanulságos, hogy a nyugati médiumok megpróbálnak egy a valósággal semmilyen összefüggésben nem levő üzenetet átérőszakolni”, mintha „feszültség volna Ferenc pápa és a magyar kormány között”. Ezzel szemben „a pápa pontosan ugyanarról beszélt, amiről mi: a zsidó-keresztény civilizáció védelméről”.¹¹¹

Orbán Viktor miniszterelnök személyes hangvételű értékelést adott a rendezvényről: „Óriási esemény volt az eucharisztikus kongresszus. Nyolcvan éve történt ilyen Magyarországon, és könnyen lehet, hogy az én életemben ilyen már még egyszer nem is lesz. Ennek a tudatában éltem meg ezt a fantasztikus kongresszust, amit egyébként megemelt a Szentatya látogatása. Rossz vita, hogy hány órát volt itt, és így tovább, nemcsak azért, mert rossz ízlésről tanúskodik, hanem mert félreérti a helyzetet az, aki ezen a szemüvegen keresztül nézi a pápalátogatást. (...) Semmilyen protokolláris vagy egyéb kényszer nem állt fönn, hogy eljöjjön. Azért jött el Magyarországra, mert el akart jönni. És szerintem azért jött el erre a kongresszusra, mert ez a kongresszus Magyarországon volt, meg akart bennünket látogatni. Azt is mondhatnám, bár én kálvinista vagyok, hogy fontosak vagyunk neki, ezért jött ide hozzánk, és ez nagy dolog szerintem, ez fölértékeli Magyarországot. Engem személyesen még meg is erősített ez a megbeszélés, amit folytathattunk a köztársasági elnök úr által vezetett delegáció tagjaként a Szentatyával.”¹¹²

Régi hagyomány, hogy a pápa maga is értékeli apostoli utazásait. Ennek intézményes helye a rákövetkező szerdai általános kihallgatás. Emellett Ferenc pápa szokásba vette, hogy már a hazaút során válaszol a kíséretében utazó nemzetközi újságírók kérdéseire, melyek közül az elsőt, egyfajta szokásjog alapján, a felkeresett ország, illetve országok médiája teheti fel. Ezúttal Magyarországról több újságíró is a pápai kísérettel utazott. A szlovákiai pápalátogatás végeztén, szeptember 15-én tartott repülőfedélzeti sajtótájékoztató Kuzmányi István, a Magyar Kurír katolikus portál főszerkesztője tehető fel az első kérdést, ami kifejezetten a budapesti NEK-re irányult.¹¹³

Válaszában Ferenc pápa igen pozitív értékelést adott nemcsak a rendezvényről, hanem a magyarokról, s mint láttuk,¹¹⁴ a magyar közjogi méltóságokkal folytatott megbeszélésének részleteibe is beavatott. Mindenekelőtt tisztázni akarván sokat bírált és nehezen elfogadott döntésének hátterét, amiért Budapesten csupán néhány órát töltött, a

110 *Interjú Erdő Péter bíborossal: Az Eucharisztia Jézusára figyelve megtaláljuk önmagunkat.* In: *Vatican News*, 2021. szeptember 29., <https://www.vaticannews.va/hu/papa/news/2021-09/erdo-peter-interju-papalatozas-kongresszus-egyeseg-magyarsag.html>

111 *Az Eucharisztikus Kongresszus sikeréről beszélt Semjén Zsolt.* In: *Kossuth Rádió, 180 perc*, 2021. szeptember 14., https://www.semjenzsolt.hu/2021/09/az-eucharisztikus-kongresszus-sikererol-beszelt-semjen-zsolt/?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=az-eucharisztikus-kongresszus-sikererol-beszelt-semjen-zsolt

112 Orbán Viktor a Kossuth Rádió „Jó reggelt, Magyarország!” című műsorában, 2021. szeptember 17., <https://miniszterelnok.hu/orban-viktor-a-kossuth-radio-jo-reggelt-magyarorszag-cimu-musoraban-55/>

113 Leírának magyar fordítását ld. *Nagyon sok érteke van a magyaroknak! – Ferenc pápa teljes sajtótájékoztatója a visszaúton*, in: *Magyar Kurír*, 2021. szeptember 16., <https://www.magyardurir.hu/ferenc-papa/exkluziv-nagyon-sok-erteke-van-magyaroknak-ferenc-papa-teljes-interjuja-visszauton>

114 Ld. fentebb.

Szentatya elárulta: „megígértem az elnököknek, akivel találkoztam – ez a harmadik alkalom, hogy találkozom vele –, hogy átgondolom, vajon jövőre vagy a rákövetkező évben el tudnék-e jönni, mert nagyon sok értéke van a magyaroknak...”. Ezt követően két tekintetben méltatta kiemelten a magyarokat: „megragadott, mennyire mély nálatok az ökumenizmus iránti érzék”, illetve „le a kalappal előttetek, magyarok, az ökológiai tudatosságotok miatt!”. Magyar szempontból még jelentősebbnek – és mondhatni rendkívülinek – hatott, hogy Ferenc pápa felemlegette azt a misét, amit 2019-es romániai látogatása során a magyarság egyik legfontosabb búcsújáró helyének számító csíksomlyói kegyhelyen tartott: „És ti, magyarok: veletek voltam [két éve] Erdélyben. Csodálatos volt az a magyar mise!” Igaz, már a spanyol COPE rádióknak adott szeptember 1-jei interjújában is emlegette, hogy a magyar köztársasági elnökre jól emlékezik, hiszen csíksomlyói miséjén is találkozott vele: „Az államfőt ismerem, mert ott volt a misén Erdélyben, Románia azon részén, ahol magyarul beszélnek, egy gyönyörű, magyar nyelvű misén.”¹¹⁵ A csíksomlyói magyar mise méltatása egyfajta elégtétellel ért fel, ugyanis sokan csalódtak voltak, amiért Ferenc pápa akkor ott nem tett semmilyen különösebb gesztust a magyarság felé.

A soron következő, szeptember 22-i általános kihallgatáson a Vatikánban a Szentatya ekként foglalta össze budapesti és szlovákiai látogatásának lényegét: „imádságos zárandoklat volt, zárandoklat a gyökerekhez, a remény zárandoklata. Ima, gyökerek és remény”. A különböző helyszínek – melyeket együttesen „Európa szívének” nevezett – közös üzeneteként az emlékezés, a gyökerek és a hit tanúinak példáját emelte ki, mint „a jövő garanciáit”. A budapesti megbeszélések értelmezéséhez is fontos kiemelni az Európai Unióról adott ismételt értékelését: „Európa szívébe tett ezen utam során gyakran gondoltam az Európai Unió atyáira, arra, ahogyan ők megálmodták, nem mint a divatos ideológiai gyarmatosítás terjesztésének ügynökségeként, nem, hanem ahogyan ők megálmodták.”¹¹⁶

A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia elnöke, Veres András püspök később egy interjúban bevallotta, hogy a magyar püspökökben volt némi aggodalom, vajon „a Szentatya hogyan lát bennünket, milyen vélemény alakult ki benne, vagy milyen véleményt alakítottak ki benne esetleg mások”. Ennek fényében is „nagyon-nagyon pozitív” volt számukra a pápával való találkozás, mert „nagyon egyértelművé vált, hogy a lényegre

115 „A képzelgések csak összezavarnak, nem tesznek jót” – Ferenc pápa interjúja – I. rész, in: *Magyar Kurír*, 2021. szeptember 2., <https://www.magyarkurir.hu/hirek/-kepzelgesek-csak-osszezavarnak-nem-tesznek-jot-ferenc-papa-interjuja-i-resz>

116 A releváns részek magyarul: „Zárandoklatom tehát imádságos zárandoklat volt Európa szívébe: szentség-imádsággal kezdődött és a népi vallásosság megnyilvánulásával fejeződött be... Emlékezés nélkül nincs ima. Ima, emlékezés saját életünkre, népünk életére, saját történelmünkre: emlékezés és felidézés... ez az út zárandoklat volt a gyökerekhez. Püspöktestvéreimmel találkozáskor, mind Budapesten, mind Pozsonyban, kézzelfoghatóan éreztem a hit és a keresztény élet e gyökereinek hálás emlékét. A hit olyan tanúinak ragyogó példájában tündökölnék ezek a gyökerek, mint Mindszenty bíboros, Korec bíboros és Boldog Pavel Peter Gojdič püspök... Európa szívébe tett ezen utam során gyakran gondoltam az Európai Unió atyáira, arra, ahogyan ők megálmodták, nem mint a divatos ideológiai gyarmatosítás terjesztésének ügynökségeként, nem, hanem ahogyan ők megálmodták. A gyökerek – ha így értelmezzük és éljük meg – a jövő garanciái: belőlük hajtanak ki a remény sűrű ágai... Budapesten és Szlovákiában együtt voltunk a Katolikus Egyház különböző rítusaival, együtt más keresztény felekezeti testvéreinkkel, együtt zsidó testvéreinkkel, együtt más vallások hívőivel, együtt a leggyengébbekkel. Ez a követendő út, mert a jövő akkor lesz reményteljes, ha együtt lesz, és nem egyedül.” Ld.: *Ferenc pápa a budapesti-szlovákiai útja után: Nagy köszönet van a szívében!* In: *Magyar Kurír*, 2021. szeptember 22., <https://www.magyarkurir.hu/hirek/ferenc-papa-budapesti-szlovakiai-utja-utan-nagy-koszonet-van-sziveben>

figyel, a vallás helyzetére, illetve a hit továbbadására”. Véleménye szerint „pusztán az a tény, hogy a látogatás óta többször nagyon elismerően szólt a Szentatya a magyarokról, a magyar egyházban tapasztaltakról, ez mindenképpen azt jelenti, hogy benne is megfordult valami és más vélemény kezd kialakulni a magyarokról”.

Az azonban még az egyöntetűen, világi és egyházi részről is jól sikerültnek értékelt pápalátogatás fényében is mindenkit meglepett, mikor Ferenc pápa már aznap többeknek jelezte, hogy később szívesen visszatérne Magyarországra. Szándékát hazafelé tartva, a már említett repülőfedélzeti interjújában nyilvánosan megismételte¹¹⁷, majd az argentin Telam hírügynökségnek adott interjújában ismét megerősítette, hogy jövőbeni utazási tervei között szerepel Magyarország.¹¹⁸

A hír magyarországi fogadtatására jellemzőnek tekinthetők Veres püspök szavai, amik egyben érzékeltetik, miért volt fontos a NEK és a pápalátogatás a magyarok számára: „Bevallom, hogy amikor a repülőtéren a búcsúzáskor ezt mondta, akkor azt hittem, hogy ez csak formalitás... „jól éreztem magam nálatok”, „köszönöm a látogatás előkészítését”, „egy nagyon bensőséges ünnepben vehettem részt”, és „szívesen eljövök máskor”. Gondoltam magamban, hát így kell elköszönni egy pápának, aztán kiderült, hogy ezt a köztársasági elnök úrnak is mondta, a bíboros úrnak is mondta, tehát egyértelmű, hogy ott él benne a vágy, hogy szívesen visszajönne Magyarországra, azért, mert valamit megérezett a magyar egyház benső életéből, de egyáltalán a magyar társadalom életéből, amit esetleg még eddig nem tudott és nem tapasztalhatott meg.”¹¹⁹

MÁRK AURÉL ÉRSZEGI

THE 52ND INTERNATIONAL EUCHARISTIC CONGRESS AND THE APOSTOLIC JOURNEY OF POPE FRANCIS TO BUDAPEST. SIGNIFICANCE AND INSTITUTIONAL CONTEXT OF A GLOBAL CATHOLIC MEETING

The essay explores institutional backgrounds and history of the realization of the 52nd International Eucharistic Congress, organized in Budapest on 5-12 September 2021. The congress, celebrated in an atmosphere of unexpected freedom, compared with the circumstances of the coronavirus pandemic sought answers to the new challenges posed to the entire Church by the pandemic. Its significance was given also by the uniquely strong ecumenical dimension and by the special attention of the Holy Father, who personally celebrated its concluding Holy Mass. For Hungary and the Hungarian Catholic Church, the congress carried the promise of a renewal based on tradition, but also was an opportunity to present a more realistic picture of the country. Pope Francis made a pilgrimage to the ‘heart of Europe’ in a spirit of ‘prayer’, confounding most foreign observers who expected the Pope to criticize the Hungarian government. According to the unanimous testimony of the participants, an uplifting religious event took place in Budapest, which appears to have had a great impact on the Holy Father himself.

117 Ld. fentebb.

118 *Francisco: “Voy a ir a Grecia y a Chipre en diciembre y a Oceanía en 2022”, in: Telam, 2021. október 22., <https://www.telam.com.ar/notas/202110/572520-francisco-viajes-2022.html>*

119 *A Szentatya szívesen visszajönne Magyarországra – Interjú Veres András püspökkel. In: Magyar Kurír, 2021. október 2., <https://www.magyarkurir.hu/nezopont/a-szentatya-szivesen-visszajonne-magyarorszagra-interju-veres-andras-puspokkel>*

VÁLOGATÁS KERESZTES SÁNDOR
HAZAI POLITIKAI ÉS EGYHÁZI VEZETŐKKEL FOLYTATOTT
LEVELEZÉSÉBŐL A KATOLIKUS EGYHÁZ ÉS AZ ERDÉLYI MAGYAR
KATOLIKUSOK ÉRDEKÉBEN
1967–1988

SZERKESZTŐSÉGI BEVEZETÉS

Keresztes Sándor (1919–2013) jogász, kereszténydemokrata politikus, a Demokrata Néppárt képviselője, majd a Kereszténydemokrata Néppárt alapító tagja, utóbbinak első elnöke, 1990–1994 között az első vatikáni nagykövet.¹ Amint Javorniczky Istvánnal készített életútinterjújának kiadása kapcsán arra felfigyelhettünk,² azok egyike volt, akik – miután a Barankovics-vezette Demokrata Néppárt 1949 elején kényszer hatására beszüntette a működését –, népes családja körében Budapesten maradt és csendes munkása volt a keresztény közéletnek, amennyiben azt az adott kor lehetővé tette. Erdélyi gyökereihez híven mindig igyekezett tenni az ottaniakért.

Irathagyatékának nagy része a család jóvoltából már a Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár állományába került,³ de még bőven maradt inventarizálásra és átadásra váró dokumentum a család birtokában. Ezek feldolgozása folyamatban. Hagyatékának kiváló ismerője Szabó Róbert így írt erről munkáról: „Dr. Keresztes Sándor hagyatéka több mint hatvan kiló dokumentumot tartalmaz. Az összegyűjtött írásos anyagot már maga a jogász-politikus is igyekezett valamilyen tematikus elvek mentén rendezni, ez a kísérlet azonban félbemaradt, az összeállított egységekben következetlenségek és átfedések voltak. A hagyatéék értékének megismeréséhez a rendezést teljesen új szempontok és tematikai egységek kialakításával kellett újrakezdeni. A hagyatéék összeállítása 2014. április és 2014. október között történt meg, mintegy húsz alkalommal történt személyes megjelenés és alkalmanként hat órát kitevő rendezés során, amelyet tematikai összeállítás kialakítása, adategyeztetés és kiegészítés, szerkesztési munka követett. A család képviselőjével, Keresztes Györggyel folytatott megbeszélések során rögzítettük a hagyatéék közgyűjteményi elhelyezésének prioritásait. [...] A leszármazottak felkérésére a hagyatéék rendezője, Dr. Szabó Róbert kurátori szerepet vállalt, amely feladat kiterjed a levéltárban elhelyezett hagyatéék bizonyos részében folytatható kutatás engedélyezésére vagy elutasítására is. [...]”⁴

1 Azt megelőzően a vatikáni képviselő élén, 1920–1947 között nem nagykövet, hanem követ („miniszter”) állt.

2 JAVORNICZKY István: *A magyarság és az Egyház szolgálatában. Életútinterjú dr. Keresztes Sándorral*. A szöveget sajtó alá rendezte és szerkesztette: KERESZTES András. METEM, Budapest 2021. 527 lap. Interneten: <https://mek.oszk.hu/21900/21961/> – Ezt megelőzően lásd még: *A kiegyezés reményével. Keresztes Sándorral beszélget Elmer István*; Kairosz, Bp., 2008.

3 Lásd: <https://www.eleveltar.hu/digitalis-tartalom?source=mnscope&ref=mnscope::4048767>

4 *Dr. Keresztes Sándor (1919–2013) hagyatéka*, kézirat, 31 lap.

Keresztes András szívességéből és Ifj. Keresztes Sándor, valamint Keresztes György (Dr. Keresztes Sándor fiai), illetve ifj. Entz Géza engedélyével, Somorjai Ádám szerkesztésében közöljük a következő dokumentumokat.

EGY KIVONATOS ÖNÉLETRAJZ A MAGÁNARCHÍVUMBÓL⁵

1. 1919-ben születtem erdélyi tanítócsalád 6. gyermekeként.
2. A kolozsvári róm. kat. főgimnáziumban tanultam és cserkészkedtem. 1938-ban érettségiztem.
3. A kolozsvári román egyetem jogi fakultására nyertem felvételt. A katolikus egyetemisták választott küldöttjeként 1939-ben a Magyar Népközösség Diáktanácsának a titkára voltam.
4. Ebben az időben létesült kapcsolatom Márton Áron erdélyi püspökkel, mely a törtenelmi körülmények okozta megszakításokkal ugyan, de 1962-től haláláig folyamatos és rendszeres volt.
5. Az 1940-es II. Bécsi döntés után a katolikus szociális mozgalmak (KALOT, Emszo és Hivatásszervezet) erdélyi munkatársa lettem még egyetemi hallgatóként. Ezt követően városi fogalmazó lettem a szociális ügyosztályon és segédszerkesztője az Erdélyi katolikus egyházmegye „Új Erdély” c. havi folyóiratának.
6. Családi okokból – feleségem budafoki lévén – 1944 őszén Budapestre kerültem. Nemsokára a nyilas Nemzeti Számonkérő Szék a kat. szociális mozgalmak több vezetőjével együtt letartóztatott. Így lettem a Margit-körúti fegyház lakója.
7. 1945-ben kineveztek a Belügyminisztériumba, s ott a Bibó István irányítása alatt álló tanulmányi osztályon dolgoztam, melyet a közigazgatás demokratikus átalakítása érdekében hívtak létre.
8. 1945-től vezetőségi tagja voltam a Demokrata Néppártnak, 1947-ben országgyűlési képviselő és pártunk parlamenti csoportjának titkára lettem. 1948 nyarán jogellenesen megfosztottak engem is mandátumomtól.⁶
9. 1950-től az „Új Ember” c. katolikus hetilap kiadóhivatalában dolgoztam, s közben megszerveztem Czapik Gyula érsek megbízólevelével a „Szolidaritás” Háziipari Szövetkezetet, mely a volt szerzetesek részére biztosított megélhetési lehetőséget.
10. 1953-tól 1959 végéig egy budafoki ún. békepap jóvoltából – ki a templompénztárt dézsmálta „meleg” kapcsolatának finanszírozása céljából – rendőri felügyelet alatt álltam. 1957-ben három hónapig internálva is voltam.
11. 1962-ben a régi államtudományi doktorátusom mellé jogi doktorátust szereztem, Szakdolgozatomat „A lelkiismereti és vallásszabadság a Magyar Népköztársaságban” c. írtam s ebben az állam és egyház koegzisztenciájának elvi és jogi feltételeit igyekeztem felvázolni.

5 Ez a kivonatos életrajzi összeállítás a Szűrös Mátyáshoz 1987. okt. 15-én benyújtott, és az alábbiakban ismertetetésre kerülő beadvány mellékleteként született.

6 Itt a szövegben bibliográfiailag pontatlanul szerepel két tétel a vonatkozó irodalomból: „Erről bővebben GERGELY Jenő: *Politikai arcélek* és IZSÁK Lajos: *A Demokrata Néppárt története* c. könyve.” A második esetben feltehetően a következő irodalmi tételtől van szó IZSÁK Lajos: *A Keresztény Demokrata Néppárt és a Demokrata Néppárt - 1944–1949*. Kossuth, Budapest 1985.

12. 1963-tól részfoglalkozásként jogi szakértője lettem az egyetlen katolikus kulturális egyesületnek, a Szent István Társulatnak. Részt vettem a Társulat alapszabályának elkészítésében és újjászervezésében. Jelenleg tagja vagyok az elnökségének.

13. A Magyar Katolikus Püspöki Karral és illetékes állami tényezőkkel való kapcsolatomban egy korszerű egyházpolitikai koncepció kidolgozása és érvényesítése, valamint az erdélyi magyarság nemzeti megmaradása érdekében igyekszem tevékenykedni.

Budapest, 1987. október 15.

(Dr. Keresztes Sándor)
Budapest, Kölcsey u. 4.
1221

FORRÁSKÖZLÉS

Erdei Ferencnek⁷ 1967-ből

Mélyen tisztelt Főtitkár Úr!
Kedves Barátom!

Emlékeztetőül megemlítem, hogy az a volt Demokrata Néppárti képviselő vagyok, akivel – Tőkés Ottó⁸ barátunk ajánlására – mintegy két évvel ezelőtt hosszabb beszélgetést folytattál a katolikus egyház és államunk kapcsolatának, illetve a katolikus hívők és a szocialista nemzeti egységnek problémájáról.

Akkor, számomra azt a megtisztelő kijelentést tetted, hogy személyemben e kérdések megfontolt szakértőjét ismerted meg, és hogy beszélgetésünkből ismerted fel azt a szükségserűséget, mely az olasz és francia Kommunista Pártot a vallással és az egyházzal kapcsolatos új platformjának a kidolgozására készítette. Beszélgetésünk körülményeiből kifolyólag azóta is az a meggyőződés él bennem, hogy ezt a megállapítást nem merő udvariasságból tetted.

Most élek a búcsúzásnál adott felhatalmazásoddal és újra jelentkezem. Ismerem sokirányú elfoglaltságodat, mégis kérlek, találg módot fogadásomra. A választások előkészítése ui. már javában folyik, és nem mindegy, hogy milyen koncepció alapján nyúlnak hozzá a katolikus hívők képviselői kérdésének a megoldásához. Ez a kérdés lényegében érinti az általunk „átbeszélt” két kérdéscsoportot. Kár lenne elszalasztani ezt a csak négy évenként jelentkező alkalmat, és a csupán személyi érdekeket szolgáló „status quo”-on alapuló rutin megoldást keresni. Ez a status quo már-már – hasonlattal élve – üszkösödő, fertőző góccá válik egészségesen fejlődő szocialista nemzeti életünkben.

7 Erdei Ferenc (1910–1971) magyar szociológus, a népi írók csoportjának tagja, politikus, 1949–1953 között földművelésügyi, ezt követően igazságügyi miniszter, 1955-ben rövid ideig ismét földművelésügyi miniszter. 1957-től a MTA főtitkára és az Agrártudományi Kutatóintézet igazgatója, a szövetkezetesítés egyik élharcosa. 1964–1970 között a Hazafias Népfront főtitkára. Irodalmi munkássága jelentős.

8 Tőkés Ottó (1922) erdélyi gyökerű kommunista politikus, a Győrffy István Kollégium egyik alapítója, 1945-től Belügyminisztérium titkárságának vezetője, Rajk László közvetlen munkatársa, a NÉKOSZ mozgalom egyik országos vezetője. 1949-ben hat év kényszermunkára ítélték, 1954-ben szabadult. 1956-ban aktív szerepet vállalt a NÉKOSZ újjászervezésében. Keresztes Sándor – ahogy maga fogalmazott – „egyfajta keresztény-marxista párbeszédet” folytatott vele.

Vannak e témával kapcsolatban reális, előre vivő elgondolásaim, melyekkel szeretnék megismertetni. Bízom, hogy ha elnyernék helyesléseket, talán – mint alternatív megoldási terv – megfontolás tárgyává is válhatnak.

Szíves válaszat várva, tisztelettel üdvözöllek:

[dr. Keresztes Sándor]
aláírás hiányzik

Lakás címem:

Bpest, XXII. Kölcsey u. 4. Telefon: 188–098 és 188–068 (Új Ember szerkesztősége)

Két levél Miklós Imréhez, az Állami Egyházügyi Hivatal elnökhelyetteséhez

1967. december 14. – 1968. június 15.

Miklós Imre úrnak,
Budapest VI.
Lendvay u. 28.

Mélyen tisztelt Elnökhelyettes Úr!

Nonn György⁹ barátunkkal folytatott beszélgetéseinknek megfelelően, mintegy két hónapja, telefonon jelentkeztem Elnökhelyettes Úr hivatalában, azzal a céllal, hogy terminust kérjek egy találkozásra.

Mivel bizonytalanságban vagyok afelől, hogy nem feledékenység vagy valamilyen adminisztrációs hiba miatt nem kaptam-e mindmáig választ, most levélben ismétlem meg jelentkezésemet. Kérem Elnökhelyettes urat, ne vegye sürgetésnek vagy zaklatásnak soraimat, de most azért választottam az írásban való érdeklődés formáját, mert ma is nyugtalanít az a gondolat, hogy két év előtti kapcsolatunk nem valamilyen nem szándékos ok miatt szakadt-e meg? 1965 őszén ui. – Elnökhelyettes úr hozzám intézett levele alapján – háromszor kíséreltem meg telefonon kapcsolatot teremteni. Harmadik érdeklődésemkor azt a választ adta a titkárnő, hogy rövidesen értesít. Ez elmaradt, én pedig tolatkodásnak minősíthetőnek tartottam egy újabb jelentkezést.

Emlékeztetől megemlítem, hogy legutóbbi jelentkezésemnek az volt az indoka, hogy szeptember második felében Erdélyben járva (felkerestem Márton Áron¹⁰ püspök urat is)

9 Nonn György (1918–2007) Keresztes Sándor kolozsvári egyetemi társa és a hatvanas évektől több törekvésének támogatója. – Nonn egyetemistaként belépett a romániai kommunista pártba. 1939-től, a romániai ifjúkommunisták erdélyi tartományi titkára. ... 1942-ben letartóztatták és nyolcévi fegyházra ítélték. 1944. december 11-én megszökött ... Az 1945-ös nemzetgyűlési választásokon az MKP (Magyar Kommunista Párt) pótképviselője, majd IX. kerületi párttitkára. Decembertől a MADISZ (Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség) főtitkára, 1946–48-ban a MIOT (Magyar Ifjúság Országos Tanácsa) főtitkára, később az Ifjúság című lap fő-, illetve felelős szerkesztője lett. 1946. október 1. és 1956. október 28. között tagja volt az MKP, illetve az MDP (Magyar Dolgozók Pártja) Központi Vezetőségének. 1952 és 1956 között népművelési miniszterhelyettes, 1956. február és 1956. november 16. között a Magyar Népköztársaság legfőbb ügyésze. 1956. november 16-án saját kérésére az Elnöki Tanács fölmentette a legfőbb ügyészi beosztásból. 1957-től a Kossuth Könyvkiadó élére nevezték ki igazgatóhelyettesként. 1983-tól 1987-ig a Kossuth Könyvkiadó igazgatója volt.

10 Márton Áron (1896–1980) 1915–1919 között katona. Rkat. pap 1924. 1930-tól püspöki levéltáros, 1932-től püspöki titkár, majd egyetemi lelkész Kolozsvárott. 1938-tól gyulafehérvári apostoli kormányzó, majd

hiteles tapasztalatokat szereztem az ottani magyar katolikus problémákról, és az ezekkel kapcsolatos gondolataimat szerettem volna Elnökhelyettes úrral ismertetni. Most is azért jelentkezem, és mert azt hiszem, hogy a kérdés nem vesztette el időszerűségét. Sőt!

Budapest, 1967. december 14.

Őszinte tisztelettel:

[dr. Keresztes Sándor]
aláírás hiányzik
Bpest, XXII. ker. Kölcsey u. 4.

Mélyen tisztelt Elnökhelyettes Úr!

Mellékelten megküldöm Domokos Pál Péternek¹¹ az: „Egyházak és nemzetek története Romániában” c. dokumentációs tanulmányát, melynek készüléséről f. év januári találkozásunk alkalmával említést tettem. A tanulmány terjedelme és alapossága indokolja az elkészítésére fordított több mint fél éves idő szükségességét. A tanulmánnyal kapcsolatos gondolataimról készített feljegyzést szintén csatolom.

Értesítéseim szerint Románia és a Vatikán közötti tárgyalások folyamatban vannak. Hálás volnék, ha egy újabb találkozón – melyet annak idején Elnökhelyettes úr kilátásba helyezett – tájékoztatást tudnék kapni arról, hogy tettünk-e lépéseket a romániai magyar katolikus érdekek védelmében és ha igen, milyen eredménnyel? Július 4-én kezdem szabadságomat, melynek kapcsán haza¹² is ellátogatok. Ezért érzem szükségét az informáltságnak.

A találkozást arra is szeretném felhasználni, hogy Domokos Pál Péter tanulmányával kapcsolatos egyik elgondolásomhoz Elnökhelyettes úr hozzájárulását elnyerjem.

Elnökhelyettes úr válaszát remélve, maradok

Budapest, 1968. június 15-én

őszinte tisztelettel:

[dr. Keresztes Sándor]
aláírás hiányzik
Bpest, XXII. Kölcsey u. 4. sz.

Melléklet: Domokos Pál Péter 1968. február 6-án kelt levele Dr. Keresztes Sándorhoz

1939. februárjától felszentelt megyéspüspök. 1944-ben Kolozsváron nyilvánosan szót emel a zsidók deportálása ellen. 1949 júniusában a román kommunista hatóságok letartóztatták. 1951. augusztus 6-án 10 év szigorított fegyházra és életfogytiglani kényszermunkára ítélik. 1955 márciusában szabadul. A Securitate élete végéig szoros megfigyelés alatt tartotta. 1957 júniusától 1967 novemberéig háziőrizetben.

11 Domokos Pál Péter (1901–1992) Széchenyi-díjas tanár, történész, néprajzkutató, a csángók történetének, kultúrájának kutatója. Egyik fő szervezője a csiksomlyói Ezer Székely Leány Napja nevű rendezvénynek. 1940-ben, a második bécsi döntés után a Kolozsvári Állami Tanárképző igazgatója. 1944 őszén családjával Budapestre menekült. 1945-től a Köznevelési, később a Népjóléti Minisztériumban dolgozott. Általános iskolai, majd gimnáziumi tanár.

12 Haza: azaz Erdélybe.

Kedves Sándor!

A harmincas években a gyulafehérvári Batthyaneumban kutattam és Imets Fülöp Jákó¹³ kanonok történeti vonatkozású irataiból a következő szöveget jegyeztem ki: „1859. Haynald¹⁴ erdélyi püspök terve, hogy az erdélyi püspökség érsekséggé emeltetvén, a moldvai és a romániai katolikus püspökségeket suffragan püspökeiül¹⁵ kapja; kérte a Szentszéknél a milkovi püspökség címe visszaállítását is úgy, hogy az a fehérvári káptalanba ingremiáltatván mindig egy erdélyi kanonok legyen a milkovai a felszentelt püspök és esetleg Udvarhelyt resideáló székely külső vikárius és olyan suffragan püspök, mint amilyen a tirioni püspök a kalocsai provinciában; de az érsekségből Kunszt József¹⁶ kalocsai érsek ellenzése miatt nem lett semmi.”

A módfelett érdekes és izgalmas tervet tartalmazó iratot látni szerettem volna, és ezért Kalocsára utaztam. Megkerestem és megtaláltam a vonatkozó iratsomót, megállapítottam, hogy az irat több példányban készült, melyek közül az egyik Rómának, a másik a királynak küldetett meg.

A királyhoz felterjesztett példányt a király kultuszminiszterének küldte le intézkedésre. A kultuszminiszter nem találta megvalósításra alkalmasnak a tervet és így az iratok irattárba kerültek.

Haynald püspök terve alaposan átgondolt történelmi adatokra és tényekre épült, hiszen a Moldvában 1227-ben alapított milkovi püspökség Bakócz Tamásig¹⁷ Esztergom joghatósága alá tartozott. A kapcsolatot Bakócz szünteti meg. A milkovi püspökség a kunok számára létesült és a két vajdaság teljes földrajzi területére: „Kun-országra” terjedt ki. Ezen a területen az idők folyamán nyolc római katolikus püspökség létesült, éspedig 1. a milkovi 1227-ben; 2. a szörénytornyai 1245-ben; 3. a szereti 1371-ben; 4. az argesi 1382-ben; 5. a bajai (a moldvabányai) 1413-ban; 6. a bákói 1520-ban; 7. a jászvásárhelyi 1780 körül, végül a bukaresti a múlt század végén. Nyilvánvaló, hogy ezek az összes püspökségek a milkovi püspökség jogutódjai, és mindeniknek az említett területen élő katolikus magyarság lelkigondozása volt a feladata.

A kérdéses kalocsai iratsomó, melyet Antal Géza érseki levéltáros¹⁸ kérésemre felretett, hiteles feldolgozást érdemelne, amit szívesen elvégeznék, ha azt valamilyen úton-módon kézhez kaphatnám.

Kedves Sándor, megkérlek szépen, hogy az iratok elérésére légy segítségemre, ha ezzel nem okozok különösebb gondot. Szeretettel üdvözöllek

Budapest, 1968. febr. 6.

Dr. Domokos Pál Péter sk.

13 Imets Fülöp Jákó (1837–1912), kanonok, főesperes, tanár, gimnáziumi igazgató, műfordító, a székelyföldi művelődés kutatója.

14 Haynald Lajos (1816–1891), esztergomi egyházmegyei pap 1839, Erdély koadjutor püspöke 1851, megyéspüspöke 1852, c. karthágói érsek, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának tagja, kalocsai érsek 1867, bíboros 1879. Botanikai szakmunkák szerzője.

15 Suffraganeus: az érseki székhelynek alárendelt, az érseki tartomány részegyházmegyéi.

16 Kunszt József (1790–1866), kassai püspök 1850, kalocsai érsek 1852.

17 Bakócz Tamás (1442–1521), a királyi kancellária munkatársa, győri püspök 1486 királyi tanácsos, 1490 kancellár, egri püspök 1497. június 9., esztergomi érsek 1497. december 20., bíboros 1500, Konstantinápoly c. patriarchája 1507.

18 Antal Géza 1961–1969 között volt kalocsai érseki levéltáros.

Emlékeztető

a magyar ABC-s és alapvető nyelvtani ismeretekkel összekapcsolt hittankönyvnek a határainkon kívül élő magyarok részére történő kiadása ügyében¹⁹

Budapest, 1972. április 24.

Kultúrtörténetileg bizonyított tény, hogy azok a vallási közösségek, melyek a múlt század végétől lezajlott emigrációs hullámok következtében külföldre távozott magyarok lelki gondozásával új hazájukban foglalkoznak, illetve az első világháborút követő trianoni békeszerződés következtében Magyarország határain kívül élő magyarok között tovább működő történelmi egyházak nemzetfenntartó szerepet is tölthettek és töltenek be.

Vannak országok, ahol az államhatalom tudatosan neheztli az egyházak eme szerepének a betöltését, sőt mindent megtesz, hogy az egyházakat az elnemzetlenítés eszközként változtassa. Napirendre tűzte e kérdést – pozitív és negatív előjellel egyaránt – az anyanyelvnek a katolikus egyház liturgiájába történő érvényre jutása.

A magyar nép ősi letelepülési helyén lévő államokban lezajlott szocialista forradalomnak nyomán keletkezett államhatalom szétválasztotta az egyházakat az államtól, s ennek következtében megszűntek az alsó- és középfokú magyar nyelvű egyházi iskolák. A szóban forgó államok által létesített és fenntartott magyar nyelvű avagy magyar tagozatú iskolák száma csak töredékét teszi ki a régebben egyházak által fenntartottakénak. Az is ismert tény, hogy tudatosan csökkentik a magyar iskolák és a benne tanulók számát.

Egyre nehezebbé válik a magyar családok és az egyházak együttműködése, mert egyre több azoknak a gyermekeknek – sőt már fiatal szülőknek is – a száma, akik már csak beszélnek a magyar anyanyelvet, de a magyar írást már nem ismerik. Ezek már nem tudják használni a magyar nyelvű liturgikus ima- és hittankönyveket. (Ez a probléma jelentkezik a tengerentúli és nyugati országokban szórányszórványhelyzetben élő magyarok vonatkozásában is!) – E helyzet következtében félő, hogy nagyobb mértékben indul meg a magyarok átáramlása a többségi nyelvű egyházi közösségekbe. A folyamat végén a hívők beolvadnak a többségi nemzetbe, és megszűnik az egyházak magyar jellege. Sajnos, a történelem erre is szolgáltatott példát, mert ez a történelmi fejlődés zajlott le a moldvai magyarokkal: a csángókkal!

Addig is, míg a magyarság érdekeinek intézményes biztosítása megtörténik, kíváncsios lenne, hogy a magyar társadalom – a Magyarok Világszövetsége és katolikus részről pld. a Szent István Társulat – siessen az érdekelt magyar családok és vallási közösségek segítségére. Ennek az lenne a legegyszerűbb módja, hogy adjanak ki a magyar nyelvet beszélők és a latin betűket ismerő vallásos gyermekek és fiatalok részére egy olyan hittankönyvet, melynek elején elhelyezett 30–40 oldalas abc-s és nyelvtani ismeretekből a magyar írást és olvasást is meg lehet tanulni. Ezt a hittankönyvet olcsó áron, nagy példányszámban kell kiadni és intézményesen vagy társadalmi úton eljuttatni az érdekelteknek. A lelkiismereti és vallásszabadságot minden állam elismeri és biztosítja, s így egyik sem emelhet kifogást az ellen, ha a szülők vásárolnak egy olyan hittankönyvet, melyből anyanyelvén taníthatják gyermeküket hittani ismeretekre. A hittantanulás kapcsán elcsúszott magyar írás és olvasás ismerete megnyitja az utat a magyar nyelvű más kiadványok elolvasásához is, s ezeken keresztül annak a magyar kultúrának és szellemiségnek a megismeréséhez és átéléséhez, mely magyarságunkat jelenti.

¹⁹ Keresztes Sándor hagyatéka az Országos Levéltárban - HU-MNL-OL-P 2332, I. sorozat, No. 123.

A romániai Moldvában lévő Lábnik községben élő 25 éves, két gyermekes csángó-magyar asszony, aki román általános iskolában hat osztályt végzett, egy abc-s könyvből teljesen egyedül megtanult magyarul írni és olvasni. Boldogan írt le 15 gyönyörű népdalt és egy hosszú mesét, melyet csak szájhagyomány útján örökölt át őseitől s tanult meg szüleitől. Panaszkodva írja levelében, hogy papjuk nem érti nyelvüket, s már az öreg „diák” (kántor) is csak ritkán s félve énekel egy-egy magyar egyházi éneket.

Az abc-s hittankönyv rajtuk s a hozzá hasonló helyzetben lévőkön segítene. Kiadása egyik gyakorlati megtestesülését jelentené annak a szellemnek, melyről Kádár János első titkár tett tanúságot alkotmányunk megújításával kapcsolatos országgyűlési beszédében. Ő elismeréssel szólt azokról a történelmi személyiségekről és népünk ismeretlen fiairól, akik megőrizték nekünk anyanyelvünket, s megígérte, hogy méltó követőik leszünk.

Budapest, 1972. április 24.

[dr. Keresztes Sándor]
aláírás hiányzik

Gondolatok Aczél György írásához²⁰

Budapest, 1976. november 20.

Aczél György miniszterelnök helyettesnek a „Világosság” 1976. október havi számában „A szocialista állam és az egyházak Magyarországon” c. cikkéhez.²¹

Miklós Imre államtitkár úr, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke, dr. Endrey Mihály váci megyéspüspök úr emlékezetes 25 éves jubileumán²² mondott köszöntőjében megállapította, hogy az elmúlt negyedszázadban az állam és az egyház viszonyát először a teljes szembenállás jellemezte, ezt követte a tolerancia korszaka, mely után az útkeresés következett a „modus vivendi” kialakítására és – nyilván az éppen akkor publikált bíborosi kinevezésre²³ is gondolva – hogy remélhetően most a rendezett konvergencia időszakába léptünk.

Erre a megállapításra is gondolok, amikor konstatalem, hogy a cikk nagyjelentőségű, alkalmas a fejlődés jelenlegi szakaszának megfelelő, új egyházpolitikai koncepció elvi megalapozására. (Megállapításom alátámasztására mellékelem a cikk általam fontosnak ítélt mondatait is.) Éppen ezért a Püspöki Karnak reagálnia kell rá!

A reagálásnak két fázisban kell történnie:

1) Szakértői munkacsoporttal elemezni kell a cikket, s ennek alapján meg kell vonni az elmúlt 30 év magyar egyháztörténetének mérlegét, illetve ki kell dolgozni azt az egyházpolitikai koncepciót, melynek alapján ki lehet alakítani az Egyház és az állam rendezett koegzisztenciáját.

²⁰ Lékai László bíboros számára készült összefoglalás. (Keresztes András közlése.)

²¹ ACZÉL György: *A szocialista állam és az egyházak Magyarországon*, in: *Világosság* 17 (1976) 10. szám, 601–607.

²² Endrey (1942-ig Eipel) Mihály (1905–1977), rk. pap 1928, 1942-től az Actio Catholica egyházmegyei, 1948–1957 között országos igazgatója, 1950-től egri segédpüspök, szentelése 1951. április 1-jén történt. Az utalás friss eseményre vonatkozik.

²³ Lékai László bíborosi kinevezése 1976. május 24.

Ezt a munkát a Bíboros Úr²⁴ Öminenciájának kell kezdeményeznie és irányítania.

Ezt a munkacsoport által kidolgozott koncepciót a Bíboros Úrnak ismertetnie és jóvá kell hagyatnia a Püspöki Karral. A koncepció elvi alapja kell legyen a Püspöki Kar, a papság és a hívek egységes magatartásának. A koncepciónak az elvi alapok megfogalmazása és az elért eredmények számbavétele mellett tartalmaznia kell azokat a jogos és elalkudhatatlan igényeket és kívánságokat is, melyek nélkül nem lehet rendezett, mindkét fél érdekeit figyelembe vevő konvergenciáról beszélni (Deák Ferencnek a kiegyezés művének létrehozásánál tanúsított jellemszilárdságára kell gondolnunk). Természetes, hogy egy koncepció megvalósításához idő kell, de a papságnak és a híveknek ismernie kell a hierarchia magatartásának elvi alapjait ahhoz, hogy utasításait feltétlenül kövessék. Más szóval a Főpásztorok tekintélye – mely az állam szempontjából sem lehet közömbös – megköveteli az időszerű egyházpolitikai alapelv kidolgozását.

2) A második fázisban – a kidolgozott egyházpolitikai koncepció megvalósítása érdekében – párbeszédet kell kezdeni és folytatni az illetékes állami tényezőkkel. A párbeszéd alakulásáról és annak eredményeiről, időről-időre tájékoztatni kell a katolikus közvéleményt is.

Aczél György – aki nemcsak magas állami funkciót tölt be, hanem a MSZMP Politikai Bizottságának is tagja – cikke várhatóan az állam jövőre szóló egyházpolitikai koncepciójának elvi megalapozását célozza. Bizonyára érdeklődést vált ki nemcsak a hazai és külföldi marxista körökben, de a katolikus egyházpolitikai koncepció kidolgozása előtt érdemes megvizsgálni néhány megállapítását.

Aczél György cikkének elején az alábbiakat írja: „Az állam és az egyházak viszonyát Magyarországon tömören azzal lehetne jellemezni, hogy a szocialista állam képviselői úgy látják: ez a kapcsolat megfelel társadalmi viszonyainknak és politikai elveinknek, az egyházak képviselői pedig azt mondják: ez a viszony megfelel az egyházak érdekeinek és hivatásának.

A gyakorlatban ez a következőket jelenti:

1. Teljes az állam és egyházak szétválasztása.
2. Nemzeti és nemzetközi téren egyaránt adódnak kérdések, amelyek megoldásában az állam és az egyházak közösen érdekeltek.
3. Az állam és az egyházak viszonyát egyezmények, megállapodások szabályozzák.
4. Az ideológiai problémák és ellentétek nyílt kezelése, a párbeszéd sokféle formája tisztítóan és termékenyítően hat a szocialista nemzeti egységre.
5. Az állam tiszteletben tartja az egyházak belső törvényeit; az egyházak saját hitelveik alapján értékelik és ismerik el a szocialista társadalmat és államot.”

A [fenti] megállapítások az állam és az egyház viszonyának az állam részéről történő jelenlegi értékelését tartalmazzák. Nézzük meg a mi oldalunkról az egyes pontokban foglalt megállapításokat.

1. Alkotmányunk kimondja az állam és az egyházak szétválasztását. Ez meg is történt abban az értelemben, hogy az egyházak ma nem látnak el intézményeik útján állami funkciókat, amint ez a múltban történt. Nem lehet azonban elmondani azt, hogy az állam a maga részéről „elválasztottnak” tekinti magát az egyháztól. Még mindig érvényben van ui. az 1957/22. tvr., mely az egyes egyházi állások betöl-

24 Lékai (1940-ig Lung) László (1910–1986), prímás, esztergomi érsek, bíboros 1976.

téséhez szükséges állami hozzájárulásról intézkedik. A szocialista jogelmélet szerint pedig a jogszabályi rendelkezéseket a társadalmi és politikai viszonyok fejlődésében elért eredményekhez kell igazítani. Felvetődik a kérdés, hogy az Apostoli Szentszékkal a püspökök kinevezése ügyében kötött megállapodás után 12 évvel és a magyar katolikus hierarchia teljessé válását követően, indokolt-e még az említett törvényerejű rendelet hatályban tartása?

2. Az e pontban foglalt megállapítással teljes egészében egyetérthetünk. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy e kérdések megoldásában az egyház és a hívők akkor tudnak hitelesen és eredményesen közreműködni, ha a két fél közötti kapcsolatot a partneri viszony jellemzi. A pusztán statisztaszerep mindkét fél számára megalázó és céltalan. A magyar Püspöki Karnak mindenekelőtt önálló tényezővé kellene válnia, mely a Szentszék által jóváhagyott szabályzatának betűje és szelleme szerint valódi kollegialitásban – az állami tényezők gyámkodása nélkül – vezeti a magyar egyházat. Ez megnövelné püspökeink tekintélyét a világegyházban, ami szükségképpen szolgálná népünk és szocialista hazánk érdekeit is. Más súllyal vehetnének részt – papok és világiak egyaránt – az egyházi világot átfogó szervezésében.
3. A harmadik pontban foglaltakkal kapcsolatban sajnálhatjuk, hogy még nem született minden nyitott kérdésre megállapodás. Problémáink jelentős részét azonban jogalkotás útján lehetne és kellene szabályozni. A vallás- és lelkiismereti szabadság, valamint az egyházak helyzetét és működését vallásügyi törvénnyel kellene biztosítani – a cikk szellemében – amint ez több szocialista országban történt. A törvényes szabályozás jogbiztonságot nyújtana, és kiküszöbölné az adminisztratív gyámkodás lehetőségét.
4. A problémák nyílt kezelése megnyugtató atmoszférát teremt és helyes irányítást nyújt a közvéleménynek. Fórumot kellene teremteni arra is – s erre lehetőséget kellene kérni az egyház számára – hogy belső dialógus jöhessen létre a hívők táborán belül is. Ez szolgálhatná a zsinat utáni megújulás ügyét s a világiak egyházban betöltött szerepének növelését is.
5. Az egyház belső törvényeinek tiszteletben tartásának az egyház pasztorációs szabadságának biztosítását is magában kell foglalnia. Ez isteni törvény az egyház számára. Ez egy szabad szocialista típusú egyház és hitélet létrejöttét eredményezné, mely hasznára válna a szocialista társadalomnak.

.-.-.

Közel sem törekedvén a kimerítő és részletes elemzésre, a fenti gondolatok csupán hevenyészett reflexiók Aczél György cikkére. Nem hallgathatom el azonban véleményemet, mely szerint vétkes mulasztás volna azt válasz nélkül hagyni.

Budapest, 1976. november 20.

[dr. Keresztes Sándor]
aláírás hiányzik

Kivonat

Aczél György miniszterelnök helyettesnek a „Világosság” 1976. október havi számában megjelent „A szocialista állam és az egyházak Magyarországon” c. cikkéből.

„A marxisták, éppen mert tisztelik szövetségeseik őszinte meggyőződését, azt is természetesnek tartják, hogy az egyházak folytatják a vallásos nézetek propagandáját, szilárdítják híveik meggyőződését. Nincs ideológiai értelemben békés egymás mellett élés. Ezen azt is értjük, hogy nem békélhetünk meg az ideológiai közömbösséggel, annak demoralizáló hatásával. Az eszmék konfrontációja teszi *tisztességesé* és *meggyőződésből eredővé* az együttműködést. Emellett az is tapasztalati tény, hogy minél jobb a gyakorlati-politikai viszony hívők és marxisták között, annál *mélyrehatóbb* az *eszmei* kérdések körül kibontakozó párbeszéd.”

„A szocialista demokrácia – amelynek fejlesztését az MSZMP legutóbbi, XI. Kongresszusa is oly határozottan előtérbe állította – megköveteli az őszinte eszmecserét, az egymás *meggyőzésére* és nem *legyőzésére* irányuló törekvést, amelyben valamennyi résztvevő kölcsönösen gazdagodik, amely az emberi kapcsolatok elmélyüléséhez, az érvek finomodásához és – nem utolsósorban – a döntések jobb megalapozásához vezet. Ez a demokrácia feltételezi a gondolat, így a személyes és intézményes vallásosság, a hit szabadságát is. Így ez a demokrácia az együttes társadalmi cselekvés áramkörébe kapcsolja be a különböző forrásokból származó impulzusokat, felszabadítja és egyesíti a társadalmi erőket a köz javára.”

„Végso világnézeti kérdések vitátását a marxista kizárólag *eszmék* terjesztése és konfrontációja révén, nem pedig erőszak igénybevételével tartja megengedhetőnek. Ettől nem taktikai megfontolások tartják vissza, hanem az az elvi szempont, amire *Engels* már a blanquistákkal és a Dühringgel folytatott vitájában figyelmeztetett: az ateizmust nem lehet »kényszerű hitcikkellé« nyilvánítani.”

„A magyarországi viszonyok természetesen nem mentesek problémáktól, ellentmondásoktól. Vannak nézetkülönbségek az egyes egyházak között is, és az is természetes, hogy nem lehet mindig minden kérdést mindenki megelégedésére megoldani. A kölcsönös türelem azonban átsegít bennünket a nehézségeken.”

„Természetesen adódnak az egyházak sajátos tevékenysége feltételeinek biztosításával is összefüggő, az egyházak és az állami szervek közt időről időre megvitatandó kérdések, és megoldásuk módját illetően eltérhetnek s időnként el is térnek a vélemények. A tapasztalatok azt mutatják, hogy türelmes és az elveket kölcsönösen tiszteletben tartó eszmecsere módszerével meg lehet találni a felmerülő problémák megoldását a köz javára.”

Levél Miklós Imréhez, az Állami Egyházügyi Hivatal elnökéhez²⁵

1976. április 21.

Miklós Imre államtitkár úrnak
az Állami Egyházügyi Hivatal elnökének
B u d a p e s t

Mélyen tisztelt Államtitkár Úr!

Csatoltan megküldöm a legutóbbi megbeszélésünk alkalmával kért feljegyzést.

Két román szerző könyve alapján igyekeztem ízelítőt adni a román politikának arról a törekvéséről, mely az egyházakat mindig is igyekezett a nacionalista célok szolgálatába állítani. A trianoni békeszerződés előtti Magyarország 23 „románok által lakott” megyéjének egyházi és iskolai adataira külön is szeretném felhívni Elnök Úr figyelmét, mert úgy vélem, hogy ez nagyon rávilágít az egyházpolitika és nemzetiségi politika szükség-szerű összefonódására. Népünk jövője szempontjából döntő fontosságú lesz az, hogy mi is kellő szakértelemmel rendelkezünk-e ezen a területen és egyházpolitikánk döntő fontosságú részének tekintjük-e a kisebbségi sorsban élő magyar nemzetiség érdekeinek védelmét.

Amennyiben Elnök Úr esetleg személyes konzultációt is igényelne e kérdésben, készségesen állok rendelkezésére.

Ha erre sor kerülne, megfontolásra ajánlom Domokos Pál Péter esetleges bevonását is.

Őszinte tisztelettel

[aláírás hiányzik]

Beadvány Szűrös Mátyásnak²⁶

Postázva: 1987. október 15.

Szűrös Mátyás Úrnak,
az MSZMP. Központi Bizottság titkára,
B u d a p e s t.

Sok honfitársunkkal együtt, évek óta én is nagy érdeklődéssel kísérem figyelemmel Titkár Úr külpolitikai megnyilatkozásait, melyekben egyre határozottabban nyilvánul meg a határainkon kívül élő magyarok sorsa iránti felelősségérzet. A bennem is élő felelősségtudat késztet arra, hogy levéllel forduljak Titkár Úrhoz és ebben felhívjam figyelmét népünk határainkon kívül élő közösségének jövőjére meghatározó súllyal bíró tényezőre, a vallás, illetve az egyházak szerepére. „Illetékességemet” bizonyítandó, levél-lemhez csatolok egy életrajzi kivonatot.²⁷

Az alábbiakban a katolikus egyház és a Romániában élő honfitársaink problémáit szeretném megvilágítani azzal a megjegyzéssel, hogy a problémák – sajátos aspektussal

²⁵ Keresztes Sándor hagyatéka az Országos Levéltárban - HU-MNL-OL-P 2332, I. sorozat, No. 126/2.

²⁶ Keresztes Sándor hagyatéka az Országos Levéltárban - HU-MNL-OL-P 2332, I. sorozat, No. 345.

²⁷ Ez a kivonatos életrajz olvasható jelen összeállításunk kezdő dokumentumaként.

– a kisebbségi sorsban, a többi szocialista országban élő és más felekezetekhez tartozó magyarok részére is fennállnak.

Köztudott, hogy az egyházak a népek életében nemzetfenntartó vagy elnemzetlenítő szerepet tölthetnek be. A görögkatolikus egyház az első világháborút megelőző időben az erdélyi románok nemzeti tudatának kialakító és megőrző tényezője volt, a latin szertartású egyház ugyanebben az időben az akkori Romániában a moldvai katolikus, ún. csángó magyarok elrománosító eszköze lett. S történt mindez az Apostoli Szentszék segítségével, a magyar állam és egyházi hierarchia néma asszisztálásával. A moldvai magyarok esete nem válhat sorsuk előképévé. Ezért kell e problémának a magyar külpolitika legnagyobb figyelmet igénylő kérdésévé válnia.

A romániai katolikus magyarok jövőjének alakulása az alábbi tényezők hatásától függ:

- I. A Vatikán romániai egyházpolitikai koncepciójától,
- II. Románia nemzetiségi és egyházpolitikájától,
- III. A magyar egyházpolitikától, valamint a püspöki kar tekintélyétől és szerepétől a világegyházban.
- IV. A magyar állam külpolitikájától Romániával és a Vatikánnal kapcsolatban.

Az alábbiakban szeretném vázlatosan bemutatni a fenti tényezők szerepét, célkitűzéseiket és a megvalósításukra ható tényezőket.

- I. 1.) A Vatikán állam az Apostoli Szentszék központja, mely a katolikus világegyház vezető szerve: jogalkotó, végrehajtó és bírói hatáskörrel. Hatáskörét a Codex Iuris Canonici²⁸ néven ismert törvénykönyv foglalja össze, melynek rendelkezései mind az egyes országokban levő részegyházakra, mind a világ minden katolikus hívőjére kötelező erővel bírnak.
- 2.) Az Apostoli Szentszék egyedül jogosult megállapodásokat kötni (pl. Concordatumot) az egyes államokkal. Ezeknek célja az ott lévő részegyházak – és azok intézményei – szabad működésének, valamint a hívők lelkiismereti- és vallásszabadságának biztosítása.
- 3.) Ugyancsak a fenti célból létesít diplomáciai kapcsolatot az államokkal.
- 4.) A 2. és 3. pontban vázolt tevékenységében az Apostoli Szentszék – a földi, örökkévalóságra szóló küldetésének tudatában – a világméreteken való gondolkodás és a hosszútávú (sub specie aeternitatis) szemlélet jellemzi.
- 5.) Romániával kapcsolatban a Szentszéknek az alábbi problémákkal kell szembenéznie:
 - a) Romániával sincs diplomáciai kapcsolata és Concordatuma.²⁹
 - b) Románia 1948-ban egyszakaszos törvénnyel megszüntette a román nyelvű görögkatolikus egyházat – melynek másfél millió tagja volt – s azt beolvasztotta az ortodox egyházba.
 - c) A II. Vatikáni Zsinat után az Apostoli Szentszék tárgyalást kezdett és folytat az elszakadt testvéregyházakkal a keresztény egység megvalósítása érdekében, köztük az ortodox egyházzal is. A román ortodox egyház a világ második nagyságrendű ortodox egyháza.

²⁸ Codex Iuris Canonici: kánonjogi kódex. A Római Katolikus Egyház történetében a XX. századig nem volt kánonjogi kódex, a XX. század folyamán azonban kettő is született. Az első 1917-től volt érvényben, a második 1983-tól.

²⁹ Az Apostoli Szentszék és Románia konkordátumát 1929-ben ratifikálta a román parlament, 1948-ig volt érvényben, amikor a román kormány egyoldalúan felmondatta.

d) A görögkatolikusok ügyének megoldásánál tehát a Vatikánnak nemcsak a román állam szempontjaira, hanem az ortodoxiával folytatott ökumenikus tárgyalásaira is figyelemmel kell lennie.

e) Románia 1950-ben vallásügyi törvényt alkotott, mely a gyulafehérvári kivételével megszüntette a történelmi, a Szentzsék által jóváhagyott, latin szertartású katolikus egyházmegyei határokat, illetve püspökségeket. Vagyis a román állam nem ismeri el az 1948-ig elvben fennálló szatmári, nagyváradi és temesvári püspökségeket, csak a gyulafehérvári egyházmegyét tekinti törvényesnek. A másik három Gyulafehérvár joghatósága alatt főesperesek kormányozzák. Ez az erdélyi katolikus magyarokat leginkább érintő nyitott kérdés.

f) A Moldvából tervszerűen Erdélybe telepített, magyarul már nem tudó latin szertartású katolikusok, és magukat még mindig katolikusnak tartó volt görögkatolikus románok lelkipásztori kérdésének ügye.

g) A Romániában élő nemzetiségi, elsősorban magyar katolikusok anyanyelvi és vallási közösségének megmaradását szolgáló megoldása. (Ennek problémává tételét el kell érünk!)

II. Románia nemzetiségi politikája közismert: a homogenizáció. Egyházpolitikáját is e cél szolgálata határozza meg.

1.) Az ortodox egyházat – vezetőinek kicserélése után – privilegizált helyzetbe hozta és tartja. Befelé nemzeti egység és öntudat szolgálata, külföld felé a vallásszabadság érvényesülésének bizonyítása a feladat.

2.) A többi vallásfelekezet ellen, melyeknek hívei a nemzeti kisebbségekhez tartoznak, adminisztratív eszközökkel folytatja a vallásellenes harcot. Ennek általános módszerei és következményei az alábbiak:

a) A kisebbségi egyházakat megfosztották intézményeiktől, melyeknek nemzetfenntartó szerepük volt. Újakat nem létesíthetnek.

b) „Numerus clausus” bevezetésével korlátozzák a papi utánpótlást.

c) Nem rendelkezhetnek a modern pasztorációs eszközökkel: sajtó, könyvkiadás. Ilyet külföldről sem kaphatnak.

d) A papság tevékenységét a liturgikus cselekmények végzésére korlátozzák.

3.) A katolikus egyházzal szemben térben és időben differenciált magatartást tanúsít a román kormányzat. Tekintettel arra, hogy a katolikusok túlnyomó többsége magyar, eddig a katolicizmus centruma az ősi Gyulafehérvári Püspökség volt, mely 1948-tól a szatmári, a nagyváradi és a temesvári püspökségek területén is joghatóságot gyakorolt. A kisebb jelentőségű Jași-i püspökség és a mindössze 26 plébániával rendelkező Buçuresti-i érsekség román jellegű.

a) A görögkatolikus egyház beolvasztása után a gyulafehérvári joghatóságú területen a katolikus papoknak tilos volt bárminemű lelkipásztori tevékenységet folytatni román nyelven. Az utóbbi években Moldvából áttelepített, már csak románul tudó katolikus csángók és a volt görögkatolikusok mind több helyen követelik a magyar papoktól a román nyelvű istentiszteletet a templomokban. A Securitate emberei most tiltás helyett nyomást gyakorolnak a magyar papokra a kérés teljesítésére. Világosan látszik az a román törekvés, hogy – mivel a zsinat óta a latin szertartású katolikus egyházban is az anyanyelv lett a liturgia nyelve – az egyházba való penetráció útján, fokozatosan megszerezze a vezetést, s azt – Moldvához hasonlóan – az elrománosítás eszközévé tegye.

b) A fejlemények arra mutatnak, hogy a moldvai Ioan Robu (Rab János)³⁰ püspök-ké szentelése és a Buçuresti-i érsekség adminisztrátorává történt kinevezésével a román kormány és a Vatikán helyre kívánja állítani az érsekség joghatóságát. Ezzel a magyar katolikus egyházi közösség egyházjogilag is román ellenőrzés alá kerül. A világegyház különböző szintű rendezvényeire Róma már nem a rangidős gyulafehérvári püspököt, hanem Robut hívja meg. Máshova is, Nyugatra és főleg Lengyelországba gyakran utazik a romániai katolikusok képviselőjeként.

III. Az a tény, hogy a határokon kívül élő katolikus magyarok nemzeti identitásának megőrzése szempontjából döntő jelentősége van az Apostoli Szentszéknek a szomszéd országokkal létesített megállapodásainak, elengedhetetlenné teszi számunkra, hogy érdekeinknek megfelelő befolyást gyakoroljunk a Vatikán e térségre vonatkozó koncepciójára és diplomáciai tevékenységére. Hogy erre lehetőségünk legyen, két – egymással szoros összefüggésben álló – problémát kell megoldani:

- 1.) Korszerű egyházpolitikai koncepciót és gyakorlatot kialakítani, és
- 2.) helyreállítani a Püspöki Kar tekintélyét, mind a világegyházban, mind a magyar részegyházban.

1.) Államunk egyházpolitikai gyakorlatát – némely, inkább látszatjellegű változtatással – az állam és egyház szembenállása idején kialakított egyházpolitikai koncepció határozza meg, melyet az egyház feletti „gyámkodás” jellemez. Nem a módszereket, hanem az eredményeket kell konszolidálni, ezért a hazánkban végbemenő reformoknak is és az állam és egyház valós érdekein alapuló, koegzisztenciájuknak megfelelő új egyházpolitikai koncepcióra van szükség. Ennek:

a) Realizálni kell az állam és egyház szétválasztásának alkotmányban deklarált elvét, és meg kell valósítani az egyház valódi autonómiáját.

b) Felül kell vizsgálni az egyházzal kapcsolatos jogszabályokat, s melyek alkotmányellenesek – különösen az 1957/22. tvr. –, hatályon kívül kell helyezni. Ugyanígy felül kell vizsgálni azokat az intézkedéseket, melyek adminisztratív jellegűek és sértik az egyház és intézményei autonómiáját.

c) A jogilag amúgy is megalapozatlan 1950. évi ún. „megállapodás” felett eljárat az idő, nem képezheti a koegzisztencia alapját.

d) Vallásügyi törvényt kell alkotni, mely az egyházak és a hívők részére egyaránt a gyakorlatban biztosítja és szabályozza az alkotmányban deklarált lelkiismereti- és vallásszabadságra vonatkozó elveket.

e) Az államnak a katolikus egyházzal kapcsolatban figyelemmel kell lennie belső jogszabályaira és a világegyházhoz való tartozásának tényére. Papjaival és főpapjaival szemben nem támaszthat olyan elvárásokat, melyek hivatásukkal összeegyeztethetetlenek. Le kell mondania „szocialista klerikalizmust” kialakító szemléletéről.

2.) A püspöki karnak és tagjainak ki kell alakítaniuk sajátos koncepciójukat, mely meghatározza magatartásukat. Ennek, a világi törvények tiszteletben tartásával, az egyház identitásának és abban küldetésüknek maradéktalanul megfelelőnek kell lennie. Al-

30 Ioan Robu (1944–2019), rkat. pap 1968, a bukaresti egyházmegye kormányzója 1983, apostoli kormányzója 1984, érseke 1990.

lapotbeli kötelességükhöz való töretlen ragaszkodás teremti meg számukra a hívek előtt és a világegyházban is azt a tekintélyt, mely szükséges ahhoz, hogy itthon és külföldön is szolgálhassák Isten magyar népének a javát. Csak így lehetnek hazánk vezetőinek is igaz partnerei a közjó sajátos szolgálatában.

a) Igényelniük kell és meg kell valósítaniuk az egyház valódi autonómiáját. Szorgalmazniuk kell a megfelelő állami jogalkotást és a Szentszékekkel az 1964-es megállapodáshoz készített protokollban rögzített függő kérdések megoldását.

b) A magyar részegyházat a Codex Iuris Canonici és a Püspöki Kar valódi kollegialitásának szellemében kell vezetniük.

c) Határozottabban kell munkálkodniuk az egyházi életnek a II. Vatikáni Zsinat szellemében történő megnyitásán.

d) Ne vállaljanak olyan szerepet, mely ellentétes a Codex Iuris Canonici előírásaival vagy az egyház érdekeivel.

e) Az állami és társadalmi életben a hívők képviseletét bízzák a világi hívekre. Tegyenek meg mindent, hogy azok váljanak minél alkalmasabbakká a közjó szolgálatára.

f) Tegyék lehetővé, hogy az egyház különböző szervei és intézményei egyre szélesebb öntevékenységet biztosítsanak a hívők részére.

g) Munkálkodniuk kell hazánk és a Vatikán közötti diplomáciai kapcsolat létrejöttén.

h) Tervszerűen és differenciáltan tevékenykedjenek a különböző fórumokon a határainkon kívül élő katolikus magyarok vallási és nemzeti megmaradásának érdekében.

IV. Hazánk külpolitikájának a Romániában élő katolikus magyarok érdekeit 1.) Romániával és 2.) a Vatikánnal kapcsolatos tevékenységével kell segítenie.

1.) a) Az eddigieknél még nagyobb figyelemmel kell kísérni a magyarokat tömörítő egyházak – köztük a katolikus egyház – sorsának alakulását.

b) A nemzetiségi sérelmek kapcsán a felekezeti egyenjogúság szocialista jogelvének a jogalkotásban és a jogalkalmazásban történő érvényesülését kellene számonkérni.

c) Párhuzamot lehetne vonni az ún. reakciós és fasiszta királyi Romániában fennálltak és a mai állapotok között.

d) Hivatkozni lehetne a Monarchiában a román egyházak és a mai Romániában a magyar egyházak helyzete és lehetősége közötti különbségre. Az erdélyi románokban e téren még meglévő történeti tudat érthetővé és elfogadhatóvá kell hogy tegye a magyar egyházak mai hasonló szerepvállalását.

2.) A katolikus egyház a határainkon kívül – főleg Romániában, de egész térségünkben – élő magyarság nemzetfenntartó szerepének megmaradása legfőképpen a Vatikán magatartásától függ. Érdekeinket tartalmazó koncepció megismertetése és elfogadása sürgős és fontos feladat.

a) A Szentszék nemzetközi egyházpolitikai koncepciója kialakítására és annak megvalósítására hatást kell gyakorolni úgy diplomáciánknak, mint a magyar egyházi hierarchiának. E két tényező hatékonyságának érdekében meg kell újítani egyházpolitikánkat és helyreállítani a püspöki kar tekintélyét.

b) Érdekeink érvényesítésének lehetőségét növeli a Szentszéknek a nemzetiségek iránti identitásából fakadó morális elkötelezettsége, valamint a Helsink-i záróokmány aláírásával vállalt nemzetközi jogi kötelezettsége.

c) Tekintettel arra, hogy a II. Vatikáni Zsinat után a Szentszék az anyanyelvet tette istentiszteleti liturgikus nyelvvé, természetszerűleg szorosabb összefonódás vagy éppen

azonosulás jött létre a nemzetiségi és a vallási közösség között. Róma ezt a tényt tudomásul vette, és a Codex Iuris Canonici 518. canonja adta lehetőség szerint századunk emigrációs „népvándorlása” következtében a szórvány helyzetbe került népcsoportok részére – így a magyarokéra is – anyanyelvi lelkipasztorizációval gondoskodott.

Nincsen azonban intézményesen megoldva a szomszédos országokban élő katolikus magyar nemzetiségű vallásos közösség etnikai megmaradásának kérdése. A Codex Iuris Canonici 372. canonjának (2) §-a pedig erre is lehetőséget nyújt. Ennek alapján el kell érünk, hogy Róma az egyes országokban a magyar anyanyelvű hívők részére önálló részegyházakat létesítsen. Önálló érseki és püspöki hierarchiával, kik közvetlenül az Apostoli Szentszéknek vannak alárendelve, önálló plébániákkal, melyek az anyanyelv szerinti hierarchia alá tartoznak és önálló templommal rendelkeznek. Természetesen a nemzetiségi részegyház rendelkezik saját egyházi intézményeivel is. Ez a megoldás nem irányul senki ellen, mert a „*sum cuique*”³¹ elv érvényesülése biztosítja a más anyanyelvű katolikusok részegyházának önállóságát is, csupán azt akadályozza meg, hogy penetráció útján birtokba vegyék az ősi magyar egyházi szervezetet, s azt az elnemzetlenítés eszközévé tegyék.

Mélyen tisztelt Titkár Úr! Meggyőződésem, hogy a Párt és a Kormány által meghirdetett társadalmi reformnak szerves része kell legyen az egyházpolitikai reform is. Az nem csak belső stabilizációnkat szolgálná, – de amint az a fentiekből kitűnik – nemzeti céljaink megvalósításáért dolgozó külpolitikánk lehetőségét és hitelét is növelné.

Az egyház autonómiájának megvalósulása és a püspöki kar tekintélyének helyreállítása következtében kialakulhatna összehangolt, hatékony diplomáciai tevékenység a romániai, illetve a többi szomszédos ország magyarjai érdekében. Ennek a munkának sok irányúnak kell lennie, nem elég a jelenlegi szűkös diplomáciai csatornára hagyatkozni.

A reform-folyamat előkészítéseként legyen szabad az alábbi javaslatokat előterjeszteni:

1.) Vigyázni kell az új hierarchia, különösen a Primás tekintélyére. A látszat az egyházpolitikában is a tények erejével bír! Nem szabad statisztika-szerepbe kényszeríteni. Nem biztos, hogy elődjét a világegyházban és a hívek közül ténykedését mindenki a hazai „hivatalos” véleménnyel egyezően értékeli.

2.) Az Erdéllyel kapcsolatos igényünket hatékony lobbizással – folyamatosan és kitaróan – a Szentszék befolyásos személyeivel meg kell ismertetni és segítségüket megnyerni.

3.) Ellensúlyozni kell az ügyesen lobbizó románok tevékenységét, kik a „kollaboráló” magyar egyházzal szemben az üldözött román katolikusok érdekeit állítják szembe. Példaként említem az „*Osservatore Romano*” 1968. dec. 13-i számában a „1918–1968. A katolikus Erdély újraegyesülése Romániával” c. cikket és Maurer³² akkori román miniszterelnöknek Rómában tett látogatása után 1973. júl. 4-én a „*Le Monde*”-ban „*Bucurest et le Saint-Siège*” c. cikket.³³

4.) Ki kell szélesíteni és aktivizálni a lengyel kapcsolatokat. Lehetetlen, hogy a magyar katolikus egyház és intézményei csak a Pax mozgalommal tarthatnak kapcsolatot, mellyel viszont sem a lengyel püspökök, sem a pápa nem kommunikál. Tapasztalatom

31 *Sum cuique*: mindenkinek a magát. Vagyis mindenkinek megadni azt, ami megilleti őt, ami jár neki.

32 Ion Gheorghe Maurer (1902–2000) román kommunista politikus, jogász, 1957–1958-ban külügyminiszter, 1958–1960 a Nagy Nemzetgyűlés elnöke (államfő), 1961–1974 között miniszterelnök.

33 Pontosítás: A *L'Osservatore Romano* említett cikke Maurer román miniszterelnök 1968-as római látogatását követően jelent meg. A *Le Monde*-ban közölt írás pedig miután Nicolae Ceaușescu pártfőtitkár-államfőt fogadta a Vatikánban VI. Pál pápa 1973 májusában.

szerint a lengyel hivatalos egyház és a bizalmát élvező világi körök várják közeledésüket és segítőkészek Erdély ügyében is.

5.) Újra kellene élesíteni a Szent László Társulatot, ami 1948-ig, a Külügyminisztériummal együttműködve, a külföldi katolikus magyarok lelki gondozásával foglalkozott. A Társulat útján az autonómiával rendelkező magyar egyház magához vonhatná a külföldi szórvány magyarság pasztorálását.³⁴

Addig is, míg ez megvalósulhat, a létező egyetlen katolikus kulturális egyesületnek, a Szent István Társulatnak kellene lehetővé tenni, hogy alapszabálya szerint működhesse. Működése kapcsán tevékenységével hidat teremthetne a külföldi szórványok felé, segítve a bizalmi légkör kialakulását.

6.) Át kellene szervezni a Püspöki Kar Külügyi Bizottságát, mely ma utazási adminisztráció lebonyolításával s talán valamiféle ellenőrzéssel foglalkozik. Olyan szervvé kellene tenni, megfelelő személyek bevonásával s a Püspöki Kar tényleges irányításával, mely valóban diplomáciai munkát végezne.

Végezetül megköszönöm Titkár Úrnak hosszúra nyúlt eszmefuttatásom elolvasását. Egy személyes találkozás lehetőségét is kérve, felajánlva segítőkész szolgálataimat, maradok
őszinte tisztelettel:

[dr. Keresztes Sándor]
Budapest, Kölcsey u. 4.

Szűrös Mátyás válasza a beadványra³⁵

1987. október 28.

367/934/4/87

MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT KÖZPONTI BIZOTTSÁGA

dr. KERESZTES SÁNDOR részére

Budapest
Kölcsey u. 4.
1221.

Tisztelt Keresztes Úr!

Tanulmányoztam hozzám írt elemző levelét, amely véleményem szerint számos értékes megjegyzést tartalmaz. Magam is úgy gondolom, hogy a határainkon túl élő honfitársaink helyzetének javítására egyéni és kollektív érdekeinek, jogainak védelmére szükség van az összes cselekvőképes erő összefogására határainkon belül is. Nemcsak az ugyanazon nemzethez való tartozásból származó kötelesség kell hogy diktálja ezt minden népünk, nemzetünk sorsáért felelősséget érző állampolgárnak, hanem az általános emberi

³⁴ Keresztes Sándor 1947–48-ban – Shvoy Lajos püspök felkérésére – a Szent László Társulat titkára volt.

³⁵ Keresztes Sándor hagyatéka az Országos Levéltárban - HU-MNL-OL-P 2332, I. sorozat, No. 345.

humánium követelményei is. E tevékenységben valóban fontos, sajátos lehetőségeinél fogva mással nem pótolható szerepet játszik már hosszú idő óta a katolikus egyház.

Egyetértek Önnel abban, hogy – mint más területeken – az egyházak közötti viszony, az egyházpolitika terén is kívánatos lenne a rendelkezésünkre álló lehetőségek áttekintése, és ha szükséges, az eszközrendszer és a módszerek korszerűsítése. A magyar katolikus egyház tevékenységére vonatkozó ezirányú indítványaival azonban úgy gondolom, hogy elsősorban az illetékes egyházi és állami vezetőket érdemes megkeresni. Bizonyára lehetőség nyílik arra, hogy részletesen is áttekintsék e mindnyájunkat érintő problémakört.

Ami az egyházpolitika reformjára vonatkozó megjegyzését illeti, közismert, hogy kibontakozási programunk szerves részét képezi társadalmunk további demokratizálása, a szocialista demokrácia jelentős elmélyítése. Ez, megítélésem szerint, társadalmi, politikai életünk minden területére kiható minőségi változásokat eredményező folyamat, amely a magyar állam és az egyházak eddig is közismerten problémamentes, zavartalan viszonyában további fejlődést eredményezhet.

Köszönöm segítőkész felvetéseit.

Budapest, 1987. október 28.

Tisztelettel

[*dr. Szűrös Mátyás*] sk.
az MSZMP KB titkára

**Dr. Boros Sándor, az Állami Egyházügyi Hivatal
osztályvezető-helyettesének válasza**

1987. november 3.³⁶

Dr. Keresztes Sándor
Budapest
Kölcsey u. 4.

Tisztelt Keresztes Úr!

Engedje meg, hogy a címzett távollétében és az érintett kérdések folyamatos tanulmányozására alapozva én válaszoljak Szűrös Mátyáshoz, az MSZMP KB titkárához intézett levelére.

Érdeklődéssel olvastam információit és értékeléseit. Ön bizonyára jól ismeri politikai vezetésünk aggodalmát kifejező és javulást szorgalmazó megnyilatkozásait e kérdéssel kapcsolatban. Nem került el figyelmünket a Magyar Katolikus Püspöki Kar közel egy éve megjelent nyilatkozata, amely minden bizonnyal a katolikus hívők széles körének érzését és óhaját tükrözi. Nagy segítséget jelentene a javuláshoz, ha ezt a világos és nemes, humanista törekvést cselekvően támogatná a Vatikán is.

Ami bennünket illet, elgondolásait és tanácsait figyelembe vesszük további munkánk során.

³⁶ Másolat ifj. Dr. Entz Géza magánlevéltárából.

Tisztelettel
Budapest, 1987. november 3.

Dr. Boros Sándor [sk.]
(Dr. Boros Sándor)
osztályvezető-helyettes

Emlékeztető Szűrös Mátyásnak

Budapest, 1988. márc. 22.

Emlékeztető a Sz. M. 934/4/–1987. sz. alatti levelémhez.

Szokai Imre és Tabajdi Csaba: „Mai politikánk és a nemzetiségi kérdés” c. tanulmánya³⁷ mindenki számára, aki a szomszédos országokban élő magyarság sorsával foglalkozik, elfogadható elvi alapot és közös cselekvési platformot teremtett.

„A külpolitika társadalmasítása” c. fejezetben rögzített irányelvek lehetővé teszik, sőt megkívánják az 1987. okt. 15-én Dr. Szűrös Mátyás titkár úrhoz intézett levelemben³⁸ foglalt – a kisebbségi sorsban élő katolikus vallású magyarok jövőjét érintő – javaslataim megvalósítása érdekében történő konkrét célok és tennivalók meghatározását, hatékony cselekvés folytatását és összehangolását.

Annak érdekében, hogy az Apostoli Szentszék koncepciója, melyet a szomszédos országokkal kapcsolatos tárgyalásainál érvényesíteni kíván, tartalmazza az ott élő magyar katolikusok nemzetiségi érdekeinek a védelmét is, igénybe kell venni és koordinálni kell a külföldön élő magyar személyek és szervezetek, valamint a befolyásos és velünk rokonszenvező nem magyar személyek és intézmények segítő tevékenységét is.

Politikai múltam és életvitelemmel szerzett hitelem és szavahihetőségem, valamint a régi és megújítható személyi kapcsolataim útján Entz Géza ifjú barátommal az alábbi személyeket, illetve intézményeket tudnánk a cél érdekében történő tevékenységnek megnyerni és hatékony cselekvésre bírni:

Vatikán – Róma.

1. Dr. Kada Lajos érsek,³⁹ a Szentszéki Kongregáció titkára.
2. Dr. Keresztes Szilárd⁴⁰ gör. kat. segédpüspök, a Pápai Magyar Intézet megbízott igazgatója.
3. Etchegaray bíboros,⁴¹ a „Iustitia et Pax” pápai bizottság vezetője.

37 Szokai Imre és Tabajdi Csaba: Mai politikánk és a nemzetiségi kérdés, in: *Magyar Nemzet* 1988. február 13.

38 Lásd fentebb.

39 Kada Lajos (1924–2001), 1948: rkat. pap, 1975-től c. érsek, apostoli nuncius Costa Ricában, 1980-tól El Salvadorban, 1984–1991 között Rómában a Szentségfegyelmi Kongregáció titkára, 1991-től nuncius Németországban, 1995-től 2000-ig Spanyolországban.

40 Keresztes Szilárd (1932–), hajdúdorogi egyházmegyes pap 1955, segédpüspök 1975, megyéspüspök 1988–2007.

41 Roger Marie Élie Etchegaray (1922–2019), rkat. pap 1947, párizsi segédpüspök 1969, Marseille-i érsek 1970–1985, bíboros 1979, 1984–1998 a „Iustitia et Pax” Pápai Bizottság, majd Tanács elnöke, 1984–1995 között a „Cor Unum” Pápai Tanács elnöke, 2005-től a Bíborosi Kollégium helyettes dékánja.

4. Békés Gellért⁴² bencés egyetemi tanár, a „Katolikus Szemle”⁴³ főszerkesztője.
5. Márton Hugó premontrei,⁴⁴ a Rend központjának egyik vezetője.
6. Zakar Polikárp,⁴⁵ a Ciszterci rend generális apátja.
7. Kállay Kristóf,⁴⁶ a Máltai Lovagrend szentszéki követe.
8. Szabó Ferenc S.J. a Vatikáni Rádió magyar osztályának vezetője.

Ausztria.

1. Valentiny Géza⁴⁷ prelátus, az Europäischer Hilfsfonds magyar osztályának a vezetője.
2. András Imre S.J.⁴⁸ a bécsi Katolikus Szociológiai Intézet vezetője.
3. Kozma György S.J.⁴⁹ az O.M.C. (magyar kat. kiadó) vezető h.

Német Szövetségi Köztársaság.

1. P. Szőke János⁵⁰ főlelkész, a külföldi magyar katolikusok püspökének európai helynöke.

-
- 42 Békés Gellért (1915–1999) bencés 1932, teológiai tanulmányait Rómában végezte, rk. pap 1938, 1946-tól ismét Rómában, ahol a Magyar Bencés Kongregáció generális prokurátora 1966-ig, a külföldi magyar bencések elöljárója 1957/1961–1992, a főapát külföldi helyettese. A Pápai Szent Anzelm bencés Egyetemen a dogmatika és ökumenizmus tanára 1946-tól, perjel 1980–1983.
 - 43 A Katolikus Szemle 1889-től jelent meg, 1934-től Katolikus Szemle 1944-ig. 1949-től 1995-ig Rómában mint a Külföldi Magyar Katolikus Akció lapja (évente négyszer).
 - 44 Márton Hugó (1913, Zetelaka – 2007, Róma), premontrei szerzetes 1934-től, rk. pap 1940, 1947-től Rómában, a premontrei generális apát asszisztense, a premontrei szenttéavatásokkal foglalkozó generális posztulátor. 1960-tól a „Kirche in Not” premontrei alapítású segélyszervezetet osztályvezetője Belgiumban, majd Németországban, később pedig Rómában.
 - 45 Zakar Ferenc, ciszterci néven Polikárp (1930–2012) zirci fogadalmas, 1950-től Rómában élt, itt szentelték pappá 1995-ben, 1960-tól a Szent Anzelm Pápai (Bencés) Egyetem tanára, 1981–1989 között dékánja, 1963–2006 között az Analecta Cisterciensia nemzetközi tudományos folyóirat szerkesztője, 1985–1995 között generális apát, több szentszéki kongregáció tagja és tanácsosa, 1996–2010 között zirci apát.
 - 46 Nagykállói Kállay Kristóf (1916–2006), Kállay Miklós miniszterelnök fia, diplomata, 1946-tól Rómában élt, 1967–1978 között az ENSZ Élelmezéstudományi és Mezőgazdasági Szervezetében (FAO) dolgozott, a Magyar Máltai Lovagok Szövetségének tagja, 1954-től főtitkára, 1969–1995 között elnöke, 1957-től a Máltai Lovagrend szentszéki követségén titkár, majd tanácsos, 1978-tól meghatalmazott miniszter, 1985-től nagykövet.
 - 47 Valentiny Géza (1927–2011), a teológiát Bécsben végezte, itt szentelték pappá 1952-ben, 1958–1996 között az Európai Segélyalap (Europäischer Hilfsfonds) bécsi központjában a magyar osztály ügyvezetője.
 - 48 András Imre (1928–2011), 1947-től jezsuita, 1956 után Ausztriában élt, 1959-ben szentelték pappá, 1965-től a bécsi Magyar Egyházzsociológiai Intézet igazgatója.
 - 49 Kozma György (1939–1990), esztergomi egyházmegyes pap 1963, 1978-ban, nyugaton lett jezsuita, 1985–1988 között az Opus Mystici Corporis katolikus könyvkiadó munkatársa Bécsben.
 - 50 Szőke János (1927–2012), szalézi 1943, Torinóban szentelték pappá 1954-ben, 1958-tól a svédországi magyar menekültek lelkipásztora, 1965-től Stuttgartban működött, 1975-től a „Kirche in Not” egyházi segélyszervezetben a Keleti Osztály vezetője, 1983–1998 között a külföldi magyar püspökök európai helynöke, 1993-tól ismét Magyarországon. 1980-tól Mindszenty bíboros boldoggá avatási eljárásának egyik kezdeményezője, 1994-től posztulátora. 1996–2010 között a Don Bosco Kiadó igazgatója.

2. Kovács K. Zoltán⁵¹ újságíró, volt D. Néppárti⁵² képviselő, a Szabad Európa Rádió nyugdíjas munkatársa, a Katolikus Szemle főmunkatársa.

3. „Pax Romana”, az európai katolikus értelmiségieket tömörítő egyesület.⁵³ (Magyar tagozattal.)

4. Keresztény Demokrata Pártok Európai Uniója.

5. Európai Parlament.

Svájc.

1. Pethe Ferenc⁵⁴ ny. újságíró, volt D. Néppárti képviselő.

2. Dr. Manyák Ernő⁵⁵ orvos, közéleti tevékenységgel. (erdélyi)

Lengyelország.

1. Stefan Wilkanowicz,⁵⁶ a „Znak” c. katolikus folyóirat főszerkesztője, a világiak pápai bizottságának a tagja.

2. Tischner prof.,⁵⁷ a krakkói egyetem filozófia tanára, a pápa barátja.

3. P. Jozef Pucilowski⁵⁸ dominikánus történész.

Amerikai Egyesült Államok.

1. Dr. Varga László⁵⁹ ügyvéd, volt D. Néppárti képviselő, több emigrációs szervezet vezetőségi tagja.

51 Kovács K. Zoltán (1924–2008), a Demokrata Néppárt országgyűlési képviselője, 1950-től Németországban, Zoltán Károly néven a Szabad Európa Rádió szerkesztője, 1993-ban telepedett haza családjával, a KDNP egyik alapító tagja, a Barankovics István Alapítvány egyik alapítója, több publikáció szerzője és szerkesztője.

52 D. Néppárt: a „Barankovics-féle” Demokrata Néppárt.

53 Magyar Pax Romana Katolikus Értelmiségi Mozgalom: hazai és nyugati előzményeket követően a nyugati magyar katolikus értelmiség szervezete, amely évente egyszer, húsvét hetében tartotta vándorkonferenciáit, utódszervezete 1991-től Magyar Pax Romana Fórum, 2000-től Magyar Pax Romana.

54 Pete/Pethe Ferenc (1917–2006) újságíró, politikus, középiskolai tanár. 1945-től a Független Kisgazdapártban politizál, 1947–48: a Demokrata Néppárt képviselője. 1949-től Svájcban élve aktívan részt vett a magyar emigráció életében. 1989–1997: tagja a KDNP intézőbizottságának. A 90-es években visszaköltözött Magyarországra.

55 Manyák Ernő (Nagykároly, 1912–?), piarista diák, 1936-tól orvos Erdélyben, 1943-tól Budapesten működött, 1956-ban Svájcba emigrált.

56 Stefan Wilkanowicz (1924), lengyel újságíró, végzettségét tekintve mérnök és filozófus. 1978–1994 között a krakkói katolikus „Znak” folyóirat főszerkesztője, a krakkói Katolikus Értelmiségi Klub vezetője, 1985–1995 között a Világiak Pápai Tanácsának tagja.

57 Józef Tischner (1931–2000), lengyel pap, filozófus és közíró, a Szolidaritás mozgalom első káplánja.

58 Józef Pucilowski (1939–) Domonkos-rendi szerzetes, egyháztörténész. Pakson született magyar anyától, lengyel apától. 1947-től Lengyelországban élt a családjával. 1981-ben lépett be a rendjébe. 1987-ben szentelték pappá. 1996–2004 között volt a Szent Domonkos Rend Magyarországi Tartományának általános vikáriusa. 2004 óta újra Lengyelországban él.

59 Varga László (1910–2003) ügyvéd, író, politikus. 1944-ben részt vett a németellenes ellenállásban, ami miatt decemberben a Nyilas Számonkérő Szék letartóztatta. 1944-ben részt vett a Keresztény Demokrata Néppárt megalakításában, annak országgyűlési képviselője, 1948-ban emigrált. A nyugati magyar emigráció egyik aktív képviselője volt, emellett 1964-től önálló ügyvédi gyakorlatot is folytatott. 1989-ben tért haza először. 1991-ben a Kereszténydemokrata Néppárt elnökhelyettesévé választották. 1992-ben végleg hazatelepült. Az 1994-es választásokon bejutott az Országgyűlésbe, amelynek mint legidősebb tagja a korelnöke is lett. Az 1997-es pártszakadást követően a Magyar Kereszténydemokrata Szövetség egyik alapítója volt, majd alelnöke lett és még ugyanebben az évben csatlakozott a Fidesz országgyűlési képviselőcsoportjához. 1998-ban és 2002-ben a Fidesz országos listájáról szerzett mandátumot.

2. Varga Béla⁶⁰ prelátus, a Nemzetgyűlés volt elnöke, a Nemzeti Bizottmány elnöke.
3. Hites Kristóf⁶¹ bencés, az USA nyugati part magyarjainak püspöki helynöke.
4. Teleki Béla gr.,⁶² az Erdélyi Párt egykori elnöke.
5. Wass Albert⁶³ erdélyi író.
6. Hámos László⁶⁴ újságíró, kitűnő lobbizó az USA-beli törvényhozók között.

Kanada.

1. László T. László⁶⁵ egyetemi tanár, Torontó.
2. Mézes Miklós⁶⁶ volt D. Néppárti képviselő.

Szükségesnek véljük a fenti jegyzékben szereplők részére, figyelembe véve személyes adottságaikat és lehetőségeiket:

- a.) a probléma megismertetését és dokumentálását,
- b.) tennivalóik meghatározását és koordinálását, valamint
- c.) rendszeres informálásukat és információik elemzését.

Jószolgáltatunkat csak az érdekeltek bizalmának és az illetékes állami és egyházi ténnyezők egyetértésének birtokában végezhetjük.

Budapest, 1988. márc. 22.

[Keresztes Sándor dr.] sk.

1221. Budapest, Kölcsey u. 4.

-
- 60 Varga Béla (1903–1995) katolikus pap, pápai prelátus, kisgazdapárti politikus, 1939. június 6-tól 1944. november 9-ig nemzetgyűlési képviselő, 1945. április 2-től szeptember 13-ig az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja, 1945. november 29-től nemzetgyűlési képviselő. 1945. december 7-től 1946. február 2-ig a Nemzeti Főtanács tagja. 1946. február 7-től 1947. július 3-ig az Nemzetgyűlés elnöke, 1947-től a második világháború utáni amerikai emigráns magyarság egyik vezetője, 1991-ben hazatelepült.
 - 61 Hites (Hrotkó) Endre Kristóf (1913–1999), 1934-től bencés, 1938-tól rkat. pap, a komáromi bencés rendház tagja, a bencés gimnázium tanára, 1949-ben útlevéllal elhagyta Csehszlovákiát, előbb Kanadában teljesített lelkipásztori szolgálatot, majd a kaliforniai Woodside Priory bencés perjelség alapító tagja 1957. novemberétől, a bencés iskola igazgatója. A Csehszlovákiai Magyarok Nemzeti Bizottmányának főtitkára. 1994-ben tért haza Pannonhalmára.
 - 62 Gróf Teleki Béla (1899–1990), erdélyi politikus, történész. 1947-től az Amerikai Egyesült Államokban élt.
 - 63 Wass Albert (1908–1998) erdélyi magyar író és költő. 1944-től emigrációban, kezdetben Németországban, majd 1952-től az Amerikai Egyesült Államokban élt.
 - 64 Hámos László (1951–2019), New Jerseyben nőtt fel, amerikai magyar emberjogi aktivista, a Magyar Emberi Jogok Alapítvány társalapítója és elnöke, az Amerikai Magyar Református Egyesület igazgatója 1996.
 - 65 László (1950-ig Jesztli) T. László (Leslie László) (1925–2008), 1941-ben karmelita novicius, 1946-tól Bécsben teológus, 1950-től az Amerikai Egyesült Államokban, számos egyetemen oktatott, mint a politikai- és történelemtudomány előadója. 1988–1990 között Ottawában, majd Montréalban befejezte teológiai tanulmányait, 1990-ben Egerben diákonussá, 1991-ben Ottawában pappá szentelték, Ottawában működött haláláig mint az emigráns magyarok papja.
 - 66 Mézes Miklós (1920–2019), magyar gazdálkodó, a KALOT tagja 1938-tól, a Demokrata Néppárt országgyűlési képviselője, 1949-ben emigrál, 1951-től Kanadában, ahol a magyar közélet szervezője.

Emlékeztető Szűrös Mátyásnak

1988. május 24.

Szűrös Mátyás Úrnak,
az MSZMP Központi Bizottsága titkárának
Budapest

Emlékeztető

Folyó év májusának első felében a romániai magyarság ügyében jószolgálati jellegű utat tettünk Rómában és Münchenben.

A már hosszabb ideje előkészületben lévő küldetésünk célja olyan egyházi, ill. magyar emigráns kapcsolatok kiépítésének elindítása, amelyek a továbbiakban támaszt nyújthatnak a romániai magyarság – és nagyobb távlatban minden magyar kisebbség – kollektív nemzetiségi jogainak elismertetésére irányuló külpolitikai törekvéseinknek. Utazásunkra közelebről annak a felismerésnek a jegyében került sor, hogy az egyháznak fontos nemzetfenntartó szerepe van, és alapvető érdekünk, hogy a Szentszék Romániával kapcsolatos távlati koncepciója (amely ma még nem öltött végleges formát) ne a magyar nemzeti kisebbség beolvasztására irányuló törekvéseket támogassa, hanem a *sum cuique* elvének érvényesítésével nemzeti közösségeik fenntartásának lehetőségét egyházszervezeti oldalról tegye lehetővé.

Az előzményekkel kapcsolatban röviden a következőkre utalunk.

Az ügyünket ismerő és támogató lengyel katolikus értelmiségi körök közbenjárásával az elmúlt évben sikerült kapcsolatot teremtenünk az Iustitia et Pax Pápai Bizottság elnökével, *R. Etchegary bíborossal*, Marseilles egykori érsekével, aki részletes tájékoztatást kért a romániai magyarság helyzetéről, anyanyelvi jogainak alakulásáról és egyházainak problémáiról. (A Iustitia et Pax bizottság feladata a fejlődés, a béke és az emberi jogok összefüggéseinek – folyamatos teológiai reflexión alapuló – tudományos vizsgálata, és e kérdéskörben a Szentszék álláspontjának megfogalmazása. A bizottság vezetője a pápai kúria befolyásos tagja. Etchegary bíboros egyike annak a pápai kúriát képviselő három tagú delegációnak, amely részt vesz az orosz ortodox egyház közeljövőben megkezdődő jubiláris ünnepségein.)

Etchegaray bíboros kéréséről tájékoztattuk Paskai László prímás érseket, aki munkánkat személyes támogatásáról biztosította, és alkalmat talált arra, hogy a romániai katolikusoknak a magyar nemzeti kisebbség fennmaradása szempontjából is súlyosan veszélyeztetett helyzetét a bíboros előtt maga is szóba hozza.

Az elkészült tájékoztató, statisztikai elemzésekkel alátámasztva, beszámol a romániai magyar nemzeti kisebbség politikai, társadalmi és kulturális jogfosztásának folyamatáról, rámutatva arra, hogy mindennek szerves részét képezi a román kormányzat egyházpolitikája is. Felhívtuk a figyelmet, hogy a magyar kisebbség egyházaival és különösen a római katolikusokkal kapcsolatos legújabb román hivatalos törekvések a nemzeti és egyházi közösség belső integritását egyszerre veszélyeztetik. Ebből következik, hogy a Szentszék Romániával folytatandó jövőbeli tárgyalásai során a romániai magyar kultúra fennmaradása szempontjából nagyfontosságú lehetőségeket tart a kezében.

A tájékoztatót május 3-án adtuk át a bíborosnak. A bíboros várta jelentkezésünket és az egyházpolitikai javaslattal kiegészített helyzetelemzést Paskai prímás személyes állásfoglalásaként fogadta. Magyar ügyben figyelemre méltó tájékozottságról tett tanúságot, a

kisebbségi kérdésben – baszk születésére is hivatkozva – megértéséről és szimpátiájáról biztosított. Az átadott anyagot – mint mondta – kellő körültekintéssel kezeli, azt tanulmányozza, majd – benyomásunk szerint kedvező értékeléssel – továbbítja Colasuonno⁶⁷ érseknek, a Szentszék kelet-európai ügyekben illetékes diplomatájának.

Rómában számos beszélgetést folytattunk a Szentszéknél pozícióik révén jó személyi kapcsolatokkal rendelkező és a világegyház problémáiban jól tájékozott magyar egyházi személyiségekkel. Bennük ügyünk őszinte és megfontolt támogatóit ismertük meg. Rajtuk keresztül tájékozódhatunk törekvéseink helyzetéről, segíthetnek a szükséges taktika kialakításában, sajtó és más tömegtájékoztatási kapcsolatok megszervezésében (e tekintetben kezdeti eredményeink is vannak) és a magyarországi katolikus egyház belső autonómiája alakulásának függvényében, lépéseket tehetnek céljaink előmozdítására.

A római magyar egyházi körök legtekintélyesebb személyisége *Kada Lajos érsek*, a Szentszéki kongregáció titkára, aki a nyugati magyarság körében is általános tiszteletnek örvend. (Tisztsége világi vonalon az államtitkárnak felel meg.) Ő a legmagasabb rangú és beosztású magyar tisztségviselő, aki valaha is a Szentszéknél szolgált. Kada érsek korábban hosszú ideig Közép-Amerikában volt pápai nuncius, így kiterjedt és jó kapcsolatai vannak a Vatikán külügyi vonalán. Colasuonno érsek évfolyamtársa volt és baráti szálak fűzik hozzá. Kada érsekkel többször találkoztunk, részletesen ismertettük vele utazásunk célját és azt mindenben támogatja. Felajánlotta, hogy ez ügyben felveszi a kapcsolatot Etchegaray bíborossal és Colasuonno érsekkel. Utóbbit már ottlétünk alatt tájékoztatta. Javaslatunk, hogy Colasuonno érsek májusra tervezett budapesti látogatása során bíboros államtitkár nevében keresse fel Titkár urat – viszonyozva Titkár úr Casaroli⁶⁸ bíborosnál tett közelmúltbeli látogatását – Kada érsek közvetítésével kedvező fogadtatásra talált. Kada érsek továbbra is kész ügyünk segítésére. A kedvező körülmények közt említhetjük, hogy jó személyi kapcsolat alakult ki Misur György⁶⁹ úr, a Magyar Népköztársaság római nagykövete és Kada Lajos érsek között.

A nagykövettel nekünk is alkalmunk volt találkozni, és tájékoztattuk tapasztalatainkról. A nagykövet átfogó diplomáciai stratégia kialakításának és intézményesítésének szükségességére hívta fel a figyelmet. Megítélésünk szerint ennek ma még számos fontos feltétele hiányzik világi és egyházi vonalon egyaránt. Időszerű lenne átgondolni a határainkon túli magyar közösségek védelmére irányuló teendőket állami és társadalmi (ideértve az egyházi területet is) vonalon egyaránt. Utazásunk eredményei is csak ily módon fejleszthetők tovább. A szükséges szellemi infrastruktúra hiánya maga is jelentősen rontja – az egyébként is kevés megértéssel találkozó törekvéseink – nemzetközi pozícióját.

A Rómában és Münchenben a magyar emigráció mértékadó köreivel való találkozásaink legfontosabb tanulságait összegezve a következőket állapíthatjuk meg. A Szokai Imre és Tabajdi Csaba Magyar Nemzetben megjelentetett cikkének platformját alkalmasnak tartják a közös magyar cselekvésre. Beszélgető partnereink kiemelték, hogy a

67 Francesco Colasuonno (1925–2003), rkat pap 1947, c. érsek 1974, mozambiki apostoli delegátus, zimbabwei pro-nuncius 1981, jugoszláviai pro-nuncius 1985, lengyelországi apostoli nuncius 1986, oroszországi apostoli delegátus 1990, olaszországi apostoli nuncius 1994, bíboros 1998.

68 Agostino Casaroli (1914–1998), VI. Pál pápa oldalán a vatikáni „keleti politika” munkása, rkat. pap 1937, a Vatikáni Államtitkárság szolgálatában 1940-től, a Rendkívüli Egyházi ügyek Kongregációjának érsek-titkára 1967, bíboros államtitkár 1979–1990.

69 Misur György (1933–) hivatásos diplomata, 1971–1975 között volt Rómában, mint a nagykövet helyettese, 1978–1980 között Brazzaville Kongóban nagykövet, 1986–1991 között római nagykövet.

magyar emigráció ma már nem önálló erőtenyező, emigrációnk értékét a hazai belső fejlődés és kezdeményezések határozzák meg. Ennek függvényében hatékonyan tudnak támogatni az emberi jogok tiszteletben tartásának erősítésére irányuló hazai kezdeményezéseket. A kisebbségi problémát is elsősorban ilyen keretek közt kell és lehet felvetni. Azt is megállapították, hogy állandóan figyelemmel kell legyünk arra, hogy a magyar törekvésekkel kapcsolatban a nacionalizmus – több forrásból táplálkozó – gyanúja – minden, a szomszédainknál dokumentálható tény ellenére – folyamatosan fennáll.

A továbblépéssel kapcsolatban három szempontra utalunk. Különös figyelmet kell szentelni a lengyel kapcsolatok minden szintű és átgondolt alakításának. Széleskörű nemzetközi kapcsolataik és befolyásuk révén ők segíthetnek jelenleg a legtöbbet, a kisebbségi problémával kapcsolatos félelmeiket fel kell oldanunk.

Folytatni kell a megkezdett lobbizást, de ez csak akkor lehet eredményes, ha sikerül előre lépni a hazai szellemi és információs háttér kiépítésében. Végül, a nemzetközi mozgás megkönnyítése érdekében kívánatos lenne a püspöki kar külügyi bizottságának olyan személyi átalakítása, amely hitelképesség tenné ezt a testületet potenciális partnereink előtt.

Budapest, 1988. május 24.

[dr. Keresztes Sándor]

[Entz Géza]

[aláírás hiányzik]

Kapcsolatfelvételek

1988. május 18.

Róma–München, 1988. május 12.

1.) Kapcsolatfelvételek

Etchegaray bíboros	– várta jelentkezésünket,
– tájékoztatónkat a primás álláspontjaként fogadta,
– magyar ügyekben tájékozott volt és szimpátiájáról biztosított,
– az anyagot tanulmányozás után Colasuonónak továbbítja.
Kada Lajos érsek	– küldetésünkkel kapcsolatban beszél Etchegaray bíborossal,
– közölte Colasuonónóval, hogy meg fogja kapni a helyzetelemzésünket a bíborostól,
– jónak látja, hogy Colasuonno keresse fel soron következő (májusi) útja alkalmával Szűrös Mátyást,
– a jövőben is kész ügyünk segítésére,
– a nagykövettel jó kapcsolata alakult ki.
Zakar Polikárp
ciszterci generális	– délvidéki lévén jól ismeri a kisebbségi problémát, segít, ahol tud,
– közvetlen kapcsolatai vannak a szentszéki apparátushoz,
– idézte Casaroli államtitkárt, aki Szűrös Mátyás nála szóba hozott javaslatait meglepőnek, érdekesnek és továbbgondolásra érdemesnek nevezte.

- Márton Hugó – jó kapcsolata van Silvestrini helyettes államtitkárral. 1986-ban az erdélyi katolikusok helyzetéről memorandumot nyújtott be az Államtitkárságra, ennek megfogalmazásában Szőke János is segítségére volt.
- Békés Gellért – a Katolikus Szemle szerkesztője és kiadója, segíteni tud sajtókapcsolatokban (többek között l’Altra Europa⁷⁰) a magyar ügy elkötelezett és megfontolt híve.
- Mihályi Géza – rádió és sajtókapcsolatok, tájékozott újságíró,
– kapcsolatba hozott minket a Collegium Germanicum-Hungaricum-ban tanuló Erdélyből kijött három pappal (ezeknek a továbbiakban könyv segítségre lenne szüksége).
- P. Marian Radwan – Istituto Polacco di Cultura Cristiana tudományos tanácsának tagja.
– lengyel–magyar kerekasztal
- Sieniewicz, Konrad – Kereszténydemokrata Internacionálé tagja
- Erdő Péter – a Pápai Magyar Akadémia megbízott vezetője, egyházjogi szakvélemény
- Guglielmi, Anna Lia (Cecilia Elmi): – a L’Altra Europa szerkesztőbizottságának tagja, a lengyel, cseh ügyek ismerője, magyar és román vonatkozású egyházi problémákkal foglalkozó cikkeket vár.
- Misur György – átfogó diplomáciai stratégia szükségességére hívta fel a figyelmet
– tapasztalatai szerint a nemzetiségi problémában a Szentszék nem túl barátságos,
– Famiglia Christiana,⁷¹
– Kapcsolatfelvétel a román másként gondolkodókkal az „új Románia” lehetséges képviselőivel.

Kovács [K.] Zoltán, András Károly, felesége és lánya, Farnak Miklós, Szőke János: a Magyar Nemzet cikk platformját alkalmasnak tartják a közös magyar cselekvésre. Az emigráció értékét a hazai belső fejlődés és kezdeményezések határozzák meg, a magyar emigráció nem önálló erőtenyező, de az emberi jogok tiszteletben tartásának erősítésére irányuló hazai kezdeményezéseket hatékonyan tudnak támogatni. A kisebbségi problémát is ilyen keretek között kell és lehet ma felvetni. A magyar törekvésekkel kapcsolatban a nacionalizmus gyanúja ma is fennáll.

2.) További feladatok

- Átfogó, országonként lebontott diplomáciai stratégia, jobb tájékoztatás. Ehhez az idevágó információk intézményes gyűjtése és feldolgozása szükséges, tudományos háttérintézményekkel. A jelenlegi keretek nem elégségesek.

⁷⁰ A „L’Altra Europa” a „Centro Studi Russia cristiana” folyóirata, 1985–1991 között jelent meg. Előfolyóirata 1960-tól: „Russia cristiana ieri e oggi” utód folyóirata 1992-től: „La Nuova Europa”. 2016-tól interneten: <https://www.lanuovaeuropa.org/>

⁷¹ A „Società San Paolo” havi folyóirata. Lásd: <https://www.famigliacristiana.it/>

- Idegen nyelvű tudományos publikációk, műveltségi rétegenként strukturált sajtó-propaganda az emberi jogok, a pluralizmus, a tolerancia és a demokrácia értékei jegyében.
- A Püspöki Kar külügyi bizottságának hitelképessé tétele.
- Katolikus Szemle, L'Altra Europa, stb. megrendelése.
- Könyvsegély az erdélyi egyházaknak, a Rómában tanuló erdélyieknek.
- Márton Hugó memorandumának lefordítása.
- Francia Tv őszi műsora az emberi jogok és a kisebbségi kérdés összefüggéséről (Joó Rudolf).
- További személyes kapcsolatfelvétel Bécsben: András Imre, Kozma György.
- A lengyel kapcsolatok erősítése.

Budapest, 1988. május 18.

[aláírás hiányzik]

Konkrét kívánságok

A határainkon kívül élő magyarság egyházi életében, valamint a többségi nemzet vallási közösségeihez viszonyított felekezeti egyenjogúságot biztosító

k o n k r é t k í v á n s á g o k

1.) Felekezeti egyenjogúság megvalósítása. (Sajtó, könyvkiadás, szerzetesrendek, levéltárak, könyvtárak sajtó kezelése stb.)

2.) Anyanyelv használatának biztosítása mindenfajta egyházi ténykedésnél, valamint annak engedélyezése és lehetőleg biztosítása, hogy egyházi tényezők megtaníthassák híveiket a liturgikus nyelvük írására és olvasására.

3.) A római katolikus egyház esetében az egyházi szervezet és hierarchia kialakításánál a területi elvről áttérni az anyanyelvi elv érvényesítésére.

a.) A II. Vatikáni Zsinat után a római katolikus egyház áttért az anyanyelv használatára. Az Apostoli Szentszéknek jogi garanciát kell nyújtania arra, hogy az egyház az egyes államokban nemzetiségi kisebbségként élő híve számára is biztosítja az anyanyelv használatát. Nem köthet olyan megállapodást, melynek alapján egy esetleges nemzeti állam az egyházat ezen kisebbségi sorsban élők elnemzetlenítésének eszközeként használhatná fel.

b.) Romániában a legrégebb, Gyulafehérvár-i (Alba Julia-i) püspökséget érseki rangra kell emelni. Ez alá kell rendelni az esetleges többi magyar püspökséget és a plébániákat, valamint a szórványban élő magyar katolikusokat. Egyház- és államjogilag garantálni kell, hogy ezen érsekség, a püspökségek főpapjai és káptalanjainak tagjai, valamint egyházi intézményeinek vezetői és tagjai csak magyar nemzetiségű emberek legyenek. Úgyisint a hozzájuk tartozó plébániák és lelkészségek vezetői, valamint a szórványban élő magyarok lelkészei is csak magyarok legyenek.

c.) A romániai román nemzetiségű katolikusok részére hasonlóképpen különálló egyházi szervezetet és hierarchiát kell felállítani. Meg kell teremteni a működéséhez szüksé-

ges önálló egyházi intézményeket is. Ezeket nem a magyar katolikusok rovására, hanem a volt – és jelenleg az állam vagy az ortodox egyház használatában levő – görögkatolikus egyházi intézmények (templomok, plébánia épületek stb.) felhasználásával kell megvalósítani.

A határainkon kívül élő magyarság egyházi életében a magyar anyanyelvet, valamint a többségi nemzet vallási közösségeihez viszonyított felekezeti egyenjogúságot biztosító konkrét kívánságok

E l v i a l a p j a i

1.) A nemzeti sajátosságokon felülálló marxista-leninista filozófiából következő állam- és jogelmélet – melynek minden szocialista államban érvényesülnie kell – megköveteli a lelkiismereti és vallásszabadság, valamint a felekezeti egyenjogúság törvényes és tényleges biztosítását. Ugyanezen az elvi alapon lehet és kell megkívánni a magyar anyanyelv érvényesülését és biztosítását az egyházi életben is. (A fentiekre irányuló kívánalmak tehát nem minősíthetők a belügyekbe való beavatkozásnak!)

2.) Az ENSZ által is biztosított emberi jogok.

3.) A második világháborút követő párizsi békeszerződés e kérdésekre vonatkozó előírásai.

4.) Történelmi példa: az ortodox és a görögkatolikus egyházak bátor küzdelme az első világháborút követő trianoni békeszerződésig Magyarországon a román nép anyanyelvéért és nemzeti tudatának fenntartásáért.

5.) Az Apostoli Szentsték az erdélyi román görögkatolikusok fenti törekvését messze-menően honorálta, kiépítve teljesen önálló egyházszerkezetét és hierarchiáját.

Jogos az elvárásunk, hogy megváltozott történelmi viszonyaink között a magyarság ilyen irányú igényeit is kielégítse! Erre kötelezi a liturgikus életben a latinról az anyanyelvre való áttérésre vonatkozó rendelkezése is.

SEMJÉN ZSOLT

A MAGYARSÁG ÉS AZ EGYHÁZ SZOLGÁLATÁBAN¹

Egy közösség becsületbeli ügye, hogy ne felejtse el múltját, emlékezzen azokra, akik meghatározó módon alakították az adott közösség életét. A Kereszténydemokrata Néppárt 77 éves fennállása óta igazi értékközösség, ezért egyrészt természetes, másrészt örömteli, hogy ezzel a kötettel méltó emléket állít egyik alapítójának, annak a Keresztes Sándornak, aki egész életét a kereszténydemokrata politizálásnak szentelte.

Elhivatott volt, a legnehezebb időkben is katolikusként hű maradt az Egyházhoz és politikusként a kereszténydemokráciához.

Kisebbségi sors a királyi Romániában, megismerkedés a keresztényszociális tanítással, EMSZO, Hivatásszervezet, illegális Keresztény Demokrata Néppárt, letartóztatás a nyilas időkben, a Demokrata Néppárt parlamenti képviselője. Kommunista nyomásra a mandátum elvesztése, háziipari harisnyakötő, fűtő az Új Embernél. A Demokrata Néppárt újjászervezése 1956-ban, majd rendőri felügyelet, internálás és nyolc gyermek felnevelésének feladata. A jogi doktorátus megszerzése, kapcsolattartás Márton Áronnal, Erdéllyel, és amint lehet, aktivitás a hazai közéletben: a Márton Áron Társaság megalapítása, a Kereszténydemokrata Néppárt újjászervezése, majd vezetése, ismét parlamenti mandátum és nagykövetség a Szentszék mellett. Ez utóbbi mély szimbólum is, az Egyház és a Haza szolgálatában. Különös tekintettel Erdély ügyére.

Micsoda életút! Mivel nehéz lenne bármit is kiemelni belőle, ezért két kevésbé ismert, ám nagyon is jelentős missziójáról szólnék.

Keresztes Sándor a háború végén Budapestre költözött, de a szíve mindhalálig „erdélyien” dobogott. Amint a rendszer engedte, hazautazott, s az idők folyamán látogatásai egyre sűrűbbek lettek. Ahol tudott, segített, „postás” szerepe pedig legendássá vált. Ennek legizgalmasabb mozzanata a Márton Áron és Illyés Gyula közötti üzenetváltások közvetítése volt.

Erdélyben járva gyakran felkereste a megfigyelés alatt tartott főpásztort. Együtt rótták a köröket a gyulafehérvári püspöki palota udvarán. A bizalmas beszélgetések bevett gyakorlata volt ez Ceausescu Romániájában. A Securitate a legrafináltabb helyeken rejtette el lehallgató készülékeit, iratokat, feljegyzéseket veszélyes volt áthozni a határon a mindenre kiterjedő vizsgálódások miatt. A szentéletű püspök és Illyés Gyula mindössze egyszer találkozott személyesen, igaz, akkor végigbeszélgettek egy éjszakát. A találkozás mindkettőjükben mély nyomot hagyott, kialakult bennük az egymás iránti feltétlen tisztelet. Nem túlzás azt állítani, hogy ennek az éjszakának szerepe volt abban, hogy Illyés Gyula visszatallt katolikus hitéhez. Közvetlen kapcsolattartásra nem volt lehetőségük, de a megbízott személye garancia volt mindkettőjük számára.

¹ Elhangzott az *Életinterjú dr. Keresztes Sándorral* című kötet bemutatóján, 2021. július 16.-án

Keresztes Sándor tudatában volt, milyen óriási a szükség és az igény az erdélyi magyarság körében az anyanyelvű könyvre. Nemcsak postás volt akkor, de „Isten csempé-sze” is! Kiváló szervezéssel remek hálózatot hozott létre. Hátizsákos fiatalok tucatszám keresték fel a ferences udvarban lévő kis könyvesboltban, ahol szépen előkészítet csomagokat bízott azokra, akik vállalták, hogy útjuk során a megbeszélt plébániákra eljuttatják. Én is így ismertem meg Sándor bácsit.

Keresztes Sándor politikai felfogásának alapját a nemzeti elkötelezettség és a katolikus szociális reformmozgalmakban megvalósuló pápai szociális enciklikák jelentették. Politikai életútja során mindvégig a keresztényszociális–kereszténydemokrata eszmék megvalósítását szolgálta és képviselte. Személyében és közéleti szerepvállalásával jelezte, hogy búvópatakként létezik a kereszténydemokrata párt kényszerből megszakított folyamatos működése Magyarországon.

Keresztes Sándor életpályája segítsen minket, hogy meg tudjunk maradni hitvalló kereszténynek, jó magyarnak és hűségese kereszténydemokratának.

TÓTA PÉTER BENEDEK

A *COLLECTANEA SANCTI MARTINI* I (2013) – VIII (2020) PÁRBESZÉDJÉRŐL

A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője
Pannonhalma, 2013–2020

*Jelen idő és múlt idő
A jövő időben talán jelen van,
S a jövő idő ott a múlt időben.*
(T. S. Eliot 159)

KÖZÖM A *COLLECTANEA* KÖTETEIHEZ

Hogyan, hogyan se, úgy alakult, hogy az *Értesítő* eddigi nyolc kötetében olvasható összefoglalók fordítását elkészíthettem, illetve a szerzők angolul megírt absztraktját lektorálhattam. Így mindegyik kötet tartalmát megismerhettem, és örülhettem annak, hogy az absztraktját angolul megíró hét szakember jártas a mai *lingua franca* – korunk közvetítő nyelve – értő használatában.

A mottóból kiderülhetne, hogy a huszadik századi angol irodalom tanáraként az összefoglalók ismerete alapján kialakuló tudásom nem szakértelmemen alapszik. Ezért annak is örülhettem, hogy a szakírókkal a szerkesztő, Dénesi Tamás közvetítésével szükség esetén egyeztető pontosításra juthattam. Az összefoglalók fordítására valójában azért vállalkoztam, mert érdekel a magyarországi bencések története, azonban laikus vonzódásom irodalomtörténeti képzettségemet nem változtatta át történelemtudományi adottsággá.

A kihívással, hogy recenziót írjak a *Collectanea* kötetéről, 2020 őszén találkoztam. Nem lévén történész, járatlan olvasóként vállalkozásom csak arra szorítkozhat, hogy egyszerű élményemből nyert tapasztalataimat és ismeretemet osszam meg az olvasókkal: mit kezdhetnék az eddig elkészült és megjelent nyolc kötettel?

A *COLLECTANEA* MIBENLÉTE: PÁRBESZÉD

Az *Értesítő* létrejöttéről és céljairól 2020 őszén hallottam Dénesi Tamástól egy rövid, párperces beszélgetés során. A tőle hallottakra hagyatkozom itt a publikációs fórumok tartalmának vázát adva.

Az 1926 és 1944 között megjelent „rég” *Pannonhalmi Szemle* írásai széles skálán helyezkedtek el (Bölcsélet / Dogmatörténet / Egyházjog / Egyháztörténet / Erkölcstan

/ Földrajz / Hittudomány / Ifjúsági irodalom / Irodalomtörténet / Irodalomtudomány / Iskola / Iskolatörténet / Költészet / Kultúrpolitika / Lelkiélet / Lelkipásztorkodás / Lelkipásztorkodástan / Liturgia / Művészettörténet / Néprajz / Nevelés / Ókortudomány / Filológia / Politikai irodalom / Régészet / Szentírástudomány / Szépirodalom / Társadalomtudomány / Természettudomány / Történelem / Vallásbölcselet / Vallástörténet / Vallástudomány [vö. Repertórium]).

Az „új” *Pannonhalmi Szemle* 1993-ban „a hit és a kultúra párbeszédének szolgálatával” jelentkezett (Beköszöntő 3). Az új folyóirat a régiből kevesebbet merített, de erőteljesen (szentírástudomány, dogmatika, liturgia, teológia, esztétika, filozófia, pedagógia, pszichológia, szociológia, művészetelmélet és -történet, zene, film, irodalom, műértelmezés, versek, bencés lelkiesség), így azonban elmaradni látszottak a történelem „klasszikus” területei, például az archeológia és a levéltári kutatások tanulmányai.

A felismert hiány pótlására a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár akkori igazgatója, Dejcics Konrád OSB és a Pannonhalmi Főapátsági Levéltár igazgatója, Dénesi Tamás megbeszéléséből megszületett a *Collectanea*. Az első kötet és a remélt sorozat 2013-ban a két igazgató-szerkesztő szándéka szerint azzal indul, hogy Szent Márton pannonhalmi monostorának „párbeszédbe kell lépnie saját történelmével, hagyományaival és intézményrendszerével is, őriznie és kutatnia kell azt, ami az évszázadok során növekedett és megőrződött. [...] Sorozatunk annak jele, hogy a gyűjtemények elevenek, gazdagítani kívánják a monostor kortárs szellemi környezetét, és párbeszédben szeretnének maradni vele.” (Előszó 7) A „párbeszéd” társalkodó kapcsolatot hoz létre a valamivel idősebb testvér, az új *Szemle* és a fiatalabb testvér, a friss *Collectanea* között – miközben szellemi dialógust folytatnak eredetük, a régi *Szemle* hagyományával is.

Pár beszédes példa. Az első most következik. Az új *Szemle* Borián Elréd OSB „Emelkedő stációk” című tanulmányát közli, amely „Faludi Ferenc *A Feszülethez* című versének kontextuális értelmezése” (24[2016]3:85–93), az *Értesítő* pedig ugyanebben az évben ugyancsak tőle közöl tanulmányt „Faludi Ferenc költeményeinek másolatai a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtárban és Paintner Mihály (ex)jezsuita Faludi-életrajza” címmel (*Collectanea* IV:71–87). A régi *Szemle* egyik számában Békés Gellért OSB szemlézi ökumenikus szellemben Urbán Ernő *Krisztus Keresztje* című doktori értekezését (17[1942]3:215–216), majd egy másik lapján saját versében elmélkedik „Jézussal a keresztúton” (18[1943]2:122), Hegyi Damján OSB pedig egy rövid, Faludi Ferenc életét és munkásságát értékelő tanulmányt mutat be (18[1943]2:141–142). A második példa következik most. Söveges Dávid OSB a régi *Szemle* utolsóinak bizonyult évfolyamai recenzióirójaként (1942–1944) tanulmányban mutatja be az új *Szemle* első évfolyamában (1[1993]4:48–55), ki volt Kühár Flóris OSB, a régi *Szemle* első felelős szerkesztője (1926–1929). Az *Értesítő* pedig forrásközlésként tárja az olvasók elé, mik voltak „Söveges Dávid OSB emlékei az 1956-os eseményekről és börtönbüntetéséről” (*Collectanea* IV:239–296).

A fiatal *Collectanea* élettereje gazdag, szerteágazó. Első példásorunk az első kötetet világitja át a tartalomjegyzék mentén. Nagy Szent Gergely és középkori recepciója Pannonhalmán. Verbális és vizuális kifejezés a barokk-korban. A bencés imakapcsolat hagyománya a kora újkorban. Osztrák bencések és magyar politika a 18. században. A pártállam, a bencések és a bencés diákok 1945 után, az 1950-es években és 1956-ot követően. Legányi Norbert OSB és a II. Vatikáni Zsinat. Régészeti és építészeti megfigyelések a bazilika felújítása idején. Egy cseh jezsuita és a cseh bencések története. Egy Habsburg főherceg győri bencés diáksága. A dömölki apátság tisztségviselői a 19–20. században. A pannonhalmi bazilika rangjának története. Nyugatra került magyar bencések a 20. században.

Könyvtár és állománytörténet. Kagyló- és csigagyűjtemény a pannonhalmi gimnáziumban a 19. századból. A magyar bencések történetéből mintát vevő, a 21. század 2. évtizedének elején megtartott rendtörténeti konferencia két kötetbe szerkesztett publikációinak bemutatása: *Örökség és küldetés* – a *Collectanea* első, bemutatkozó számának a végén az olvasóktól búcsúzva 2013-ban visszhangozza az 1993-as új *Szemle* bejelentkezésének végét: „Mind az örökség, mind a küldetés egyetemes értelmet hordoz...” (Beköszöntő 4) Az idősebb és a fiatalabb testvér párbeszéde eleven. Ugyanakkor a fiatalabb testvér belső párbeszédet is folytathat, hiszen az első kötet utolsó szemle-írása akár az első kötet nyitó tanulmányára is szót fordíthat, ugyanis a recepció a megszólítottaságból adódó válaszadás megnyilvánulása. A recepcióban foglalt megszólítás örökséget ad át, s a megértő válaszadás a küldetés elfogadását fejezi ki. Jelen-múlt-jövő...

Második példasorunk az eddigi utolsó, a nyolcadik kötetet nézi át az előző bekezdéshez hasonló módon a tartalomjegyzéket követve. Amint az előbb, úgy most is eltekintek a szerzők nevéől – s ezért mindkét szerzői csoport megértő bocsánatát kérem –, mert ezúttal is az *Értésítő* vitalitását akarjuk élvezni. Szent István kori oklevelek. A deáki római katolikus plébánia iratai a 19–20. században. Egy bencés regényhős paradigmaváltása a 20. század közepén. Kora újkori Kálvin-kötetek a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtárban. Fertőtlenített koleralevelek 1831-ből a bélyeggyűjteményben. Egy téves arcképmeghatározás helyesbítése egy 19. századi festmény kapcsán. Egy szingaléz kézirat a 19–20. század fordulójáról a Pannonhalmi Főapátság Levéltárában. Magyar főpapi személyi érmek a Pannonhalmi Főapátság éremgyűjteményében a 20. század első feléből. Őszösvetségi jelenet egy késő római gyűrűtöredéken. A kaposszentjakabi bencés apátság ásatásaiból előkerült középkori és kora újkori éremanyag. A pannonhalmi plébániatemplom legutóbbi régészeti kutatásainak eredményei. A pannonhalmi Régészeti Gyűjtemény rendezésének munkálatai. Lovas Elemér régiségtári naplója. A *Collectanea* eddigi utolsó kötetének záró részét kezdő szemle Takács Imre laikusokat is magával ragadó monográfiáját (*A francia gótika recepciója Magyarországon II. András korában*) mutatja be. A recenzió címe: „Örökletes feladatok”. Ez a tétel egyszerre kezd párbeszédet a címében rejlő konnotációnak köszönhetően az első kötetet záró – *Örökség és küldetés* – szemlével, valamint a tárgyában megbúvó recepció gesztusának tulajdoníthatóan az első kötet első recepció-tanulmányával. Jelen-múlt-jövő...

Örökletes feladat az átadás, áthagyományozás. A tanítás, nevelés. A lehetőség, esély biztosítása a fiataloknak. Suba Katalin ilyen értelemben ismeri fel és fogalmazza meg saját helyzetét és szerepét, feladatát és küldetését tanára, Takács Imre példájában. Nemcsak recenziót kell írnia témavezető tanára és mentora kötetéről (vö. *Collectanea* VIII:295), hanem válaszolnia is kell „a művészet történészeire és interpretátoraira” váró lehetőségeket jelentő kihívásokra: „a művészeti emlékekkel kapcsolatos” tudását hozzáférhetővé kell tennie „a szélesebb közönség számára” (vö. *Collectanea* VIII:297). Jelen-múlt-jövő...

Ez az örökletes feladat nemcsak a tanár és a növendéke közötti viszony az örökség és küldetés folyamatában. Ilyen szerepet tölthetnek be a rendszeresen megjelenő publikációs fórumok is, például a *Collectanea*: helyet, esélyt, lehetőséget, szakmai bátorítást ad a fiataloknak. Az iméntihez hasonló példa az „Eszmény és valóság: A magyar ciszterciék megújulási törekvései a 20. században” című írás esete (*Collectanea* VI:9–49). A tanulmány a szerző, Halász Tibor egyetemi szakdolgozatának átdolgozott változata, amely a *Collectanea*-szerkesztő Dénesi Tamás témavezetésével készült. Esélyes párbeszéd...

Figyelembe véve ezt a két személyes példát, ez lehet az *Értésítő* egyik fontos célja a rendtörténeti dolgozatok gyűjtésén és kiadásán túl: a fiatalok párbeszédés segítségével,

az utánpótlás serkentő nevelésével átörökíteni a küldetést – a kitartó kutatást, a pontos megfigyelést, a körültekintő értékelést, az igényes fogalmazást, az olvasóközönség érdeklődésének felkeltését és fenntartását. Nézzük meg, milyen keretek között történik ez.

A COLLECTANEA SZERKESZTÉSE

Az első (2013) és az eddigi (2020) utolsó kötet szemlézésekor láttuk, hogy a *Collectanea* életereje gazdag, szerteágazó, színes, mégis felsejlik alakuló, fejlődő kohéziója, mint egy tarka szöttesé. Ezt talán kiolvashatjuk a következő táblázatból.

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
Szerkesztette DT + DK	DT + DK	DT	DT	DT	DT	DT	DT
							Szerk.biz. (DT+6 fő)
I. Tanulmányok 8	2	2	1	1	2	1	
II. Közlemények 8	5	7	9	10	5	7	I. Közlemények 3
III. Szemle 1	III. Források 2	2	[III. 1956] 2	1	2	1	II. Gyűjteményeinkből 5
	IV. Szemle 3	3	3	4	4	2	III. Régészet 4
							IV. Forrás 1
							V. Szemle 4
		A kötet szerzői 14	A kötet szerzői 15	A kötet szerzői 18	A kötet szerzői 12	A kötet szerzői 12	A kötet szerzői 17
Szerző: 16	13	14	15	19	12	12	17
Mű: 17	12	14	15	16	13	11	17
Oldal: 382	371	362	315	359	364	232	315

DT: Dénesi Tamás

DK: Dejesics Konrád OSB

Szerk.biz.: DT, Fazekas István, Fejérdy András, Gárdonyi Máté, Molnár Antal, Szovák Kornél, Zágórhidi Czigány Balázs

A szerkesztés az első két kötetben erős indítást kapott a két hazai igazgató-szerkesztő részéről. Azonban Dejcics Konrád OSB 2015-ben már általános kulturális igazgatóként egyrészt átfogó és többirányú, összetett vezetést látott el, másrészt a következő évi Szent Mártonra emlékező ünnep- és rendezvénysorozatot készítette elő, harmadrészt pedig felkészülhetett arra, hogy a *Szemle* szerkesztője is lesz 2016-tól, ezért Dénesi Tamás a közös tapasztalatok után a harmadik kötettől kezdve egyedül látta el a szerkesztés feladatát. A 2020-as kötet szerkesztői újítása, hogy Dénesi Tamás másik hat kollégával együtt szerkesztőbizottsági közösségben szervezi az írások megjelentetését. A kezdetek újdonságának lelkesedését, a kitartás szorgalmát a szakmai hálózat összefogó párbeszéde folytatja.

Az *Értesítő* rovatainak alapszerkezete az első év után forrásközlés rovatával bővült, a harmadik évtől kezdve pedig a kötet bemutatja szerzőit is, így a *Collectanea* kirajzolhatóvá és követhetővé teszi szellemi vonzás- és hatáskörének sugarát és sugárzását. Ez a térkép ugyanakkor azt is sugallhatja, hogy jó esetben mely irányokba, intézetek, műhelyek felé kereshet utat a kiadvány gyűjtés és megosztás céljából.

Az eddigi utolsó, 2020-as kötet némi módosítással egyszerűsítve fejlesztette szerkezeti tagolását. Mintha a „tanulmányok” pozitív megkülönböztetésének megszüntetésével megőrizné és visszaadná a „közlemények” (I.) rangját. Méltó és igazságos.

Az új (sorrendileg) II. rovat a gyűjtemények egyéni (helyi) értékét biztosítja – betűrendben most: a bélyeggyűjteményét, az éremgyűjteményét, a képtárát, a könyvtárát, a levéltárát. Természetesen van több más is, vagy ami annak tekinthető történeti dimenziókban: az arborétum – az egyházi ruhák – a fényképek, képes levelezőlapok, szentképek gyűjteménye – a kincstár – a természettudományi gyűjtemények. Tér és távlatok.

Az újabb (sorrendileg) III. rovat most a régészeté. Annak a jele lehet, hogy kötetről kötetre egy-egy társtudomány, tudományterület, kutatási téma eredményei koncentrált helyen jelenhetnének meg a jövőben.

Ahogy az ember világra jöttétől kezdve nagykorúsága felé haladva fejlődik, alakul, arcvonásai jellegzetessé válnak, mozgásáról is felismerhető, emberesedik, úgy a *Collectanea* is egyéniséggé tevő karakterjegyek lehetőségét testesíti meg, vagy inkább meglétüket ismeri fel és teszi ismertté kutatói, írói, olvasói számára. Még akkor is, ha a helyzet nem érett még meg arra, hogy *A Pannonhalmi Szent Benedek Rend története* Erdélyi László és Sörös Pongrác által 1902 és 1912 között szerkesztett 12 kötetéhez mérhető opus-sorozat jöjjön létre. Azonban a sok kis lépés, a sok apró nyom, a sok parányi mozaik töredékes ígérétét ápolhatjuk, szerethetjük.

A szerkesztők, a közreműködők és az olvasók boldogsága a nyolc kötet kapcsán mégis érthető. Képességeik, kutatásaik és tudásuk megvilágosító eredményeit kiadták. Közös öröm. Hogy örömrünk bőséges legyen, arra számos lehetőség mutatkozik – de hol?

A COLLECTANEA – LEENDŐ – MUTATÓI

Kik írtak? Kikről írtak? Miről és mit írtak meg? Személyek, tárgyak, események hová tartoznak helyileg? Mindezek hol találhatók a 8 kötet körülbelül 2700 oldalnyi tömegében? Hogy miért? Erre rávilágíthat a következő táblázat az adataival – a szerzők csoportosítva, betűrendben, a többet publikálók a nevük után sorjázó többlettükkel.

Bencés szerzetesek	Bencés alkalmazottak	Nem bencések
Bakos Gergely IV :39–47 --- V :101–106 --- VI :353–355 --- VII :85–90 --- VIII :299–306 Biriszló Lőrinc II :245–290 --- IV :9–35 --- V :339–344 Borián Elréd I :281–294 --- IV :71–87 Dejesics Konrád I :11–28 Hirka Antal II :213–241 --- VIII :109–118 Jordán Emil V :267–335 Kisnémet Fülöp VI :51–85 Somorjai Ádám I :325–352 --- IV :163–175 --- V :153–168 --- VI :257–270 --- VI :287–343 Szita Bánk II :9–66 Várszegi Asztrik I :217–246 --- I :312–324 --- VII :167–191 = 10 szerzetes, 24 mű	Ásványi Ilona II :199–212 Boros Zoltán I :295–311 --- II :185–198 --- V :355–359 --- VI :361–364 Dénesi Tamás I :49–79 --- IV :239–296 --- Nagy Rebeka–Semsey Réka V :77–100 --- VII :195–214 Schilde René V :9–60 Tanai Péter VIII :119–130 = 5 munkatárs + 2 közreműködő, 11 mű	B. Székely Dorottya Piroska VIII :307–312 Bajnóczy Gábor III :163–207 Bakonyi Zsuzsanna V :345–348 Balogh Gábor III :299–346 Bandi István I :132–180 Bárány Zsófia IV :119–132 Benczik Gyula–Zágorhidi Czigány Balázs VII :47–65 Bitai Judit–Hegedüs Éva I :353–362 Bogdán Melinda V :253–264 Csécs Teréz VI :273–286 Déri Eszter III :353–355 Fehrentheil Henriette VI :233–255 Forgó András I :80–92 Gereben Ferenc III :209–244 --- IV :177–215 --- VI :111–200 --- VIII :37–88 Gyöngyössy Márton V :197–224 --- VI :89–109 --- VII :91–123 Hajdók Judit IV :133–162 Halász Tibor VI :9–49 Jakab Réka II :347–359 --- III :117–144 --- IV :311–315 Kádár Zsófia V :123–152 Kelemen István–Nemes András II :117–184 Keresztes Csaba VIII :25–36 Kiss Dániel VIII :131–138 Klimó Árpád III :357–361 Kollár Levente II :361–364 Koncz Dániel VIII :231–266 Kovács Eszter I :274–280 Lakatos Adél VII :9–43 László Csaba I :249–273 Léhner Zita VIII :199–230 M. Varga Benedek II :365–371 Maczák Ibolya III :145–154 Medgyesy S. Norbert II :101–116 --- III :11–39 Ósz Sándor Előd VIII :91–108 Pallagi Péter II :67–98 Petes Róbert I :181–216 --- IV :219–237 Pető Zsuzsa Eszter VII :217–225 Pilikta László VIII :313–??? Prohászka László VI :201–232 --- VIII :139–158 Pusztai Ferenc VI :357–360 --- VII :227–232 R. Várkonyi Ágnes I :375–382 Richnovszky Andor–Rékási József I :363–372 Schmelczér-Pohánka Éva VII :67–84 Siptár Dániel V :349–354

		Suba Katalin VIII: 295–298 Szabadváry Tamás VIII: 159–174 Szabó András Péter II: 291–343 --- III: 247–297 Szeiler Zsolt VI: 347–352 Szende László III: 41–84 Szokolay Domokos VII: 141–166 Szovák Kornél III: 101–115 --- V: 107–121 Sztulik-Kniesl Balázs I: 29–48 T. Orgona Angelika III: 87–100 Takács László III: 155–162 --- IV: 103–118 --- V: 63–75 Takács Melinda IV: 299–304 --- VIII: 267–294 Thoroczkay Gábor VIII: 11–24 Tóta Péter Benedek IV: 89–102 Tóth Ferenc VII: 125–140 Tuhári Attila IV: 305–309 Vajda Tamás V: 169–196 Varga Máté VIII: 175–198 Vörös Géza I: 93–131 W. Salgó Ágnes IV: 49–69 Zelliger Erzsébet III: 349–351 Zsidi Vilmos–Osváth Zsolt V: 225–251 = 69 közreműködő, 80 mű
2013-tól 2020-ig összesen: 86 szerző, 115 mű		

Szerkesztői, kutatói, olvasói – felhasználói – segítséget jelentenek a mutatók. A *Collectanea* jól szerkesztett repertórium – szerzők szerint, tudományterületek szerint, témák szerint, korszakok szerint – elektronikusan és/vagy nyomtatva, vagy mindkétféleképpen. A kutató és kutatótt személyek névmutatója (talán külön). Helynévmutató. Tárgymutató. Értelmező szakszótár/szószedet.

A fenti táblázat alapján lássunk egypár egyszerű, de tán beszédes példát. A könyvnyebbség kedvéért azok közül választottam, akiktől a legtöbb publikáció olvasható a kötetekben.

MINTAVÉTELI MUTATVÁNYOK A *COLLECTANEA* PÁR SZERZŐJE MŰVEI ALAPJÁN

A nem bencés szerzők között Gereben Ferenc négy művet adott közre. Az első Cziráki László OSB születésének századik évfordulójára írta bő szövegközléssel (III:209–244). Ez egyszerre oktatás-, iskola- és diáktörténet – a Pázmány Péter Tudományegyetem, az Eötvös Collegium, a pannonhalmi gimnázium kapcsán. Pedagógia-történet. Kortörténet – Söveges Dávid OSB elhurcolása kapcsán. Irodalomtörténet – Maróti Lajos, és más magyar, angol, francia, német és orosz szerzők kapcsán. Ökumenikus egyház- és vallástörténet – Taizé és Roger testvér kapcsán. Egyszerre kínálkozik a besorolás lehetősége több mutatóba is.

Gereben Ferenc második anyaga az 1958-as pannonhalmi I.B osztály hangulatáról és közérzetéről szól diákok korabeli kézírásos osztálynaplóját bőven idézve (IV:177–215).

Újra oktatás-, iskola- és diáktörténet – Faggyas Edvin OSB osztályfőnök, Bajtay Oros OSB, Csóka Lajos OSB, Szigeti Kilián OSB, Vanyó Tihamér OSB, Villányi Anaklét OSB, Tálos Zoltán testnevelő és Szalai Béla iskolatörténész kapcsán. Rendtörténet – Söveges Dávid OSB letartóztatása, Legányi Norbert OSB főapát megválasztása, az új igazgató, Vályi Hugó OSB kinevezése kapcsán. Kortörténet. Gazdagodnának a mutatók.

Gereben Ferencről a harmadik munka dokumentumelemzés gazdag szöveggel: „Az 1960-ban Pannonhalmán végzett B osztály beilleszkedése a társadalomba” (VI:111–200). Iskola- és oktatástörténet – osztálynévsor, Cziráki László OSB mint osztályfőnök és magyartanár, Bajtay Oros OSB mint lelkivezető, Söveges Dávid OSB igazgatása és rabosítása, a felvételik nehézsége. Rákosi, Nagy Imre és Kádár kora. Kapuy Vitál OSB mint ügynök. Gyarapodó mutatók lehetősége.

Gereben Ferenc negyedik dolgozatának címe: „Egy regényhős paradigmaváltása: Adalékok Sötér István *Fellegjárás* című regényének szerepmoddelljeihez” (VIII:37–88). Oktatástörténet – Eötvös Collegium. Irodalomtörténet – Sötér István. Kortörténet – az 1940-es és 50-es évek. Rendtörténet – Cziráki Géza (László OSB).

Gereben Ferenc írásaiban körvonalazódik a koherencia a személyek, a témakörök és a módszer – a dokumentumelemzés és a szociológia fajtái – alapján. Írásai szinergiája magasabb szintű szövegtömb ígérte hordozza. Alkalmassint izoláltságuk ellenére a mutatók segítségével az avatatlan olvasó is könnyebben létrehozhatná összefüggésüket.

A bencések alkalmazásában dolgozók között Boros Zoltán és Dénesi Tamás publikált 4–4 művet. Boros Zoltán saját kutatáson alapuló két hosszabb és alapos tanulmánya mellett kettő – talán a doktori képzés követelményeit részben teljesítő – könyvismertetéssel jelentkezik, ezzel is képviselve a „fiatal” kutatók bekapcsolódását az *Értesítő* életébe. Dénesi Tamás írásait a nagyobb időív és a nem írásos kutatási eszközök célravezető alkalmazása miatt választottam. Az első tanulmánya „Montecassino és a magyar bencések kora újkori kapcsolatához” tartozó adalékokat vizsgál (I:49–79). A helynevek – Pannonhalma, Dömölk és Montecassino, Subiaco, Cava valamint Győr és Bécs – említésén túl 12–13. és 14–15. századi itáliai és magyar szerzetesek neve kerülhetne a mutatókba, majd Himmelreich György kormányzó a 17. századból, a 18. századból itáliai bencések mellett Buti Celesztin OSB, Hiblár Zsigmond OSB, Koptik Odó OSB dömölki apát, Lancesics Bonifác OSB, Novák Krizosztom OSB, Pajgoth Tibor OSB, Sajghó Benedek OSB főapát, Schleicher Erik OSB, Somogyi Dániel OSB és Szakmáry Kolumbán OSB, továbbá Mária Terézia is. A dolgozatban említett sok kapcsolatépítő mozzanat közül a hűségese imakapcsolat párbeszéde a legfontosabb.

Dénesi Tamás második munkájában mint forrásközlésben szerepelnek „Söveges Dávid OSB emlékei az 1956-os eseményekről és a börtönbüntetéséről” (IV:239–296). Ezek a „Fakó fényképek”, ez a magáért beszélő dokumentum bő forrása a mutatókba gyűjthető adatoknak. Ugyanakkor ékes példája a *Collectanea* szerzői, tanulmányai és kötetei közötti, valamint a régi és az új *Szemle* közötti párbeszédnek a forrásdokumentum főszereplőjének köszönhetően, s erre a mutatók is ráirányíthatnák majd a figyelmet.

Harmadik dolgozatában Dénesi Tamás „párbeszédet” folytat két másik szakemberrel. „Összebeszélnek” hárman – Dénesi Tamás levéltáros, Nagy Rebeka restaurátor és Semsey Réka művészettörténész – „Szent Imre palástja” fölött, és ez a szakmai diskurzus adalékokat szolgáltat „a herceg pannonhalmi kultuszához egy ereklje vizsgálata kapcsán” (V:77–100). Ez a beszélgetés arra is fényt vethet, hogy a többi tanulmányhoz képest szakszavak mutatóját is el lehetne készíteni. Mi a samit? És a lampasz? Hát a protolampasz? Mit csináltak, hogyan és miért, amikor brossíroztak vagy lanszíroztak?

Hogy a laikus olvasó is tudjon disztíngválni, és ne essen ki a párbeszédéből. Hogy „a művészeti emlékekkel kapcsolatos” tudás hozzáférhetővé váljon „a szélesebb közönség számára” is. (Csak hogy ez a recenzió önmagával is párbeszédet folytathasson.)

Dénesi Tamás negyedik műve újabb forrásokat közöl, amelyek „Rumer Márton főapáttá választásához” tartoznak (VII:195–214). A magyar származású Sankt Lambrecht-i szerzetest választották apátjuknak a pannonhalmi szerzetesek. A publikációban „eddig ismeretlen dokumentumok” kerültek az olvasók elé. Ez nemcsak a magyar bencéseknek az osztrák (nyugati) bencésekkel folytatott párbeszéde a múltban, hanem a jelen párbeszéde a múlttal, hogy a jövő újraértékelje és értelmezze a múltat.

Dénesi Tamás művei ugyan egymás között nem úgy tartanak össze, amint azt az előbb Gereben Ferenc esetében láthattuk, ám azt megtapasztalhattuk, hogy van olyan írása, amely csatlakoztatható valaki más magasabb szintű szerveződésre alkalmas szövegeihez, vagy hogy munkaközösségben az ő részsikere tudományos eredmény szintváltásához járulhat hozzá, illetve majd beláthatjuk, hogy a nála (is) felbukkant párbeszédes viszony mintája a magyar bencések és a nyugati osztrák bencések között más történész kutatási modelljével ugyancsak rokonítható.

A bencés szerzetesek közül Bakos Gergely OSB és Somorjai Ádám OSB között 5–5 publikációt. Azért Somorjai Ádám OSB írásait választottam, mert a kötetek sorából majd kiderülhet, hogy ez az öt legalább hat publikáció (vagy több is). Az első tanulmány rendtörténeti vázlat: „Magyar bencések Nyugaton (1931–1992)” (I:325–352). A személyneveken, valamint magyar és nyugati helyneveken túl jogi/jogtörténeti szakszavak kerülhetnek a mutatókba. A publikációnak értelemszerű része a függelékében olvasható forrásközlés: „Kongregációnk külföldi részének rendkörmányzata” Békés Gellért OSB megfogalmazásában (I:342–352). Ez a közlemény egyrészt nyomon követi és tartalmilag rekonstruálja a hazai és a nyugatra szakadt szerzetesek, valamint a nyugaton élő magyar bencések közötti kommunikációt, párbeszédet, másrészt párbeszéd ez a régi *Szemle* lapjaival Békés Gellért OSB személyén keresztül, harmadrészt pedig az új *Szemle* lapjaival is párbeszéd, ahol Somorjai Ádám OSB tanulmányban szól hozzá „Békés Gellért pályaképéhez” (3[1995]1:59–64).

Somorjai Ádám OSB második munkájának tárgya „A Komáromi Bencés Monostor önállósítására való törekvések 1945 után és a monostor felosztása” (IV:163–175). A hosszabb-rövidebb tanulmányrészek ennek az írásnak is vázlatjellegű kölcsönöznek. A mutatók innen is gazdagodhatnak. Ennek a műnek szintén van forrásközlő függeléke: „Fél napig győri diákok is voltunk... Emlékezés, kegyelet, hála” Horváth Pius OSB, az amerikai Woodside-ban megtelepedett magyar bencés tollából (IV:172–174). Az *Értesítő* köteteiben Somorjai Ádám OSB első és második közleményének „vázlata” és „forrásközlése” formai-szerkezeti párbeszédet alkot, ahogyan tartalmilag párbeszédes viszonyba kerül a magyar „örökség” és a nyugati „feladat” mindkét publikációban.

Somorjai Ádám OSB harmadik tanulmánya újra vázlatos: „A Szlav Bencés Kongregáció rövid története” (V:153–168). „A kongregáció szó jelentése” című részben példa kínálkozik arra, hogy szakszó- és tárgymutatót érdemes lenne készíteni, mert a laikus olvasó ismereteit és tudását építhetné, és az írókat is fegyelmezné, figyelmeztetné, hogy tisztán és világosan, disztíngváltan használják a szakszavakat. A tanulmány bevezetőjéből azonban kiderül, hogy a címében megjelölt tárgy „a Komáromi Bencés Monostor kongregációs hovatartozása” miatt vált jelentőssé. Így azonnal megindul a párbeszéd a második és a harmadik mű között.

Negyedik közleményében Somorjai Ádám OSB a mutatókat adatokkal növelni képes kutatási beszámolóját osztja meg olvasóival: „Pannonhalmi és magyarországi dokumentumok a bécsi skót bencés apátság levéltárában” (VI:257–270). A rövidsége miatt vázlatosnak tűnő beszámoló főszövege kifejtő párbeszédbe lép a szóbősége miatt a főszöveg-nél hosszabbnak tűnő jegyzetanyagával. A levéltári kutatás itt újra párbeszédet hív elő a magyarországi és a nyugatabbra élő bécsi bencések között, s így illeszkedik az előző párbeszéddekhez.

Somorjai Ádám OSB ötödik publikációja forrásközlés, amelyhez a megírt bevezető előjegyzet a rövidsége okán: „Lónyay Elemér herceg és felesége, Stefánia hercegnő végrendelete a római Bencés Prímásapáti Levéltárban (1944–1946)” (VI:287–343). A végrendelet egyik kitétele, hogy a végrendelkező „bárhon, akár belföldön, akár külföldön található minden ingó és ingatlan vagyon[a] és követelés[e] általános örökösévé a Pannonhalmi Szent Benedek Rendi Főapátságot nevez[i] meg.” (VI:316) Lónyayék egyik birtoka, Oroszvár ma „külföldön található” – Magyarország északnyugati csücskétől kisé nyugatabbra esik (ma Rusovce Szlovákia területén). Ez a csekély földrajzi eltérés ezt a történelmi jogérdeket is besorolhatja a magyar bencések és a „nyugat” dialógusába, és így ez a publikáció is az előzőek példasorába állhat.

Amikor Klimó Árpád (azaz Árpád von Klimó) recenzióját fellapozzuk (III:357–361), hét (azaz 7), összességében mintegy 2890 oldalt jelentő kötetel ismerkedhetünk meg, amelyek szövegközlések – „Mindszenty bíboros aktái amerikai levéltárakból” –, amelyeket Somorjai Ádám OSB jelentetett meg hozzájuk írt tanulmányaival együtt 2007 és 2013 között. Ez a roppant tömeg a Nyugat és Magyarország, a tőlünk nyugatabbra lévő Vatikán és az *Ostpolitik* írásban lecsapódott párbeszédű ügyeinek feltárását, feldolgozását és megértését úttörő módon segítheti elő.

Somorjai Ádám OSB munkáinak a források iránti alázata, egységesítő szemlélete, következetes kutatási módszertana, kiegyensúlyozott értékelése, elhamarkodástól mentes értelmezése és véleményalkotása, a bölcs megkülönböztetésre, mértéktartásra és világos előadásra való hajlama erős, teherbíró *corpus* ígértét hordozza és ajándékozza a *Collectanea* köteteinek is.

Ez a három mintavétel azt mutatja, hogy a múltat most, a jelenben kutató és adatoló *Collectanea* reményteljes jövő elé néz szerzői habitusának, emberi és szakmai erényének, párbeszédének köszönhetően. Örömmel nézünk elébe a folytatásnak.

MIT KEZDHETEK A COLLECTANEA KÖTETEIVEL?

„Kezdetemben a vég.” (Eliot 165) Végül a kezdetben feltett kérdésemre kellene válaszolnom. Segítsen válaszadásomban a *Collectanea* két szerzője, illetve szövege. Először az első kötet első tanulmányából Dejsics Konrád OSB. Ha „a *Dialógusok* [ti. a párbeszéddek] pannonhalmi kódexe [...] a pannonhalmi teológiai gondolkodást volt hivatott elősegíteni” (I:25) a múltbéli jelenben a jövőért, akkor a *Collectanea* elősegítheti a történeti gondolkodást: a jelenben fürkészve a múltat a jövő jobb megértéséért.

Végül az eddigi utolsó kötet utolsó rovatának egyik szemléjéből hívom segítségül Bakos Gergely OSB szavait, aki egy olyan kötetről ír recenziót, amely a német nyelvtételeken lévő bencés kolostorok 15. századi reformjáról szól. (VIII:299–305) Az ismert kötet egyik tanulmánya Cusanus *Idiota*-dialógusait vizsgálja. A szerző „rámutat arra, hogy Cusanus szerint a könyvek csak akkor közvetítenek bölcsességeknek [...] mál-

tán nevezhető tudást, amennyiben olvasójuk az olvasás, illetve a megismerés folyamán kész maga is átalakulni. E folyamat szükségszerű mozzanata saját határaink fölismerése – [...] Az olvasás klerikális és egyetemi módjaival szemben az együgyű igazi olvasóként lép elénk.” (VIII:304 és 305)

Avatatlan és járatlan – együgyű – olvasóként csak egyszerű élményemből nyert tapasztalatomat, reflexiómat, gondolkodásomat – határain felismerését – oszthattam meg az olvasókkal. S végeredményben kezdetnek ez sem kevés. „Végemben a kezdet.” (Eliot 172)

ARCHEOLÓGIAI KÓDA A COLLECTANEA KÖTETEIHEZ AZ IRODALOMBÓL

A történelem kutatásának tárgya gondolkodásának aplotalaja. Archeológiai leletek ihlették meg és ihlették a 2013-ban elhunyt Seamus Heaney költészetét, aki jelene történetéseit a történelmi múlt ásatási leleteiből származtatott költői képeivel alakította a jövő emlékeztető eszközeivé. Számára a múlt: „*Ruminant ground*” (North 41) és „*the cud of memory*” (North 17) – „Kérődző talaj” (Gyümölcs 56) és „felkérődzött / emlékeztető” (Gyümölcs 36). Élne lehet belőle. És akkor újra meg újra lehet nyugodni benne.

*És minden jóra fordul, és
A dolgok minden módja jóra fordul,
Ha megtisztul az indíték
Könyörgésünk talajában.*
(T. S. Eliot 186)

HIVATKOZÁSOK

Beköszöntő: Várszegi Asztrik, „Ua”, *Pannonhalmi Szemle*, 1(1993)1:3–4.

Collectanea: *Collectanea Sancti Martini* (A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője) VIII kötet. Pannonhalma, Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményei, 2013–2020.

Előszó: A szerkesztők, „Ua”, *Collectanea* I:7.

Eliot, T. S. *Négy Kvartett*. „Burnt Norton”, I., „East Coker”, I. és V., ill. „Little Gidding”, III. In: Uő., *Versek, Drámák, Macskák könyve*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1986, 159., 165. és 172., ill. 186. (Az idézeteket Vas István fordította.)

Gyümölcs: Seamus Heaney, *Különös gyümölcs*. (Az idézett verseket Tandori Dezső fordította) Budapest, Orpheusz Kiadó, 1997.

North: Seamus Heaney, *North*. London, Faber, 1975.

Repertórium: „A Pannonhalmi Szemle Repertóriuma 1926–1944” (1. és 2. rész) Összeállította Galambos Ferenc. Budapest, 1973. <https://mek.oszk.hu/13700/13729/pdf/> Nyomtatott változatát sajtó alá rendezte Somorjai Gabi. Pannonhalma, Szent Gellért Hittudományi Főiskola, 1998. 291 lap.

BENEDEK PÉTER TÓTA

COLLECTANEA SANCTI MARTINI I (2013) – VIII (2020)

THE BULLETIN OF THE COLLECTIONS OF THE ARCHABBEY OF PANNONHALMA

The present review-paper introduces *Collectanea Sancti Martini* (2013-) as the younger descendant of the “old” *Pannonhalma Review* (1926-1944) whose elder successor is the “new” *Pannonhalma Review* (1993-).

In the first part the reviewer (a teacher of [the history of] English literature) reveals how he is related to *Collectanea* as the translator of the abstracts in *The Bulletin* thus developing a comprehensive view of the eight volumes having been published so far.

The second part outlines the origin of *Collectanea*. While the “new” *Review* promotes and serves the conversation between faith and culture in general, the specific aspects of history – as for archaeology and archival research, for example – are supported and animated by *Collectanea*. This part also highlights the links between the “new” *Review* and *Collectanea* and their communicative connections with the “old” *Review*. In addition to these past and present facts, future possibilities are emphasised, too, namely that young researchers and scholars are encouraged and supported in their profession by including them with their publications in *Collectanea*.

Two charts (in the third and fourth part, respectively) make perceptible the changing development of editing *The Bulletin* including the groups of the authors whose papers are published in *Collectanea*. These parts recommend the organisation of classified indices and specified repertories of the writings available in *The Bulletin* to make *Collectanea* more reader- and researcher-friendly.

The fifth part introduces some authors publishing the most (4-5) papers throughout the years between 2013 and 2020. These examples demonstrate the possible correspondences among the papers, authors, and volumes. The present professional “dialogues” about the past promise the possibility of a higher and broader but comprehensive hierarchical organisation of the results published by the researchers and scholars in *Collectanea* to be realised in the future. We are looking forward to it.

In the last part the present review-paper comes to a literary conclusion referring to T. S. Eliot and Seamus Heaney in whose poetic view the facts, objects, documents, and recollections of the past, that is, history is introduced as “Ruminant ground” and “the cud of memory” for the benefit of the future.

TÖRTÉNELMI EMLÉKÜLÉS ZALAVÁROTT
2021. szeptember 4.

A Zalavári Bencés Apátság millenáris megemlékezései jegyében, a 2019-ben tartott ünnepségek,¹ majd a 2020-ban tartott történelmi emlékülés folytatásaképpen² 2021. szeptember első szombatján a Zalavári Millenniumi emlékpark Kis-Balaton Házában újra ünnepi megemlékezést tartottunk a Belügyminisztérium, a Büntetés-Végrehajtás Országos Parancsnoksága, a Pannonhalmi Főapátság és a Győri Szent Mór Perjelség részéről, a Iosephinum Fejlesztésért Alapítvány (Piliscsaba) szervezésében.

Az ünnepi köszöntőt Dezső Tamás, a Batthyányi Lajos Alapítvány elnöke tartotta, ezt követően Szovák Kornél, az ELKH-BTK Moravcsik Gyula Intézet igazgatója adott elő Szent Adorján tiszteletéről, Ritoók Ágnes, a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti tár igazgatója a legújabb ásatási eredményekről, majd pedig e sorok írója a szláv népek lelki központjáról. A közös együttlétet a Szent István emléktemplomban tartott ünnepi áhítattal zártuk, Nyikolaj Kim hévízi orosz ortodox parochus áldásával.

A következőkben közreadjuk a harmadik előadás szerkesztett szövegét.

SOMORJAI ÁDÁM OSB

ZALAVÁR A SZLÁV NÉPEK LELKI KÖZPONTJA,
A V4 ORSZÁGAINAK KÖZÖS TÖRTÉNELME

Előző évben ugyanitt, Szent Adorján vértanú emléknapi alkalmából a szláv és magyar együttélésről szóltam, úgy is mondhatnám, általában. Megállapítottam, hogy Palacky cseh történésznek adott válaszuk az, hogy a Gondviselés azért hozta ide a magyarokat, hogy megvédje a német nyomástól a kisebb szláv népeket, ezért a magyar álmamalakítás, a csehekétől némileg megkésve, de a lengyelekével egyidőben, csak szerencsét hozott a szlávok számára.

1 Lásd ismertetéseinket: Könyvek a zalavári (zalaapáti) bencés apátság millenniumára: Füssy Tamás: *A zalavári apátság története a legrégibb időktől fogva napjainkig; A zalavári (zalaapáti) Szent Adorján bencés apátság millenniuma 1019–2019; Hets János Aurelián OSB naplója 1949–1945*. Lásd a szerkesztési ismertetést in: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 32 (2020) 1–2. szám, 182–185. Ezen túl lásd még a recenziót Szőke Béla Miklós: *A Karoling-kor Pannóniában c. kötetéről*, i. h. 189–191.

2 Lásd beszámolómat ugyanezen folyóirat 2021. évi 1–2. számában, 174–179. lapokon.

SZENT ADALBERT-WOJCIECH-BÉLA

Tegyük hozzá, hogy a kereszténység felvétele Szent István idejében összefügg Szent Adalberttel, aki a hagyomány szerint keresztelte, más vélemény szerint bérálta Vajkot, aki a keresztelésben István első vértanú nevét vette föl.

Szent Adalbert, szláv néven Vojtech, lengyelül Wojciech, szintén szláv volt. Cseh nemzetiségűnek szoktuk elkönyvelni, bár ő nem volt premyslida, hanem szlavnikida volt, ez volt családjának és az ő hazai történetének a végzete, mert a presmyslidák kiirtották a szlavnikidákat és ők váltak a cseh nemzeti dinasztiviává. Géza fejedelem korában a cseh történelem erről szólt, melyik ház vezeti majd a cseheket a következő periódusban, amely többszáz, most már ezer esztendeig tartott.

Sajátos helyzet, hogy Adalbert, aki a visegrádi népek, nemzetek közös szentjévé vált, nem csupán vértanú, hanem saját családja, nemzetsége is egyfajta vértanú, sem a család, sem a személy nem zavarta később a hatalmi köröket, sőt, az az Adalbert, akinek életében semmi sem sikerült, halálát követően rekordidő alatt vált a lengyelek védőszentjévé, időrendben megelőzve Szűz Máriát, Lengyelország Királynőjét.

Adalbert, a két ház közti békekötés jegyében, az egyházi hatalmat kapta Prágában, de nem volt jó püspök, mert állandóan konfliktusba került Bretisláv herceggel, ezért kétszer is el kellett hagynia püspöki székét, azaz nem felelt meg a többszáz évvel később, a Trienti Zsinaton előírt rezideálás kötelezettségének.

Adalbert, aki előbb a Szentföldre akart eljutni, mint zárándok, életében sohasem jutott el Palesztínába, mert még Itália földjén fölvette a bencés szerzetesi ruhát.

Adalbert, aki a római Aventinuson a Szent Elek és Bonifác novíciusa volt, nem volt jó bencés szerzetes, mert egyházi előjárója, Willigis mainzi érsek elérte a pápánál, hogy eleget tegyen a rezideálás kötelezettségének és hazatérjen püspöki székébe, Prágába. Tegyük hozzá, hogy kíséretével együtt, akik között lehettek szlávok és lehettek olaszok, megalapította a Prága melletti Brevnov monostorát, ahonnan három évvel később, amikor el kellett menekülnie, alapították Pannonhalmát.

Adalbertnek, aki nem bizonyult jó püspöknek sem, konfliktusba került a fejedelemmel, menekülnie kellett és a pogány poroszokat akarta téríteni, de a térítés első napjaiban elszenvedte tőlük a vértanúhalált. Így elmondhatjuk, hogy Adalbertnek semmi sem sikerült.

Adalbert azonban fontos volt császári barátjának, III. Ottónak, aki 999 húsvétján, a vértanúhalál második évfordulóján, személyesen zárándokolt el a lengyel Esztergomba, a lengyel fejedelem székvárosába, Gnieznóba, abban a reményben, hogy – miután biztosítja a lengyelek számára a metropolita-érseki cím elérését ugyanazon székhellyel –, megkapja a szent vértanú testereklyéjét. Az érseki szék megalapítása megtörtént, de a vértanúnak csak fej- és karereklyéjét kapta meg, a test Gnieznóban maradt.

Miután a lengyelek ilyen rövid idő alatt, császár – és pápai – kegyből, Szent Adalbert érdemeiért elnyerték az egyházi – és világi – szuverenitást, Adalbert-Wojciechet 999 november 6-án avatták szentté. Az idők folyamán dinasztikus, majd nemzeti szentjükké vált. Hazánkban az ő tanítványai közül kerültek ki az első esztergomi és kalocsai érsekek, győri püspökök és pannonhalmi főapátok. A Vászoly-unoka, Béla, a későbbi Béla király, lévén édesanyja, Richeza, lengyel, az ő nevét kapta a kereszttségben, ezért a Béla név, amely szlávul ma is fehéret, óslávul szépet is jelentett, visszavonhatatlanul

az Adalbert-Wojciech név magyar megfelelője lett. Ehhez hozzájárulhatott az a tény is, hogy nem csupán egy Béla királyunk volt, hanem négy.³

SZLÁV KERESZTÉNYSÉG – MAGYAR KERESZTÉNYSÉG

Sajátos tehát, hogy a magyar kereszténység és a magyar államalapítás, miután birtokba vette Pannóniát, a salzburgi bencés misszió területét, egyben azt a helyet, amelyhez a kezdeti szláv államalakulatok is igényt tartanak, továbbá, ahol a szláv kereszténység első lépéseit tette, részévé vált annak amit mai szóval visegrádi államok térségének nevezünk, amelyben Szent Adalbertet, a szláv vértanút, magukénak vallják a lengyelek, a csehek, a szlovákok és a magyarok egyaránt. Tegyük hozzá, hogy a Habsburg-ház szintén sajátjának vallotta, ezen térségek uraként.

A magyar hagyományban a pánszláv veszély a pángermán veszély mellett a végzet erejével jelentkezett, amely ellen harcolni kellett. Majd bekövetkezett a szovjet variáns, katonai megszállással és ateista, antiteista államideológiával. Ez kártyavárként omlott össze a szemeink előtt, a szláv pápa időszakában. Átéltük és megtapasztaltuk az *Annus Mirabilis*-t, a Csodák Évét, amikor csak azok az álmok nem valósultak meg, amelyeket nem álmodtunk meg időben, hiszen a kényszer-ateizálás periódusában még álmainkat is elvette a hatalom.

Ennek az itt jelen lévők életében még öröknek hirdetett periódusnak a hozadéka az, hogy ma, több nemzedék munkáját követően, az egykori mocsaras vidéken megcsodálhatjuk Szent Adorján 850-ben fölszentelt templomának romjait és reflektálhatunk arra, hogy az egyes szláv népek sorban elkészítették emlékoszlopaikat és megtartják Szent Cirill és Metódra emlékező ünnepeiket.

Zalavár egyfajta lelki központ ma a szláv népek számára és az a helyzet állt elő, hogy ez a hely magyar földön van. Ez a hely kötelez minket, ez a hely alkalom arra, hogy emlékezzünk arra, hogy történelmünknek lehet egy olyan olvasata is, amelyben a szláv kezdetek és a szlovákokkal való együttélés nem csupán negatív, hanem pozitív hozadékkal is rendelkezik.

Föltehetjük a kérdést, hogy amikor magyar identitásunkat megfogalmaztuk, akkor figyelembe vettük-e ezeket a szempontokat. Láthatóan nem, ezért szláv nyelven beszélő honfitársaink, az északi domb- és hegyvidéken, kiragadták belőle a szláv elemet és elprivatizálták tőlünk.

MIÉRT KAPOTT ISTVÁN OLYAN HAMAR NYUGATI ELISMERÉST?

Ha arra gondolunk, hogy István királyunk, a lengyelekhez hasonlóan, ugyanazon császár és ugyanazon pápa idejében, rekordidő alatt kapta meg a szuverenitás biztosítékát, a koronázás jogát, akkor föl kell vessük, honnan ez a sietség, hiszen sem a bolgár, sem a nagymorva periódusban nem volt ennyire készséges a pápaság. Föltettük-e a kérdést, honnan van az, hogy István, miután körülnézett és eldöntötte, hogy nem Bizánc, hanem Róma, miért kapott olyan hamar nyugati elismerést?

3 Mind Árpád házi: I. Béla (1060–1063); II. (Vak) Béla, szül. 1108, király 1131–1141, III. vagy Nagy Béla szül. 1148, király 1172–1196); IV. Béla (szül. 1206, király 1235–1270).

Véleményünk szerint ez nem történhetett volna meg a zalavári, pannóniai kezdetek nélkül, amikor Róma és Salzburg vetélkedett Pannóniáért. Salzburg Rómához képest parvenü és Róma ragaszkodott egyrészt saját elsőségéhez, másrészt Pannóniához, amely az első keresztény misszió idejében vált Rómává. Salzburg a Római Császárság, a Német-Római Császárság keleti frank, nevezetesen bajor vidékének egyik központja, amely Pannónia térítésének jogán, de csak 798-ban vált érsekséggé. Róma az első jobb jelentkezőnek, Metódnak, megadta az elismerést, a metropolita-érseki kinevezést, nem várta meg, míg Salzburg kinevezi az első mosaburg-zalavári püspököt.

S amikor a magyar végek felől megérkeztek azok a hírek, hogy bajor szövetségben zajlik a keresztény misszió, Metód lelki örököseként, István fejedelmünk is megkapta a római elismerést.

PANNÓNIA HÁROM KERESZTÉNY MISSZIÓJA

Véleményünk szerint a magyar keresztény misszió a szláv kezdeti missziók érdemeiért is válhatott oly hamar önállóvá, sőt, tegyük hozzá, a térség első misszionálásának, a pannóniai kereszténységnek örököseivé. Itt megint van egy lehetőségünk, hogy miután látjuk, hogy a keleti végeken elprivatizálták a római örökséget, mi ismét bejelentsük rá igényünket. Ilymódon körvonalazódik Pannónia három keresztény missziója:

- első, római misszió, melynek a népvándorlás, nevezetesen a hunok vetnek véget, s amelyet elprivatizáltak a dákok vélt vagy valós leszármazottai;
- második, szláv, zalavári misszió, melynek a magyarok, a *hun*-garusok bejövetele vetett véget, s amelynek örökségét elprivatizálták a Kárpátok karéjában fennmaradt szlávok utódai;
- harmadik, magyar misszió, amely ismét szláv közvetítéssel, bajor és velencei misszionáriusok érdemeiért, amely megmaradt a sajátunknak, Szent István királyunk érdemeiért.

A feladat tehát az, hogy kritikusan újragondoljuk keresztény történelmünk eme új dimenzióinak jelentőségét, s erre itt, Zalavárott, a szláv népek lelki központjában lehetőség nyílik, Adorján és Adalbert-Wojciech-Béla vértanúk lelki örököseiként.

A zalavári-blatnohradi-mosaburgi kezdetek magvetése a X/XI. század fordulóján sajátosan teljesedett be. A lengyel, a cseh és a magyar korona egykori területei sajátos egyseget képeztek, gazdaságilag, kulturálisan. Ezt a hagyományt fedezte fel a Csodák Évét követő első kormány felelős miniszterelnöke, amikor meghirdette a visegrádi országok összefogását, egyben sorsközösségét. Ez az örökség, amelyet, ha vállalunk, új dimenziók nyílnak meg előttünk, s elhárulnak a szomszéd népekkel való ellenségeskedés ősakadályai. Ez az örökség, amely inkább összeköt minket, mint szétválaszt. Ezt ünnepeljük itt, Zalaváron, Szent Adorján vértanú emléknapiján.

IRODALOM

- A Zalavári (Zalaapáti) Szent Adorján Bencés Apátság millenniuma 1019–2019*, Szerk. SOMORJAI Ádám OSB. Zalaapáti 2019. 48 lap.
- BOWLUS, Charles R.: *Franks, Moravians, and Magyars: The Struggle for the Middle Danube, 788–907*. University of Pennsylvania Press 1995. 420 lap.

- FERDINANDY Mihály: *III. Ottó, a szent császár*. Németből fordította VÁRÓCZI Zsuzsa. Budapest 2000. 365 lap.
- FÜSSY Tamás – ERDÉLYI László: *A zalavári apátság története a legrégebb időktől fogva napjainkig*, Budapest 1902. Utánnymás: Zalaapáti 2019. 731 lap. (A Pannonhalmi Szent-Benedek-rend története, VII.) (Különlenyomat - első fejezet, az apátsági előtti korszak, 2020.)
- MAGYAR István Lénárd: „Quaestio Bulgarica”: a kereszténység felvétele Bulgáriában, in: *Századok* 116 (1982) 5. szám, 839–879.
- NAGY Levente: *Pannóniai városok, mártrok, ereklyék. Négy szenvedéstörténet helyszínei nyomában*, Pécs 2012. 227 lap. (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitati Quinqueecclesiensi, 1.)
- NÉMETH Judit: Bencések a Szent István korabeli Magyarországon, interneten http://acta.bibl.u-szeged.hu/5455/1/belvedere_kk_011_169-176.pdf
- RICHE, Pierre: *II. Szilveszter, az ezredik év pápája*. Franciából fordította Somorjai Gabi. Budapest 1999. 263 lap.
- SOMORJAI Ádám: *Szent Adalbert, Kelet-Közép-Európa népeinek védőszentje*, in: *Távlatok* 12–13 (1993/4–5) 440–446.
- SOMORJAI Ádám (szerk.): *Kelet-Közép-Európa Szentje: Adalbert (Vojtech-Wojciech-Béla)*, Budapest 1994. 208 p. (METEM Könyvek 5.)
- SOMORJAI Ádám: Sankt Adalbert (Vojtech-Wojciech-Béla), gemeinsamer Heiliger der Völker Ostmitteleuropas, in: *Adalbert von Prag. Brückenbauer zwischen dem Osten und Westen Europas*, Hrsg. v. Hans Hermann HENRIX (Schriften der Adalbert-Stiftung, Krefeld, Bd 4.) Baden-Baden 1997. 209–213.
- SOMORJAI Ádám: *Kelet-Közép-Európa Szentje: Adalbert (Vojtech=Wojciech-Béla)*, in: *Ezer év Szent Adalbert oltalma alatt*. Strigonium antiquum IV. Szerk. HEGEDŰS András – BÁRDOS István, Esztergom 2000. 13–19.
- SOMORJAI Ádám: *Cirill, Metod és István király: Slavorum – et Hungarorum – Apostoli*, in: *Vigilia* 53 (1988/10) 758–762. Fordítása szlovákul: *Zanedbané hladiská*, in: *Slovenské hlasy z Rima* (Róma) 1989/4. 3–7. Utánkiadás magyarul és szlovákul: *Cirill, Metod és István király: Slavorum – et Hungarorum – Apostoli*, in: *Szent Cirill, Szent Metod – Szent István*. Szerk. SZTAKOVICS Erika (Szomszédok – Barátok – Testvérek II.) Szeged 2012. 15–23. – *Cyril, Metod, král Stefan: Slavorum – et Hungarorum – Apostoli*, in: *Svätý Cyril* (Konstantín), *Svätý Metod – Svätý Stefan* (Susedia Priatelja Bratia, II.), Szeged 2012. 15–23. [sic!]
- SOMORJAI Ádám: A szuverenitás legitimálása régen és ma. Konstantini adomány, szilveszteri adomány, Mindszenty József közjogi méltósága. Töprengés magyar sorskérdésekről, in: *VERITAS Évkönyv 2014*. Budapest 2015. 315–332. Interneten https://epa.oszk.hu/02300/02308/00001/pdf/EPA02308_veritas-evkonyv%202014_315-332.pdf
- SOMORJAI Ádám: Báthory András római bíborosi címtemploma, a pannóniai szláv miszsió és Szent Adorján kultuszának összefüggései. A zalavári közös egyházi örökség és annak aktualitása, in: *Studia Theologica Transsylvanensia*, 23 (2020/1) 9–23. Interneten <https://www.ceeol.com/search/journal-detail?id=822>
- SOMORJAI Ádám: Szent Adorján vértanú (278–306) tiszteletének jelentősége, in: *Börtönügyi Szemle* 2021. 1. szám, 101–108.
- SOMORJAI Ádám: A vértanúk tisztelete egy majd' elfeledett vértanú, Szent Adorján (278–306) példája nyomán, in: *Vigilia* 62 (2021) 8. szám, 618–622.

SOMORJAI Ádám: *Pannónia három evangelizációja*, kézirat 2021.

Szücs Jenő: *Vázlat Európa három történeti régiójáról*. Budapest 1981. 1983.; Franciául: *Les trois Europes*. Párizs 1985; Németül: *Die drei historischen Regionen Europas*, Frankfurt/M 1990; Lengyelül: *Trzy Europy*. Lublin 1995; Olaszul: *Disegno delle tre regioni storiche d'Europa*. Soveria Mannelli 1996; Szlovákul: *Tri historické regióny Európy*. Bratislava 2001.

SOMORJAI ÁDÁM OSB

A BENCÉS RENDTÖRTÉNET VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIÁJA
1980–2021

Éves bontásban, szerzői névsorban

1980: Szent Benedek születésének 1500. évfordulója

1980: Csóka J. Lajos rendtörténész halálának éve

Nem vállalkozunk minden bencés elenyészett apátság régészeti, középkori vagy újkori feldolgozásának kimutatására. Elsősorban a Pannonhalmán megjelent évfordulós kötetek, a pannonhalmi bencések mint szerzők, tanítványi körükből kinőtt jeles szerzők, továbbá általuk szervezett konferenciák publikációira figyelünk. Súlyponttal magyar nyelvű irodalmat hozunk, adott esetben szerzőink idegen nyelvű publikációit.

1980

CSÓKA J. Lajos: *Geschichte des benediktinischen Mönchtums in Ungarn*. EOS Verlag, St. Ottilien 1980. 461 lap.

1981

LEVÁRDY Ferenc – SZABÓ Flóris OSB: *Az ezeréves Pannonhalma*. Győr-Sopron megyei Idegenforgalmi Hivatal, Bp. 1981. 75 lap.

SÓLYMOS Szilveszter OSB: *A pannonhalmi hiteleshelyi pecsét ikonográfiája*, in: Művészettörténeti értesítő 30 (1981), 2. szám, 136–138.

SOMORJAI Ádám OSB: *A magyar bencések múltja és jelene*, in: SZENNAY A. (szerk.), *Népek nagy nevelője... Szent Benedeknek, Európa Védőszentjének emlékezete*, Budapest 1981. 421–444. térképek, táblázatok (HERVAY Ferencsel): 497–509.

SZABÓ Flóris OSB: *A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár kéziratkatalógus: 1850 előtti kéziratok*. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest [Nyíregyháza] 1982. 240 lap.

Szent Benedek élete és művei Nagy Szent Gergely pápa Dialógusainak II. könyvében, in: *Népek nagy nevelője...: Szent Benedeknek, Európa Védőszentjének emlékezete* / Ford. SÓLYMOS Szilveszter OSB. Szerk. SZENNAY András. Budapest: Szent István Társulat, 1981. 218–228.

VÁRSZEGI A.: *Kelemen Krizosztom főapát, a bencés rend megújulásának munkása*, in: Katolikus Egyháztörténeti Konferencia, Keszthely, 1987 / [szerk. HÖLVÉNYI György]. –TIT, Budapest [1989]. 112–124.

1982

SZABÓ Flóris OSB – SOLTÉSZ Zoltánné: *Horae Beatae Mariae Virginis. Two Papers on the Codex Preserved in the Library of the Abbey of Pannonhalma*, 1985. 170 lap.

SZABÓ Flóris OSB – SOLTÉSZ Zoltánné: *Horae Beatae Mariae Virginis. Zwei Aufsätze über den Kodex der Erzabtei Pannonhalma*. 1985. 170 lap.

1983

Árpád-kori legendák és intelmek. Válogatta, a bevezető tanulmányt írta, a jegyzeteket és a szöveget gondozta ÉRSZEGI Géza. Ford. CSÓKA J. Gáspár OSB et alii. Madách – Szépirodalmi, Bratislava–Budapest 1983. 227 lap.

Árpád-kori legendák és intelmek. Válogatta, a bevezető tanulmányt írta, a jegyzeteket és a szöveget gondozta ÉRSZEGI Géza. Ford. CSÓKA J. Gáspár OSB et alii. Szépirodalmi, Budapest 1983. 227 lap.

SZABÓ Flóris OSB – SOLTÉSZ Zoltánné: *Horae Beatae Mariae Virginis. Két tanulmány a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtárban őrzött kódex hasonmás kiadásához*. 1983. 148 lap.

1984

CSÓKA Gáspár: *Szent Benedek rendje*. In: Magyar Katolikus Almanach. Szerk. TURÁNYI László. Szent István Társulat, Budapest 1984. 770–775.

KERESZTURY Dezső: *A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest 1984. 20 lap.

1985

FÜLÖP Éva Mária: *Szántódpuszta kapitalizmus kori agrártörténete 1848–1945*. Panoráma, Budapest 1985. 132 lap. (Szántódi Füzetek IX. Szerk. Kanyar József)

1986

A Bécsi Pápai Követség Levéltárának iratai Magyarországról, 1611–1786. Összegyűjtötte, válogatta és a bevezető tanulmányt írta VANYÓ Tihamér Aladár. Akadémiai Bp. 1988. 529 lap.

1987

Árpád-kori legendák és intelmek. Válogatta, a bevezető tanulmányt írta, a jegyzeteket és a szöveget gondozta ÉRSZEGI Géza. Ford. CSÓKA J. Gáspár OSB et alii. Szépirodalmi, 2. kiadás. Budapest 2001. 227 lap.

BERKÓ Pál – LEGÁNYI Norbert OSB (szerk.): *A Pannonhalmi Szent Benedek-Rend Névtára 1802–1986*. Győr 1987. 269 lap.

1988

MÉSZÁROS István: *A pápai bencés gimnázium*. Pannonhalmi Főapátság, Pannonhalma, 1988. 169 lap. (Magyar bencés gimnáziumok)

VÁRSZEGI A.: *Pázmány Péter und die ungarischen Benediktiner*, in: Studien und Mitteilungen zur der Geschichte des Benediktinerordens und seiner Zweige. – Band 99., 1988. 183–188.

1989

BÁNHEGYI Miksa OSB: *The Library of the Pannonhalma Abbey*. M. Bibliofil Társ. Bp. 1989. 3 lap.

LEVÁRDY Ferenc – SZABÓ Flóris OSB: *Az ezeréves Pannonhalma*. Panoráma – Pax Tourist, Bp.–Ph. 1989. 2. jav. kiadás 78 lap.

1990

MÉSZÁROS István: *Iskola Szent Márton hegyén. A pannonhalmi Bencés Gimnázium története*. Bencés Gimnázium, Pannonhalma 1990. 147 lap.

RADÓ Polikárp OSB: *Tiszazugi történet. Berecz Skolasztika élete*. Utószó: REICHARDT Aba OSB. Szent Benedek Leányai – Pannonhalmi Főapátság – Versegly Ferenc Megyei Könyvtár, Tiszaújfalú – Pannonhalma – Szolnok 1990. 304 lap. (Az 1946. évi kiadás hasonmás kiadása.)

VÁRSZEGI A.: *Die Äbteliste von Pannonhalma 996–1973*, in: Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktinerordens und seiner Zweige. – Band 101., 1990. Heft III./IV. 502–505.

1991

BÁNHEGYI Miksa OSB – KORZENSZKY Richárd OSB: *A pannonhalmi bencés főapátság könyvtára*. Bp. 1991. 18 lap.

BÁNHEGYI Miksa OSB – KORZENSZKY Richárd OSB: *The Library of the Benedictine Monastery at Pannonhalma*, Bp. 1991. 18 lap.

BÁNHEGYI Miksa OSB – KORZENSZKY Richárd OSB: *Die Bibliothek der Benediktiner-Erzabtei Pannonhalma*, Bp. 1991. 18 lap.

Corona Fratrum. Dr. Szennay András főapát úrnak 70. születésnapjára. Közreadják: Rendtársai. Ph. 1991. 403 lap. Bencés rendtörténeti tételek szerzői névsorban:

BÁNHEGYI Miksa OSB: *Kruesz Krizosztom és Rómer Flóris*, in: *Corona Fratrum*, i. m. 285–293.

GALAMBOS Ireneusz OSB: *Kastl. Egykori bencés reformapátság – ma Nyugat egyetlen magyar gimnáziuma*, in: *Corona Fratrum*, i. m. 321–348.

MAYER Farkas OSB: *A pannonhalmi bencés ásványtár története*, in: *Corona Fratrum*, i. m. 301–310.

MARKÓ Lehel OSB: *Ötven éves a Pannonhalmi Gimnázium*, in: *Corona Fratrum*, i. m. 295–300.

REICHARDT Aba OSB: *Egy „nem közönséges hivatás”*. *Berecz Skolasztika*, in: *Corona Fratrum*, i. m. 311–320.

SÖVEGES Dávid OSB: *Szent Benedek Regulája és a Regula Magistri*, in: *Corona Fratrum*, i. m. 57–193.

SOMORJAI Ádám OSB: *Az egyiptomi anachóréták és a pogány vallás*, in: *Corona Fratrum*, i. m. 217–254.

SÓLYMOS Sz.: *A szerzetesi beöltözés és a fogadalmak rítusa Pannonhalmán a II. Vatikáni Zsinatig*, in: *Corona Fratrum*, i. m. 255–284.

Szennay András publikációinak bibliográfiája [1991. szeptember 30-ig], in: *Corona Fratrum*, i. m. 387–399.

CSÓKA Gáspár: *Rómer Flóris győri éve*, in: *Arrabona* 26–30 (1991) 217–219.

- FÜLÖP Éva Mária: *A bencés birtokok gazdasági irányítása (1848–1949)*: In: Egyházak a változó világban. Nemzetközi Egyháztörténeti Konferencia. Esztergom, 1991. május 29–31. Szerk. BÁRDOS István – BEKE Margit. Esztergom 1991. 495–497.
- LEVÁRDY Ferenc – SZABÓ Flóris OSB: *Pannonhalma – tausend Jahre*, Pax Tourist, Pannonhalma [1991] 79 lap.
- SÓLYMOS Sz.: *Magyarországi adatszolgáltatás Szent András-Zoereard és Benedek remetéknél az Acta Sanctorumban megírt kultuszához*, in: *Egyházak a változó világban: A Nemzetközi Egyháztörténeti Konferencia előadásai*. Szerk. BÁRDOS István – BEKE Margit. Tatabánya: Komárom-Esztergom Megye Önkormányzata, 1991. 383–386.
- SÖVEGES Dávid OSB: *Fejezetek a lelkiség történetéből*. Sajtó alá rendezte, a mutatókat készítette BARTÓK Ferenc OSB, Szent Gellért Hittudományi Főiskola, Pannonhalma (Ph.) 1993. 540 lap. Második átdolgozott kiadása: *Fejezetek a lelkiség történetéből*, Bencés Kiadó, Pannonhalma 2007.
- VÁRSZEGI A.: *Pázmány Péter és a magyar bencések*, in: *Az Úr szolgálatának iskolája. „Schola servitii”*. A gimnázium tanárainak tanulmányaiból, 1939–1989. Pannonhalmi Bencés Gimnázium, Ph. 1990 [1991]. 54–57.

1992

- SÓLYMOS Sz.: *A pannonhalmi Boldog Mór kilátó avatása*, in: *Erdészeti lapok* 127 (1992) 12. szám, 377–378.

1993

- A Tihanyi Alapítólevél*. A latin szöveget gondozta, az utószót írta ÉRSZEGI Géza. Szómagyarázat: EVA Berta és ÉRSZEGI Géza. Ford. HOLUB József és ÉRSZEGI Géza. Szelényi Ház, Veszprém 2004. 8 lap.
- Die Gründungsurkunde von Tihany*. Lateinischer Text und Epilog: Géza ÉRSZEGI. Worterklärung von Eva Berta und Géza ÉRSZEGI. Übersetzung von Eva BERTA. Szelényi Haus, Veszprém 1993. 8 lap.
- The deed of foundation of Tihany Abbey*. Latin Text, bibliogr. and historical context: Géza ÉRSZEGI. Glossary: EVA BERTA and Géza ÉRSZEGI. Translation: Brian McLEAN. Szelényi House, Veszprém 1993. 8 lap.
- Nagy Szent Gergely: *Szent Benedek élete*. Ford. RADOS Tamás OSB és SZABÓ Flóris OSB. Bencés Kiadó, Pannonhalma 1993. 73 lap.
- SÓLYMOS Sz.: *Bencés szellem, bencés lelkiség*, in: *Távlatok* 3 (1993), 1. szám, 49–55.
- SOMORJAI Á.: *A keresztény Európa kialakulása. Szent Adalbert műve és jelentősége. Konferencia Rómában, 1992. november 6–7–8-án*, in: *MEV* 5 (1993), 3–4. szám, 223–228.

1994

- Az egység szolgálatában. Köszöntő Békés Gellért OSB 80. születésnapjára, II. kötet*. Boór János, Kiss Ulrich SJ és Kovács K. Zoltán közreműködésével szerkesztette SOMORJAI Ádám OSB. Katolikus Szemle, Pannonhalma 1994. 359 lap. Bencés rendtörténeti tételek szerzői névsorban:
- BLAZOVICH Ágoston OSB: *A nyugaton élő magyar bencések élete és elöljárójuk*, 9–21. Függelék: *I. Adattár a são paulói apátságához, II. irodalom a são paulói alapításhoz*. Mindkettőt közli: SOMORJAI Á., 21–24.
- SOMORJAI Á.: *Békés Gellért publikációinak bibliográfiája*, 63–82.

- CSÓKA Gáspár: *Szent Benedek, a béke követje. VI. Pál pápa 30 éve nyilvánította Európa védőszentjévé*, in: *Teológia* 28 (1994), 1. szám, 19–20.
- MÉSZÁROS István: *A budapesti és csepeli bencés gimnáziumok*. Bencés Kiadó, Pannonhalma 1994. 172 lap. (Magyar bencés gimnáziumok)
- MÉSZÁROS István: *A soproni bencés gimnázium*. Bencés Kiadó, Pannonhalma 1994. 212 lap. (Magyar bencés gimnáziumok)
- MOLNÁR Antal: *Egy magyar egyháztörténész a 20. században: Vanyó Tihamér OSB*, in: *MEV* 6 (1994), 1–2. szám, 37–50. (bibliográfiával)
- ORBÁN Imre (rec.): Jákli István: „... A magyarokhoz küldetett”. *Pannonhalma 1992. Bencés K.*, in: *MEV* 6 (1994), 1–2. szám, 260–262.
- PUKÁNSZKY Béla (rec.): Mészáros István: *A Soproni Bencés Gimnázium*. (Bp. 1994, Bencés Kiadó). – *Uő.: A budapesti és a csepeli bencés gimnáziumok*. (Uo.), *MEV* 6 (1994), 3–4. szám, 269–271.
- SOMORJAI Á.: (szerk.): *Kelet-Közép-Európa Szentje: Adalbert (Vojtech-Wojciech-Béla)*, Budapest 1994. 208 lap. (METEM Könyvek 5.) Bencés rendtörténeti tételek szerzői névsorban:
- GRÉGOIRE, Réginald, OSB: *Az európai szerzetesség a IX–XI. században*, 29–37.
- FOKICINSKI, Hieronim, S.J.: *Szent Wojciech-Adalbert, a lengyel egyház és állam megszületésének protagonistája*, 38–43.
- JAROSLAV Polc: *Szent Adalbert-Vojtech prágai püspök ereiklyéi*, 44–56.
- KLOCZOWSKI, Jerzy: *Szent Wojciech-Adalbert és a keresztény Európa kialakulása az 1000. év körül*, 101–111.
- KOZMA Béla: *Szent Adalbert, a Nyugat-Európa keleti határán élő népek apostola*, 65–76.
- LEGEZA István: *Szent Adalbert missziós szerepe a magyar történelemben. Forráskritikai tanulmány*. [Budapest 1952.], 117–205.
- MUSZYNSKI, Henryk: *Gniezno és Szentje*, 57–64.
- PASIERB, Janusz St.: *Szent Adalbert élete és munkássága a gnieznói székesegyház kapuzatának ikonográfiájában*, 77–85.
- RICHÉ, Pierre: *Szent Adalbert és Gergely-II. Szilveszter kapcsolatai*, 86–100.
- SOMORJAI Á.: *Mosteiro S. Geraldo. Útibeszámoló*. Morumbi-Itapeceira 1994. 26 lap. Kézirat. Egyes részletei megjelentek in: *Az egység szolgálatában*, i. m. 21–24. (*Adattár a sao paulói apátságához*, ill. *Irodalom a sao paulói apátságához*.)

1995

- FÜLÖP Éva Mária: *A magyarországi bencés kongregáció birtokainak gazdasági szervezete és irányítása (1848–1949)*, METEM, Bp. 1995. 252 lap. (METEM Könyvek 8.)
- KŐHEGYI Mihály (rec.): Fülöp Éva Mária: *A magyarországi bencés kongregáció birtokainak gazdasági szervezete és irányítása (1848–1949)*, in: *MEV* 7 (1995), 3–4. szám, 252–254.
- MAYER Farkas OSB: *Jedlik Ányos (1800. január 11. – 1895. december 13.)*, in: *Fizikai Szemle* 45 (1995), 12. szám [Jedlik-szám], 407–418.
- RÓNAY Jácint: *Napló. Válogatás*. Sajtó alá rendezte és az utószót írta HÖLVÉNYI György. A kötetet szerkesztette ZOMBORI István. KATONA Tamás előszavával. METEM, Bp. 1996. 400 lap.
- SOMORJAI Á.: *A makariosz/szimeoni iratok*, Ph. 1995. (Pannonhalmi Füzetek [PF] 36.) 56 lap.

SOMORJAI Á.: *Békés Gellért pályaképéhez*, in: Pannonhalmi Szemle 3 (1995), 1. szám. 59–64.

Unum omnes in Christo. In unitatis servitio. Miscellanea Gerardo J. Békés OSB octogenario dedicata. Szerk. Adam SOMORJAI et Andreas SZENNAY, Ph. 1995. 582 lap. Bencés rendtörténeti tételek szerzői névsorban:

ENGELBERT, Pius OSB: *Rodulfus Glaber und die Ungarn*, 473–488.

LYONS, Patrick OSB: *Monks and Ecumenism: The Case of Lambert Beauduin* [OSB], 511–533.

SOMORJAI Á.: *Bibliographia publicationum Gerardi Békés*, 63–80.

SÓLYMOS SZ.: *Die Rolle der Ungarischen Kongregation in der Gründung des Kollegs S. Anselmo in Rom*, 535–562. *Tabelle: Mitglieder der Ungarischen Kongregation im Kolleg St. Anselm 1888–1994*, 559–560.

VÁRSZEGI A.: *Ora et labora. Jedlik Ányos halálának 100. évfordulójára. Megemlékezés*, in: Fizikai Szemle. – 45. évf. 1995. 12. sz. 401.

1996

Bencések / TÖRÖK József – LEGEZA László – SZACSVAY Péter [előszó VÁRSZEGI Asztrik]. – Mikes Kiadó, Budapest 1996.

Emlékkönyv Szent Gellért püspök halálának 950. évfordulóján 1046–1996, szerk. HORÁNSZKY Nándor. Budapest: Szent Gellért Plébánia, 1996. 192 lap.

SÓLYMOS Szilveszter OSB írásai a kötetben:

Korai emlékek, 127–129.

Lancsics Bonifác (1674–1737) a Szent Gellértet tisztelő barokk kori bencés, 130–133.

Zarándoklat 1900-ban Murano szigetére: Szent Gellért ereklyéi, 134–136.

Adalékok Szent Gellért tiszteletéhez a két világháború között, 137–142.

Az 1946-os Szent Gellért centenárium, 143–148.

Szent Gellért emléke Pannonhalmán, 149–153.

Ezeréves Iskola Pannonhalmán: tradíció és megújulás / [BORIÁN Előd; előszó Várszegi Asztrik]. Pannonhalmi Bencés Gimnázium, Ph. 1996. (Magyar bencés gimnáziumok 2.)

FÜLÖP Éva Mária: *Economic Structure and Direction of the Landed Property of Benedictine Monastery of Tihany in Hungary 1848–1949*. In: A gazdaságtörténet kihívásai. Tanulmányok Berend T. Iván 65. születésnapjára. Szerk. BUZA János – CSATÓ Tamás – GYIMESI Sándor. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Gazdaságtörténeti Tanszéke – MTA BKE Közép- és Kelet-Európa Története Kutatócsoport, Budapest 1996. 153–163.

FÜLÖP Éva: *És kibocsátá Noé a galambot...* *Bencés rendtagok beszámolói 1945 tavaszán*, in: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok – Regnum 8 (1996), 1–2 szám, 311–331.

HATALA, Johannes – PATAKY, Gábor: *Zur Geschichte der Entstehung der besonderen Rechtstellung der Gebietsabtei von Pannonhalma innerhalb der ungarischen Kirche von den Anfängen bis heute. Ein rechtsgeschichtlicher Beitrag zur Darstellung der Entwicklung der besonderen Privilegien der Erzabtei von Pannonhalma*. Doktori értekezés, Wien 1996.

KISS Domonkos: *Régi magyarországi könyvek a Pannonhalmi Szent Benedek-rendi Főkönyvtárban az 1786-os abolíciós katalógus alapján*, Ph. 1996. 107 lap. (PF 38.)

- MAGYAR Szervác OSB: *Egy magyar missziós Brazíliában*. Tihanyi Bencés Apátság, Tihany 1996. 170 lap.
- MAYER Farkas OSB: *A bencés iskolák természettudományi tanítása*, in: *Fizikai Szemle* 46 (1996), 5. szám, 146–150. Interneten: <http://fizikaiszemle.hu/old/archivum/fsz9605/mayer9605.html>
- Pannonhalma 1000 éve*. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok – REGNUM 8 (1996), 1–2 szám. Tételek szerzői névsorban:
- BÁNHÉGYI B. Miksa OSB: *Bencés könyvkultúra a középkorban*, 15–23.
- FÜLÖP Éva: *És kibocsátá Noé a galambot... Forrásközlés – bencés rendtagok beszámolóí 1945 tavaszán*, 311–331.
- HARDI Titusz OSB (rec.): *Söveges Dávid OSB: Isten útja a bencéseken át. Kis bencés rendtörténet*, 361.
- MONOK István (rec.): *Kiss Domonkos OSB: Régi magyarországi könyvek a pannonhalmi Szent Benedek-rendi főkönyvtárban az 1786-os abolíciós katalógus alapján*, 363–365.
- PUKÁNSZKY Béla (rec.): *Varga László: A pannonhalmi Szent Benedek-rend népiskolái és általános iskolái az egyházmegyei tanügyigazgatás tükrében (1919–1948)*, 361–363.
- PÜSPÖKI NAGY Péter (rec.): *Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve*, 366–373.
- PURCSI Barna Gyula (rec.): *Puskely Mária: Keresztény szerzetesség. Történelmi kalauz*, 379–381.
- REICHARDT Aba OSB: *Levéltárunk forrásközlései (1579–1924)*. I. Két XVI. századi végrendelet; II. Élet a szenthegyen 1734-ben; III. Szemelvények Vajda Sámuel leveleiből: Bencés élet a szétszórtság idején; IV. Kelemen Krizosztom nyalkai plébános feljegyzései 1916–1918; V. Bencés missziók a Tiszazugban 1923–1924, 237–286.
- SÓLYMOS Sz.: *A pannonhalmi hiteles helyi pecsét és címer*, 25–48.
- SÓLYMOS Sz.: *Vidlics Ferenc pannonhalmi perjel naplótöredéke az Egyetemi Könyvtárban (1710–1711)*, 295–310.
- SÓLYMOS Sz.: *A Maurinus breviárium bevezetése a magyar bencés kongregációban*, 99–115.
- SÓLYMOS Sz.: *A Magyar Bencés Kongregáció szerepe a római Szent Anzelm Kollégium és a bencés konföderáció létrejöttében*, 117–135. Függelék: *A Magyar Bencés Kongregáció tagjai a római Szent Anzelm Kollégiumban 1888–1996*, 134–135.
- SOMORJAI Á.: *Bencés monostorok Magyarországon a X–XVI. században. Vázlat*, 9–14.
- SOMORJAI Á.: *A magyarországi bencés rend XX. századi történetének rövid vázlata 1983-ig*, 137–148.
- SOMORJAI Á. (rec.): *A Szent Gellért Hittudományi Főiskola Évkönyveinek három folyama: 1–7 (1911–1917), 8–10 (1940–1943), 11–22 (1958–1989)*, 365.
- SVOBODA József: *Missale Vitonianum – 1781*, 87–98.
- TÓTH István György: *Pannonhalmi bencés misszió 1658-ban. (Roman garsteni apát két Rómában őrzött levele)*, 287–294.
- TÓTH János Aldemár OSB: *A pannonhalmi gazdálkodás története a XVIII. század derekán*, 49–85.

- TÓTH Veremund OSB: *A Szent Gellért kolostor Brazíliában*, 149–190.
- ZAKAR Péter (rec.): *Rónay Jácint: Napló. (Sajtó alá rendezte és utószó: Hölvényi György)*, 374–379.
- REICHARDT Aba OSB: *A celli kékszellem* [Berecz Erzsébet Skolasztika OSB élete]. [Bencés kiadó], Pannonhalma-Tiszaújfalu 1996. 228 lap.
- SÓLYMOS Sz.: *Szent Zoerard-András (Szórád) és Benedek remeték élete és kultusza Magyarországon*, Budapest: METEM. 1996. 176 [36] lap. (METEM könyvek, 16.)
- SÓLYMOS Sz. (rec.): *Pannonhalma millenniuma és a millesentenárius ünneplése: „Mons Sacer, Pannonhalma ezer éve” 1996 március 21– november 11*, in: *Múzeumi hírlevél* 17 (1996), 4. szám, 95–96.
- SOMORJAI Á.: *Alle radici europee del monachesimo*, in: *L'Osservatore Romano*, N. 203. Giovedì 5 settembre 1996. Supplemento, p. 12.
- SOMORJAI Á.: *Bencés apátok Pannonhalmán*, in: *Új Ember* 1996. okt. 13. 5. lap.
- SOMORJAI Á.: *Kutatóárkok. Válogatott tanulmányok, 1988–1995*. Püski, Budapest 1996. 48–52.
- SOMORJAI Á.: *A keresztény Európa kialakulása. Szent Adalbert műve és jelentősége. Konferencia Rómában, 1992. november 6–7–8-án*, 48–52.
- Szent Adalbert, Kelet-Közép-Európa népeinek védőszentje*, 40–47.
- SOMORJAI Á.: *Millenniumi kiadványok Pannonhalmán*, in: *Távlatok* 1996. 31. szám, 644–647.
- SÖVEGES Á.: *Isten útja a bencéseken át. Kis bencés rendtörténet* (Rendtörténeti Füzetek 1.) Ph. 1996.
- SÖVEGES Á.: *Magyarázatok Szent Benedek Regulájához: Tiszaújfalu, 1948. nov. 5. – Pannonhalma, 1977. szeptember*. Ph. 1996. 310 lap.
- TAKÁCS Imre (szerk.) et alii: *Mons Sacer, 996–1996. Pannonhalma 1000 éve. Szent Gellért Hittudományi Főiskola Ph.* 1996. I–III. kötet. Bencés rendtörténeti tételek szerzői névsorban:
- A pannonhalmi konvent kiadatlan okleveleiből (1257–1387)*. CSÓKA Gáspár, DRESKA Gábor, SZOVÁK Kornél, 439–456.
- ASKERCZ Éva: *Storno Ferenc Pannonhalmán*, II. 182–192.
- BÁNHÉGYI B. Miksa: *A Könyvtár*, III. 191–232.
- BOLLÓK János: *A Szent Imre-legenda*, I. 341–355.
- Búcsúlevél a pannonhalmi monostor temploma számára: Róma 1507. július 16*. DRESKA Gábor, 581.
- CSÓKA Gáspár: *A levéltár*, III. 233–244.
- DÁVID Ferenc: *A pannonhalmi főegyház múlt századi helyreállításáról*, II. 162–181.
- DOMINKOVITS Péter: *Szentmárton mezőváros és lakói a 19. században*, II. 326–339.
- DRESKA Gábor: *A pannonhalmi konvent hiteleshelyének 14. századi oklevélátírásai*, I. 463–470.
- ENGELBERT, Pius OSB: *Prágai Szent Adalbert – püspökideál, politika és szerzetesség*, I. 25–37.
- ÉRSZEGI Géza: *Szent István pannonhalmi oklevele*, I. 47–89.
- ÉRSZEGI Géza: *Hétköznapok a középkorvégi magyarországi bencés monostorokban*, I. 561–570.
- FAZEKAS István: *A pannonhalmi egyházmegye*, II. 320–325.

- GALAVICS Géza: *A pannonhalmi a pátság barokk ebédölje*, II. 69–93.
- GERICS József – LADÁNYI Erzsébet: *Az államférfi Szent István öröksége*, I. 110–116.
- GRANASZTÓI Györfly Katalin: *Barokk oltárok és berendezési tárgyak*, II. 94–99.
- HORVÁTH József: *A monostorkörnyék falvainak mindennapjai a 16–17. században*, II. 25–37.
- KAPITÁNYFfy István: *Cerbanus és Maximus-fordítása*, I. 357–368.
- KATUS László: *A rend iskolái a 19–20. században*, II. 255–263.
- KELÉNYI György: *A monostor épületei és építési tervei a 18. században*, II. 59–68.
- KUBINYI András: *Mátyás király és a monasztikus rendek*, I. 538–544.
- LÁSZLÓ Csaba: *Régészeti adatok Pannonhalma építéstörténetéhez*, I. 143–169.
- MADAS Edit: *Szent Benedek a középkori magyarországi prédikáció- és legenda-irodalomban*, I. 369–386.
- MAROSI Ernő: *Bencés építészeti az Árpád-kori Magyarországon. – A „rendi építőiskolák” problémája*, I. 131–142.
- MAYER Farkas OSB: *A természettudományi „terménytárak” története*, III. 291–306.
- MIKÓ Árpád: *Tolnai Máté főapát és a reneszánsz művészet emlékei Pannonhalmán (1500–1535)*, I. 571–578.
- MOLNÁR Antal: *Karner Egyed kora (1699–1708)*, II. 49–58.
- PAPP Szilárd: *Késő gótikus építkezések Pannonhalmán*, I. 237–271.
- POLÁN Hildebrand OSB: *A Régiségtár*, III. 271–290.
- PRAŽÁK, Richárd: *Mór püspök Szent Zoerard és Benedek remetéről szóló legendája*, I. 333–340.
- RÁCZ György: *Pannonhalma és Ják*, I. 527–537.
- RADNAI Gyula: *Jedlik Ányos*, II. 264–279.
- R. VÁRKONYI Ágnes: *Egy pozitivisták történetész a bencés rendben – Rómer Flóris (1815–1889)*, II. 290–308.
- SAJÓ Tamás: *Oltártervek a Főapátság helyreállításának korából (1802–1812)*, II. 135–144.
- SARBAK Gábor: *A pannonhalmi Liber ruber*, I. 401–421.
- SISA József: *A Könyvtár és a torony építése*, II. 145–161.
- SOLYMOSI László: *A bencés konventek hiteleshelyi oklevéladásának kezdetei*, I. 481–498.
- SOLYMOSI László: *Albeus mester összeírása és a pannonhalmi apátság tatárjárás előtti birtokállománya*, I. 515–526.
- SÓLYMOS Szilveszter OSB: *Művészeti gyűjtemények*, III. 11–190.
- SZABOLCSI Hedvig: *Jedlik Ányos bútorai*, II. 280–282.
- SZAKÁLY Ferenc: *Pannonhalma a török időkben*, II. 13–24.
- SZÖNYI Eszter – TOMKA Péter: *Pannonhalma környékének története a bencések megjelenéséig*, I. 38–46.
- SZOVÁK Kornél: *A pannonhalmi konvent hiteleshelyi működésének kezdetei (1244–1387)*, I. 422–462.
- II. Ulászló Tolnai Máténak adományozza a pannonhalmi apátságot: Buda, 1505. február 26. DRESKA Gábor, 579.
- II. Ulászló utasítása nagykáptalanok tartására: Buda, 1505. szeptember 21. DRESKA Gábor, 580.

- TAKÁCS Imre: *Pannonhalma újjáépítése a 13. században*, I. 170–236.
- THOROCZKAY Gábor: *Szent István pannonhalmi oklevelének historiográfiája*, I. 90–109.
- VÁRSZEGI A.: *A Magyar Bencés Kongregáció története, 1916–1996*, II. 340–356.
- VESZPRÉMY László: *A pannonhalmi bencés apátság könyvei a 11. század végi összeírás alapján*, I. 327–332.
- VESZPRÉMY László: *Pannonhalmi oklevelek a 13–14. században*, I. 471–480.
- VIDA Tivadar: *Harc egy múzeumért: Lovas Elemér pályája (1889–1949)*, II. 309–319.
- VÍZKELETY András: *A Regula Benedicti középkori kéziratai Magyarországon*, I. 387–390.
- VARGA László: *A Pannonhalmi Szent Benedek-rend népiskolái és általános iskolái az egyházmegyei tanügyigazgatás tükrében (1919–1948)*, Ph. 1996. 127 lap. (PF 37.)
- VÁRSZEGI A.: *A Magyar Bencés Kongregáció története a XX. században (1916–1996)*, in: Mons Sacer 996–1996, II. / szerk. TAKÁCS Imre. [Pannonhalmi Főapátság], Ph. 1996. 340–356.
- VÁRSZEGI A.: *Pannonhalma millenniuma (996–1996)*, in: Credo. – 2. évf., 1996. 2. sz. 41–43.
- VÁRSZEGI A.: *Ezeréves Szent Márton monostora – Bencések a hegyen*, in: Élet és Tudomány. 51. évf., 1996. 36. sz. 1128–1130.
- VÁRSZEGI A.: *Die Geschichte der ungarischen Benediktinerkongregation von 1918 bis 1996*, in: Erbe und Auftrag. – 72. évf. 1996. 1. sz. 5–8.
- VÁRSZEGI A.: *Pannonhalma öröksége. A Főapátság fennállásának ezredik évfordulójára*, in: História. – 18. évf., 1996. 7. sz. 34.

1997

- BÁNHÉGYI Miksa OSB: *A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár*. KLTE Könyvtár, Debrecen 1997. in: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának közleményei, 19–34.
- CSÓKA Gáspár OSB: *A szerzetesrendek szerepe Győr tudományos, oktatási és kulturális életében*, in: *Városi Levéltári Füzetek* 1997/1. 19–34.
- DRESKA Gábor: *A pannonhalmi konvent hiteleshelyének működése a Zsigmond-korban*. In: HAJDÚ Ákos – KOKAS Zsuzsanna (szerk.): *Egyház és művelődés. Pannonhalma 996–1996. Tudományos konferencia Pannonhalma és a magyar oktatás milléniuma emlékére*. Magyar Történetshallgatók Egyesülete, Budapest 1997. 56–67.
- DRESKA Gábor: *A pannonhalmi konvent hiteleshelyének működése a Zsigmond-korban. A pannonhalmi konvent hiteleshelyének 1387 és 1437 között készült kiadványai a Pannonhalmi Bencés Főapátsági Levéltárban*, in: *Levéltári Közlemények* 68 (1997) 1–2. szám, 3–61.
- KORZENSZKY Richárd OSB: *Kassai István énekgyűjteménye*, Ph. 1997. 134 lap. (PF 41.)
- KORZENSZKY Richárd OSB: *Páternoszter. Feljegyzések a minisztériumból 1992–1994*, Szemimpex, Bp. 1997. 373 lap.
- LUKÁCSI Márk: *Vajda Sámuel élete és irodalmi munkássága*, Ph. 1997. 198 lap. (PF 40.)
- Mille anni di storia dell'arcidiocesi di Pannonhalma*. Szerk. SOMORJAI Á. – PÁL József, Accademia d'Ungheria in Roma – METEM, Roma–Pannonhalma 1997. 233 lap.
- Bencés rendtörténeti tételek szerzői névsorban:
- AVAGLIANO, Faustino, OSB: *Montecassino e Pannonhalma*, 161–167.

- BÉKÉS Gellért OSB: *Monaci missionari collaboratori di Santo Stefano e gli inizi della Chiesa in Ungheria*, 19–26.
- CLEARY, Richard James OSB: *Padre Gerardo Békés, lo “straordinario ordinario”*, 191–194.
- ENGELBERT, Pius OSB: *L'inizio del Collegio di S. Anselmo e Pannonhalma*, 177–190.
- KAPITÁNYFfy István: *Cerbanus e la sua traduzione di Massimo*, 101–120.
- MADAS Edit: *La figura di San Benedetto nella letteratura di prediche e leggende nell'Ungheria medievale*, 121–147.
- MIHÁLYI Géza: *Il ginnasio-liceo Dante Alighieri di lingua italiana a Pannonhalma dal 1939 al 1948 e il suo ruolo nei rapporti italo-ungheresi*, 169–173.
- Monaci della Congregazione Benedettina Ungherese nel Collegio Sant'Anselmo 1888–1997*, 229–230.
- SÁRKÖZY Péter: *Il letterato comandato da Dio*, 195–205.
- SOMORJAI Á.: *Gli inizi del monachesimo in Ungheria e la missione cristiana nell'Est-europeo. Abbozzo per un bilancio preliminare ossia elementi per lo status quaestionis della ricerca*, in: 27–35. Felvéve kötete: *Segnato dalla corona di Santo Stefano. Saggi raccolti 1992–2020*, i. m. 51–58.
- SZILAS M. Katalin – SZÖLLÖSY Ágnes: *Il monastero. Guida storico-architettonica*, 215–226.
- THOROCZKAY Gábor: *La storiografia del diploma di Pannonhalma di Santo Stefano*, 39–82.
- VERCRUYSE, Jos E.: *Gellért Békés “in unitatis servitio”*, 207–211.
- VESZPRÉMY László: *La biblioteca nell'inventario della fine del secolo undicesimo (1093–1095)*, 83–99.
- VÍZKELETY András: *Manoscritti medievali della Regula Benedicti in Ungheria*, 149–157.
- MAGYAR Szervác OSB: *Egy magyar missziós Brazíliában, II. Alapítás Nova Santa Rosában*. Tihanyi Bencés Apátság, Tihany 1997. 164 lap.
- SÓLYMOS Sz.: *Ezer év száz bencése, Pannonhalma: Pannonhalmi Főapátság*, Ph. 1997. 502 lap.
- SÓLYMOS Sz.: *Szent Adalbert élete*, Bencés Kiadó, Ph. 1997. 20 lap.
- SÓLYMOS Sz.: *Szent Márton tiszteletének emlékei Pannonhalmán*, [Pannonhalmi Főapátság], Ph. 1997. 24 lap.
- SÓLYMOS Sz.: *Boldog Schuster Ildefonz OSB bíboros, milánói érsek (1880–1954)*, [Pannonhalmi Főapátság], Ph. 1997. 16 lap.
- SOMORJAI Á.: *Pannonhalma – geistliches Zentrum in der katholischen Kirche Ungarns*, in: *L'Osservatore Romano* 27 (1997) Nr. 33/34. 15. August 1997. 5–6.
- SOMORJAI Á.: *Sankt Adalbert (Vojtech-Wojciech-Béla), gemeinsamer Heiliger der Völker Ostmitteleuropas*, in: *Adalbert von Prag. Brückenbauer zwischen dem Osten und Westen Europas*, Hrsg. v. Hans Hermann HENRIX (Schriften der Adalbert-Stiftung, Krefeld, Bd 4.) Baden-Baden 1997. 209–213.
- SOMORJAI Á.: *Gli inizi del monachesimo in Ungheria e la missione cristiana nell'Est-europeo. Abbozzo per un bilancio preliminare ossia elementi per lo status quaestionis della ricerca*, in: *Early Christianity in Central and East Europe*. Szerk. Przemysław URBANCZYK, Warszawa 1997. 147–154.

SZENTJAKABI Lázár OSB: *Karner Egyed versei. Latin tanítóköltemények a XVIII. század elejéről*, Ph. 1997. 128 lap. (PF 39.)

VÁRSZEGI A.: *Bencések ezer éve az oktató-nevelő munkában Magyarországon*, in: Egyház és művelődés, Szerk. HAJDÚ Ákos – KOKAS Zsuzsanna. Magyar Történetshallgatók Egyesülete, Budapest 1997. 9–16.

1998

A második kolostoralapítás. Beszélgetés Korzenszky Richárd tihanyi bencés perjellel. (Méhes Károly), in: Dunántúli Napló 1998. dec. 23.

A Pannonhalmi Szent Gellért Főiskola Évkönyve 23 (1998/1999), 237 lap.

BILKEI Irén: *A zalavári és a kapornaki konventek hiteleshelyi levéltárainak oklevél-regesztái 1526–1547 (Kutatási beszámoló)*, in: Levéltári Szemle 48 (1998) 25–30.

FÜLÖP Éva Mária: *Járandóság és nyugdíj a magyarországi bencés kongregáció birtokain (1848–1949)*. In: Ministerio. Nemzetközi Történetsh Konferencia előadásai. 1995. május 24–26. Szerk. BEKE Margit – BÁRDOS István. Esztergom-Budapesti Érsekség – Komárom-Esztergom Megye Önkormányzata – Kultsár István Társadalomtudományi és Kiadói Alapítvány, Esztergom–Tatabánya–Dorog, 1998. 137–164.

FÜLÖP Éva: *A magyarországi bencés kongregáció uradalmainak gazdasági iratai*. In: A Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat József Attila Megyei Könyvtára Évkönyve. Szerk. SCHMIDT József – MONOSTORI Imre Tatabánya 1998. 131–144.

FÜLÖP Éva Mária: „Megindult a föld lábunk alatt.” *A Pannonhalmi Bencés Főapátság Győr megyei gazdaságainak sorsa az 1945. évi földreform után*. In: Győri Tanulmányok. Tudományos Szemle 1998. 2. szám, 5–41.

HEGEDÜS Odó OSB: *Bencés irodalmi élet Pannonhalmán a két világháború között*, Ph. 1998. 131 lap. (PF 43.)

HOMONNAI Sarolta: „...Cum sigillis abbatis et capituli Sancti Martini...” *A pannonhalmi apátság pecséthasználata hiteleshelyi tevékenységének kezdetéig*. In: Tanulmányok a középkori magyar egyház történetéből. Szerk. KOSZTA László, Szeged 1998. 9–32. (Capitulum I.)

Johannes CASSIANUS: *Az egyiptomi szerzetesek tanítása*. I. rész (I–X. könyv). Ford. SIMON Árkád. SÖVEGES Dávid OSB előszavával. Sajtó alá rendezte SOMORJAI Á. Pannonhalmi–Tihany 1998. 328 lap. (Johannes Cassianus műveiből, 1.)

KÖFALVI Tamás: *A pécsváradi konvent hiteleshelyi tevékenysége az Árpád-korban (1254–1301)*. In: Tanulmányok a középkori magyar egyház történetéből. Szerk. KOSZTA László, Szeged 1998. 129–149. (Capitulum I.)

MÉSZÁROS István: *A komáromfüssi katolikus népiskola száz éve. 1840–1945*. Inzerta Kiadó (Komárom), 1998. 119 lap.

MÉSZÁROS István: *Pannonhalmi 1000 éve és egyéb írások. Magyar egyháztörténeti vázlatok. Regnum. 8. évfolyam*, 1996. In: Távlatok 1998. 40. szám, 338–341.

REICHARDT Ábá OSB: *Zsízsa. Egy teljes élet. Kerkay Erzsébet Mária, 1957–1992*. [Pannonhalmi Főapátság, Pannonhalmi] 1998. 155 lap.

SCHMITZ, Philibert OSB: *A bencések civilizációs tevékenysége a XII.-tól a XX. századig*, I. Pannonhalmi 1998. 309 lap. (RF 2.)

SÓLYMOS Sz.: *Himmelreich György pannonhalmi kormányzóapát (1607–1637) könyvtárkatalógusának feldolgozása*, Ph. 1998. 155 lap. (PF 44.)

TÓTH János Aldemár OSB: *A pannonhalmi gazdálkodás története a XVIII. század derekán*, Ph. 1998. 287 lap. (PF 42.)

1999

- Árpád-kori legendák és intelmek.* Válogatta, a bevezető tanulmányt írta, a jegyzeteket és a szöveget gondozta ÉRSZEGI Géza. Ford. CSÓKA J. Gáspár OSB et alii. Osiris, Budapest 1999. 220 lap.
- BILKEI Irén: *A zalavári és a kapornaki konventek hiteleshelyi levéltárainak oklevélregesztái 1527–1541.* Zalaegerszeg, 1999.
- FÜLÖP Éva Mária: *Az 1848. évi áprilisi törvények – a munkaerő alkalmazásának változásai a Tihanyi Bencés Apátság birtokain.* In: Egyház és politika a XIX. századi Magyarországon. Nemzetközi Történeteszkonferencia előadásai, 1998. május 27–28. Szerk. HEGEDŰS András – BÁRDOS István. Esztergom-Budapesti Érsekség – Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat – Kultsár István Társadalomtudományi és Kiadói Alapítvány, Esztergom–Tatabánya–Dorog 1999. 83–92.
- FÜLÖP Éva: „Gazdászati ügyek” a magyarországi bencés kongregáció 1912. évi káptalanján. *Hajdú Tibor főapát előterjesztése. Forrásközlés.* In: A Ráday Gyűjtemény Évkönyve IX. Budapest 1999. 407–437.
- HOMONNAI Sarolta: *A magyarországi bencések 14. századi reformtörekvései.* In Acta Historica (Szeged) 110 (1999) 43–55. <http://acta.bibl.u-szeged.hu/2877/>
- Johannes CASSIANUS: *A keleti szerzetesek szabályai (De institutis coenobiorum).* Ford. SIMON Árkád. Sajtó alá rendezte SOMORJAI Á. Pannonhalma-Tihany 1999. 232 lap. (Johannes Cassianus műveiből, 3.)
- Johannes CASSIANUS: *Az egyiptomi szerzetesek tanítása.* II. kötet: II–III. rész (XV–XXIV. könyv) Ford. SIMON Árkád. Sajtó alá rendezte SOMORJAI Á. Pannonhalma-Tihany 1999. 400 lap. (Johannes Cassianus műveiből, 2.)
- MAGYAR Szervác OSB – LINKA Ödön OSB: *Brazil utakon: 30 év távlatában.* Szent Maurícius Cella, Bakonybél 1999. 192 lap.
- SÓLYMOS SZ.: *Ph. élete a XIX. században. Összegyűjtött rendtörténeti tanulmányok,* (RF 3.) Ph. 1999. Bencés rendtörténeti tételek szerzői névsorban:
- Magyar bencés élet a 19. században. Szerzetesség és tanítás feszültsége,* 9–78.
Márkfi Sámuel OSB (1811–1861) élete és munkássága, 79–143.
Adalékok a Magyar Bencés Kongregáció 19. századi belső életéhez, 144–224.
A Maurinus Breviárium bevezetése a Magyar Bencés Kongregációban, 225–247.
A Boldogasszony-kápolna virágkora a 19. század második felében, 251–265
Kálvária helyén Millenniumi Emlékmű, 266–278.
A Magyar Bencés Kongregáció szerepe a Római Szent Anzelm Kollégium és a bencés konföderáció létrejöttében, 281–305.
Függelék. A Magyar Bencés Kongregáció tagjai a római Szent Anzelm kollégiumban 1888–1998. 306–307.
- SOMORJAI Á.: *Békés Gellért OSB, 1915–1999,* in: Istenkereső tudósok. Magyar katolikus teológusportrék a XX. század második feléből. Szerk. KRÁNITZ Mihály, Uj Ember, Budapest 2007. 37–48
- SZALAI Béla – SZABÓ Flóris OSB: *Pannonhalma négy évszázad képein: Rómer Flóris emlékének.* Publikus Bp. 1999. 207 lap.
- TIBOLD GÁBOR Attila: *A pannonhalmi könyvtár története. Különös tekintettel annak fejlődésére 1802-től napjainkig,* Ph. 1961/1999. 117 lap. (PF 45.)
- TÓTH A. Veremund: *Szent Mechtild és Szent Gertrúd szimbolizmusa,* Ph. 1949/1999. 160 lap. (PF 46.)

2000

- BÉKÉS Gellért OSB: *Külföldi rendi körlevelek 1957–1974*, Róma-Pannonhalma, 2000. (Rendtörténeti Füzetek sorozat 4.) 9–10.
- BOROS Zoltán: *A Pannonhalmi Főapátság majorságai a 19. században*. In: Történelmi kalandozások térben és időben. Szerk. J. ÚJVÁRY Zsuzsanna. Szent István Társulat, Budapest 2000. 85–96.
- FÜLÖP Éva: „*Gazdászati ügyek*” a magyarországi bencés kongregáció 1912. évi káptalanján. *A birtokok növénytermesztése és állattenyésztése*. In: A Komárom-Megyei Önkormányzat József Attila Megyei Könyvtára Évkönyve, Szerk. TAKÁCS Anna – MONOSTORI Imre. Tatabánya 2000. 119–139.
- KŐFALVI Tamás: *Büntető záradékok a pécsváradi konvent hiteleshelyi tevékenységében 1254–1526*. In: Aetas 15 (2000), 1–2. szám. <http://epa.oszk.hu/00800/00861/00014/2000-1-2-01.html>
- KŐFALVI Tamás: *A zalavári és kapornaki konventek hiteleshelyi levéltárainak oklevélregesztái, 1527–1541*, in: Aetas 15 (2000), 2. szám, 149–153. http://epa.oszk.hu/03300/03307/00002/egyhaztorteneti_szemle_2000_02_149-153.htm
- KRISTÓ Gyula. *Szent István pécsváradi okleveléről*. In: „Magyaroknak eleiről”. Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendőös Makk Ferenc tiszteletére. Szerk. PÍTI Ferenc – SZABADOS György. Szeged 2000. 307–321.
- Pannonhalma: A hegyen épült város* (HAPÁK József, SÓLYMOS Szilveszter). Magyar Könyvklub: Pannonhalmi Főapátság, Bp.–Ph. 2000. 172, [2] lap.
- SÓLYMOS Sz.: *Pannonhalma település élete egy közel kétszáz éves napló tükrében: helyzetkép Barbély Asztrik gyórszentmártoni plébános 1831–38 közötti naplója alapján*, EFO Kiadó, Ph. 2000. 91 lap.
- SÓLYMOS Sz.: *Ravazd község három temploma* [... a grafikák Borbély Károly alkotása]. EFO Kiadó, Budapest 2000. – 39, [4] lap.
- SÓLYMOS Sz.: *Szent Benedek keresztes érme*, EFO Kiadó, Budapest 2000. 83 lap.
- SOMORJAI Á.: *Kelet-Közép-Európa Szentje: Adalbert (Vojtech=Wojciech-Béla)*, in: Ezer év Szent Adalbert oltalma alatt. Strigonium antiquum IV. Szerk. HEGEDŰS András – Bárdos István, Esztergom 2000. 13–19.
- VÁRSZEGI A.: *Pannonhalma a magyar kultúrában*, in: Korunk. – 3. évf., 2000. 11–12. sz. 19–24.
- VÁRSZEGI A.: *Békés Gellért – en Kriszto*, in: Vigilia. – 65. évf., 2000. 1. sz. 37–40.

2001

- Árpád-kori legendák és intelmek*. Válogatta, a bevezető tanulmányt írta, a jegyzeteket és a szöveget gondozta Érszegi Géza. Ford. Csóka J. Gáspár OSB et alii. Osiris, Budapest 2001. 220 lap.
- CSÓKA Gáspár – DRESKA Gábor – MAYER Gyula – RÁ CZ György – SZOVÁK Kornél (szerk.): *Collectio Diplomatica Benedictina: A Pannonhalmi Bencés Főapátsági Levéltár középkori oklevelei* (CD ROM). Pannonhalma, Bencés Kiadó 2001.
- HOMONNAI Sarolta: *Egy bencés főpapi karrier: Szigfrid apát életútja (1300-as évek eleje–1365)*, in: Acta Historica (Szeged) 115 (2001) 55–65. <http://acta.bibl.u-szeged.hu/2917/>
- KŐFALVI Tamás: *A pécsváradi konvent hiteleshelyi tevékenysége 1254–1526*. In: Pécsvárad. Szerk. FÜZES Miklós. Pécsvárad 2001. 206–210.

- RUPPERT, Fidelis OSB: *A pakhomiánus szerzetesség és a kolostori engedelmesség kezdetei*, Ph. 2001. 330 lap. (RF 5.)
- SÓLYMOS SZ.: *A Pannonhalmi Kódex: (I–III.)*, Szent Gellért Kollégium, Ph. 2001. 283 lap. (Pannonhalmi Szent Gellért Kollégium Könyvei, 10.)
- SÓLYMOS SZ.: *Benedictina: Bencés írások*, Szent Gellért Kollégium, Ph. 2001. 400 lap. (Pannonhalmi Szent Gellért Kollégium Könyvei, 11.)
- SÓLYMOS SZ.: *Kegyérmeek Pannonhalmán: Kuncze Leó bencés gyűjtése*, Szent Gellért Kollégium, Ph. 2002. 222 lap. (A Pannonhalmi Szent Gellért Kollégium Könyvei, 12.)
- SOMORJAI Á.: *Pannonhalma, a magyar Monte Cassino*, in: *A magyar kereszténység ezer éve*, Szerk. Cséfalvay Pál és Maria Antonietta De Angelis, Budapest 2001. 171–175.
- SOMORJAI Á.: *Pannonhalma, il Monte Cassino ungherese*, in: *Mille anni di Cristianesimo in Ungheria. Hungariae Christianae Millennium*, a cura di Pál CSÉFALVAY e Maria Antonietta DE ANGELIS, Budapest 2001. 171–175.
- SOMORJAI Á.: *Pannonhalma, the Hungarian Monte Cassino*, in: *A thousand years of Christianity in Hungary*, ed. by. István ZOMBORI, Pál CSÉFALVAY e Maria Antonietta DE ANGELIS, Budapest 2001. 171–175.
- TAKÁCS Imre (szerk.) et alii: *Paradisum plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon. Benedictine Monasteries in Medieval Hungary. Kiállítás a Pannonhalmi Bencés Főapátságban 2001. március 21-től november 11-ig. Exhibition at the Benedictine Archabbey of Pannonhalma 21 March – 11 November 2001.* Pannonhalmi Főapátság, Ph. 2001. 752 lap. Bencés rendtörténeti tételek szerzői névsorban:
A Szent László-kori bakonybéli összeírás, 1086, DRESKA Gábor, 554–556.
 BÁNHÉGYI Miksa OSB: *Magyar bencés könyvtárak a középkorban*, 75–79.
Dávid herceg adománylevele a tihanyi apátság részére, 1089–1090, DRESKA Gábor, 557.
- HEITELNÉ MORÉ Zsuzsa: *Monostorok a Maros mentén*, 267–274.
- HERVAY F. Levente O. Cist.: *A bencések és apátságai története a középkori Magyarországon. Történeti katalógus*, 461–548.
- JÉKELY Zsombor: *Jáki és garamszentbenedeki falképek*, 153–158.
- LOVAG Zsuzsa: *A magyarországi bencés kolostori műhelyekről*, 119–121.
- MAROSI Ernő: *Bencés építkezések a 13. században*, 275–288.
- PAPP Szilárd: *Pannonhalma és Somogyvárencs reform és építészet a 15–16. század fordulóján*, 289–315.
- SÓLYMOS SZ.: *Az első bencés szerzetesek hazánkban*, 48–60.
- SZŐKE Béla Miklós: *Zalavár a Karoling-korban*, 21–34.
- SZOVÁK Kornél: *Monachorum pater ac dux. A bencés szerzetesség korai századai Magyarországon*, 35–47.
- SZOVÁK Kornél: *Sub testimonio litterali eiusdem conventus... Bencés hiteleshelyek a középkori Magyarországon*, 80–96.
- TAKÁCS Imre: *Garamszentbenedek temploma és liturgikus felszerelése*, 159–186.
- TÓTH Sándor: *A 11–12. századi Magyarország Benedek-rendi templomainak maradványai*, 229–266.
- VÉGH András: *Bakonybél Árpád-kori padlótéglái*, 124–128.
- WEHLI Tünde: *A magyarországi bencés könyvfestészet történetéhez*, 151–152.

„Újat és régít”. Szennay András pannonhalmi főapát úr 80. születésnapjára, Közread-ják: Rendtársai. Pannonhalmi Főapátság, Ph. 2001. 649 lap. Bencés rendtörténeti tételek szerzői névsorban:

AMTMANN, Othmar OSB: *Das Lónyaische Erbe Oroszvár-Zeiselhof*, 101–106.

BLAZOVICH Ágoston OSB: *Dr. Szennay András főapát úr és a nyugati magyar bencés közösség*, 107–108.

GALAMBOS Ireneusz OSB: *Magyar kulturális missziómunka Burgenlandban*, 109–140.

HÄUSSLING, Angelus A. OSB: *Das Mauriner-Brevier bei den ungarischen Benediktinern. Ein Fallbeispiel für eine kritische Ekklesiologie*, 27–40.

KERÉNYI Lajos: *Nagy idők küzdő nagy embere*, 47–52.

LÓRINCZ Krizosztom OSB: *Danczi Villebald, a magyar bencés szlavista*, 141–148.

MÉSZÁROS István: *Bencés Gimnázium 1938/1939*, 71–80.

NYIREDY Maurus OSB: *Plébániai zsinat Győrszentivánban*, 567–577.

SÓLYMOS Sz.: *Szent Gellért tisztelete a magyar bencéseknel*, 455–471.

SOMORJAI Ádám OSB: *Magyar bencés közösségek Nyugaton*, 149–160. A Függelékben a Békés Gellért, *Külföldi rendi körlevelek* c. könyvének mutatója, i. h., 154–160.

[SOMORJAI Ádám OSB:] *Szennay András OSB irodalmi munkássága 1948–2001*, 83–101.

VÁRSZEGI A.: „Műemlékeink” személyes megközelítése (Sopron és Pannonhalma), in: *Műemlékvédelem*. – 45. évf., 2001. 2. sz. 77–78.

VÁRSZEGI A.: *Pannonhalma – „a hegyre épült város”*, in: *Műemlékvédelem*. – 40. évf., 1996. 2. sz. 89–92.

2002

DÉNESI Tamás (ford.): *A Szent Maurícius Monostor Alapítólevele (1230–1240, 1330)*. In: A béli Szent Maurícius Monostor története, 1018–1998. Szent Maurícius Monostor, Bakonybél 2002. 166–171.

HOMONNAI Sarolta: *Les mouvements de réforme des Bénédictins hongrois au 14e siècle*, in: *Chronica. Annual of the Institute of History*, 2. University of Szeged. 2002. 20–26. <http://acta.bibl.u-szeged.hu/5736/>

HORVÁTH Ferenc Ciprián: *Az igehirdetés teológiája*, Ph. 2003. 145 lap. (PF 47.)

REICHARDT Aba OSB: *Akit a csillag hívott*. Berecz Erzsébet Skolasztika 1898–1932. Szent Benedek Leányai Társaság, Tiszaalpár 2002. 467 lap.

Dr. RADOS Tamás (1903, Sopron – 1967, Pannonhalma) (előszó VÁRSZEGI Asztrik OSB). – [h. n.] : Potline Kft., 2002.

RIPPINGER, Joel OSB: *A Bencés Rend az Egyesült Államokban*, Ph. 2003. 255 lap. (RF 7.).

SIEBER, Godfrey OSB: *A Szt. Ottilien-i Bencés Kongregáció*, Ph. 2002. 261 lap. (RF 6.)

VÁRSZEGI A.: *Bencések a magyar oktatás és nevelés szolgálatában*, in: *Útjaidon : ünnepi kötet Jelenits István 70. születésnapjára* / [szerk. BAZSÁNYI Sándor et al.]. –M. Piarista Rendtartomány : PPKE BTK : Új Ember, Budapest 2002. 210–223.

VÁRSZEGI A.: *Magyar bencések a tudomány szolgálatában*, in: *Jedlik Ányos tisztelete születésének 200. évfordulóján*. Jedlik Ányos Társaság, Budapest 2002. 11–17.

- VÁRSZEGI A.: *Az ökumenikus gondolat Pannonhalmán*, in: Egyházforum. – 16. évf. 2002. 3. sz. 15–17.
- VÁSÁRHELYI Anzelm (szerk.): *A béli Szent Maurícius Monostor története, 1018–1998*. Szent Maurícius Monostor, Bakonybél 2002.

2003

- FÜLÖP Éva: *A képzett rendi ellenőrzés kialakulása a bencés kongregáció birtokain*. In: *Falvak, földek, földművesek*. Szerk. Pócs Gyula. Agroinform, Budapest 2003. 201–218.
- MEDGYESSY L. Emmánuel: *Kegyelem és akarat a személyes imádságban*, Ph.-Tihany, 2003. 135 lap. (PF 48.)
- Pannonhalma: képes kalauz a bencés főapátság történetéhez és nevezetességeihez*. Szerk. CSÓKA Gáspár–SZOVÁK Kornél–TAKÁCS Imre. Pannonhalma 2003. 4. kiadás 64 lap.
- RAJNAI Judit: *A bencés tanárképzés kezdetei, avagy a Bakonybéli Rendi Tanárképző*, in: *MEV* 15 (2003), 1–2. szám, 33–76.
- SÓLYMOS SZ.: *Balatonfüred-Füred bencés kézben 1743–1949 között*, Bencés Apátság, Tihany 2003. 247 lap.
- SÓLYMOS SZ.: *Bozmánszky Gyárfás bencés (1873–1952) önéletrajzának és naplójának tükrében*, Szent Gellért Kollégium, Ph. 2003. 191 lap. (A Pannonhalmi Szent Gellért Kollégium Könyvei, 13.)
- VÁRSZEGI A.: *Történeti visszapillantás a bencés iskolák létrejöttének körülményeire és sajátosságaira. Magyar bencések kétszáz éve az oktatás és nevelés szolgálatában (1802–2002)*, in: *Docete*. Bencések a magyar oktatás és nevelés szolgálatában (1802–2002). Szerk. VARGA Mátyás. Pannonhalmi Főapátság, Ph. 2003. 33–57.
- VÁRSZEGI A.: *Benediktinerschulen in Ungarn. Ungarische Benediktiner im Dienst des Unterrichts und der Erziehung seit 200 Jahren (1802–2002)*, in: *Erbe und Auftrag*. – 79. évf. 2003. 4. sz. 273–286.

2004

- A Tihanyi Alapítólevél, 1055*. A latin szöveget gondozta, az utószót írta ÉRSZEGI Géza. Szómagyarázat: EVA Berta és ÉRSZEGI Géza. Ford. HOLUB József és ÉRSZEGI Géza. Tihanyi Bencés Apátság, 2. bőv. kiadás, Tihany 2004. 8 lap.
- Árpád-kori legendák és intelmek*. Válogatta, a bevezető tanulmányt írta, a jegyzeteket és a szöveget gondozta ÉRSZEGI Géza. Ford. CSÓKA J. Gáspár OSB et alii. Osiris, Budapest 2004. 220 lap.
- BORIÁN Gellért Előd: *Zrínyi Miklós a pálos és a jezsuita történetírás tükrében*, Ph. 2004. 408 lap. (PF 50.)
- ENGELBERT, Pius OSB: *A Római Szent Anzelm Bencés Kollégium. Az első száz év rövid története (1888–1988)*, Ph. 2004. 276 lap. (RF 8.)
- GALAMBOS Ferenc Iréneusz OSB: *Az egyházi év a magyar középkorban. A Megtestesülés és a Megváltás ünnepköre*, Ph. 1953/2004. 207 lap. (PF 51.)
- KÖFALVI Tamás: *Pécsvárad központi hely szerepe a középkorban*, in: *Acta historica* (Acta Universitatis Szegediensis) 119 (2004) 65–73. <https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/acthist/article/view/10427>.
- NÁDASI Alfonz OSB: *Hadifogolynapló*. Szerk. és közreadja LUKÁCSI Zoltán. Győr 2004. 212 lap.

PESTI Sz. Ágota OSB: *Dr. Kúhár Flóris OSB, a lelkipásztor*, Ph.-Tiszaújfalu, 2004. 231 lap. (PF 49.)

2005

- A tihanyi alapítólevél*. Szerk. ZELLIGER Erzsébet. Az oklevél betűhív átírása és magyarra fordítása: SZENTGYÖRGYI Rudolf. Bencés Kiadó, Ph. 2005. 65 lap.
- HOMONNAI Sarolta: *La culture des bénédictins hongrois au XIVe siècle*, in: Formation intellectuelle et culture du clergé dans les territoires angevins (milieu du XIIIe – fin du XVe siècle). Szerk. Marie-Madeleine DE CEVINS – Jean-Michel MATZ, 2005. 23–33. (Collection de l'Ecole Française de Rome 349)
- DÉNESI Tamás – CSOMA Zsigmond: *Pannónia szőlőskertje. Monostori szőlő- és borkultúra Pannonhalmán. The Vineyard of Pannonia. Monastic Viticulture in Pannonhalma*. Pannonhalmi Főapátság, Pannonhalma 2005. 36 lap.
- PONGRÁCZ Attila: *Egy magyar alapítású bencés iskola Braziliában. A Szent Imre iskola múltja és jelene*, in: MEV 17 (2005), 3–4. szám, 1010–119.
- SCHMITZ, Philibert OSB: *A bencések civilizációs tevékenysége a XII.-tól a XX. századig. II. Művészeti tevékenység, bencés lelkiség*. Ph. 2005. 355 lap. (RF 9.)
- SÓLYMOS Sz.: *Győrszentmártoni olvasókönyv: az 1650–1950 közötti korból*, Pannonhalmi Főapátság, Ph. 2005. 466 lap.
- SÓLYMOS Sz.: *Szent Villebald barokk-kori kultusza Ravazdon*, in: Arrabona 42 (2004), 1. szám, 41–48.
- SOMORJAI Á.: *Benedek Európája a kultúrák válságában*. Rec.: Joseph Ratzinger, *Benedek Európája a kultúrák válságában*, Szent István Társulat, Budapest 2005. – Ismeretetés a Vatikáni Rádió magyar adásában, 2005. november 13–14-én.

2006

- Bencés szentek és boldogok az év minden napjára*. Különnyomat a 176. tételből, (420–450.) Pannonhalma 2006. 32 lap.
- DÉNESI Tamás: *Das Archiv der Erzabtei Pannonhalma und sein Urkundenbestand*. In: AIGNER, Thomas – WINTER, Karin (szerk.): *Alte Archive, Neue Technologien*. Diözesanarchiv St. Pölten, St. Pölten 2006. 201–208.
- DÉNESI Tamás: *Világiak egyházi szerepvállalása a koraiújkor Magyarországon I. A licen-ciátusok*. In: *A Pannonhalmi Bencés Gimnázium és Kollégium Évkönyve 2003–2006*. Szerk. NÉNYEI Pál – SZULYOVSKY Dávid. H. és é .n. [Pannonhalma, 2006]. 2017–223.
- FÜLÖP Éva: *A bakonybéli bencés apátság gazdasága 1886-ban*. In: *Agrártörténet – agrárpolitika*. Tanulmányok Szuhay Miklós emeritus professzor tiszteletére. Szerk. BÚZA János et alii. Budapest 2006. 133–143. *Gazdaság- és Társadalomtörténeti Kötetek* 4.
- KISS Gergely: *A királyi alapítású bencés apátságok a 11–13. században*. METEM, Bp. 2006. 227 lap. (METEM Könyvek 51.)
- MAYER Farkas OSB: *Jedlik Ányos és a gépek*, in: *Pannonhalmi Szemle* 14 (2006), 2. szám, 34–44.
- SCHMITZ, Philibert OSB: *A bencések civilizációs tevékenysége a kezdetektől a XII. századig*, (RF 10.) Pannonhalma 2006.
- SOMORJAI Á.: *Adalékok Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát kinevezéséhez és lemondásaihoz*, in: MEV-REGNUM 18 (2006/3–4) 105–142.
- SOMORJAI Á.: *Bencések Magyarországon. Regula oculorum*, in: Rubicon 2006/4.

- SOMORJAI Á. rec.: *Benedek Európája a kultúrák válságában*. Rec.: Joseph Ratzinger, *Benedek Európája a kultúrák válságában*, Szent István Társulat, Budapest 2005. – *Életünk*, 2006. Január, 5. lap.
- VÁRSZEGI A.: *Pannonhalma 1956–1957-ben. Részlet Legányi Norbert főapát (1906–1987) születésének centenáriuma alkalmára készülő életrajzából*, in: *Látó szívvel : [ünnepi kötet Lukács Lászlónak] / [Szerk. BENDE József, DEÁK Viktória Hedvig, PÁKOZDI István]*. Magyar Piarista Rendtartomány: Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola: Vigilia Kiadó, Budapest 2006. 270–280.

2007

- DÉNESI Tamás: *Szőlő- és borkultúra Szent Márton hegyén*, in: *Rubicon* 2007. 6–7. szám, 72–81.
- DRESKA Gábor: *A pannonhalmi konvent hiteleshelyi működésének oklevéltára I. (1244–1398)*. Győri Egyházmegye Levéltára, Győr 2007. 370 lap. (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 6.)
- JÁVOR Egon OSB: *50 éves a magyar bencések alapítása. Woodside perjelsége Kaliforniában*, in: *MEV* 19 (2007), 1–2. szám, 205–218.
- KŐFALVI Tamás: *A hiteleshelyek a középkori Magyarországon*, in: *Acta historica (Acta Universitatis Szegediensis)* 125 (2007) 79–91. <https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/acthist/article/view/10467>.
- SCHMITZ, Philibert OSB: *A bencés nővérek*. Ph. 2007. (RF 11.)
- SOMORJAI Á.: *Békés Gellért OSB, 1915–1999*, in: *Istenkereső tudósok. Magyar katolikus teológusportrék a XX. század második feléből*. Szerk. Kránitz Mihály, Új Ember, Budapest 2007. 37–48.
- SOMORJAI Á.: *Adalékok a magyarországi bencések apostoli vizitációjához és reformjához (1929–1932)*, in: *MEV* 19 (2007), 1–2. szám, 161–202.
- Tanulmányok a 950 éves Tihanyi Alapítólevél tiszteletére*. Szerk. ÉRSZEGI Géza. Tihanyi Bencés Apátság, Tihany 2007. 120 lap.
- Csóka Gáspár OSB: *A bencés élet kezdetei Magyarországon Szent István korában*, 37–45.
- VARGA László: *A Pannonhalmi egyházmegye népiskolái a XIX–XX. században*. Bp. 2007. 160 lap. (METEM Könyvek 61.)
- VÁRSZEGI A.: *A bencések közelmúltjának kutatása (források, módszerek)*, in: *Az 1945 utáni magyar katolikus egyháztörténet új megközelítései*. Szerk. VARGA Szabolcs, VÉRTESI Lázár. Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Pécs 2007. 86–95.

2008

- Csíky Balázs (rec.): *A magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációja 1927–1935. Somorjai Ádám: Visitatio apostolica institutorum vitae consecratae in Hungaria 1927–1935. Pannonhalma, 2008. 576 lap. (RF 13)*, in: *Levéltári Szemle* 58 (2008), 3. szám, 94–97.
- DRESKA Gábor: *A pannonhalmi konvent hiteleshelyi működésének oklevéltára II. (1399–1438)*. Győri Egyházmegye Levéltára, Győr 2008. 430 lap. (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 8.)
- DRESKA Gábor: *A pannonhalmi konvent hiteleshelyének tevékenysége: 1321–1500*. ELTE Doktori értekezés 2008. 150 lap.

- FÜLÖP Éva: *Szőlőtermesztés és borkultúra a magyarországi nagybirtokon. A Tihanyi Bencés Apátság gazdálkodása. (Esettanulmány)* In: Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei 13–14. Tata 2008. 203–215.
- FÜLÖP Éva: *Változatlan körforgás: a gazdasági év. A mezőgazdasági munkák havi ütemezése a Tihanyi Bencés Apátság birtokán.* In: A Komárom-Megyei Önkormányzat József Attila Megyei Könyvtára Évkönyve. Szerk. HORVÁTH Géza – MONOSTORI Imre – TAKÁCS Anna. Tatabánya 2008. 158–165.
- ROHTERT, Agatha OSB: *A bencés szerzetesség két ágának egyensúlya felé.* Ph. 2008. 272 lap. (RF 12.).
- SOMORJAI Á.: *Visitatio apostolica Institutorum Vitae consecratae in Hungaria, 1927–1935. A magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációja.* Ph. 2008. 576 lap. (RF 13.) Interneten: <http://mek.oszk.hu/15400/15496>
- VÁRSZEGI A.: *A bencés iskolák államosítása*, in: *Az egyházi iskolák államosítása Magyarországon, 1948.* A Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány évkönyve, 2008 [szerk. SZABÓ Csaba, SZIGETI László]. – Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány – Új Ember, Budapest 2008. 211–222.

2009

- SOMORJAI Á.: *Il caso della corona ungherese con il Papa Silvestro II. Alle origini di un mito nazionale*, in: Doctissima Virgo. La sapienza di Gerberto, scienziato e Papa, a cura di Costantino SIGISMONDI, Scienza e Fede – Saggi, 13. Ateneo Pontificio Regina Apostolorum, Roma 2009. 33–46. <http://www.icra.it/solar/gerbert/doctissimavirgo.pdf>
- DÉNESI Tamás – CSOMA Zsigmond (szerk.): *„ad vinum diserti...” Monostori szőlő- és borgazdálkodás.* Agroinform, Budapest 2009. 227 lap.
- DÉNESI Tamás: *Monostori szőlő- és borkultúra Pannonhalmán.* In: Dénesi Tamás – Csoma Zsigmond (szerk.): *„ad vinum diserti...” Monostori szőlő- és borgazdálkodás.* 9–26.
- DÉNESI Tamás: *Egy pannonhalmi pincemester a 18. század derekán: Keller Bálint számadáskönyve.* 85–94.
- FÜLÖP Éva Mária: *Szőlőtermesztés és borkultúra a Tihanyi Bencés Apátság zalai birtokain (18–20. sz.) Esettanulmány.* In: *„ad vinum diserti...” Monostori szőlő- és borgazdálkodás.* 129–136.
- DRESKA Gábor: *A pannonhalmi konvent hiteleshelyének kiadványai: 1321–1500.* In: FEDELES Tamás – BILKEI Irén (szerk.): *Loca credibilia: Hiteleshelyek a középkori Magyarországon.* Pécs 2009. 29–48.
- Leone XIII e la fondazione di S. Anselmo nell'Urbe*, in: Archivum Historiae Pontificiae 47 (2009) 41–61.
- NÁDASI Alfonz OSB: *Hadinapló.* Szerk. és közreadja LUKÁCSI Zoltán. Győri Egyházmegye Levéltára. Győr 2009. 418 lap. (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 9.)
- Pannonhalmi: Útikönyv* [szöveg SÓLYMOS Szilveszter, szerk. FEHÉRVÁRY Jákó]. Pannonhalmi Főapátság, Ph. 2009. 51 lap.
- Pannonhalmi: a Guide* [Text by Szilveszter SÓLYMOS OSB, Editor Jákó FEHÉRVÁRY]. Pannonhalmi Főapátság, Ph. 2010. 51 lap.
- Pannonhalmi: ein Reiseführer* [Text Szilveszter SÓLYMOS OSB; Redaktion Jákó FEHÉRVÁRY]. Pannonhalmi Főapátság, Ph. 2010. 51 lap.

- SOMORJAI Á.: *Gellért atyáról – szubjektíven. Tíz éve hunyt el Békés Gellért bencés szerzetes*, in: Új Ember 2009. július 19. 8.
- SOMORJAI Á. (szerk.): *A Bencés Konföderáció* (Bencés Rendtörténet 1.) Pannonhalma 2009. 352 lap.
- Frumentius RENNER OSB: *A Bencés Konföderáció alapításának története XIII. Leótól XII. Piusig* (eredeti megjelenés 1980-ban), 9–92.
- Laurentius ESCHLBÖCK OSB: *Ius Proprium Confoederationis Benedictinae. A jelenleg jogi helyzet bemutatása*, (eredeti megjelenés 2003-ban), 93–291.
- SÁRAI SZABÓ Kelemen OSB fordításában: *A Bencés Konföderáció saját törvénye (Lex propria 1982)*, 321–345, továbbá a bencés nővérek nemzetközi közösségének Statútumai, 346–350.
- SOMORJAI Ádám OSB: *XIII. Leó pápa és a római Szent Anzelm Primasapátság alapítása*, 293–318.
- TÓTH Endre: *Sacer Mons. Szakrális helyek a magyarság kereszténység felvétele előtti vallásosságában*. In: Csodaszarvas. *Östörténet, vallás és néphagyomány, III.* Szerk. MOLNÁR Ádám. Molnár Kiadó, Budapest 2009. 77–109.
- VÁRSZEGI A.: *A bencés iskolák államosítása 1948-ban*, in: Bencés Diákszövetség Almanach : 20 éves a BDSZ 1989–2009 / [főszerk. Scherer Norbert]. Bencés Diákszövetség, Ph.-Budapest [2009]. 69–72.

2010

- DÉNESI Tamás (szerk.): *Biblia Scripta. Az Írás a középkorban*. Pannonhalmi Főapátság, Pannonhalma 2010. 60 lap.
- DÉNESI Tamás: *Books and Writings in the Middle Ages*. In: *Biblia Scripta. Az Írás a középkorban*. Pannonhalmi Főapátság, Pannonhalma 2010. 14–41.
- DÉNESI Tamás: *Az Írás a középkorban*. In: *Biblia Scripta. Az Írás a középkorban*. Pannonhalmi Főapátság, Pannonhalma 2010. 14–41.
- HOFFMAN István: *A tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*. Debreceni Egyetem, Debrecen 2010. 259 lap.
- SAS Péter: *A kolozsmonostori bencés apátsági, majd Nagyboldogasszony-templom*. Az előszót írta VÁRSZEGI Asztrik OSB. Verbum, Kolozsvár 2010. 279 lap.
- DRESKA Gábor: *A pannonhalmi konvent hiteleshelyi működésének oklevéltára III. (1439–1499)*. Győri Egyházmegye Levéltára, Győr 2010. 448 lap. (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 10.)
- NÁDASI Alfonz OSB: *Hadifogolynapló*. Szerk. és közreadja LUKÁCSI Zoltán. 2. jav. kiadás. Győri Egyházmegye Levéltára. Győr 2010. 191 lap. (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 11.)
- VÁRSZEGI A.: *A 20. század magyar történelme Szent Márton hegyéről szemlélve: impulzusok, provokációk történelemtanárook számára*, in: *Egyezzzünk ki a múlttal! : műhelybeszélgetések történelmi mítoszainkról, tévhiteinkről*. Szerk. LŐRINC László. – TTE, Budapest 2010. 133–136.

2011

- A tihanyi alapítólevél*. Szerk. ZELLIGER Erzsébet. Az oklevél betűhív átírása és magyarra fordítása: SZENTGYÖRGYI Rudolf. 2. jav. kiadás, Bencés Kiadó, Ph. 2011. 65 lap.
- DÉNESI Tamás: *Balatonfüred levéltári forrásai a Pannonhalmi Bencés Főapátság Levéltárában*, in: *Füredi história. Helytörténeti folyóirat* 11 (2011) 11–12.

- DÉNESI Tamás: *Egyház- és művelődéstörténeti adatok egy pannonthalmi pincemester számadáskönyvében*. In: Petrik Iván (szerk.): *Helytörténeti tanulmányok. Válogatás a Pápai Levéltári Napok előadásaiból*. Veszprém Megyei Levéltár, Pápa 2011. 56–88.
- FÜLÖP Éva Mária: *60 éve történt. Az 1950/34. számú rendelet (A szerzetesrendek működési engedélye megvonása) gazdasági hatása a magyarországi bencés kongregációra*. In: Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei 17. Tata 2011. 245–251.
- Heggyel az ég egybemosódik. Ünnepi kötet Korzenszky Richárd 70. születésnapjára*. Közreadják: Rendtársai. Tihany 2011. 784 lap. Bencés rendtörténeti tételek szerzői névsorban:
- HIRKA Antal OSB: *Tíz esztendő a Pannonthalmi Bencés Gimnázium élén (1979–1989)*, 240–263.
- JUHÁSZ-LACZIK Albin OSB: *1802 és a bencés iskolaügy*, 190–217.
- LÖVEY Félix OSB: *Emlékezés győri és pannonthalmi tanári és nevelői munkámra*, 285–291.
- MÁZY Engelbert OSB: *Gondolatok a magyar bencés kongregáció reformjáról. Forrásközlés (1932)*, 448–460.
- PÁKOZDI István: *A bencés liturgikus – Szunyogh Xavér Ferenc, a magyar liturgikus megújulás apostola*, 461–475.
- TÓTH Konstantin OSB: *A győri Czuczor Gergely Bencés Gimnázium és Kollégium életében bekövetkezett legfőbb változások az 1980-as évek végétől napjainkig*, 218–239.
- Jávor Egon emlékezete*. KOVÁCS József László és ORBÁN Aladár (szerk.) METEM, Budapest 2011. 97 lap. (Jeles bencés tanáraink)
- Kortárs építészet Pannonthalmán. Pannonthalmi Főapátság, 2011. március 21. – november 11.* Nagy Tamás – Pazár Béla, Pannonthalmi Főapátság, Pannonthalma 2011. 103 lap.
- Somogyvár. *Szent Egyed-monostor. A somogyvári bencés apátság és védműveinek régészeti feltárása, 1972–2009*. BAKAY Kornél (szerk.) Műemlékek Nemzeti Gondnoksága, Budapest 2011. 616 lap.
- VÁRSZEGI A.: *Sulyok Elemér bencés atya hetvenéves*, in: *Utolérnek téged a szavak : a hetvenéves Sulyok Elemér köszöntése*, szerk. SIMON T. László OSB. Pannonthalmi Főapátság, Ph. 2011. 7–8.

2012

- CSEJOVSZKY Mihály: *Katolikus nevelés a politikai diktatúra oktatási rendszerében. A pannonthalmi bencés gimnázium oktatásszociológiai vizsgálata (1950–1990)*, in: *Magyar Pedagógia* 112 (2012), 3. szám, 149–166. http://magyarpedagogia.hu/document/2_Csejoszki_MP1123.pdf
- FÜLÖP Éva Mária: *Habent sua fata... Gróf Esterházy József országbíró tanulmányai során használt kötet a győri Szent Mór Bencés Perjelség Könyvtárában*. In: Komárom-Esztergom Megyei József Attila Könyvtár Évkönyve XVII. Tatabánya 2012. 167–175.
- KISS Barnabás OSB: *A Breviarium Maurinum története*, Ph.–Győr. 1982/2012. 128 lap. (PF 52.)

Örökség és küldetés: bencések Magyarországon. Szerk. ILLÉS Pál Attila és JUHÁSZ-LACZIK Albin. METEM, Budapest 2012. I-II. kötet, 1233 lap. (Rendtörténeti Konferenciák 7/I-II). Bencés rendtörténeti tételek szerzői névsorban:

ÁMENT Lukács OSB: *Gregorián choralis a barokk korban a Magyar Bencés Kongregációban*, II. 785–791.

BARKÓ Ágoston OSB: *Bencések Győr város kulturális életének szolgálatában a 20. században*, I. 399–416.

BANDI István: *Hétköznapok a fonszorüveg mögött – állambiztonsági eszközök használata a bencés közösség mindennapjaira. Tépelőds a történeti kutatás módszertanáról, beszédmódokról*, II. 575–586.

BÁRTH Dániel: *Sacra Arca Benedictionum (1697). Benedekrendi benedikciók a 17–18. századi Magyarországon*, I. 257–276.

BOGDÁN Melinda: „Kitéve a tekintetnek...”. *A Pannonhalmi Főapátság fotógyűjteményéről*, II. 947–954.

BORBÉLY Tamás: *Söveges Dávid bencés szerzetes bebörtönzése*, II. 615–639.

BORIÁN Elréd OSB: *Lendvay Placid portréja (1650–1699). Fények és árnyak a barokk bencés világban*, I. 419–436.

BOROS Zoltán: *A dömölkői apátság 1802–1950*, I. 369–384.

BUBERNIK Eszter: *A koedukált nevelés története és alakulása napjainkban. Változások a Czuczor Gergely Bencés Gimnázium és Kollégium életében*, II. 858–880.

CSESZKA Éva: *Bencések a kommunista diktatúra szorításában. Pálffy Aurél munkássága és elítélése*, II. 587–600.

Csíky Balázs: *Vaszary Kolos és Serédi Jusztinián bencés hercegprímások: eltérések és párhuzamok*, I. 479–552.

DÉNESI Tamás: *Egy lékai ágostonos szerzetes dunántúli útinaplója 1783-ból. Forrásközlés*, I. 277–311.

DUDÁS Anikó: *Bencés névelemek a könyvtári kutatási segédletekben*, II. 883–903.

ERŐS Katalin Renáta SSND: *Bencés búcsúk a középkori Magyarországon*, II. 1151–1168.

FABER Miklós: *A bencés diákszövetség története*, II. 827–842.

FAZEKAS Csaba: *Rímely Mihály pannonhalmi főapát feljegyzései az első népképviselői országgyűlés időszakából*, I. 456–479.

FÜLÖP Éva Mária: *A rendkormányzat gazdasági irányító közegei a magyar bencés kongregáció 19–20. századi gazdálkodásában. A gazdaság (res oeconomica) szerepe a rendi gyűléseken*, II. 1047–1062.

GEBAUER Imola: *Vaszary Kolos főapát-hercegprímás hányatott sorsú balatonfüredi villája*, II. 1096–1123.

GÉRECZ B. Imre OSB: „...Ne engedjék meg neki könnyen a belépést...” *A bencés növendékfelvétel története a 19–20. században, különös tekintettel az 1880–1899 közötti időszakra*, I. 312–366.

GYÖNGYÖSSY Márton: *A Pannonhalmi Bencés Főapátság éremgyűjteménye*, II. 941–946.

HEGEDÜS Éva: *Carmen miserabile – Lovas Elemér kéziratban maradt regényének keletkezési háttere, sorsa, eszmévilága és cselekménye*, II. 809–823.

HIRKA Antal OSB: *Matematikus, fizikus bencések tudományos tevékenysége a 20. században*, II. 726–734.

- HORTOBÁGYI T. Cirill OSB: *Modern kori bencés gazdasági modellek*, II. 1137–1148.
- HORVÁTH Sándor: *Elhúzódo barokk a bencéseknél. A dömlői bencés könyvtár a 18. század végén*, II. 904–940.
- ILLÉS Pál Attila: *A komáromi bencés rendház a két világháború közötti korszakban*, I. 385–398.
- JUHÁSZ-LACZIK Albin OSB: *A Magyar Bencés Kongregáció modernkori Ius Proprium története*, II. 1182–1193.
- KELEMEN Áron OSB: *Mellicense et Justinense – liturgia és fegyelem. Tolnai Máté 1506-os breviáriumának eredete*, I. 219–235.
- KEREKES Hubert OSB: *A Győr–Veszprém–Dombóvári helyi érdekű vasút építése és első évtizede*, II. 1124–1136.
- KERNY Terézia: „*Solus virgo virginem agnoscit*”. *Adalékok Boldog Mór és Szent Imre ikonográfiájához, 14–19. század*, II. 764–784.
- KISS Gábor – ZÁGORHIDI Czigány Balázs: *A Héder nemzetség korai birtokai Vas vármegyében és a küszéni bencés apátság*, I. 172–181.
- KOMJÁTI Szilvia: *A komáromi bencés gimnázium tanárai és diákjai a 19. században*, II. 843–857.
- KOSZTA László: *Bencés szerzetesség egy korszakváltás határán. Egyházpolitikai viták a 11–12. század fordulóján*, I. 53–99.
- KRÁNITZ Mihály: *Magyar bencés teológusok hozzájárulása a fundamentálteológia fejlődéséhez*, II. 687–705.
- LICHTNECKERT András: *Egy működő „üzem”, a balatonfüredi gyógyfürdő bencés kézben 1836–1855*, II. 1063–1095.
- MACZÁK Ibolya: *Új Magyar Sion. Somogy Leopold prédikációja a magyarországi bencésekről*, II. 803–808.
- MAGYAR Kálmán: *A bencés rend középkori egyházainak somogyi forrásai a történeti és a régészeti kutatások alapján*, I. 100–150.
- MAGYAR Kálmán: *Északkelet-Alföld egyedülálló Árpád-kori bencés apátsága Nagyecséd-Sárváron. A legújabb történeti- és régészeti források vizsgálata alapján*, I. 189–218.
- MOLNÁR Antal: *Raguzai bencések a hódolt Dél-Magyarországon (1587–1612)*, I. 239–256.
- PERGER Gyula: „*Azt hiszem, minden simán fog menni.*” *A győri bencés Rómer Flóris Múzeum államosításának dokumentumai*, II. 963–1008.
- RÁCZ György: *Pannonhalmán őrzik-e a legrégebbi magyarországi papíroklevélet?*, I. 181–188.
- RÉTFALVI Balázs: *Sárközy Pál főapáti kinevezése*, I. 561–572.
- SARNYAI Csaba Máté: *Vallástörténet, keresztény etikai dimenzióban. Kühár Flóris: Egyetemes vallástörténet*, II. 706–725.
- SOLYMOSI László: *Egy tévedés nyomában. Szent László király somogyvári temetésének legendája*, I. 151–171.
- SOÓS Viktor Attila: *Az 1956-os forradalom 5 éves évfordulója Pannonhalmán és annak következményei. Az állambiztonság és az Állami Egyházügyi Hivatal fellépése*, II. 640–668.
- SZABÓ Csaba: *Adalék a magyarországi bencések történetéhez a létezett szocializmus időszakában. Forrásközlés*, II. 669–683.

- SZABÓ Noémi Gyöngyvér: *Bencés (pénz)gazdálkodás a késő középkorban: Garamszentbenedek példája*, II. 1011–1046.
- SZAKÁCS Béla Zsolt: *Bencés templomok az Árpád-korban: korszakok és régiók*, II. 753–763.
- SZALAI Béla: *Pannonhalma az 1956-os forradalom idejében*, II. 601–614.
- SZEKÉR Barnabás: „*His negotiis insudando...*” *Sajghó Benedek bencés főapát az 1722/1723. évi országgyűlésen*, I. 437–455.
- SZELESTEI N. László: *Mákóczy Imre és Maracsó Anzelm verses embléma-füzére Sajghó Benedek főapát köszöntésére*, II. 792–802.
- SZILÁGYI Csaba: *Erdélyi László: Magyar történelem. Művelődés- és államtörténet. Egy bencés tudós munkásságának bemutatása*, II. 735–750.
- TENGELY Adrienn: *Főapát-választás a forradalmak korában*, II. 1169–1181.
- VÁRSZEGI Asztrik: *Legányi Norbert pannonhalmi főapát (1906–1987)*, I. 553–560.
- ZSOLDOS Emese: *Képalkotás és fotólátás – Palatin Gergely (1851–1927) bencés szerzetes fotográfiáiról*, II. 955–962.
- VÁRSZEGI A.: *A pannonhalmi bazilika megújítása/felújítása*, in: *Renewal and remodelling of the Basilica in Pannonhalma* [szerzők VÁRSZEGI Asztrik, TURÁNYI Gábor, FEHÉRVÁRY Jákó, Alison MORRIS]. – Pannonhalmi Főapátság, Pannonhalma 2012. – 95 lap.

2013

- Collectanea Sancti Martini. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője 1.*, Szerk. DÉNESI Tamás és DEJCSICS Konrád OSB, Ph. 2013. 382 lap. Az egyes tételek névsorban:
- BANDI István: „*A mi történetünk*” – *bencés diákok meghurcolása az 1950-es évek elején*, 132–180.
- BÉKÉS Gellért OSB: *Kongregációnk külföldi részének rendkormányzata. Róma 1966*, 342–352.
- BITAI Judit – HEGEDÜS Éva: *A muzeális állomány feltárása a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtárban*, 353–362.
- BORIÁN Előd OSB: *Források Habsburg József Ágost főherceg bencés diákságáról*, 281–294.
- BOROS Zoltán: *A dömsölki apátság archontológiája 1802 és 1950 között*, 295–311.
- DEJCSICS Konrád OSB: *Utazások egy Nagy Szent Gergely-kódex körül. Megfontolások a Dialógusok könyvének 7–11. századi recepciójáról*, 11–28.
- DÉNESI Tamás: *Adalékok Montecassino és a magyarországi bencések kora újkori kapcsolatához*, 49–79.
- FORGÓ András: *Az osztrák bencések és a magyarországi nagypolitika. A bécsi skót apátság adminisztrátorának jelentései az 1764–1765. évi pozsonyi országgyűlésről*, 80–92.
- KOVÁCS Eszter: *Bohuslav Balbin és a bencések*, 274–280.
- LÁSZLÓ Csaba: *Kutatói megfigyelések a pannonhalmi bazilika belső felújításakor*, 249–273.
- PETES Róbert: *Elszigeteltség és a szabadulás kérdőjelei. Polgár Vilmos küzdelme a politikai rendőrség szorításában a pártállami diktatúra idején*, 181–216.

- RICHNOVSZKY Andor – RÉKÁSI József: *A Pannonhalmi Bencés Gimnázium mollusca-gyűjteménye*, III. 363–372.
- R. VÁRKONYI Ágnes (rec.): *Örökség és küldetés*. Elhangzott a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskolán 2012. december 12-én rendezett könyvbemutatón, 375–382.
- SOMORJAI Á.: *Magyar bencések Nyugaton, 1931–1992. Rend- és jogtörténeti vázlat*, 325–352.
- VÁRSZEGI A.: *Legényi Norbert pannonhalmi főapát a II. Vatikáni Zsinat harmadik ülészekán* (1964. szeptember 14-december 21.), 17–246.
- VÁRSZEGI A.: *A pannonhalmi székesegyház 70 éve basilica minor*, 312–324.
- VÖRÖS Géza: *Források a magyarországi bencés rend 1945 utáni történetéhez. Bencések a politikai rendőrség dokumentumaiban*, 93–131.
- Csóka úrtól Gáspár atyáig. Ünnepi kötet Csóka Gáspár OSB 75. születésnapjára. Szerkesztették: Rendtársai. Szent Mór Bencés Perjelség, Győr 2013. 584 lap. [1–31. lapok: <https://docplayer.hu/2677674-Csoka-urtol-gaspar-atyai.html>]
- Bencés rendtörténeti tételek szerzői névsorban:
- DÉNESI Tamás: *A levéltáros Czinár Mór*, 187–200.
- DRESKA Gábor: *A pannonhalmi konvent hiteleshelyi vonzaskörzetének alakulása a 16. század elejéig*, 201–210.
- ÉRSZEGI Géza: *II. Paschalis pápa okleveleiről*, 211–224.
- SOLYMOSI László: *Uros pannonhalmi apát és követtársai Itáliában 1225 tavaszán. Két kiadatlan oklevél a Vatikáni Titkos Levéltárból*, 259–281.
- SOMORJAI Á.: „Az én szemem a ...föltámadásra irányul.” Kelemen Krizosztom főapát (1929/1933–1947/1950) és a bencés alapítási tervek az Újvilágban, 137–161.
- DÉNESI Tamás: *Privilegienbrief Stephans I. für Pannonhalma*. In: Credo. Christianisierung Europas im Mittelalter II. Katalog. Imhof, Paderborn 2013. 550–551.
- DRESKA Gábor: *A pannonhalmi konvent hiteleshelyi működésének oklevéltára IV. (1500–1526)*. Győri Egyházmegye Levéltára, Győr 2013. 372 lap. (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 19.)
- FÜLÖP Éva Mária: *Konvenciók alkalmazottak a magyarországi bencés kongregáció birtokain a jobbágyfelszabadítás után*. In: *Élet a birtokon. Discussiones Neogradienses* 13. Szerk. SZIRÁCSIK Éva. Salgótarján 2013. 37–55.
- FÜLÖP Éva: *Gyümölcsstermesztés a magyarországi bencés kongregáció birtokain. A gazdasági gyümölcsösök 1904-ben*. In: Szőlő, bor, termelés, fogyasztás, társadalom. Borkultúra és társadalom visszatekintve a 20. századi Magyarországról. Szerk. MUSKOVICS Andrea Anna [Budapest 2013.] 436–447.
- Isten házában, közösségben. Bencés monostor ezer éve Bakonybélben*. Szerk. VÁSÁRHELYI Anzelm, Szent Maurícius Monostor, Bakonybél 2013. 171 lap.
- LICHTNECKERT András: *A balatonfüredi savanyúvízi gyógyfürdő története az alapítástól az államosításig, 1702–1949*. Balatonfüred, 2013. 448 lap.
- SÓLYMOS Szilveszter OSB: *A győr-ménfőcsanaki Szent Kereszt templom és egyházközség története*. Szent Kereszt Plébánia, Győr 2013. 128 lap.
- SZALAI Béla (szerk.): *Servus Fidelis. Kováts Arisztid OSB emlékkönyv*. Faber Miklós, Budapest 2013. 214 lap.
- VÁRSZEGI A.: *Nursiai Szent Benedek fiai*. in: Vallástudományi Szemle. – 9. évf., 2013. 95–107.

2014

A Bencés Konföderáció. Bencés Rendtörténeti sorozat 1. kötete, szerk. Somorjai Ádám OSB. Pannonhalma 2009. 352 lap. Recenzió in: MEV 26 (2014), 1–4. szám, 382–383.

A pannonhalmi főmonostor apátjai, főapátjai és kormányzói, in: MEV 26 (2014), 1–4. szám, 139–140.

Collectanea Sancti Martini. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője 2., Szerk. Dénesi Tamás és Dejsics Konrád OSB, Ph. 2014. 371 lap. Az egyes tételek névsorban:

ÁSVÁNYI Ilona: „... az ottlét megerősített hitemben, bizalmamban...” *Weöres Sándor és Károlyi Amy Pannonhalmán*, 199–212.

BIRISZLÓ Lőrinc OSB: *A medgyesi Somogyi család középkori oklevelei*, 245–290.

BOROS Zoltán: *Központi Jószágkormány vagy Gazdasági Tanács? Adalékok a Pannonhalmi Főapátság dualizmus kori birtokigazgatási rendszeréhez*, 185–198.

HIRKA Antal OSB: *Martinsberg – Györszentmárton – Pannonhalma. A település postabélyegzéseinek áttekintése*, 213–241.

JAKAB Réka (rec.): *Lichtneckert András: A balatonfüredi savanyúvízi gyógyfürdő története az alapítástól az államosításig, 1702–1949, Balatonfüred, 2013. 347–359.*

MEDGYESY S. Norbert: *Jezsuita iskoladráma-színlapok, drámaszövegek és periocha-törödékek a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár Kézirattárában*, 101–115.

KELEMEN István – Nemes András: *A celldömölki barokk monostorépület története és műemléki kutatása*, 117–184.

PALLAGI Péter: *Borkimérés a szentmártoni uradalomban a 18. században*, 67–98.

CSÍKY Balázs: *Barátságtól az ellentétékig. Kelemen Krizosztom és Serédi Jusztinián kapcsolata*, in: MEV 26 (2014), 1–4. szám, 244–250.

CSIMA Ferenc: *A magyarországi bencések könyvkiadása 1990 után*, in: *Magyar Könyvszemle* 130 (2014), 1. szám, 101–109. Alcímek: A Pannonhalmi Főapátság könyvkiadása (101sk.), Pannonhalmi könyvek (102.), Rendtörténeti Füzetek (102.), Pannonhalmi Füzetek (102sk.), Katalógusok (103.), A Bencés Kiadó (104.), Bencés lelkeségi füzetek – Bencés lelkeségi sorozat (104sk.), Napjaink teológiája (105sk.), Historia Pro Futuro (106.), Gyerekkönyvek (106.) Sorozaton kívüli kiadványok (107.) A Tihanyi Bencés Apátság könyvkiadása (108.), A Szent Maurícusz monostor (Bakonybél) könyvkiadása (109.)

HANGODI László: *Az al mádi monostor. Az al mádi Boldogságos Szűz Mária és Minden-szentek bencés apátság története. Monostorapáti Község Önkormányzata, Tapolca 2014. 372 lap.*

Hets Aurélián OSB naplója, 1939–1942. Bevezette és sajtó alá rendezte: SOMORJAI Á. in: MEV 26 (2014), 1–4. szám, 164–250.

KANÁSZ Viktor (rec.): *Örökség és küldetés: bencések Magyarországon. Szerk. ILLÉS Pál Attila és JUHÁSZ-LACZIK Albin. (Rendtörténeti Konferenciák 7/1–2). METEM, Budapest 2012. I-II. kötet, 1233 lap, in: MEV 26 (2014), 1–4. szám, 368–370.*

Pro Ecclesia et Pontifice pápai kitüntetésben részesült Somorjai Ádám, in: MEV 26 (2014), 1–4. szám, 358.

Rímely Mihály pannonhalmi főapát az első pannonhalmi főapátról. Részlet „A szentmártoni főapátok időszaka és sorozat a legújabb ideig c. kéziratból, in: MEV 26 (2014), 1–4. szám, 144–163.

- SOMORJAI Á.: *Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát emigrációs évei (1947–1950). Különös tekintettel a Magyar Bencés Kongregáció jogfejlődésére*, METEM, Budapest 2014. 259 lap. (Pannonhalmi apátok és főapátok, 1.)
- SOMORJAI Á.: *Békés Gellért OSB emlékeiből. Száz éve született Békés Gellért bencés atya, a Sapientia Főiskola egyik szellemi atyja*, in: Sapientiana 7 (2014/2) 111–121. http://epa.oszk.hu/03500/03594/00012/pdf/EPA03594_sapientiana_2014_02_111-121.pdf
- SOMORJAI Á.: *Bencés szerzetesség*, in: MEV 26 (2014), 1–4. szám, 141–143.
- SOMORJAI Á. (rec.): *Isten házában, közösségben. Bencés monostor ezer éve Bakonybélben*. Szerk. VÁSÁRHELYI Anzelm, Bakonybél 2013, in: MEV 26 (2014), 1–4. szám, 379–380.
- SZALAI Béla: *A pannonhalmi gimnázium és diákotthon története*. SZALAI Béla kiadása, Budapest I–II. 2014. 2016.
- SZELESTEI N. László: *Magyar bencések prédikációi a 17–18. század fordulóján*. MTA–PPKE. Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, Budapest 2014. (Pázmány Irodalmi Műhely: Lelkiségtörténeti források, 3).
- VÁRSZEGI A.: *500 éves a Magyar Bencés Kongregáció (1514–2014)*, in: MEV 26 (2014), 1–4. szám, 133–138.

2015

- BOROS Zoltán: *A bakonybéli bencés apátság archontológiája 1802–1950*. In: KARLINSZKY Balázs (szerk.): *Szerzetesrendek a veszprémi egyházmegyében*. A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskolán 2014. augusztus 27–28-án rendezett konferencia előadásai. Veszprémi Főegyházmegye, Veszprém 2015. 133–146.
- Collectanea Sancti Martini. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője* 3., Szerk. DÉNESI Tamás, Ph. 2015. 362 lap. Az egyes tételek névsorban:
- BAJNÓCZI Gábor: *Forradalom és megtorlás a Pannonhalmi Bencés Gimnáziumban*, 163–207.
- DÉRI Eszter (rec.): „... még a vadakat is megbűvöli”. 17–18. századi bencés prédikációk. Szelestei N. László: *Magyar bencések prédikációi a 17–18. század fordulóján*, Budapest, MTA–PPKE. Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014. (Pázmány Irodalmi Műhely: Lelkiségtörténeti források, 3). 353–355.
- GEREBEN Ferenc: „Lélekben mindig előttem vagytok...” *Etüdök Cziráki László OSB centenáriumára*, 209–244.
- JAKAB Réka: *Tihany végvár 1680. évi összeírása*, 117–144.
- SZENDE László: *Rómer Flóris tudományos munkássága a Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárában*, 41–84.
- SZOVÁK Kornél: *Egy elfeledett bencés rendi káptalanyülés 1395-ből*, 101–115.
- TAKÁCS László: *Két soproni bencés viszontagságos utazása 1820-ban*, 155–162.
- ZELLIGER Erzsébet (rec.): *Szentgyörgyi Rudolf: A tihanyi apátság alapítólevele 1. Az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása*, Budapest 2014. 349–351.
- FÜLÖP Éva Mária: *Adalékok a magyar bencés kongregáció birtokai állattenyésztése történetéhez (A jobbágyfelszabadítást követő időszaktól a 20. század elejéig)*. In: Régi nagybirtokok, új kutatások. 5. Országos Uradalomtörténeti konferencia 2013. Szerk. SZIRÁCSIK Éva. Unicus 2015. 202–200. (Dominium I.)
- KUSLER Ágnes (szerk.) et alii: *Szent Benedek és a bencés spiritualitás – Saint Benedict and Benedictine spirituality*. Pannonhalmi Főapátság, Ph. 2015. 197. Bencés rendtörténeti tételek szerzői névsorban:

- DÉNESI Tamás: *Hittérítés és aszkézis. Bencés életforma Pannonhalmán Szent István korában*, 132–143.
- FERENCZY, Heinrich OSB: *A liturgia mint a szerzetesélet központi eleme*, 96–129.
- SITAR, Gerfried OSB: *A bencés rend megalapítása és legjelentősebb írásművei*, 58–93.
- SÓLYMOS Sz.: *Szent Benedek életrajza Nagy Szent Gergely pápa dialógusainak II. könyvében*, 26–55.
- SÓLYMOS Szilveszter OSB – Várszegi A.: *Bencés szellem – bencés lelkiség: Az örök eszmény*, 18–26.
- DAMMERTZ, Viktor OSB: *A bencés kongregációk alkotmányjoga*. Ford. VÁRÓCZI Zsuzsanna, Pannonhalma 2015. 320 lap. (Bencés rendtörténet, 2.)
- HUDI József: *Balatonfüredi panaszkönyv, 1836–1840. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta és a mutatókat készítette Hudi József*, Balatonfüred, 2015. 254 oldal és melléklet.
- RÁTKAI László: *Bencés apátsági templom, Ják*. Galex 2000 Bt, Szeged [2015]. 24 lap.
- SOMORJAI Á.: *Békés Gellért OSB: a nyugati magyar bencések előjárója*, in: *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt*. Tanulmányok Adriányi Gábor 80. születésnapjára, Szerk. KLESTENITZ Tibor – ZOMBORI István, Budapest 2015. 373–386. <http://real.mtak.hu/30644/>
- SOMORJAI Á.: *Archabbot Chrysostom Kelemen in the West*, in: *American Benedictine Review* 66 (2015), 2. szám, 164–170.
- SOMORJAI Á.: *Cesare Orsenigo és Angelo Rotta nunciusok szerepe a magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációjában, 1927–1953*, in: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*, Szerk. FEJÉRDY András, Budapest–Róma 2015. 211–226. <http://real.mtak.hu/31011/>
- SOMORJAI, A. – SAWICKI, Bernard OSB: *Inculturazione e storiografia benedettina nell'Europa centro-orientale*, in: *San Benedetto e l'Europa nel 50° Anniversario della Pacis Nuntius* (1964–2014). Materiali per un percorso storiografico, Szerk. Pierantonio Piatti e Renata Salvarani, Libreria Editrice Vaticana (LEV), Vatikánváros 2015. 185–199.

2016

- ÁSVÁNYI Ilona – MADAS Edit: *Szent Márton emlékezete. Két kiállítás a Pannonhalmi Főapátság teremkönyvtárában, 2016. április 14. – 2016. november 11.* Pannonhalmi Főapátság, Pannonhalma 2016. 48 lap.
- BOROS Zoltán: *Kühár Flóris bencés szerzetes életútja – Življenjska pot benediktinskega meniha Flórisa Kühárja*. Moravske Toplice Községi Magyar Nemzeti Öngazgatási Község – Nemzetiségi Kutatóintézet, Pártosfalva/Prosenjakovci–Ljubljana 2016. 55 lap.
- BOROS Zoltán: *Pannonhalma, a gazdálkodó monostor*. In: GÁL András – FRISNYÁK Sándor – KÜKAI Sándor (szerk.): *A Kárpát-medence történeti vallásföldrajza*, I. kötet. Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földtudományi Tanszéke, Nyíregyháza 2016. 83–92.
- BOROS Zoltán: *A Központi Jóságkormány szerepe a bencés rend dualimuskori gazdálkodásában*. In: SZIRÁCSIK Éva (szerk.): *Egyházi és világi uradalmak*. Unicus, Budapest 2016. 22–34.
- Collectanea Sancti Martini. *A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője 4.*, Szerk. DÉNESI Tamás, Ph. 2016. 315 lap. Az egyes tételek névsorban:

- BÁRÁNY Zsófia: *A religio és a nemzet elválaszthatatlansága. A bencés rend szerepe a modern Magyarország kialakulásában*, 119–132.
- BAKOS Gergely OSB: *Petrus Venerabilis chunyi apát levele Bernát clairvaux-i apát részére*, 39–69.
- BIRISZLÓ Lőrinc OSB: *Kik vehetnek részt az általános káptalanon? Egy reformkori vita előzménye és háttere*, 9–35.
- BORIÁN Elréd OSB: *Faludi Ferenc költeményeinek másolatai a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtárban és Paintner Mihály (ex)jezsuita Faludi-életrajza*, 71–87.
- DÉNESI Tamás: *Söveges Dávid OSB emlékei az 1956-os eseményekről és börtönbüntetéséről. Forrásközlés*, 239–296.
- GEREBEN Ferenc: *„Pannonhalma olyan, mint egy sziget a tenger közepén. Hogyan érezte magát Pannonhalmán az 1958-as I/B osztály? Dokumentum-elemezés*, 177–215.
- HAJDÓK Judit: *A bakonybéli apátsági templom Wilde-orgonája*, 133–162.
- JAKAB Réka (rec.): *Balatonfüredi panaszkönyv, 1836–1840, sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta és a mutatókat készítette Hudi József, Balatonfüred, 2015. 254 oldal és melléklet*, 311–315.
- SOMORJAI Á.: *A Komáromi Bencés Monostor önállósítására való törekvések 1945 után és a monostor feloszlata*, 163–175.
- TAKÁCS László: *Néhány megjegyzés Szent Imre herceg pannonhalmi kultuszához*, 103–118.
- TAKÁCS Melinda (rec.): *Szent Márton és Pannónia. Kereszténység a római világ határán*, 299–304.
- TÓTA Péter Benedek: *Czuczor Gergely és az angol nyelvű kultúrák. „Egy kísérlet”, 89–102.*
- Ernst-kódex: *Vita Sancti Martini, Legendae Sancti Stephani Regis*. Országos Széchényi Könyvtár – Pannonhalmi Főapátság, Bp.–Ph. 2016. 250 lap.
- SAMODAI Éva – SZABÓ Márton – SOMORJAI Á.: *Sólymos Szilveszter (1920–2006) egyháztörténetész méltatása és publikációi*, in: MEV 28 (2016), 1–4. szám, 231–238.
- Episcopus, Archiabbas Benedictinus, Historicus Ecclesiae. Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára*. Szerk. SOMORJAI Ádám OSB – ZOMBORI István, Budapest 2016. 616 lap. Bencés rendtörténeti tételek szerzői névsorban:
- ADRIÁNYI Gábor: *Jeles magyar bencés egyháztörténészek a 19. században*, 105–108.
- BANDI István: *„A remény árnyékában”. Adalékok a budapesti bencés iskolák történetéhez az újraindulástól az államosításig*, 141–152.
- BARNA Gábor: *A Legszentebb Szív Asszonyának Imaegylete. Adatok egy bencés vezetésű imatársulatról*, 83–104.
- CÚTHNÉ GYÓNI Eszter: *Endrédy Vendel zirci apát pannonhalmi évei és az apátutódlás kérdése – ahogy ma láthatjuk*, 163–180.
- FAZEKAS István: *Magyar hivatalnoki karrier a 16. században: Himelreich Tiburtius pályája*, 55–62.
- ICKX, Johan: *A Pannonhalmi Szent Márton Apátság Főapátjának privilégiumai. Vatikáni levéltári iratok az 1802. évi visszaállításhoz*, 63–82.
- JANZSÓ Károly: *Egy bencés egyetemi tanár a pannonhalmi rendházon kívül. A bencés hétköznapi lét Pannonhalmától Zalaapátiig*, 125–140.

- SOLYMOSI László: *Szent István és a pannonhalmi apátság somogyi tizedjoga*, 11–242.
- SOMORJAI Á.: *A bencés birtokok nemzetközi jogi helyzete a Dunától északra fekvő területeken, 1919–1939*, 109–123.
- SZABÓ Csaba: „Megfigyeltek és figyeltettek, beszerveztek...” *A bencés rend ügynökei*, 153–162.
- TÖRÖK József: *Pannonhalma és a patrisztikus irodalom*, 47–54.
- VAJDA Tamás: *Korai bencés apátságaink vízimalmai: a szerzetesek szerepe a technikai fejlődésben*, 25–46.
- SOMORJAI Á.: *Il ruolo dei Nunzii apostolici Cesare Orsenigo e Angelo Rotta nella Visita Apostolica degli Istituti religiosi in Ungheria, 1927–1935*, in: *Rapporti diplomatici tra la Santa Sede e l’Ungheria*. Szerk. Fejérdy András, LEV, Vatikánváros 2016. 282–304. (Pontificio Comitato di Scienze Storiche, Atti e documenti, 45.)
- SOMORJAI Á.: *Magyar szerzetes egyház- és rendtörténészek 1939 után*, in: *Sapientiana* 9 (2016/2) 94–113.
- Söveges Dávid emlékkönyv: in memoriam Söveges Dávid OSB*, szerk. SZALAI Béla, Szalai Béla kiadása, Budapest 2017. 308 lap.
- SZALAI Béla: *A pannonhalmi gimnázium és diákokthon története*. Szalai Béla kiadása, Budapest I-II. 2014. 2016.
- TAKÁCS Imre – TÓTH Endre – VIDA Tivadar (szerk.): *Szent Márton és Pannónia. Kereszténység a római világ határán. Pannonhalma, Apátsági Múzeum 2016. június 3. – szeptember 18. Szombathely, Iseum Savariense, 2016. június 3. – november 31. Savaria Múzeum – Pannonhalmi Főapátság, Szombathely – Pannonhalma 2016. 327 lap.*
- TAKÁCS Imre – TÓTH Endre – VIDA Tivadar (szerk.): *Szent Márton és Pannónia. Kereszténység a római világ határán. Pannonhalma, Apátsági Múzeum 2016. június 3. – szeptember 18. Szombathely, Iseum Savariense, 2016. június 3. – november 31. Bencés Kiadó, Pannonhalma 2016. 71 lap.*

2017

- A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár ősnymtatványai, PFK-INC. Összeállította: W. Salgó Ágnes (et alii)*, Pannonhalmi Főapátság, Bencés Kiadó 2017. 258 lap.
- BARKÓ Ágoston – ÉRSZEGI Géza (szerk.): *A Tihanyi Bencés Apátság*. Tihanyi Bencés Apátság 2017. 77 lap.
- BARKÓ Ágoston – ÉRSZEGI Géza (szerk.): *Die Benediktinerabtei Tihany*. Ford. Csókay Balázs. Tihanyi Bencés Apátság 2017. 77 lap.
- BARKÓ Ágoston – ÉRSZEGI Géza (szerk.): *The Benedictine Abbey of Tihany*. Ford. Alan Campbell. Tihanyi Bencés Apátság 2017. 77 lap.
- BARKÓ Ágoston – ÉRSZEGI Géza (szerk.): *Tihan'skoe Benediktinskoe Abbatstvo*. Ford. Urij Gusev. Tihanyi Bencés Apátság 2017. 77 lap.
- BOROS Zoltán: *Bencés jószágkormányzók a 19. században*. In: SZIRÁCSIK Éva (szerk.): *Nagyváthy és a magyar uradalmak*. Unicus, Budapest 2018. 187–197.
- Catalogi Bibliothecae Sancti Martini de Sancto Monte Pannoniae*. Pannonhalmi Főapátság, Pannonhalma, Bencés Kiadó 2017.
- Collectanea Sancti Martini. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője 5.*, Szerk. DÉNESI Tamás, Ph. 2017. 359 lap. Az egyes tételek névsorban:
- BAKONYI Zsuzsanna: *A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár ősnymtatványai*, 345–348.

- BAKOS Gergely OSB: *Két clunyi bencés az iszlám kihívásával szemben*, 101–106.
- BIRISZLÓ Lőrinc OSB (rec.): *Ernst-kódex. Szulpicius Severus: Vita Sancti Martini, Epistolae, Dialogi. Vita maior et minor sancti Stephani regis Hungariae*, 339–344.
- BOGDÁN Melinda: *Az időkapuszula. Forográfiai a cibóriumoltártól*, 253–264.
- DÉNESI Tamás – NAGY Rebeka – SEMSEY Réka: *Szent Imre palástja. Adalékok a herceg pannonhalmi kultuszához egy ereklye vizsgálata kapcsán*, 77–100.
- GYÖNGYÖSSY Márton: *Az elfeledett pénztörténet: Balogh Albin OSB (1887–1958)*, 197–224.
- JORDÁN Emil OSB: *A naplőfüzetekből kigépelte lényeges részek. 1942. január 30. – 1944. december 31.*, sajtó alá rendezte: SOMORJAI Á., 267–335.
- KÁDÁR Zsófia: *A pannonhalmi bencés szerzetesség újraindulása és a győri jezsuiták (1636–1639)*, 123–152.
- SCHILDE René: *Zsidó diákok a pápai bencés algimnáziumban a dualizmus idején*, 9–60.
- SOMORJAI Á.: *A Szlovén Bencés Kongregáció rövid története*, 153–168.
- SZOVÁK Kornél: *Újabb forrás Tolnai Máté középkori végi rendi reformjához*, 107–121.
- VAJDA Tamás: *Bencés szerzetes és pszichológiaprofesszor: Várkonyi Hildebrand a szegedi egyetemen (1929–1940)*, 169–196.
- ZSIDI Vilmos – OSVÁTH Zsolt: *Újkori egyetemi oklevelek Pannonhalmán*, 225–251.
- DÉNESI Tamás – BOROS Zoltán (szerk.): *Bencések Magyarországon a pártállami diktatúra idején, I. A Pannonhalmi Főapátságban 2016. február 18–19-én rendezett konferencia előadásainak szerkesztett változata*. Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, Pannonhalmi Főapátság 2017. 278 lap. (Studia ex Archivo Sancti Martini edita I.)
- Szerzői névsorban:
- BANDI István: *A bencés rend esztergomi Szent István Gimnáziuma az 1945-ös újrakezdéstől az államosításig*, 61–93.
- BOROS Zoltán: *A Katolikus Középiskolai Főhatóság*, 95–120.
- CÚTHNÉ Gyóni Eszter: *„Ha már Zircen nem lehetek, Pannonhalmán szeretnék lenni”*. *Endrédy Vendel zirci apát pannonhalmi évei*, 267–278.
- DÉNESI Tamás: *Bencés diaszpóra 1948–1950 között*, 121–162.
- KERESZTES Csaba: *A bencés rend írott és tárgyi műkincseinek sorsa 1949–1952 között*, 35–59.
- MIKÓ Zsuzsanna: *A bencések elleni büntetőperek 1945–1963 között*, 21–33.
- PETES Róbert: *Bencések a Magyar Néphadseregben*, 235–245.
- RING Orsolya: *A győri bencés gimnázium az egyházügyi iratok tükrében az 1960-as években*, 81–93.
- SOÓS Viktor Attila: *Egy szigorúan titkos tiszt, Kovács István egyházügyi tanácsos egy évtizedes (1966–1977) felügyeleti munkája és jelentései a bencés rendről*, 195–234.
- SZABÓ Csaba: *A Pannonhalmi Szociális Otthon és lakói*, 247–265.
- VÁRSZEGI A.: *A magyar bencések főapátválasztásai a 20. században*, 9–20.
- VÖRÖS Géza: *Bencés nővérek a diktatúrában. A Szent Benedek Leányai Társasága és a politikai rendőrség módszerei*, 179–194.

- WIRTHNÉ Diera Bernadett: *Lelkivezetés a diktatúrában. Szunyogh Xavér az 1961-es „Fekete Hollók” ügyben*, 163–178.
- MÓSER Zoltán: *A középkori Magyarország bencés emlékei*. Magyar Kultúra K., Vámos-szabadi 2017. 187 lap.
- PETES Róbert: *Bencés cserkészek a Rákosi-korszakban*, in: „*Illegális ifjúsági munka*”. *Cserkészközösségek a diktatúrában*. Szerk. Tabajdi Tábor. Magyar Cserkészszövetség, Budapest 2017. 79–83.
- PETES Róbert: *Tanórán kívüli foglalkozások a pannonhalmi és a győri bencés gimnáziumban a Kádár-korszakban*, in: „*Illegális ifjúsági munka*”. *Cserkészközösségek a diktatúrában*. Szerk. TABAJDI Tábor. Magyar Cserkészszövetség, Budapest 2017. 184–188.
- SOMORJAI Á.: *Újabb iratok a Komáromi (Komárnói) Bencés Rendház helyzetére, 1919–1938*, in: *MEV* 29 (2017/3–4) 42–109.

2018

- BOROS Zoltán: *A pannonhalmi főapát szerepe a bencés kongregáció gazdálkodásában*. In: Szirácsik Éva (szerk.): *A földesurak szerepe*. Unicus, Budapest 2018. 253–264.
- BOROS Zoltán: *A dömsölki apátság gazdálkodása a dualizmus idején*, in: *Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények* (2018), 2. szám, 36–45. https://mnl.gov.hu/sites/default/files/vaml/kiadvanyok/vhhk/vhhk2018_2.pdf
- Collectanea Sancti Martini. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője* 6., Szerk. DÉNESI Tamás, Ph. 2018. 364 lap. Az egyes tételek névsorban:
- BAKOS Gergely OSB (rec.): *Rod Dreher: The Benedict Option. A Strategy for Christians in a Post-Christian Nation*, 353–356. *Sentinel*, New York 2017. 304 lap, 353–355.
- GEREBEN Ferenc: „*Hív a harc és hív az élet...*” Az 1960-ban Pannonhalmán végzett B osztály beilleszkedése a társadalomba (Dokumentumelemzés), 111–200.
- FEHRENTHEIL Henriette: *A Salzburgi Missale Pannonhalmán őrzött 1492-es példányának restaurálása*, 233–255.
- Herceg Lónyay Elemér és felesége, Stefánia hercegnő végrendelete a római Bencés Primás Apáti Levéltárban, 1944–1946*. Közzéteszi: SOMORJAI Á., 287–343.
- KISNÉMET Fülöp: *A pannonhalmi bencések és az 1945-ös földreform*, 51–85.
- PROHÁSZKA László: *Metky Ödön szobrász művészeti hagyatéka a Pannonhalmi Főapátsági Múzeum anyagában*, 201–232.
- SOMORJAI Á.: *Pannonhalmi és magyarországi dokumentumok a bécsi skót bencés apátság levéltárában. Kutatási beszámoló, 2018. augusztus 28.–szeptember 6.*, 257–270.
- DÉNESI Tamás – BOROS Zoltán (szerk.): *Bencések Magyarországon a pártállami diktatúra idején, II. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában 2017. március 24-én rendezett konferencia előadásainak szerkesztett változata*. Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, Pannonhalma 2018. 247 lap. (Studia ex Archivo Sancti Martini edita II.)
- Szerzői névsorban:
- BANDI István: *A lelkiismeret útja embert próbáló időkben. Esztergomi bencés tanárok sorsa a kádári konszolidáció éveiben az állambiztonsági források tükrében*, 207–221.

- BOROS Zoltán: *A rendi vezetés változásai a dispoziciók tükrében (1945–1990)*, 7–26.
- DÉNESI Tamás: *A pannonhalmi egyházmegye megszüntetése*, 47–72.
- GILÁNYI Magdolna: „Életem Pannonhalma Szent Hegyén.” *Böle Kornél domonkos szerzetes kézíratos visszaemlékezései*, 165–186.
- MÓZESSY Gergely: *Szent Benedek fiai a székesfehérvári egyházmegyében*, 97–146.
- PETES Róbert: *Legányitól Szennayig. Egy főapátválasztás margójára*, 27–46.
- RING Orsolya: *Egyházmegyei támogatottak a Pannonhalmi Bencés Gimnáziumban 1955 és 1972 között*, 147–163.
- SOÓS Viktor Attila: *Az ellenséges arcuklatú vezetést politikailag loyális, együttműködésre kész vezetés váltotta fel. A bencés rendre vonatkozó megyei rendőr-főkapitánysági jelentések az 1970–1980-as évekből*, 223–247.
- VÖRÖS Géza: „Pálfi Aurél beszervezésétől elálltunk.” *A bencés rend a politikai rendőrség hálójában (1945–1956)*, 187–205.
- DÉNESI Tamás – BOROS Zoltán (szerk.): *Bencések Magyarországon a pártállami diktatúra idején, III. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában 2018. április 13-án rendezett konferencia előadásainak szerkesztett változata*. Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, Pannonhalma 2018. 259 lap. (Studia ex Archivo Sancti Martini edita III.)
- Szerzői névsorban:
- BANDI István: *Árnyékok a boldog kádárizmusból. A bencés renddel szemben az 1960-as években alkalmazott fiatalok történeti vizsgálata*, 245–259.
- BOROS Zoltán: *Bencések a szombathelyi egyházmegyében*, 91–119.
- CÚTHNÉ GYÓNI Eszter: „Rieger József fedőnevű ügynök jelenti”, 223–244.
- DÉNESI Tamás – VÁRSZEGI A.: *A laikus szerzetesi intézmény Pannonhalmán (1945–1987)*, 29–60.
- PETES Róbert: *Szerzetesi megújulás Pannonhalmán a II. Vatikáni Zsinat fényében. Az 1969–1971-es rendi nagykáptalan*, 7–27.
- SCHILDE René: *A pannonhalmi perjeli naplók történeti forrásértéke (1945–1979)*, 77–89.
- SOMORJAI Á.: *Polgár Vilmos OSB működése Nyugaton, 1957. május 18.–1974. június 10.*, 145–183. Függelék: *Válogatott részletek Polgár Vilmossal kapcsolatban Jordán Emil bencés naplójából*, 169–183.
- SOÓS Viktor Attila: *Új Ember egy új lap élén. Pénzes Balduin életútja és főszerkesztői tevékenysége*, 121–143.
- SZABÓ Csaba: *Egy „kereten kívüli” szerzetesi ház*, 185–221.
- WIRTHNÉ Diera Bernadett: „Ezeknek az istenkereső lelkeknek hivatásunk lehetőséget adni és segítséget nyújtani, hogy ezt az igényüket betölthessék.” *Az oblatusi intézmény vezetői a diktatúra éveiben*, 61–76.
- DÉNESI Tamás: *Rotulák. A Pannonhalmi Főapátság XVI–XVIII. századi kapcsolatrendszere gyászjelentések tükrében*. In: Boros István – Takács László (szerk.): *Litteris vincimur. I. Scriptorium Konferencia. Szent István Társulat, Budapest 2018*. 139–154.
- SÓLYMOS Szilveszter OSB: *Kruesz Krizosztom (1865–1885) – Kruesz Krizosztom önéletrajza*. Sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta: SOMORJAI Ádám OSB. METEM, Budapest 2018. 499 lap. (Pannonhalmi apátok és főapátok, 3.)

- SOMORJAI Á. – VÁRSZEGI A.: *Jánosi Gyula OSB emlékezete (1910–1978)*, in: MEV 30 (2018), 3–4. szám, 121–128.
- VALTER Ilona: *Pásztó a középkorban*. METEM, Budapest 2018. 294 lap.
- VÁRSZEGI A.: *Nemzedékváltás a győri Czuczor Gergely Bencés Gimnáziumban, avagy egy kezdő tanár gyötrelmei. (Személyes emlék Jánosi Gyuláról.)*, in: MEV 30 [2018], 3–4. szám, 123.

2019

- A Zalavári (Zalaapáti) Szent Adorján Bencés Apátság millenniuma 1019–2019*, Szerk. SOMORJAI Ádám OSB. Római Katolikus Plébánia, Zalaapáti 2019. 48 lap.
- BOROS Zoltán: *A pannonhalmi rendi káptalan gazdasági iratai*. In: *Gazdálkodás az uradalmaiban*. Szerk. SZIRÁCSIK Éva. Unicus, Budapest 2019. 328–337. (Dominium V.)
- Collectanea Sancti Martini. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője* 7., Szerk. DÉNESI Tamás, Ph. 2019. 232 lap. Az egyes tételek névsorban:
- BAKOS Gergely OSB: *Pillanatfölvétel a kuesi kardinális és egy bajor bencés közösség kapcsolatából (Nicolaus Cusanus és Kaspar Aindorffer levelezéséből)*, 85–90.
- BENCZIK Gyula – Zágorhidi Czigány Balázs: *Szent Benedek-templom a határvideken. Az egykori Vas vármegyei Felsőszentbenedek templomának korai története*, 47–65.
- DÉNESI Tamás: *Új források Rumer Márton főapáttá választásához*, 195–214.
- LAKATOS Adél: *Haynald Lajos bíboros, kalocsa-bácsi érsek törekvései az első kalocsai főpap, Asztrik kultuszának felelevenítésére*, 9–43.
- PETŐ Zsuzsa Eszter (rec.): *Valter Ilona: Pásztó a középkorban*, 217–225.
- PUSZTAI Ferenc (rec.): *Csiky Balázs: Serédi Jusztinián, Magyarország hercegprímása*. Szerk. Tóth Krisztina. (Magyar Történelmi Emlékek. Értékezők; *Collectanea Studiorum et Textuum*) MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet – MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport, Budapest 2018. 496 lap, 227–232.
- SZOKOLAY Domokos: *Aki nyíltan szót emelt... Sümegh Lothár internálása és rövid pályaképe*, 141–165.
- TÓTH Ferenc: *Szent Márton útján a vasút hőskorában. Cyprien Polyodore périgueux-i plébános pannonhalmi látogatása 1880-ban*, 125–140.
- VÁRSZEGI A.: *Inter arma non semper silent musae! Az ökumenikus gondolat és gyakorlat Pannonhalma életében a pártállami diktatúra idején*, 167–191.
- DÉNESI Tamás: *A bencés rend a 17–18. századi magyar társadalomban*. In: FORGÓ András – GÖZSY Zoltán (szerk.): *Katolikus egyházi társadalom Magyarországon a 18. században*. META Egyesület, Pécs 2019. 325–365.
- FÜSSY Tamás: *A Zalavári Apátság története a legrégibb időktől fogva napjainkig*. (A Pannonhalmi Szent Benedek Rend Története VII. kötet), Pannonhalmi Főapátság – Stephaneum, Budapest 1902. 729 lap. Reprint kiadás Zalaapáti 2019. Különlenyomat az első fejezetből: Mosaburg–Zalavár. [2020] 1–23. lapok.
- Hets János Aurelián OSB naplója 1939–1945*. Sajtó alá rendezte: SOMORJAI Ádám OSB. Bencés Skriptórium Zalaapáti, 2019. 568 lap. (A Zalaapáti Bencés Skriptórium kiadványai, 1.)
- „Rómert sokan, Floriánt csak kevesen ismerik”. *Rómer Flóris és Ebenhöch Ferenc levelezése, 1845–1888. Közreadja: Csécs Teréz. Szent Mór Bencés Perjelség* 2019. 407 lap.

- SOMORJAI Á. (rec.): *A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár ősnymtatványai*, Pannonhalmi Főapátság, Bencés Kiadó 2017. 258 lap, in: MEV 31 (2019) 363–365.
- SOMORJAI Á. (rec.): *Egy magyar nővérrend történetéhez. FDC – Isteni Szeretet Leányai.* [Bencés vonatkozások], in: MEV 31 (2019), 1–4. szám, 347–354.
- SOMORJAI Á. (rec.): *A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár ősnymtatványai, PFK-INC.* Összeállította: W. Salgó Ágnes (et alii), Pannonhalmi Főapátság, Bencés Kiadó 2017. 258 lap, in: MEV 31 (2019), 1–4. szám, 363–365.
- VÁRSZEGI A.: *Pannonhalmi szamizdat 1963-ban*, in: MEV 31 (2019), 1–4. szám, 206–229.

2020

- A hazai középkorkutatás éves bibliográfiája. MTA-ELTE_PPKE Ókortudományi Kutatócsoport, Bp 2020. 182 lap. http://clph.elte.hu/llmaeh/bibl_med/bibl_med_2020.pdf
- A Pannonhalmi egyházmegye zsinatai.* Összeállította, a bevezető tanulmányt írta és a forrásokat jegyezte DÉNESI Tamás. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest 2021. 312 lap. (Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak. Egyháztörténeti Források 17.)
- BALLA Lóránt: *Csete Zoltán (elmondott) prédikációja bencés szerzetes kézírásában?* in: *Imitáció és parafrázis. Szövegváltozatok a magyar régiségben. Tudományos konferencia, Pécs 2019. május 23–25.* Szerk. BARTÓK István – JANKOVITS László – PAP Balázs. Pécs 2020. 27–46.
- BOROS Zoltán: *Rott Nándor és kora.* In: *A Katolikus Egyház 1918–1919-ben és a veszprémi püspökség a két világháború között. A veszprémi Szaléziánumban 2019. március 21-én és augusztus 29-én rendezett konferenciák előadása.* Szerk. KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László. Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, Veszprém 2020. 89–122.
- Collectanea Sancti Martini. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője 8.,* Szerk. DÉNESI Tamás, Ph. 2020. 316 lap. Az egyes tételek névsorban:
- BAKOS Gergely OSB (rec.): *Die benediktinische Klosterreform im 15. Jahrhundert, Berlin, Akademie Verlag 2013. 315 lap, 299–305.*
- GEREBEN Ferenc: *Egy bencés regényhős paradigmaváltása. Adalékok Sőtér István Fellegjárás című regényének szerepmódjaitól, 37–88.*
- HIRKA Antal OSB: *Bélyeggyűjteményünk fertőitlenített koleralevelei 1831-ből, 109–118.*
- LÉHNER Zita: *A pannonhalmi Gyümölcsoltó Boldogasszony Plébániatemplom legfrissebb régészeti kutatásainak eredményei, 199–229.*
- KERESZTES Csaba: *A déaki római katolikus plébánia iratanyaga, 25–36.*
- KISS Dániel: *Szingaléz kézirat Pannonhalmán, 131–137.*
- KONCZ Dániel: *Beszámoló a pannonhalmi Régészeti Gyűjteményben végzett rendezési munkákról, 231–263.*
- ŐSZ Sándor Előd: *A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár kora újkori Kálvin-köteiről, 91–107.*
- TAKÁCS Melinda: *„Becsülettel szeretném az elődök munkáját folytatni.” Lovas Elemér régiségtári naplója, 267–291.*
- TANAI Péter: *Szedér Fábián vagy Wirth Adorján? Egy téves arcképmeghatározás helyesbítése, 119–129.*
- THOROCZKAY Gábor: *Oklevelek Szent István korában, 11–23.*
- VARGA Máté: *A kaposszentjakabi bencés apátság ásatásain (1960–2016) előkeült középkori és kora újkori éremanyag, 175–197.*

- JUHÁSZ-LACZIK Albin OSB: *Szent István nyomában Pannonhalmán*. Pannonhalmi Főapátság, Bencés Kiadó 2020. 19 lap.
- KÖFALVI Tamás: *A pécsváradi hiteleshely privilegiális oklevelei*. In: Szent Márton és Benedek nyomában. Tanulmányok Koszta László emlékére. Szerk. FEDELES Tamás – HUNYADI Zsolt. Szeged–Debrecen 2020. 310–326. (Fontes et Libri 3.)
- Könyvek a zalavári (zalaapáti) bencés apátság millenniumára. Három könyv ismertetése*, in: MEV 32 (2020), 1–2. szám, 182–185.
- MAROSI Ernő: *A tihanyi bencés apátság a 11. század építészetében (2007)*, in: Uő: „Fénylik a mű nemesen”. Válogatott írások a középkori művészet történetéről. Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat. Martin Opitz Kiadó, Bp. 2020. I. 190–195.
- MAROSI Ernő: *Bencés építészet az Árpád-kori Magyarországon. A „rendi építőiskolák” problémája (1996)*, in: Uő: „Fénylik a mű nemesen”. Válogatott írások a középkori művészet történetéről, i. m. I. 229–242.
- MAROSI Ernő: *Bencés építkezések a 13. században (2001)*, in: Uő: „Fénylik a mű nemesen”. Válogatott írások a középkori művészet történetéről, i. m. I. 243–252.
- SÁRKÖZY Pál OSB (Sajtó alá rendezte: SOMORJAI Ádám OSB): *Bencés „Rendi Krónika” 1947–1950*. in: MEV 32 (2020), 3–4. szám, 112–164.
- SOMORJAI Á.: *A komáromi/komárnói bencés rendház 1919 után*, in: *A cseh-szlovákiai magyarság megpróbáltatásai vallási, politikai, kulturális téren, 1938–2018*. A Szegeden 2019. február 26-án tartott nemzetközi konferencia szerkesztett anyaga. Szerk. ZOMBORI István, METEM, Budapest 2020. 77–96.
- SOMORJAI Á.: *Báthory András római bíborosi címtemploma, a pannóniai szláv misszió és Szent Adorján kultuszának összefüggései. A zalavári közös egyházi örökség és annak aktualitása*, in: *Studia Theologica Transsylvanensia* 23 (2020), 1. szám, 9–23. <https://www.cceol.com/search/journal-detail?id=822>
- VAJDA Tamás: *Középkori bencés szerzeteseink és a vízimalmok – A garamszentbenedeki apátság példája*. In: *Szent Márton és Benedek nyomában. Tanulmányok Koszta László emlékére*. Szerk. Fedeles Tamás – Hunyadi Zsolt. Szeged–Debrecen 2020. 559–581. (Fontes et Libri 3.)
- Vallis Sanctorum. Fejezetek a bakonybéli monostor ezeréves történetéből*. Szerk. DÉNESI Tamás. Bakonybéli Szent Maurícius Monostor – Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, Bakonybél – Pannonhalma 2020. 353 lap. (Studia ex Archivo Sancti Martini edita IV.)
- BAÁN Izsák OSB: *Szent Günter és a bakonybéli alapítás – tények és eszmények*, 11–28.
- BELÉNYESI Károly – NAGY Szabolcs Balázs: *A bakonybéli Borostyán-kő régészeti kutatása. Árpád-kori remeteség vagy kegyhely nyomai a monostor szomszédságában?*, 59–78.
- BOROS Zoltán: *Gazdálkodás egy filiális apátságban a 19–20. században*, 239–280.
- DÉNESI Tamás: *Szerzetesi élet a 18. századi Bakonybélben*, 87–132.
- F. ROMHÁNYI Beatrix: *A bakonybéli apátság birtokai és gazdasági szerepe a tájárjárás előtt*, 45–58.
- HALMOS Ábel OSB: *Bakonybél: természet, Ige, megbékélés. A monostor éltető hagyományairól és küldetéséről*, 327–335.
- JAKAB Réka: *Monostor és népe. Szerzetesi élet és pasztoráció a 19. századi Bakonybélben*, 133–166.

- KISNÉMET Fülöp OSB: „*Gratia supponit naturam. Kellenek a feltételek a mi részünkről is, hogy Isten kegyelme kifejthesse erejét.*” *A bakonybéli monostor 1945 és 1950 között*, 193–214.
- MEDGYESY S. Norbert: *Történelemszemlélet, bölcsészgyakorlatok és kortárs művelődés a bakonybéli tanárképző főiskolán (1818–1848)*, 281–312.
- NAGY Balázs: *A tatárjárás korából származó éremlelet Bakonybélből*, 79–86.
- SCHILDE René: „*Bakonybél csendjében*”. *A monostor a 20. század első felében*, 167–192.
- SZOVÁK Kornél: *Bakonybél korai oklevelei*, 29–44.
- TERDIK Szilveszter: *A bakonybéli bencés templom felszerelése a II. József-kori felosztás idején*, 215–238.
- VADERNA Gábor: *Athéneon. Guzmics Izidor bakonybéli apát műveltsége*, 313–326.
- VÁRSZEGI A.: *Legányi Norbert bencés szerzetespap tanári állomáshelyei és perjeli szolgálata*, in: MEV 32 (2020), 3–4. szám, 83–111.

2021

- Collectanea Sancti Martini. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője 9.*, Szerk. DÉNESI Tamás, Ph. 2021. 220 lap. Az egyes tételek névsorban:
- BAKOS Gergely OSB: *Középkori beöltözés az Olajfák hegyén. Nicolaus Cusanus prédikációja a Monte Oliveto-i apátságban*, 21–44.
- BOROS Zoltán: *Kühár Flóris a Tanácsköztársaság fogságában*, 169–190.
- DÉNESI Tamás: *Sörfőzés a 18. századi szentmártoni uradalomban*, 53–68.
- HEADER Lea: *Egy misszilis vallomáskérdője. Elena priorissa levele*, 117–128.
- KISNÉMET Fülöp OSB: *Egy sokrétű életmű nyomában. Békés Gellért OSB ökumenikus teológiájának körvonalai*, 93–113.
- PERGER Gyula: *Ismeretlen kronosztikon a bencés rend visszaállításáról*, 153–168.
- SERFÖZŐ Szabolcs: *Mária Terézia pannonhalmi látogatásának mítosza és a királynő adományai a főapátságnak*, 69–91.
- TAKÁCS László: *Szent Columbanus Szent Márton sírjánál*, 9–20.
- TAKÁCS Melinda: *Egy mezővárosi fazekasműhely nyomai. Késő középkori kancsóegyüttes Győrszentmártonból*, 129–149.
- UHRIN Dorottya: *Tóth Ferenc: Varia Sancti Martini: Sain Martin dans son pays natal*, recenzió 215–220.
- FEJÉRDY András (szerk.) et alii: *Hűség és megújulás. A szerzetesi élet Magyarországon 1950–2000*. METEM, Budapest 2021. 266.
- Fidelitate et caritate. Ünnepi kötet Németh Ottó 60. születésnapjára*. Szerk. JAKAB Gábor – NÉMETH Miksa OSB – RÉTFALVI Balázs. Árgyélus Kiadó – Szent Mór Bencés Perjelség, Győr 2021.
- DÉNESI Tamás: *Rómából Pannonhalmán át Esztergomba. Serédi Jusztinián hercegprímás pannonhalmi búcsúztatása*, 35–47.
- HORVÁTH József: *A győri bencés főgimnázium önképzőköreinek Remény című lapjáról. Avagy: mi érdekelte a későbbi „híres embereket” diákkorukban*, 67–77.
- MOLNÁR Zsolt: *Helyzetjelentés a Czuczor Gergely Bencés Gimnázium Herbáriumának rendezéséről*, 163–167.
- NÉMETH Miksa OSB: *A győri bencés (egykor jezsuita) refektórium*, 199–210.

- TÓTH Konstantin OSB: „*A május-i felvonuláson az iskola részt vett, valamint az úrnapi körmeneten is.*” *Források a győri bencés gimnázium 1938–1963 közötti történetéhez*, 257–265.
- Jubileumi esztendőök és katolikus megújulás. Csíky Balázs (1978–2016) válogatott írásai.*
Sajtó alá rendezte: SOMORJAI Ádám OSB. METEM, Budapest 2021. 394 lap.
- CSÍKY Balázs: *Vaszary Kolos, a történelemtanár*, 39–55.
- CSÍKY Balázs: *Vaszary Kolos és Serédi Jusztinián bencés hercegprímások. Eltérések és párhuzamok*, 179–242.
- CSÍKY Balázs: *Barátságtól az ellentétékig. Kelemen Krizosztom és Serédi Jusztinián kapcsolata*, 243–248.
- SOMORJAI Á.: *Magyar bencések Nyugaton, 1931–2018.* Függelék: *Polgár Vilmos OSB: Az evansburgi farm vétele és kezelésének története (1946–1966).* Főiskolai jegyzet, Ph. 2021. 60 lap.
- SOMORJAI Á.: *Szent Adorján vértanú (278–306) tiszteletének jelentősége*, in: Börtönügyi Szemle 2021. 1. szám, 101–108.
- SOMORJAI Á.: *A vértanúk tisztelete egy majd' elfeledett vértanú, Szent Adorján (278–306) példája nyomán*, in: Vigilia 62 (2021) 8. szám, 618–622.
- Somorjai Á.: *Segnato dalla Corona di Santo Stefano Protore d'Ungheria. Saggi raccolti 1992-2020.* Budapest 2021. 416 lap.
- Con Béla KOZMA: San Adalberto Apostolo dei popoli nella parte orientale dell'Europa occidentale, 35–42; Sant'Adalberto e il Cristianesimo ungherese, 43–50; Gli inizi del monachesimo in Ungheria e la missione cristiana nell'Est-europeo, 51–58; Pannonhalma, il Monte Cassino ungherese, 59–66; Leone XIII e la fondazione di S. Anselmo nell'Urbe, 67–81; Fonti romane alla visita apostolica degli Istituti di Vita Consecrata in Ungheria 1927–1935, 83–85; Inculturazione e storiografia benedettina nell'Europa centro-orientale, 87–98; Beni benedettini siti al Nord del fiume Danubio, 1919–1939, 99–121.

Bencés művek interneten

Az alábbi összeállítás gyakorlati célokat szolgál. Egyre több könyv található meg az interneten pdf formátumban, tehát oldalhelyesen, idézhető módon. Egyre kevesebb könyvet kell tehát megvásárolnunk, ha csak néhány idézetre van szükségünk.

A bencés könyvek digitalizálása is folyamatban van. Az alábbi összeállítás folyamatosan bővül.

A fő digitális gyűjtemények a következő honlapokon találhatók: Hungaricana, Arcanum, a Docstore és az Országos Széchényi Könyvtár Elektronikus Periodika Adatbázisán (epa), továbbá a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtárban, az Unitas.hu-n és a Magyar Egyháztörténeti Vázlatokban.

Hungaricana: a Bencés rend adattárjai és A Pannonhalmi Főapátsági Főiskola évkönyvei 1910–1943, Győr gimnáziumi értesítői.

Arcanum: Czuczor-Fogarasi, Pannonhalmi Szemle 1924–1944, Budapest, Csepel, Esztergom, Győr, Komárom, Kőszeg, Pannonhalma, Pápa, Pozsony, Sopron gimnáziumi értesítői, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok.

OSzK Epa: Pannonhalmi Szemle 2007–2015, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2006–2011

MTA Könyvtára: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok
Docstore: Pannonhalmi Szemle 1993/3, 2007/3, 2008–2015/3
Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár: Szent István Könyvek
UNITAS: Vanyó Tihamér, A plébániatörténetírás módszertana
MTA Könyvtár: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 1989–2013
Kemenesaljai Digitális Könyvtár
Pannonhalmi Rendtörténet összes kötete: „*hathitrust*”
Egyéb kiadványok

Anyaggyűjtés lezárva 2021. december 13-án

Somorjai Ádám OSB

Hungaricana

A Bencés rend adattárai

https://library.hungaricana.hu/hu/collection/bences_kiadvanyok_adattarak/

Adatok a főiskola történetéhez az 1917/18–1940/41-i tanévben

https://library.hungaricana.hu/hu/view/BENCES_EGYEKIAD_Egyeb_adattar_01/?pg=0&layout=s

A Pannonhalmi Főapátsági Szent Gellért Főiskola 1941/42-i tanévi tanári karának irodalmi működése

https://library.hungaricana.hu/hu/view/BENCES_EGYEKIAD_Egyeb_adattar_02/?pg=0&layout=s

A Pannonhalmi Szent-Benedek-rend tagjai 1802–1940. összeállította: Schemann Eged, Pannonhalma 1940.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/BENCES_EGYEKIAD_Egyeb_adattar_03/?pg=0&layout=s

A Pannonhalmi Szent-Benedek-rend Névtára, 1802–1986

https://library.hungaricana.hu/hu/view/BENCES_EGYEKIAD_Egyeb_adattar_04/?pg=0&layout=s

https://mandadb.hu/common/file-servlet/document/6766/default/doc_url/egyeb_adattar_04.pdf

VANYÓ Tihamér: Püspöki jelentések a magyar Szent Korona országainak egyházmegyéiről 1600–1850. Olaszországi Magyar Oklevéltár II. Pannonhalma 1933.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/BENCES_EGYEKIAD_Egyeb_adattar_05/?pg=0&layout=s

Scriptores Ordinis S. Benedicti qui 1750–1880 fuerunt in Imperio Austriaco-Hungarico, Vindobonae 1881.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/BENCES_EGYEKIAD_Egyeb_adattar_06/?pg=0&layout=s

Csóka J. Lajos: Szent Benedek fiainak világtörténete, különös tekintettel Magyarországra, I. kötet (Budapest) 1969.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/BENCES_EGYEKIAD_Egyeb_adattar_07_1/?pg=0&layout=s

Csóka J. Lajos: Szent Benedek fiainak világtörténete, különös tekintettel Magyarországra, II. kötet (Budapest) 1969.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/BENCES_EGYEKIAD_Egyeb_adattar_07_2/?pg=0&layout=s

A Pannonhalmi Főapátsági Főiskola évkönyvei 1910–1943

7 évkönyv (vaskos kötet) 1910–1917 között

3 évkönyv (vaskos kötet) 1940–1943 között¹

https://library.hungaricana.hu/hu/collection/bences_kiadvanyok/

https://library.hungaricana.hu/hu/collection/bences_kiadvanyok_pannonhalmi_evkonyv/

ARCANUM**CZUCZOR-FOGARASI: *A magyar nyelv szótára*, 6 kötet.**

<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/CzuczorFogarasi/>

Pannonhalmi Szemle

Megtalálható az 1. Arcanum, a 2. Docstore és a 3. Országos Széchényi Könyvtár Elektronikus Periodika Adatbázisán

1. Pannonhalmi Szemle

1926–1944

<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/PannonhalmiSzemle/>

2. Pannonhalmi Szemle

1993/3, 2007/3, 2008–2015/3

<http://www.phszemle.hu/docstore/.html>

¹ SOMORJAI Ádám: *A Szent Gellért Főiskola Évkönyvei négy folyamának repertóriuma*, in: A Pannonhalmi Szent Gellért Főiskola Évkönyve 23 (1998/1999), Pannonhalmi 2000. 203–233.

3. Pannonhalmi Szemle 2007–2015

Országos Széchényi Könyvtár,
Elektronikus Periodika Adatbázis

2007–2015. évfolyamok:

<http://epa.oszk.hu/00200/00262>

Pannonhalmi Füzetek 1928–2004 Arcanum

A Pannonhalmi Füzetek a pannonhalmi főapátsági Szent Gellért Főiskola hallgatóinak doktori értekezései, szakdolgozatai a Pannonhalmi Szemle kiadásában. 1926–1943 (35 szám) és 1995–2004 (16 szám) között összesen 51 kötetben jelent meg. A rend-, egyház- és kultúrtörténeti tanulmányok mellett filozófiai, irodalmi, sőt, természettudományos dolgozatokat is találunk közöttük.

<https://adtpplus.arcanum.hu/hu/collection/PannonhalmiFuzetek/>

<http://cellbibl-digit.cellkabel.hu>

Gimnáziumi értesítők

Budapest, Csepel, Esztergom, Győr, Komárom, Kőszeg, Pannonhalma, Pápa, Pozsony, Sopron

Hungaricana

Szent Benedek-rendi katolikus gimnázium

Győr, Szent Benedek-rendi katolikus gimnázium 1808–1947

https://library.hungaricana.hu/hu/collection/iskolai_ertesitok_gyor_szent_benedek_rendi_katolikus_gimnazium/

Arcanum

Iskolai értesítők helységnevé szerint

Budapest – Szent Benedek Gimnázium 1923–1947

Csepel, Szent Benedek-rendi Jedlik Ányos katolikus gimnázium és általános iskola, 1945–1947

Esztergom, Szent Benedek-rendi katolikus gimnázium 1779–1947

Győr, Szent Benedek-rendi katolikus gimnázium 1808–1947

Komárom, Szent Benedek-rendi katolikus gimnázium 1822–1943

Pannonhalma, Szent Benedek-rendi katolikus gimnázium 1920–1946

Pápa, Szent Benedek-rendi katolikus gimnázium (1796) **1811–1947**

Pozsony, Szent Benedek-rendi katolikus gimnázium **1813–1842**

Sopron, Szent Benedek-rendi Szent Asztrik katolikus gimnázium (1767) **1813–1946**

Ki kell keresni:

https://library.hungaricana.hu/hu/collection/iskolai_ertesitok_helysegnev_szerint/

Szent István Könyvek
Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár

http://www.ppek.hu/facsimile/Banhegyi_Job_A_magyar_irodalom_tortenete_II_facsimile.pdf

http://www.ppek.hu/facsimile/Banhegyi_Job_A_magyar_irodalom_tortenete_I_facsimile.pdf

http://www.ppek.hu/facsimile/Bognar_Cecil_Ertekelmelet_facsimile.pdf

http://www.ppek.hu/facsimile/Kuhar_Floris_A_kereszteny_bolcselet_tortenete_facsimile.pdf

http://www.ppek.hu/facsimile/Kuhar_Floris_A_vallasbolcselet_fokerdesei_facsimile.pdf

http://www.ppek.hu/facsimile/Kuhar_Floris_%20Bevezetes_a_vallas_lelektanaba_facsimile.pdf

http://www.ppek.hu/facsimile/Kuhar_Floris_Egyetemes_vallastortenet_I_facsimile.pdf

http://www.ppek.hu/facsimile/Kuhar_Floris_Egyetemes_vallastortenet_II_facsimile.pdf

http://www.ppek.hu/facsimile/Rado_Polikarp_A_keresztenyseg_szent_konyvei_I_Oszovetseg_facsimile.pdf

http://www.ppek.hu/facsimile/Rado_Polikarp_A_keresztenyseg_szent_konyvei_II_Ujszovetseg_facsimile.pdf

http://www.ppek.hu/facsimile/Szalay_Jeromos_A_katolikus_gondolat_az_ujkori_Franciaországban_facsimile.pdf

http://www.ppek.hu/facsimile/Szalay_Jeromos_Szent_Benedek_elete_es_muve_facsimile.pdf

http://www.ppek.hu/facsimile/Zoltan_Veremund_Szent_Anzelm_facsimile.pdf

http://www.ppek.hu/facsimile/Zoltvany_Iren_Erotika_es_irodalom_facsimile.pdf

Vanyó Tihamér, A plébániatörténetírás módszertana
UNITAS.HU

https://www.unitas.hu/sites/default/files/vanyv_tihamvr__a_plvbaniatfrtvnetbras_mvdszertana.pdf

Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 1/1989–32/2020

Számos bencés vonatkozás található a Magyar Egyháztörténeti Vázlatok egyháztörténeti folyóiratban.

Digitálisan elérhetők:

Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány

<http://heh.hu/folyoiratunk.html>

Arcanum: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 1989–2012

<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/MagyarEgyhaztortenetiVazlatok/>

OSzK Epa: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2006–2011

<http://epa.oszk.hu/02300/02300>

MTA Könyvtár (teljes): Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 1989–2013

http://real-j.mtak.hu/view/journal/Magyar_egyhaztorteneti_vazlatok.html

Kemenesaljai Digitális Könyvtár

<http://cellbibl-digit.cellkabel.hu/>

Pannonhalmi Füzetek 20: Gacs Emilián: Szoszna Demeter György kéziratosa énekeskönyve (1714–15), Pannonhalma 1938.

http://cellbibl-digit.cellkabel.hu/gacs_b_emilian-szoszna_demeter_enekeskonyv.pdf

Pannonhalmi Füzetek 40: Lukácsi Márk: Vajda Sámuel élete és irodalmi munkássága. Pannonhalma 1997.

http://cellbibl-digit.cellkabel.hu/lukacsi_mark-vajda_samuel.pdf

Pannonhalmi Füzetek 49: Pesti Sz. Ágota: Dr. Kúhár Flóris OSB. A lelkipásztor. Pannonhalma–Tiszaújfalva 2004.

http://cellbibl-digit.cellkabel.hu/pesti_sz_agota-kuhar_floris.pdf

Dömölki Apátság: *Pannonhalmi Rendtörténet XII.*

http://cellbibl-digit.cellkabel.hu/kozak_karoly-a_domolki_bences_apatsag_tortenete.pdf

http://cellbibl-digit.cellkabel.hu/pacher_donat-domolki_apatsag-fuggelek.pdf
pp. 424–644 dokumentumok

Boros Zoltán: *A dömölki apátság 1802–1950*

Nyomtatásban: Örökség és küldetés: bencések Magyarországon. Szerk. ILLÉS Pál Attila és JUHÁSZ-LACZIK Albin. METEM, Budapest 2012. I. 369–384.

http://cellbibl-digit.cellkabel.hu/boros_zoltan-domolki_apatsag-1802-1950.pdf

Boros Zoltán: *A dömölki apátság gazdálkodása a dualizmus idején,* in: *Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények* (2018), 2. szám, 36–45. https://mnl.gov.hu/sites/default/files/vaml/kiadvanyok/vhhk/vhhk2018_2.pdf

Horváth Sándor: *Elhúzódo barokk a bencéseknél. A dömölki bencés könyvtár a 18. század végén*

http://cellbibl-digit.cellkabel.hu/horvath_sandor-elhuzodo.barokk.a.benceseeknel.pdf

Kelemen István–Nemes András: *A celldömölki barokk monostorépület története és műemléki kutatása*

<http://cellbibl-digit.cellkabel.hu/kelemen.es.nemes-celldomolki.barokk.monostorepulet.pdf>

Rétfalvi Balázs: *Sárközy Pál főapáti kinevezése*

<http://cellbibl-digit.cellkabel.hu/retfalvy.balazs-sarkozy.pal.foapati.kinevezese.pdf>

Sarnyai Csaba Máté: *Vallástörténet, keresztény etikai dimenzióban. Kühár Flóris: Egyetemes vallástörténet*

<http://cellbibl-digit.cellkabel.hu/sarnyai.csaba-kuhar-vallastortenet.pdf>

Tüskés Gábor – Knapp Éva: *A barokk és a felvilágosodás között: Koptik Odó (1692–1755)*

http://cellbibl-digit.cellkabel.hu/tuskes_gabor-koptik_odo.pdf

Vajda Sámuel: *A meg-dítsóult szenteknek jelesül pedig A Bóldog Szűz Máriának tiszteletéről néhány rövid, és könnyen érthető Bizonyítások.* Veszprém 1792.

http://cellbibl-digit.cellkabel.hu/vajda_samuel-megdicsoult_szenteknek.pdf

Catalogus librorum omnium Conventus S. Martini de S. Monte Pannoniae, Anno 1658 – A Pannonhalmi Főapátság Könyvtárának jegyzéke 1658-ban, Magger András Placid Főapát kormányja alatt, Közrebocsájtja és előszóval megvilágítja Récsy Victor, Budapest 1902. 59 lap.

<http://mek.oszk.hu/13500/13546/13546.pdf>

Pannonhalmi Rendtörténet összes kötete: <https://catalog.hathitrust.org/Record/008395753>

Hets J. Aurelián O. S. B.: A jezsuiták iskolái Magyarországon a 18. század közepén Pannonhalma 1938. 91 lap. (Kiadványok Jézustársasága magyarországi történetéhez. Tanulmányok 5. – Kolozsvári-szegedi értekezések a magyar művelődéstörténelem köréből 38.)

http://acta.bibl.u-szeged.hu/50262/1/kolozsszeged_muvtort_038.pdf

Egyes tanulmányok, pl.

HOMONNAI Sarolta: Les mouvements de réforme des Bénédictins hongrois au 14e siècle, in: *Chronica. Annual of the Institute of History*, 2. University of Szeged. 2002. 20–26. <http://acta.bibl.u-szeged.hu/5736/>

CSEJOVSZKY Mihály: Katolikus nevelés a politikai diktatúra oktatási rendszerében. A pannonhalmi bencés gimnázium oktatásszociológiai vizsgálata (1950–1990), in: *Magyar Pedagógia* 112 (2012), 3. szám, 149–166. http://magyarpedagogia.hu/document/2_Csejoszki_MP1123.pdf

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK

JUHÁSZ-LACZIK ALBIN OSB

A FATIMAI MAGYAR KÁLVÁRIA TÖRTÉNETE
A DOKUMENTUMOK TÜKRÉBEN
A HISTÓRIA DO CALVÁRIO HÚNGARO DE FÁTIMA
À LUZ DA DOCUMENTAÇÃO
THE HISTORY OF THE HUNGARIAN CALVARY IN FATIMA
Portugál–Magyar Együttműködési Egyesület, H. n. [Lisszabon] 2019. 173 p.

A Fatimai Magyar Kálvária történetéről kiállított igényes album, címadásának megfelelően, többet nyújt, mint egy átlagos alkalmi színes kiadvány. Ebben ugyanis a fatimai szentély és a leiriai-fatimai egyházmegye levéltárában őrzött vonatkozó dokumentáció első tudományos feldolgozását találjuk. Amint a könyv kiadását is a Portál-Magyar Együttműködési Egyesület jegyzi, úgy ennek az igénye is a Portugáliában élő magyarok körében született meg, igényüket fölkarolta a magyar nagykövet, Breuer Klára, a kötet egyik írója és a Külügyminisztérium lehetővé tette, hogy egy portugálul tudó történelem szakos magyarországi egyházi személy, nevezetesen a könyv szerzője, Juhász-Laczik Albin bencés 2019 június végén, július elején bebocsátást nyerjen az egyházmegyei levéltárba és elsőként tanulmányozhassa a vonatkozó dokumentumokat. Ennek alapján olyan fontos felismerésre jutott el, ami idáig nem élt a köztudatban: nem csupán egy stáció magyar, hanem az egész, ráadásul az egész Magyar Kálvária Mindszentty bíboros nevét viseli, így az egyes stációkat, amelyeket a világ magyarsága gyűjtéséből alakítottak ki, magyar feliratokkal is ellátták.

A Fatimai Magyar Kálvária rövid történetét már olvashatjuk az Új Ember hasábjain, Horváth Imréné tollából (2015. április 24-i szám, interneten: <https://ujember.hu/a-fatimai-magyar-kalvaria-megalmodoi/>), e kiadványban részletesen informálódhatunk a gondolat fölvetéséről, amely Kardos Illés (1893–1961), eredetileg csanádi egyházmegyes, majd spanyolországi magyar pap buzgóságára és kezdeményezésére megy vissza, aki 1951. évi első látogatását követően álmodta meg tervét, a Szent István-kápolna és a Golgota felállítását, s amelyet a következő évtizedek alatt fokozatosan meg tudtak valósítani. 1953-ban állt fel Szent István ünnepén, Barcelonában a Magyar Kálvária Bizottság, amelynek tagjai a nyugati magyar missziók vezetői, Hász István püspök (Svájc [†1973]) fővédnöksége alatt, név szerint: Ádám György németországi főlelkész (München), Déri Béla (Brüsszel), Vecsey Lajos, Jaszovszky József (Kalifornia), Magyar Arnold (Bolívia); Óri István (Ausztria); Somi Kovács Ernő (Franciaország) mint bizottsági tagok, Darvas István ügyvezető és Mányik Ferenc pénztáros. Fontos szempont volt, amint a felhívás fogalmazott, hogy a „nemzetünk megmentéséért felajánlandó fogadalmi oltár és

kálvária ne kevesek, hanem az egész, lélekben megújuló magyar emigráció műve legyen.” Az adománygyűjtés fokozatosan bontakozott ki, 1959 októberében a munkálato-
kat felgyorsította Györffy G. Albert atya is, South Bendi (Indiana, USA) magyar lelkész.
Az egyes stációkat magánszemélyek adakozásából állították fel, így sorrendben:

1. kápolna: K. Danyi Mária Capron, USA
2. kápolna: kanadai magyarok
3. stáció: Özv. Szabó Jánosné és családja St Lorain, Ohio, USA
4. stáció: Kertész Mária Cleveland, Ohio, USA
5. stáció: Kovács István és családja Palm Beach, Florida, USA
6. stáció: Minarovich Júlia és Szeraphine nővérek Oak Park, Illinois, USA
7. stáció: Özv. Vrabely Istvánné és családja East Chicago, Indiana, USA
8. stáció: Özv. Kolonitsné Szász Mathild Pittsburgh, Pennsylvania, USA
9. stáció: George Andrew felesége New York, USA
10. stáció: Tóth Ferenc és felesége South Bend, Indiana, USA
11. stáció: Elizabeth Rosepál asszonyköre Cleveland, Ohio, USA
12. stáció: Kish Mihály és családja East Chicago, Indiana USA
13. stáció: Tóth Jánosné és családja Cleveland, Ohio, USA
14. stáció: 1956-os szabadságharcosok emlékére a londoni rózsafüzér társulat és a világ minden részén élő magyarság.
15. stáció: A feltámadás állomása felállításának gondolata Asztalos József lajosmizsei plébánostól eredt, hálából Magyarország feltámadásáért. A kápolna fölszentelésére 1992. október 13-án, a fatimai jelenések 75. évfordulóján került sor a magyar nagy-
követ, Asztalos plébános és a lajosmizsei hívek jelenlétében.

Az adományozók nevét és illetőségét márványtáblákon örökítették meg (lásd a kiad-
vány 43skk. oldalait).

A projektet saját személyes ügyének tekintette Fatima püspöke és jobbkeze, Kondor Lajos verbita (†2009), aki 1954-ben került Fatimába, egész életét és minden erejét többek között e cél megvalósításának szentelte. A fölszentelést 1964. május 12-én a leiriai püspök végezte, több száz pap, magyar és más zarándok jelenlétében. Mindszenty bíboros 1972. október 11-én érkezett Lisszabonba és az október 13-i főünnep főcelebránsa volt. Az ÁBTL-ben végzett kutatások eredményeképpen azt is megtudhatjuk, hogy a lisz-
zaboni nuncius cenzúrázta Mindszenty bíboros szentbeszédét, kihúzatta a békepapokat
elítélő részleteket és helyette a fordítóval, Kondor atyával a tízparancsolatra vonatkozó
mondatokat illesztett be. Ilymódon két szöveg van, egy, ami magyarul hangzott el, egy
pedig, ami portugálul. Juhász-Laczik Albin bencés egyben feldolgozva a korábbi vonat-
kozó irodalmat, kiemelten a *Fatimai Kálvária Hírei* c. újság híryanagát is. A kiadvány
három nyelvű, a magyar és a portugál nyelv oldalanként egy-egy hasámban kísérik egy-
más, az angol nyelvű változat pedig a kötet végén került elhelyezésre.

Somorjai Ádám OSB

„I WAS FRANCIS MOLY”

MAGYARY GYULA EMLÉKEZÉSEI EGY TITKOS POLITIKAI-DIPLOMÁCIAI
BÉKEMISSZIÓRA

Szerkesztette, a bevezető tanulmányt írta és a forráskiadást jegyzetelte Fejérdy András
(Magyar Történelmi Emlékek. Scriptoros. Redigit Pál Fodor, Antal Molnár.

Elbeszélő források)

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet,
Budapest, 2019. 315 p.

„Francis Moly volt a nevem”. Talán így fordíthatnánk az angol nyelvű címet, Magyary Gyula (1901–1988) pápai prelátus emlékezéseit, akiről alulírottaknak még vannak személyes emlékei, hiszen a nyolcvanas években még találkozhatott vele Rómában, ahol magas korban élt, a Szent István Házban, a római magyar papság doyenje, egyházjogász, aki fiatal korában öt doktorátust is szerzett,¹ s emlékeinek különösen azt a szeletét örökíti meg e kötet, amelyben a szövetségesek megbízásából titkos békemisszió vett részt. A náciellenes pap ugyanis, főpásztora, Serédi Jusztinián engedélyével, elhagyta bécsi állomáshelyét, a Pázmáneumot, hogy ne kelljen az Anschluss után a hitleri Ausztriában élnie és Rómába költözött. Amikor a náci Németország megszállta a vele szövetséges Magyarországot, Magyary professzor úr saját magát háborúban állónak tekintette Németországgal, mert előre látta, hogy ily módon szeretett hazája hadszíntérre válik és elpusztulhat. Kapcsolatait felfrissítette a nyugati szövetségesekkel, akik ellátták amerikai papírokkal és kényes missziót bíztak rá. 1944. október 7-én ugyanis (a rossz időjárási miatt néhány hete késve) a Szlovák Nemzeti Felkelés „Tri Duby” repülőterére érkezett, a Zólyom és Besztercebánya közötti Szliács mellett, majd október 11-re Vámosladány-Zseliz-Párkányánána útvonalon előbb, október 13-án Esztergomba érkezett, ahol tájékoztattatta megyés főpásztorát, Serédi Jusztinián hercegprímás missziójáról, október 14-én pedig bejutott Horthyhoz a budai Várba, akinek „átadta a nyugati szövetséges főparancsnokságok, valamint a disszidens magyar nagykövetek üzenetét, miszerint a katasztrofális hadi helyzetre tekintettel haladéktalanul kérjen feltétel nélküli fegyverszünetet a szovjetektől és egyúttal a nyugati szövetségesektől is, hogy ezáltal a nyugati szövetségeseknek szintén legyen beleszólása Magyarország megszállási kormányzatába.” (64. lap) Ezt követően – mivel a németek felszámolták a szlovák felkelést, így a repülőteret – Budapesten rekedt, a kudarcba fulladt kiugrási kísérlete és a nyilas hatalomátvétel után élete is veszélybe került. Amerikai társai közül több német, illetve nyilas fogságba esett, ill. kivégezték őket. Neki sikerült megmenekülnie: előbb a budai ferenceseknél rejtőzködött, majd a hűvösvölgyi Magyar Szentföldön, Majsai Mór ferencesnél. Ezt követően rokonai meghívására a családi Gellért-hegyi villában rejtőzött el, január 2-án a Szent Margit Gimnáziumban keresett menedéket. Február 13-án jelentkezett a legközelebbi NKVD-parancsnokságon, a szovjet hatóságok előbb Bián, majd Nagykovácsiban őrizték, majd Dunavecseré irányították. Itt a Magyarország fölött lelőtt és megmenekült amerikai és angol repülőgépek legénységével együtt várakozott, míg lehetővé vált, hogy 1945. március 20-án ő is visszakerüljön légi úton Casertába, Nápoly mellé. Titkos küldetése ily módon 1944. július 2-tól 1945. március 23-ig tartott, bár ő eredetileg csak a római

1 Rómában filozófiából, Bécsben teológiából, majd Szegeden kánonjogból, általános jogból és államtudományból. Ily módon tett eleget egy fogadalmának, hog az érettségi után tíz év alatt öt doktori címet fog megszerezni.

egyetemi nyarat szánta rá és úgy vélte, tanévkezdésre, 1944. szeptemberére visszatérhet. Kalandos történet ez és ritka egy jogtudós, egy papi személy, egy pápai prelátus életében.

Magyary Gyula emlékezéseit hét hangszalag őrizte meg, amelyet keresztlánya, az először író Lantos Erzsébet, régész, restaurátor és faszobrász, a római Központi Restaurátorképző Intézet tanára, a Rómában székelő Laziói Régészeti Műemlékfelügyelőség Restauratori Központjának koordinátora gépelt le, majd a kéziratot 2015-ben az Országos Széchényi Könyvtárnak ajándékozta azzal a kéréssel, hogy a megjelenésig záróják. Ezt követően a Római Magyar Akadémia igazgatójától, Molnár Antaltól kért tanácsot, akinek javaslatára a Római Magyar Akadémiában működő Fraknoi Intézetet vezetőjét, Fejérdy Andrást kérte fel a szöveg gondozására és kiadására. A 7 x 90 percnyi hanganyag 1966–1967 telén készült fel, néhány hét alatt. Az egyes hangszalagokat a felvételt követően visszahallgatták, a következő hangszalagokon Magyary Gyula kiegészítette az elmondottakat, korrigálta a tévedéseket. Ő maga szeretne volna írásba foglalni, de erre már nem volt érkezése, így azt unokahúgára bízta.

Fejérdy András, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének igazgatóhelyettese, a PPKE egyháztörténet tanára bevezető tanulmányában rögzíti, hogy a hangszalagok iránt már korábban érdeklődtek a televíziós dokumentumfilm-sorozat szerkesztői, a hatvanas években, de Magyary Gyula elzárkózott attól, hogy missziójáról részletesen beszéljen. Bokor Péter azonban közölte Magyaryval folytatott beszélgetését,² majd 1985-ben megjelent könyvében³ nagy vonalakban rekonstruálta a titkos misszió menetét. Ezt követően többen próbálták megszerezni a kazettákat, sikertelenül. – A kutatásban fordulópontot jelentett azonban az, hogy a 2000-es években hozzáférhetővé vált az Egyesült Államoknak a második világháború alatt működő titkosszolgálat, az Office of Strategic Services iratanyaga. Charles Fenyvesi ílymódon, Abram Gilmore Flues OSS-parancsnok négyoldalas jelentése alapján rekonstruálta Magyary Gyula titkos küldetését.⁴ A legátfogóbb tanulmány, amely térségünk hírszerzési hídfőállítás kiépítésére vonatkozó amerikai kísérleteket tárgyaló monográfia még nem jelent meg nyomtatásban.⁵ Magyary már 1955-ben megkezdte emlékezéseinek lejegyzését, de nem volt megelégedve a kézirattal és tíz évig nem is vette elő, míg úgy nem döntött, hogy hangszalagra mondja. Ez a szöveget, amelynek forrásértéke mind az amerikai misszió, mind saját élettörténete, mind pedig a kor történetének rekonstruálása szempontjából igen nagy, most végre nyomtatásban kézbe vehetjük.

Nem értünk egyet a 116. oldal 167. jegyzetével, miszerint Magyary a Vatikán Városállam területén a német nővérek házában lakott volna. A Campo Santo Teutonico, teljesebb nevén a Campo Santo dei Teutonici e dei Fiammingi a Vatikán Városállam határán, a Szent Péter-bazilika sekrestyéje mellett fekszik ugyan, de nem a Vatikán Városállam területén, bár fekvése alapján ezt gondolnánk és postacím szerint is így lehet elérni (címe: Via della Sagrestia 17, 00120 Città del Vaticano). Kevesen tudják és nem is nagyon érthető, de a Campo Santo egyfajta enklávé az olasz állam és Vati-

2 Élet és Irodalom, 1982. január 8.

3 BOKOR Péter: *Zsákutca. A Századunk sorozat interjúi*, RTV-Minerva, Budapest, 293 lap.

4 CHARLES FENYVESI: *Három összeesküvés. Runstedt tábornagy, Canaris tengernagy és a zsidó mérnök, aki megmenhette volna Európát*, Budapest 2007. 327–339.

5 DUNCAN Bare: *Hungarian affairs of the US-Office of Strategic Services in the Mediterranean Theater of Operations from June 1944 until September 1945*. Master Thesis, Karl-Franzens Universität Graz, 2015. Ez a tézis tárgyalja többek között Nagy Töhötöm SJ római útjait is. Letölthető itt: <https://unipub.uni-graz.at/obvugrhs/content/titleinfo/457450>

kán Városállam határán. Jogállása így egyedülálló. Több intézménynek ad otthont: az ősi alapítású archikonfraternitásnak és templomának, a nevét adó német temetőnek, a Görres-Gesellschaft római irodájának, és egy bentlakó papi kollégiumnak, amely ösztöndíjasokat is fogad és valóban, német nővérek a házvezetői. Levéltára és újabban a Joseph Ratzinger - XVI. Benedek Vatikáni Alapítvány által létesített szakkönyvtára igen értékes. Tekintettel arra, hogy ez az összetett intézmény egy rendkívül színes múlt hírnöke és élő példája, hasznosnak tűnik ezek rögzítése.

A kötetethez Erdő Péter bíboros prímás, esztergomi érsek írt ajánlást, annak az egyházmegyének a főpásztora, amelynek Magyary Gyula is 1924-ben felszentelt papja volt és maradt egész életében, a bécsi Pázmáneum vicerektora és prefektusaként is (1929–1940), valamint három évtizeden át a Hitterjesztési Kogregáció római Egyetemén, a Pápai Urbán Egyetemen. Ravatalánál egykori tanítványa, Bernardin Gantin bíboros, a Püspöki Kongregáció prefektusa mondott búcsúbeszédében az Urbaniana egyetem „nagy tanítómesterének” nevezte. Oktatói munkája mellett a Sacra Romana Rota ügyvédjeként is működött, egyben a Szuverén Máltai Lovagrend szentszéki követségének jogtanácsosa is volt.

Maga a visszaemlékezés a teljes terjedelemnek mintegy fele, 152 nyomtatott oldal, üdítő olvasmány, amely rögzíti a szerző szófordulatait. Különösen is érdekes Serédi Jusztiniánhoz való bejutásának leírása Esztergomban, vagy ahogy a titkos küldetés során „lebukik” a HÉV-en, amikor Óbudáról a városközpont felé tart és egy híve felismeri, s ezen a nyilvános helyen érdeklődik hogyléte és úticélja felől. Horthy kormányzónál is megjegyzi, hogy előrehaladt az életkora, hiszen a nemzet sorskérdései között nem mulasztotta el, hogy érdeklődjék az itáliai rizstermelés tapasztalatairól, gondolva saját földjeire és gazdálkodására. A kötetet számos korabeli dokumentum fakszimiléjét reprodukálja, továbbá közread egy válogatást a Magyary Gyula életét illusztráló színes fényképanyagból is. Az irodalomjegyzék 15 nyomtatott oldalon a legújabb nemzetközi és hazai irodalmat öleli fel. A kiadványt, amelyet név- és földrajzinév mutató egészít ki és segíti a tájékozódást, méltóképpen állít emléket egy rendhagyó életútnak és egy rendhagyó misszióknak, hiszen nem ismerünk más példát olyan magyar papi sorsra, amelyben ennyire következetes lett volna a náciellenesség.

Somorjai Ádám OSB

800 ÉVES A VASVÁRI KÁPTALAN VASVÁRI KÁPTALAN – VASI TELEPÜLÉSEK 1217–2017

Szerk. Zágorhidi Czigány Balázs
Vasvár–Szombathely 2019. 32 lap

A Vasvári Káptalan legkorábbi birtokösszeírását II. András király állította ki 1217-ben. Az eredeti oklevél nem maradt fenn, szövegét csak Zsigmond király 1412. évi átiratában ismerjük, viszont ez Vas megye történetének is egyik legkorábbi részletes forrása, tizenöt település első írásos említését őrizte meg. A kiadvány bemutatja a káptalant, az oklevelet és az érintett települések vázlatos történetét.

Vasváron társaskáptalan működött, amíg a megye a győri egyházmegyéhez tartozott. A török idők harcai közepette, a Rábától délre fekvő Vasvár sokat szenvedett, a középkori város romba dőlt, a káptalan épületéből és kéttornyú templomából is csak a földalat-

ti alapfalak maradtak meg. Az egyházi testületet és levéltárát 1578-ban biztonságosabb helyre telepítették át: Szombathelyre, a győri püspök várába, a vártemplomba. A szombathelyi püspökség alapításával (1777) a társaskáptalanból székeskáptalan lett, a vasvári káptalani levéltár a székeskáptalan levéltárának részévé vált. A székeskáptalan máig őrzi a vasvári káptalan emlékét, hivatalos neve: Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalan. A káptalan levéltára a vasi helytörténet kincsesbányája, magánlevéltárát az egyházmegyei, hiteleshelyi levéltárát a megyei levéltár őrzi.

Didaktikus módon találjuk a feldolgozását a következő témáknak: A középkori Vasvár és a káptalan, a vasvári káptalan alapítása, jövedelmei és birtokai, hiteleshelye és levéltárai, II. András király 1217. évi oklevele, annak latin átírása és magyar fordítása. Központi elhelyezést kapott a kinagyított összeíró oklevél, amely tizenöt vasi település írásos történetének első előfordulását is őrzi. Mind a tizenöt helység bemutatkozik az egyes lapokon, méghozzá nagyon ötletesen: rövid szöveges bemutatás után egy régi térképrészlet, majd a falu templomának fényképe, alul pedig távlati képe található. Ugyanitt van elhelyezve az alapító oklevélben való első előfordulás fakszimilije is, az akkori helyesírással, Pl. Oszkó, az oklevélben „t[erre] vzkov”, Csehi „villa cheeh”, Csehimindszent (Gönyök) pedig „villa gynuk”.

A Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár, a Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára és Vasvári Múzeum 2017-ben Vasváron megemlékezést szervezett a jeles évforduló kapcsán, amelyen a szekemberek mellett részt vettek a káptalan, a megye, a város és az évfordulóban érintett települések képviselői. A kiadvány a megemlékezés szakmai anyagaira támaszkodva, a fenti intézmények együttműködésében és az Agrárminisztérium Hungarikum pályázatának támogatásával jelent meg 2019-ben. Az ajánlást egyházi részről Brenner József, a Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalan nagyprépostja, világi részről V. Németh Zsolt, kiemelkedő nemzeti értékek felügyeletéért felelős miniszteri biztos írta. Tudományos munkatársak: Benczik Gyula, Kóta Péter, Rétfalvi Balázs, Tangl Balázs. Szerkesztette Zágorhidi Czigány Balázs, a Vasvári Múzeum és Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény igazgatója.

Somorjai Ádám OSB

POSZTUMUSZ KÖNYV A MAGYAR KOLPINGRÓL ÉS TEILHARD DE CHARDIN-RŐL

Jánosi Gyula OSB: „Új idők küszöbén. Giesswein Sándor élete és műve” c. művéről

*„A jövő azoké, akik a békét hozzák a világ számára.”
„Az a nemzet, mely múltját nem tudja megbecsülni,
jelenében nem fogja a jövő háláját kiérdemelni”*

Giesswein Sándor

Giesswein Sándor (1856–1923) római katolikus pap, pápai prelátus, „békeapostol”, író, keresztényszocialista politikus, országgyűlési képviselő, világhírű eszperantista és széles érdeklődésű körű, tudós polihisztor, az MTA levelező tagjának életéről és tevékenységéről kiváló, információgazdag, érdekes, ugyanakkor olvasmányos és tömör életrajzi monográfia látott napvilágot posztumusz kiadásban a Magyar Egyháztörténeti En-

ciklopédia Munkaközösség (METEM) és a Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány gondozásában. Jánosi Gyula OSB „*Új idők küszöbén. Giesswein Sándor élete és műve*” c. könyve eredetileg 1978-ban készült és a szerző halála után – különböző okoknál fogva – mindezidáig kéziratban maradt, holott túlzás nélkül állítható, hogy színvonalas, gördülékeny stílusban megírt és hiánypótló művet olvashatunk. Jelen kötetet – értő módon – Somorjai Ádám OSB rendezte sajtó alá és a jegyzeteket is ő gondozta.

Az előszóban megismerkedhetünk a szerző, Jánosi Sándor, bencés nevén Gyula atya (1910–1978) életével és műveivel, a Giesswein-kötet megszületésének körülményeivel. Gyula atya fő működési területe a gimnázium volt, előbb Sopronban, majd Győrött, ahol 36 esztendőn át volt történelem és latin szakos tanár, diákok nemzedékeit tanította. Giesswein Sándorral már az ötvenes évek elején elkezdett foglalkozni, több írása jelent meg róla folyóiratokban. A könyv kéziratának második változata 1977-re készült el, de a szerző halála után kiadatlan maradt évtizedekig. Jánosi és bencés rendtársai, támogatói ugyan mindent megtettek, kompromisszumkészek voltak annak érdekében, hogy a kötet napvilágot lásson, de a Kádár-rendszer hivatalos adminisztrációja nem engedhette meg, hogy a hetvenes években, az egyházakkal szembeni – igaz, enyhébb - represszió korszakában, egy nagyformátumú, karizmatikus pap elismerésre méltó életműve – vajjon ő bármilyen „haladó” gondolatokat is -, szélesebb körben ismertté váljon. Meg kell említeni, hogy a kötet egy fejezete önálló tanulmány formájában, „*Giesswein Sándor a nyelvész, a filozófus és a teológus*” címmel már megjelent korábban.¹ Egyetértek az előszó írójával, aki szerint „*Giesswein Sándor győri kanonok, pápai prelátus, a Szent István Társulat igazgatója, az MTA levelező tagja, a Szent István Akadémia alapító elnöke, aki a szakirodalom ingerküszöbét főleg keresztényszocialista politikusi mivoltában váltotta ki, jelentőset alkotott kora tudományossága és tudományszervezése terén*”, továbbá „*hagyatéka ma is figyelemreméltó, és mint a hazai egyházi és közélet úttörője, aki fél évszázaddal megelőzte kortársait, bekívánczozna a tanítási anyagba is.*”

A kötet első két fejezete – „a tárgyi emlékek és a kortársak véleménye alapján” - egy alapos Giesswein biográfia, politika-, gazdaság-, társadalom-, művelődés- és egyháztörténeti kontextusba ágyazva és egyben „adósságtörlesztés” is. „*Azé az adósságé, amellyel a Magyar Katolikus Egyház Giesswein Sándor személyének és emlékének tartozik.*” De ki is volt ő? Emléktábláján csak hivatásainak, elkötelezettségeinek, címeinek szűk szelete olvasható: „*...pápai prelátus, a Magyar Tudományos Akadémia [levelező] tagja, a Szent István Akadémia alapítója, nemes szívű pap, békeapostol, országgyűlési képviselő, kiváló tudós, nyelvész...*”.

Giesswein 1856. február 4-én született Tatán. A szülők német származású gazdatiszti családhoz tartoztak, édesanyja bécsi származású volt. Azonban a magyar élet és magyar föld hamar asszimilálta a német nyelvű értelmiségi családot. Az elemi iskolát a helybeli katolikus iskolában végezte és gimnáziumi tanulmányait is a városban kezdte, a piarista gimnáziumban. Az első négy osztály elvégzése után 1869-ben Giesswein a győri bencés gimnázium tanulója lett. Azzal a szándékkal ment a városba, hogy papi pályára lép, és felvételét kéri a győri egyházmegye szemináriumába. A patinás múltra visszatekintő, nívós bencés gimnázium kiváló „alma maternek” bizonyult számára. 1869-1873 között végezte itt tanulmányait. A győri gimnázium kitágította Giesswein társadalmi szemléletét is. Felfigyelt a társadalmi változásokra, folyamatosan képezte magát, és kitűnőre érett-

1 Jánosi Gyula OSB: Giesswein Sándor, a nyelvész, a filozófus és a teológus. in: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 31 (2019) 1–4. sz. 280–301.

ségizett. Kiválóan megtanult latinul, görögül, majd következett a francia, olasz, angol, később a spanyol és holland nyelv. A németet „von Haus aus” hozta magával. A papi pályára való komolyabb elkötelezettség az érettségi után a teológiai tanulmányokkal kezdődött, bár a későbbiekben sem szakadt el szeretett városától. Zalka János püspök kívánsága szerint a tehetséges ifjú a bécsi Pázmáneumba került, igaz csak egy évre. Egyetemi tanulmányainak további három évfolyamát a budapesti központi szeminárium, illetőleg az egyetem teológiai fakultásán töltötte. A teológia elvégzése után Zalka püspök a 22 éves, az előírt kánoni kornál fiatalabb Giesswein pápai engedéllyel 1878. július 9-én pappá szentelte, és Kismartonba küldte káplánnak. A lelkipásztorkodás után fennmaradó idejét doktori dolgozatának megírására fordította. *„A görög skizma okai és fejlődése”* c. disszertációja 1881-ben Sopronban jelent meg, latin nyelven. A hároméves káplánság után püspökének további tervei voltak vele, ezért 1881-ben Győrbe helyezte.

Visszatérvén a városba élete szorosan összefonódott haladó szellemű püspökvárral és az ehhez tartozó székesegyházzal. Győr országos viszonylatban is a katolicizmus egyik legerősebb fellegrája volt, karizmatikus és nagytudású egyházi személyekkel, népes klérussal, fejlett hitélettel és szerteágazó oktatási-szociális-kulturális intézményrendszerrel. Úgy vélem helyes a szerző megállapítása, mely szerint Giesswein Győrött kedvező szellemi és lelki környezetet talált, amely igen alkalmas volt arra, hogy Isten-adta tehetsége itt kibontakozhassék.

Giesswein Győrött betöltött egyházi és társadalmi funkcióiról szólva az eddigiekből is kitűnhet, hogy *„egy szóval nem lehet érzékeltetni Giesswein elágazó munkásságát (pl. tudós, pap, kanonok, politikus, szociológus), legfeljebb megközelíteni.”* Sok hivatalt járt végig: volt szertartó, levéltáros, szentszéki jegyző, zsinati vizsgáló bíró és 1892-től püspöki titkár. 1897-ben Zalka püspök előterjesztésére kanonoki kinevezést kapott, 1902-ben apát, és később, amikor már Budapest működésének a színtere, 1909-ben pápai prelátus lesz, de mindig a győri egyházmegye kötelékében. Az egyházas szellemű Dunántúli Hírlapnak is munkatársa lesz, majd szerkesztője, rövid ideig főszerkesztője is. Győrött írta hatalmas egyiptológiai, nyelvészeti munkáit és apologetikus műveit, melyekben kora tudományos fegyverzetével bizonyította, hogy hit és tudás közt nincs ellentét. Amikor az egyházpolitikai harcok idején a katolikus autonómia ügye újra előkerült, az egyházmegye papsága őt választotta meg képviselőnek is és szívesen hívták őt prédikálni búcsúkor, ünnepi alkalmakkor is. Grafomán módon ontotta a cikkeket, egyházi beszédei is megjelentek a Borromeus folyóiratban, szerepet vállalt számos egyesületben, társaságban is. Életének győri fejezetéről olvasva az volt a recenzens első gondolata, hogy alvásra, pihenésre, regenerálódásra vajon mikor jutott neki ideje...

Giesswein Sándor 42 éves korában lett kanonok. Ereje teljében volt. Fáradhatatlan egyéniségének az adminisztratív rutinmunkától való megszabadulást jelentette a kanonoki stallum, több szabadságot és anyagi függetlenséget. A kanonoki jövedelem biztos megélhetést nyújtott, és jutott belőle kulturális és jótékony célokra is. A győri Kislady Körben társelnökként szerepelt és a lehető legváltozatosabb témákban tartott nagysikerű és gondolatébresztő előadásokat Skandinávia szociális viszonyaitól az eszperantóig. Győrben talált rá hivatására is. Itt lett a biblikus és kultúrtörténész Giessweinből szociológus és politikus „békeapostol”.

Giesswein 1903-ban került fel Budapestre, bár élete végéig megmaradtak győri kötődései. A századfordulós Budapest nyüzsgő világváros volt Győrhez képest. Hatalmas gyáripár vette körül nyomorgó munkástömegekkel. Kisvártatva a keresztényszocialista mozgalom is zászlót bontott hazánkban. Az 1905-ös katolikus nagygyűlés alkalmával

tartották első kongresszusukat, melyen megalakult a Keresztény Szociális Egyesületek Országos Szövetsége, melynek elnöke Giesswein lett. Talán szórászhasonlatnak tűnik a recenzius részéről, de megjegyzendő, hogy a szerző pár helyen – főleg a lexikális, kronologikus adatoknál – téved, ill. pontatlan. Ez a kezdeményezés is egy évvel korábban, 1904. október 22–23-án tartotta meg I. országos kongresszusát, melyen megalakították a Keresztényszociális Egyesületek Országos Szövetségét. Bár az tény, hogy Giesswein úttörő érdemei vitathatatlanok, hiszen már 1897-ben megalakította Győrött az első magyarországi keresztényszocialista munkásegyletetet és innentől kezdve szívügyének tekintette a munkások helyzetének javítását. Giesswein 1905-től Zichy Nándor kérésére vállalta a mosoni kerület képviselőjelöltségét is. Ettől kezdve – kisebb megszakítással – 1922-ig a kerület országgyűlési (1905–1918), majd nemzetgyűlési (1920–1922) képviselője volt és aktív szerepet vállalt a T. Ház falai között is. Továbbá hazánkban is alakult polgári jellegű békemozgalom, a Magyar Szent Korona Országainak Békésegylete, amely 1908-ban szintén őt választotta elnökévé. A 20. század első évtizede, 1914-ig a szellemi-ideológiai áramlatok turbulenciáját jelentette hazánkban is, megalakult – többek közt – a Galilei Kör, reneszánszukat élték a szabadkőműves páholyok, megjelent a Nyugat, a politikai és kulturális életben puskaporos viták folytak. A böles és harmóniára törekvő Giesswein is sorra publikálta írásait, rá jellemzően, változatos témákban. A szerző fontosnak tartja leszögezni, hogy a háború után létrejövő „keresztény kurzushoz” nem csatlakozott, mivel az sovíniszta, antiszemita jelszavakat hangoztatott. Giesswein keresztény humanizmusa alapján kezdettől fogva ellen volt minden faji megkülönböztetésnek. Olyannyira kiábrándult az uralkodó ideológiából, ill. úgy látta, hogy pártja nem valósítja meg szociális programját, hogy már 1910-ben kilépett a Katolikus Néppártból. Ezt követően az Országos Keresztény-Szocialista Párt tagja és ügyvezető elnöke (1910–1918), majd pártja, a Katolikus Néppárt és az Országos Keresztény Szociális Szövetség egyesülésével létrejött Keresztény Szociális Néppárt egyik vezetője volt (1918. február–1919. március).²

Giesswein budapesti működése három fő szervezethez köthető: a Szent István Társulathoz, amelynek 1903-tól alelnöke volt, és a – már említett – Keresztény Szociális Egyesületek Országos Szövetségéhez és a Békésegylet-hez. Az ő keresztény-humanista szemléletének, magatartásának a következménye volt az, hogy Csernoch János hercegprímás beleegyezésével a Társulat Irodalmi és tudományos osztályát 1915-ben akadémiává alakította át, és a Szent István Akadémia első elnöke lett.

Giesswein számára az első világháború kirobbanása életének egyik leg súlyosabb csapása volt. A háború alatti radikálisabb politikai és társadalmi tevékenysége elidegenítette tőle a katolikusok nagy részét, akik közül sokan úgy vélhették, hogy „korpa közé” keveredett. Az 1918-as polgári demokratikus forradalmat őszinte meggyőzéssel üdvözölte. Az őszirózsás forradalom győzelme után a Magyar Nemzeti Tanács tagja lett (1918. november), a Tanácsköztársaság idején visszavonultan élt (1919).³ Giesswein és a közeleti katolicizmus útja a Tanácsköztársaság bukása után, a „keresztény kurzus” idején, élete utolsó éveiben szétvált. Látva a sok nem keresztény politikust, Giesswein ellene volt a néppárt és a keresztényszocialisták egyesülésének. Prohászka Ottokár kemény szavakkal ítélte el „Giesswein apót”, mivel a demokratákhoz közelített. Az idősödő és marginalizá-

2 KOZÁK Péter: *Giesswein Sándor* in: Névpont. <https://www.nevpont.hu/palyakep/giesswein-sandor-bc9c8> (Letöltés ideje: 2022. 02. 01.)

3 I. m.

lódó prelátusnak azonban szilárd meggyőződésévé vált, hogy az új Európát csak a világháborút túlélő két hatalmas világszervezet, a katolicizmus és szocializmus, az erkölcsi és gazdasági világszervezetek megértő, együttes munkája tudja biztosítani. A Társulatban megbízatása lejárta után nem jelöltette magát ismét az alelnöki székre, a Szent István Akadémia elnökségéről lemondott és éles váltással - az Auróra című baloldali folyóirat főszerkesztője lett. Giesswein 1923. november 15-én hunyt el, szentmise, végrendelet készítés, gyónás, egy eszperantó óra adása és zongoraszó hallgatás után, békében távozott. November 18-i temetésén több tízezres tömeg jelent meg, magas rangú vezetők búcsúztatták őt.

A következő fejezetben Jánosi a prelátus írói működését veszi górcső alá. Elsőként a humanista Giesswein korszerű magatartására és szemléletére tér ki. Szenvedélyesen érdekelte a nyelvészet, történelemfilozófiai, társadalombölcseleti kérdésekkel foglalkozott, a keresztényszocializmus problémái érdekelték. Érdekes még megjegyezni, hogy ex librisének jelmondata: „*Labor omnia vincit*” („A munka mindent legyőz”), amely hűen tükrözi szemléletét és munkamorálját.

Ezt követően Jánosi Giessweinnek a gyakorlati életben tett szerepvállalásairól értekezik. Szerinte a prelátus a gyakorlati életben is elsősorban az eszméknek tulajdonított jelentőséget és gyakorlati viszonyok konkrét elemzése jóformán teljesen hiányzik nála. A szociális és békemozgalmakon kívül élénken részt vett a hazai és nemzetközi nőmozgalmakban, nevelésügyi egyesületekben, konferenciákon, eszperantó gyűléseken, kongresszusokon. Egyetlen kulturális, szociális vagy humanitárius egyesületnek sem tudott nemet mondani, ha előadásra kérték fel. Negyedszázad alatt több mint száz nemzetközi gyűlésen, konferencián vett részt, és tartott előadást, szólt hozzá a tárgyalt témához. Bejárta az egész földkerekséget, az összes kontinenst, Ausztráliát kivéve. Giesswein Győrben a legényegyletben tartotta első előadásait, vallotta, hogy az iparosok boldog jövőjét csak a vallás biztosíthatja. Konkrét munkásvédelmi reformok felvetésével már győri tartózkodása idején foglalkozott, majd 1905-től a gyakorlati politika, a képviselőség útjára lépve sürgette a szociális kérdések megoldását (pl. bérminimum, háborús nyereség megadóztatása), sőt, még az egészségre káros, foszforosgyújtó gyártásának eltiltását is szorgalmazta.

A keresztényszocializmusról szólva Jánosi kísérletet tesz Prohászka és Giesswein elmentmondásos kapcsolatának bemutatására is. Hazánkban kettejük nevével forrott össze legjobban a keresztényszocializmus. Alapjában mindkettejük tevékenysége mélységes keresztény humanizmusból fakad, de egyéniségük és szemléletük különbözősége komoly eltéréshez vezetett. A keresztényszocializmusnak, a szociális politikának Giesswein volt a leghaladóbb képviselője és a baloldallal társadalmi progresszivitás tekintetében is ő állt közelebb.

Érdekes és figyelemreméltó színfoltja a prelátus életművének a feminizmus és női egyenjogúság terén kifejtett tevékenysége. A szerző úgy vélekedik, hogy Giesswein észrevette a feminista mozgalom értékeit, de látta hibáit is, és elismerte, hogy a kor által feladott problémákra az etikai törvények és a keresztény erkölcsi elvek alapján kell keresni a megoldást.

Meg kell jegyezni azt is, hogy Giesswein mind a nemzeti-faji, mind az egyházi szellemi és erkölcsi antiszemitizmussal az emberi nem szellemi egységéről vallott felfogása alapján kezdettől fogva élesen szembeszállt. Tudományos alapossággal cáfolta meg a fajelméleteket, sem a fajvédő nemzeti iránnyal, sem a fajvédő kereszténységgel nem értett egyet.

Hasonlóképpen nagy szerepet kap a műben a Giesswein nemzetközi szerepléseit és a békemozgalmamban betöltött szerepét taglaló rész. 1901-ben Rómába, 1904-ben a Szentföldre zárandokolt. Számos országban megfordult, 1912-ben a bécsi eucharisztikus világkongresszuson előadást is tartott. Nemzetközi és hazai tevékenysége nagy hányadában különféle békemozgalmak rendezvényein, békeforumokon vállalt szerepet. A háború nagy kudarc volt a békemozgalom számára és személyes arculcsapásként fogta fel. A háború után hitt a népek Wilson amerikai elnök által meghirdetett önrendelkezésének eszméjében.

A könyv záró fejezetei kapcsán megjegyzendő, hogy – véleményem szerint – a Giesswein „mai Magyarország” történő értékeléséről szóló rész, amely korszak a kézirat elkészítésének idejére, a hetvenes évekre értendő, nem éri el színvonalában az előzőekét. A szerző tulajdonképpen összefoglalja, kivonatolja Gergely Jenő (1944–2009) neves egyháztörténész, egyetemi tanár Giesswein-ről szóló műveit. A legérdekesebb szakasza ennek a fejezetnek az a rész, amelyben Gergely írása alapján részletesebb, árnyaltabb képet kapunk Giesswein húszas évekbeli hanyattatott sorsáról: 1921 novemberében magát Giessweint is letartóztatták Romániával való titkos kapcsolatai miatt. Szabadon bocsátották, de 1922 tavaszán a prelátus formálisan is beszüntette politikai működését keresztényszocialista viszonylatban. Még 1923-ban liberális körök mozgolódásából megalakult a Reformpárt, elnökévé Giessweint választották. Jászi Oszkár meleg hangon köszöntötte ez alkalomból őt, de a kormány hajszát indított a prelátus ellen, a miniszterelnök követelte az igazságügyi minisztertől, hogy bűnvádi eljárást indítson Giesswein ellen. Erre ugyan nem került sor, de Giesswein nem bírta elviselni, főleg a szíve ezt a hajszát, és Gergely szerint a mély apátiába zuhanó Giessweint a hirtelen halál mentette meg ellenségei haragjától.

Hasonlóképpen kissé elnagyoltnak gondolom a Pierre Teilhard de Chardin (1881–1955) francia jezsuita teológus, filozófus és Giesswein „kultúra”-fogalmának, majd az erre a fogalomra jellemző „kozmosz, eszkatológikus és skolasztikus vonásoknak” az összevetését. Úgy vélem, Jánosi akár egy önálló tanulmányt is szentelhetett volna az izgalmas és újszerű eszmefuttatásainak.

Végezetül a Giessweinnek az egyháztörténetben és a nemzeti hagyományokban elfoglalt helyéről szóló összegzés mintegy keretet is szab a műnek. A szerző helyesen konstatálja, hogy *„Giesswein helye ott van azok sorában, akik az önálló, a kereszténységtől független kultúra kialakulásakor a szekularizált világban keresték a beilleszkedés lehetőségét és módját.”*

A kötet végén szemelvényeket is olvashatunk Giesswein írásaiból, amelyekből talán az „Innen-onnan, rövidebb csattanós mondások” c. rész a legfigyelemreméltóbb. A kötetben alapos Giesswein-bibliográfia és minden részletre kiterjedő szakirodalmi tájékoztató is található.

A könyv – talán - egyetlen hiányossága, hogy a volapük és eszperantó szál nincs kellő mélységben kifejtve benne. Úgy vélem, egy önálló fejezetet érdemelt volna Giesswein ez irányú munkássága is; ugyanis *„jelentős szerepet játszott a volapük, majd az eszperantó nyelv magyarországi elterjesztésében és népszerűsítésében, számos alkalommal tartott eszperantó nyelvű szentmisét és prédikációt. A Magyar Országos Eszperantó Egyesület elnöke (1911–1923), a Nemzetközi Katolikus Eszperantista Unió vezetőségi tagja, az Eszperantisták Nemzetközi Békeligájának alapító elnöke volt (1923).”*⁴ A könyv sok eré-

nye mellett az a kritika is megfogalmazódik bennem, hogy a nyelvezetén néhol érződik, amely persze érthető, a hetvenes évek korszelleme, és a Kádár-rendszer propagandája, a jól ismert marxista frazeológia (pl.: „munkásmozgalom”, „osztályharc”, „öntudatos osztály”, „haladó jelleg”, „haladó gondolkodás”, „békés egymás mellett élés”, ill. „felszabadulás”) finoman beszűrődik a sorokba, amely a mű értékéből ugyan nem von le, csak a jobb és hitelesebb interpretáció miatt szükségessé teheti – többek között - a keresztényszocializmusnak, a századelő magyar társadalomtörténetének és a Giesswein-életműnek más forrásokból való, alaposabb ismeretét. Jánosi Gyula OSB nagyszerű szintézist alkotott, a tudós polihisztor és vízióval rendelkező, nagyhatású gondolkodó Giesswein komplex és értékes életműve megérdemelné, hogy a könyv szélesebb körben is olvasottá és ismertté váljon.

(Jánosi Gyula OSB: Új idők küszöbén. Giesswein Sándor élete és műve. Budapest–Győr; METEM, 2022. p. 157.)

Udvarvölgyi Zsolt András